

“દિવ્ય દર્શન” (સાપ્તાહિક) [વર્ષ ૩૦]ના
પ્રવચનો

ઉપપુટા મા પુણે નિબુદિજ્ઞા

:: પ્રવચનકાર ::

વર્ધમાન તપોનિધિ પૂ. આચાર્યદેવશ્રી
વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ

-: પ્રકાશક :-

દિવ્ય દર્શન ટ્રસ્ટ

જા. ધર્મલક્ષ્મીવાલી સી. ધર્મ મુલે

મુંબઈ - ૪૦૦૦૨૪

પ્રાપ્તિ સ્થાન :-

- (૧) દિવ્ય દર્શન ટ્રસ્ટ,
કમારપાળ વિ. શાહ,
૬૮, ગુલામવાડી, ત્રીજો માળો,
મુંબઈ-૪૦૦૦૦૪
- (૨) ભરતકુમાર ચતુરભાઈ શાહ,
૮૬૮, કાળુશીતી પોળ,
કાલુપુર, અમદાવાદ-૧

પ્રથમ આવૃત્તિ

કા. સુ. ૫ સંવત ૨૦૩૯

મુલ્ય :- રૂપિયા ચાર

મુદ્રક :- પટેલ ચંપકલાલ મગનલાલ

મુદ્રણાલય :-

અંગ્રિકા આર્ટ પ્રિન્ટરી,

હિંગળાચાચર,

પાટણ. (ઉ. ગુ.)

ઉબ્બુડો મા પુણો નિબુદ્ધિજ્ઞ

શ્રુતકેવલી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી શું કહે છે ?

સંસાર-સાગરાઓ ઉબ્બુડો

મા પુણો નિબુદ્ધિજ્ઞા ।

ચરણ-કરણ-વિપ્પહીણો

બુદ્ધ સુબહુપિ જાણંતો ॥

શ્રુતકેવળી ભગવાન શ્રી આવશ્યક નિયુક્તિ શાસ્ત્રમાં મોંઘેરો માનવ જન્મ પામેલાને ચિમકી આપે છે, -

‘ હે માનવ ! આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં તું માનવ અવતાર પામ્યો એટલે સમુદ્રમાં ઊંચે સપાટી પર આવેલો છે, તો હવે ફરીથી નીચે ડુબવાનો ધંધો ન કરીશ. ધ્યાન રાખજે કે અતિ બહુ જાણકાર વિદ્વાન-પંડિત-પ્રોફેસર પણ ચરણ-કરણ વિનાનો માણસ નીચે ડુબી જાય છે.

૧૪ ‘ પૂર્વ ’ નામના શાસ્ત્રોના એટલે કે શ્રુત-સાગરના પારગામી શ્રી ભદ્રબાહુ-સ્વામી શું ફરમાવે છે ?

‘ સમુદ્ર-સપાટી પર આવેલો તું પાછો નીચે અંદરમાં ડુબીશ ના. ’

કેમકે સમુદ્રની સપાટી પર હોય એને તો દેખાય છે કે ‘ હું ’ પાણીમાં ઠેઠ ઊંચે છું, નીચે ઊંડા પાણી

છે, ઉપર આસમાન છે, દૂર સામે કિનારે કિનારે લઇ
જનાર પેલું જહાજ છે, જહાજ ચોક્કસ દિશામાં
ગતિ-શીલ છે, એટલે સમજાય છે કે એને ચલાવનાર
કેપ્ટન છે, ખલાસી છે. આવા જહાજમાં એસી જવાથી
કિનારે પહોંચી જવાય,...' આ બધું સપાટી પર
આવેલાને તો દેખાય-સમજાય, પરંતુ સમુદ્રની અંદરમાં
ડુબાડુબ હોય એને ઊંચે ક્યાં, અને નીચે ક્યાં,
એ શી રીતે સમજાય? કેમકે એની ચારેકોર જળ-
ખંખાર છે. તેમ એને આસમાને ય ન દેખાય, ને
કિનારો ય ન દેખાય, તેમ જહાજ તો દેખાય જ શાનું?
આવાને સમુદ્રમાંથી બહાર નીકળી જવાનો અવકાશ
જ ક્યાં? તક જ ક્યાં?

એક સમુદ્રની અંદરમાં ડુબાડુબ રહેલો, અને બીજો
સપાટી પર રહેલો, બંને વચ્ચે કેટલું મોટું અંતર?
એવું અજ્ઞાન તિર્યચ અને સુજ્ઞ મનુષ્ય વચ્ચે અંતર છે.

બસ, શ્રુતકેવલી જ્ઞાની લગવંત આ સમજાવે છે
કે “કીડી-કીડા-મંકોડા, ઝાડ-પાન વગેરેના ક્ષુદ્ર
જનમ સંસારસમુદ્રની અંદરના ડુબાડુબ અવતાર છે,
એટલે એને બિચારાને ભાન નહિ કે ‘હું નીચી ગતિમાં
છું, ને મનુષ્યો ઊંચી ગતિમાં છે.’ ઊંચે-નીચેનું એને
ભાન જ ન મળે તેમ એને આત્મજ્ઞાન-તત્ત્વજ્ઞાનનું
આસમાન પણ ન દેખાય, ત્યારે એને મોક્ષના કિનારાની

ય કશી ગમ નહિ; તેમજ ધર્મ-જહાજ પણ શાનું જોવા ય મળે? ધર્મ શું? એનો એક આંકડો ય ગતાગમ નહિ. તો ધર્મરૂપી જહાજનું આલંબન કરવાની વાત જ કયાં?

આવું પશુ-પંખીઓ, જીવો, પંચેન્દ્રિયો છે, પણ લગભગ એ બધાની ય આ સ્થિતિ છે. એમને ય પોતે હલકી ગતિમાં છે એ કશું ભાન નથી. એ આપણે પશુ-પંખીની દશા નજરે જોઈએ છીએ.

ત્યારે જ્યાં સદ્ગતિ-દુર્ગતિનું ભાન ન હોય, એને પોતાના આત્માનું ભાન શાનું હોય? એ નહિ, તો પરમાત્માનું ય ભાન શાનું? તેમ આત્માનાં કર્મ, પુણ્ય-પાપ, ધર્મ-અધર્મ વગેરે આત્મા સાથે સંબંધિત તત્ત્વોની ય ગમ શી હોય?

એટલે જ જ્ઞાની આવા અવતારને સંસાર-સમુદ્રની અંદરના ડુબાડુબ અવતાર કહે છે; ત્યારે આત્મા-પરમાત્મા, દુર્ગતિ-સદ્ગતિ, પુણ્ય-પાપ, ધર્મ-અધર્મ... વગેરે સમજી શકનાર માનવના અવતારને સંસાર સમુદ્રની સપાટી પરનો અવતાર કહે છે. એ હિસાબે જ્ઞાની ચિમકી આપે છે કે,-

માનવ! સપાટી ઉપર ઊંચો આવ્યો છે તું, હવે ફરીથી સમુદ્રની અંદરમાં ડુબવાનું ન કરીશ.

અર્થાત્ એ એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સુધીની

ગતિના અવતારમાં ન ઊતરી પડતો.

રોજ વહેલી પ્રભાતે ઊઠીને આ વિચારવા જોવું છે કે હું કેવી સુંદર સદ્ગતિમાં આવી ચડ્યો છું ! તો હવે પાછો નીચે કોઈ નીચી ગતિમાં ન ચાલ્યો જાઉં, એ સાવધાની રાખું !

આ સાવધાનીમાં શું આવે એ વાત અહીં જ્ઞાની બતાવે છે.

જ્ઞાની કહે છે એકલા જ્ઞાનના ભરોસે રહેતા નહિ, જીવનમાં ચરણ-કરણ અર્થાત્ ધર્મના આચરણને અમલમાં ઉતારજો. નદીમાં પડી ગયેલાને તરવાના જ્ઞાનમાત્રથી કુળતાં ન બચાય. એ તો તરવાનું જ્ઞાન અમલમાં મૂકવું પડે. તરવાના જ્ઞાન પ્રમાણે હાથ પગ હલાવવાની ક્રિયા કરવી પડે છે. એમ અહીં,

આત્મહિતના જ્ઞાનમાત્રથી ભવસાગર નથી તરાતો, આત્મહિતની પ્રવૃત્તિ કરીને તરાય.

રસોઈ કેમ બને એના જ્ઞાનમાત્રથી ભોજન તૈયાર ન થાય, પરંતુ રસોઈશાસ્ત્રના જ્ઞાન પ્રમાણે રસોઈની ક્રિયા કરાય તો જ ભોજન તૈયાર થાય છે.

આ માનવ જનમ આ માટે જ કિંમતી છે કે ભવ-સમુદ્રમાં કુળી જવાનું ન થાય એટલા માટે સજ્ઞાન પ્રવૃત્તિથી આત્મહિત સાધી લેવાય.

જાનીઓ આટલા માટે જ માનવને ન કુળવાની
ચિમકી આપે છે કે,

કુળવાનું સહેલું છે, તરવાનું કઠિન છે.
પડવાનું સહેલું છે, ચડવાનું કઠિન છે.
તોડવાનું સહેલું, રચવાનું કઠિન.
ખોલવાનું સહેલું, સુધારવાનું કઠિન.
ખોવાનું સહેલું, કમાવાનું કઠિન.
ખિમારી સહેલી, તાંદુરસ્તી કઠિન.
કષાયો સહેલા, ક્ષમાદિ કઠિન.
વિષય-વિલાસ સહેલા, વિષય-ત્યાગ કઠિન.

ખોલો,

આ જનમ સહેલું સહેલું કરવા કરવા માટે છે? કે
કઠિન કઠિન કરવા માટે?

મનુષ્ય જનમની કિંમત સમજાય તો સહેલું સહેલું
ખાંધ કરી કઠિન કઠિન આદરવાનું થાય. કેમકે જીવનભર
કઠિન કઠિન આદરવાનો અભ્યાસ આ મનુષ્ય જનમમાં
જે થઈ શકે, તે બીજા ભવમાં નહિ. તેમ

કઠિન કઠિન આદરવામાં કર્મસત્તા તરફથી ઈનામ
મોટા.

સહેલું સહેલું આદરવામાં કર્મસત્તા તરફથી સજા
મોટી.

મરીચિએ સહેલું છોડ્યું કઠિન આદ્યું :-

જુઓ ભરતચક્રવર્તી પૂર્વના ત્રીજા ભવે ચક્રવર્તીના ઘરમાં પુત્ર તરીકે જન્મેલા, એટલે ચક્રવર્તીના ઘરના વૈભવ વિલાસમાં મહાલવાનું હાથમાં હતું સહેલું હતું, પરંતુ એ એમાં મહાલતા ન બેઠા, કિન્તુ તીર્થંકર દાદાએ અપનાવેલ વિષય-ત્યાગના કઠિન માર્ગે ચાલ્યા, સાધુપણું લીધું. હજી પણ આગળ જુઓ સાધુપણાની ક્રિયાઓ. ઊભા-ઊભડક....વગેરે શાસ્ત્રોક્ત મુદ્રાએ ખરાખર કરે છે.

સાધુ થઇને હાડકા સુંવાળા રાખવાનું સહેલું, ‘બેઠા બેઠા ક્રિયાઓ થઈ શકતી હોય તો તેમ કરવી,’- એ સહેલું; ઊભા ઊભા ક્રિયા કરવી કઠીન પડે છે.

અનાદિના મનને સહેલા બેઠા-ખાઉપણાને આદરવાનું એ સહેલું પડે છે, ઊભા ઊભા અ-પ્રમાદથી ક્રિયાઓ કરવાનું કઠણ પડે છે.

ભરત-ખાડુખલિ કઠણ આદરી ઊંચે આવેલા :-

એમ જાતનું જ સંભાળી લેવાનું સહેલું પડે છે, બીજાઓની સેવા ભક્તિ કરવાનું કઠણ લાગે છે.

પરંતુ એમાં કઠણ આદરવાથી ઊંચે અવાય. જુઓ ભરત-ખાડુખલિએ પૂર્વ ભવે ચક્રવર્તીના ઘરના વૈભવ-વિલાસ છોડી સાધુ થવાનો કઠણ માર્ગ આદર્યો.

આદ્યૈં તો આદ્યૈં, પરંતુ સાધુ થયા પછી પણ જાતનું સંભાળી બેસી રહેવાનો સહેલો માર્ગ પડતો મૂક્યો, અને સાધુની સેવા-ભક્તિ-વૈયાવચ્ચ કરવાનો કઠણ માર્ગ આદ્યૈં. તો કર્મસત્તાએ ઈનામ કેવુંક આપ્યું? તો કે ‘જાઓ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય લઈ અનુત્તર વિમાનમાં. ત્યાં દેવ થઈ પછી એવા ભરત ચક્રવર્તી થાઓ કે તમને છ ખંડના બત્રીસ હજાર દેશની મોટી ઠંકુરાઈ મળે છતાં એ તમારા દિલને એવી અડે નહિ, દિલને એવું પાગલ ન કરે, કે ‘અહો! ૩૨ હજાર દેશનું મારે સમ્રાટપણું? ૧૪ રતન? નવનિધાન? ૧ લાખ દર હજાર રાણીઓ? અહો અહો! બસ, આ જ મારે સર્વ સર્વા!’ એમાંથી માથું ઊંચું કરી પરલોક-બરલોક કશું જોવાનું નહિ, આવી દિલને પાગલતા નહિ; પરંતુ દિલ સદા વૈરાગી, આ વિચાર પર કે ‘અરે! ક્ષણે ક્ષણ રાગ કરાવનાર આ છ ખંડ વગેરેના જંગી સરંજામમાં ક્ષણે ક્ષણ રાગ કરી કરી મારા આત્માની હિંસા થઈ રહી છે! તો પરલવે મારું શું થશે?’

વૈભવ-વિલાસમાં રાગના આંધળિયા સહેલાં, પણ વૈરાગ્યની અને પરલોક-ભયની જાગૃતિ કઠણ.

છતાં એવા મોટા ચક્રવર્તીને નિત્ય વૈરાગ્ય! નિત્ય જાગૃતિ! આ મળી? કહો, કહો, પૂર્વલવે ચક્રવર્તીના

ઘરના બાદશાહી સુખ-વૈભવ છોડી મુનિપણાનો કઠણ ત્યાગમાર્ગ અપનાવ્યો હતો, અને મુનિ બન્યા પછી પણ જાત સંભાળી બેસી રહેવાનો સહેલો માર્ગ છોડી ૫૦૦ મુનિઓની ભક્તિ-વૈયાવચ્ચનો કઠણ માર્ગ અપનાવ્યો હતો. ભક્તિ-માર્ગ વહાલો કરી એને અમલમાં ઉતારવા કાયાને કસતા હતા. માનવ જનમની આ લહાણ કે કઠણ ધર્મ આદરવા કાયાને કસો.

ભદ્રબાહુ સ્વામી આ જ કહે છે “સમુદ્રમાં ઊંચે આવ્યા પછી નીચે ડુબવાનું ન કરીશ,— ઉખ્યુડો મા પુણે નિખુદ્દિજ્ઞા.

ડુબવાનું સહેલું છે, તરવાનું કઠણ છે. પરંતુ સહેલા માર્ગને છોડી કઠણ માર્ગ વહાલો કર, કઠણ માર્ગ અપનાવ, કઠણ માર્ગને અમલમાં લાવ, તો ભવસાગર તરીશ.

વ્યવહારમાં કઠણ માર્ગ લેવાય, તો ધર્મમાં નહિ? :-

વ્યવહારમાં દેખાય છે કે ધંધાને વહાલો કરી એની પાછળ ભારે મહેનતનો કઠણ માર્ગ અપનાવો છો તો પૈસા પામો છો. આજે ફેક્ટરી વાલાઓને બુઓ, શેઠિયા મેનેજર કે સેક્રેટરીના ભરોસે ફેક્ટરી નથી ચલાવતા. જાતે મેનેજર કરતાં વધારે કલાક સર્વિસ ભરે છે. એ ધંધાની જહેમત પણ ધંધો

વહાલો કરીને ઊઠાવે છે તો એમાં ભારે શ્રમ છતાં જે આનંદ માને છે, એ ઘરે ઘી-કેળાં ઉઠાવતાં કે મોટરમાં ફરતાં યા આરામ કરતાં આનંદ નથી અનુભવતા. કારણ? ધંધાની જહેમતમાં મોટા ધનનો લાભ દેખાય છે.

બસ ધર્મનો કઠણ માર્ગ પણ જો એવો દેખાય કે આની પાછળ કર્મક્ષય અને પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો અઠળક લાભ છે, તો ધર્મના કઠણ માર્ગની ભારે જહેમત ઉઠાવાય, અને તે પણ ધર્મને વહાલા વહાલો કરી ઉઠાવાય. વ્યવહારમાં સહેલો છોડી કઠણ માર્ગ અપનાવાય, તો શું ધર્મમાં કઠણ માર્ગ ન અપનાવાય? કઠણ ધર્મથી ભાગવામાં કંઈ અક્કલ?

અહીં એક પ્રશ્ન ઊઠે છે—

પ્ર૦— સંસારના ધંધા-ધાપામાં મહેનત ભારે છતાં એ વહાલા લાગે છે પણ ધર્મમાં એટલી બધી કઠણાઈ નહિ, છતાં કેમ એ ધંધા જેવા વહાલા લાગતા નથી?

ઉ૦— આતું કારણ એ કે ધંધામાં પ્રત્યક્ષ ફળ દેખાય છે. ધર્મમાં પરલવના વાયદે ફળની વાત છે, એમ સમજ છે, પ્રત્યક્ષ ફળ દેખાતું નથી. હમણું જો સામાયિક કરીને ઊઠ્યા કે ઉપર આકાશમાંથી

સોનૈયા શું, એક રૂપિયો ય પડતો હોત, તો તો સામાયિક પર વહાલ ઉભરાઈ ઊઠત,

એટલે હવે આનો અર્થ એજ ને કે જિંદગીભર અનેક પ્રકારે ધર્મ તો કરતા રહેવાના, પણ એના પ્રત્યક્ષ ફળ દેખાવાના નહિ, એટલે ધર્મ કરવા છતાં ધર્મ પર વેપાર-ધંધા-નોકરી જેવું વહાલ થવાનું નહિ ને ?

કેવી કરુણ દશા કે ધર્મ વરસોના વરસો કરવા છતાં એના પર ધંધા જેવું વહાલ ન થાય !

ક્યાં અડચણ છે ? ક્યાં વાંધો છે ? કહેતા નહિ કે ‘ધંધાના ફળની જેમ ધર્મમાં પ્રત્યક્ષ ફળ નથી દેખાતું એ અડચણ છે, એ વાંધો છે કે જે ધર્મ પર એવું વહાલ નથી જગાવી શકતું;’ આવું કહેતા નહિ. કેમકે ધંધાનું ફળ જોયું એ લૌકિક ફળ છે, વૈષયિક પૌદ્ગલિક ફળ છે. એ મળ્યાથી આત્માનો કશો નિસ્તાર નથી. જો ધર્મ માત્ર એવું વિષય-સુખનું લૌકિક ફળ આપી દેતો હોય તો ય ધર્મ એથી આત્માને કશું હિત પમાડ્યું નહિ; અર્થાત્ એવા ધર્મથી આત્મામાં કશું સારું આવ્યું નહિ. માટે સમજી રાખો—

જે ધર્મ આત્મામાં કંઈ પણ સારું ઊભું ન કરી શકે, એ ધર્મ ધર્મ જ નથી.

ધર્મ આત્મામાં જે જે સારું ઊભું કરી શકે, એમાં પહેલા નંબરે છે મનની પવિત્રતા. અનાદિ કાળથી આત્મામાં રાગાદિની નરદમ મલિનતા-અશુદ્ધતા-અપવિત્રતા ભરી પડી છે.

રાગાદિ એ આત્માનો કચરો છે, મળ છે.

સહજ મળ એટલે ? :-

જ્ઞાની ભગવંત એને અનાદિ સહજ મળ કહે છે. આમાં મુખ્ય જે મળ છે નિબિડ વિષયરાગ, એવો આંધળો વિષયરાગ કે આત્માને મોક્ષ તરફ કશી દૃષ્ટિ જ નહિ. સરિયામ કલ્પેશોથી ભરેલા સંસારમાંથી માથું ઊંચું કરીને મોક્ષ જેવી કોઈક વસ્તુ છે એ જોવાની ય કોઈ વાત નહિ, પછી એના માટે પ્રયત્નની તો વાતે ય શી? એ તો અતિ ગાઢ વિષયરાગવશ લૌકિક ફળ પૌદ્ગલિક ફળને જ જોયા કરવાની લત રખાવ્યા કરે, તેથી ધંધાની જેમ ધર્મમાં આ ફળ જોવા માગે, ને તે ન દેખાય એટલે ધર્મ પર ધંધાના જેવું વહાલ ક્યાંથી થાય? જ્યારે,

ખરેખરો ધર્મ હૈયામાં આ વિષયોની અસારતા અને ભયાનકતાનું સહજ પલ્લુ લાગે ઊભું કરે છે, ને ધર્મનું એ પ્રત્યક્ષ ફળ છે.

તમે સંત સાધુ-પુરુષોનો ઉપદેશ સાંભળો એમાં સંસારના વિષયો અને સંસારની માયાજાળની

અસારતા-ભયાનકતા સાંભળવા મળે, એના તરફ દૃષ્ટિ નાંખ, પછી એમણે ઉપદેશેલા ધર્મની અર્થાત્ દયા-દાન-શીલ-તપ વગેરેની સાધના કરતા ચાલે, એમાં આ વિષયરાગ કાંઈક મેળો પડતો જણાય, સ્વાર્થવશ જીવની અમર્યાદ હિંસા કર્યે જતા હતા, એમાં હવે દયાના માર્ગે ચાલે, એટલે સહેજે એટલા સ્વાર્થના વિષયને હિંસાથી પોષવાનું બંધ કર્યું. વિષય-પુષ્ટિને બદલે દયાને વહાલી કરી. એ જ અતિ ગાઢ વિષયરાગ પર ઘા પડ્યો. આ ધર્મનું પ્રત્યક્ષ ફળ છે.

આની જો કિંમત સમજાય તો લાગે કે ધંધો-ધાપો ભલે લાખો રૂપિયા પણ કમાવી આપતો હોય, છતાં એમાં શું ખુશી થવાનું?

ધંધાથી ખુશી થવાનું નહિ કેમકે એમાં અનાદિનો વિષયરાગ ફાલે-ફૂલે છે, ને એ ધંધો-ધાપો દયા વગેરે ધર્મને ભુલાવી દે છે.

માટે તો અજ્ઞાન માણસો કહે છે ને કે ‘ધંધામાં દયા-બયા ન જોવાય.’ આવાને ધર્મ ક્યાં સ્પર્શે?

વાત આ છે,- ધર્મનું લૌકિક ફળ,- પૌદ્ગલિક પૈસા ટકા વગેરે ફળ ભલે પ્રત્યક્ષ નથી, કિન્તુ ઝેરી વિષયરાગ કાંઈક પણ ઓછું થવાનું ફળ પ્રત્યક્ષ છે.

વિષયરાગનો હાસ એ ધર્મનું પ્રત્યક્ષ ફળ છે.

કિન્તુ આ રાગનો હાસ થવાનું ફળ કેને ગમે?

જેને મોક્ષ તરફ દૃષ્ટિ હોય, જે એમ સમજે કે આ સંસારથી તોભા પોકારી ગયા, જ્યાં ને ત્યાં વિષયોના રાગ કરી કરી આ સંસારમાં અનંતા જનમ-મરણ કર્યે ગયા, દુર્ગતિઓના મહાત્રાસ વેઠ્યે ગયા, એથી તો

મોક્ષ ભલો કે જ્યાં આ ભયંકર રાગના ઝેર પીરસનારા વિષયોની લોથ નહિ, કશો વિષયરાગ કરવાનો નહિ, કશા પાપ કરવાના નહિ.

તેથી એકવાર મોક્ષ પામ્યા પછી કદીય જનમ મરણની જન્મળ વિટંબણા ઊભી થવાની નહિ.

ધર્મ કરવાનો છે તે આ માટે કરવાનો છે કે

રાગના ઝેર પીરસનારા મનગમતા વિષયો તરફ થોડી પણ ધૃષ્ટિ ઊભી થાય એ માટે જ ધર્મ કરવાનો છે.

જીવોની દયા-જયણા કરતાં કરતાં, કે જે પૈસાનું દાન કરતાં, એ કરવા માટે જે ગમતા પણ વિષય છોડ્યા, એનો રાગ મોળો પડે.

‘ઉખુડો મા પુણે નિખુદ્દિજ્જ’ -

‘ઊંચે આવેલો હવે ફરીથી નીચે ડુખવાનાં કામ ન કરીશ,’- એમાં આ જ કરવાનું છે કે

એવી એવી ધર્મપ્રવૃત્તિ કરવી કે જેથી વિષયોના રાગ મોળા પડતા આવે.

એ રીતે અનેકાનેક ધર્મપ્રવૃત્તિ કરી કરી વિષય-રાગ તદ્દન નિર્મૂળ કરવા સુધી પહોંચી જવાય, તો

વીતરાગ દશા, કેવળજ્ઞાન, અને મોક્ષ સુધી પહોંચી જવાય.

તમે ધર્મથી કોઈ દુન્યવી વિષય મેળવવાનો બદ્ધરાદો ન રાખો તો ધર્મપ્રવૃત્તિની આ તાકાત છે કે તમને વિષયરાગ ઓછો કરતા ચાલવામાં અને ઠેઠ વીતરાગ બનવા સુધીમાં સહાય કરે; કેમકે દુન્યવી સુખચેન છોડીને ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરવામાં લાગ્યા એટલે સ્પષ્ટ છે કે ધર્મની પ્રવૃત્તિના સમયમાં વિષયોની પ્રવૃત્તિ બંધ રહેવાની, એવું અનેકવાર થયા કરે એટલે સહેજે મનને આનંદ થાય કે ‘હાશ! સારું થયું, પ્રભુએ આ પવિત્ર ધર્મક્રિયાઓ બતાવી તો એ કરતાં કરતાં ગોઝારા વિષયોની પ્રવૃત્તિથી બચાય છે!’ આમ વિષયો પર એક પ્રકારની સૂગ રહ્યા કરે.

પ્રદેશી રાગમાં પ્રવૃત્તિથી પરિણતિ :-

પ્રદેશી રાગ નાસ્તિક હતો પરંતુ કેશી ગણધર મહારાજ પાસેથી ધર્મ પામ્યા પછી ધર્મપ્રવૃત્તિ સારી કરવા લાગ્યો; તો પરિણામ એ આવ્યું કે જીવનમાંથી વિષયરાગ મોળા પડતા આવ્યા. અત્યંત રૂપાળી અને પ્રિય પણ રાણી સૂર્યકાન્તા સાથે મોહવેલા વર્તાવ બંધ થઈ ગયા. એમાં રાણીએ પોષધ-પારણે ઝેર આપ્યું તો ઝેર ચડતાં મરણાન્ત લયંકર વેદનાઓ ઊઠી! છતાં રાણી પર ગુસ્સો ન ચડ્યો. કેમકે ધર્મ-પ્રવૃત્તિથી કાયાને કસતાં કસતાં કાયાનો પણ રાગ એ

ઓછો કરતા રહેલા ! તો કેવું ભવ્ય પરિણામ ? હવે મરણાંત પીડા છે તો શું કરવાનું ? કશું જ નહિ, અંતિમ સમાધિ અને પરમેષ્ટી-ધ્યાન. અંતે સૂર્યાભિ વિમાનના માલિક દેવ થઈ ગયા. ધર્મપ્રવૃત્તિથી વિષય-પ્રવૃત્તિઓ ઘટી, વિષયરાગ ઘટ્યો, તો ભયંકર વેદનામાં સુંદર સમાધિમૃત્યુ પામ્યા. પ્રવૃત્તિએ પરિણુતિ ઘડી.

વાત આ છે,—વિષયરાગ, વિષયોની પ્રવૃત્તિ ઓછી કરવાથી, ઓછો થતો આવે છે. એમજ આગળ વધાય છે, અને એક દિવસ રાગમાત્રનો નાશ થઈને વીતરાગતા સુધી પહોંચી જઈ સીધા મોક્ષ પહોંચી જવાય.

અહીંથી સીધો મોક્ષ નહિ છતાં ધર્મસાધના કેમ જરૂરી ? :-

પ્ર૦— પણ અહીંથી સીધા મોક્ષે કયાં જઈ શકાય છે ? તો પછી મોક્ષ માટેની મહેનત કરીને શું કરવાનું ?

ઉ૦— અહીંથી સીધા મોક્ષે નથી જઈ શકાતું વાત સાચી, પણ જુઓ;— મુંબઈથી રેલગાડીમાં સીધા પાલીતાણા નથી જઈ શકાતું, પરંતુ વાયા વિરમગામ તો જઈ શકાય છે ને ? એમ અહીં સારી કરણી કરી સદ્ગતિમાં તો જઈ શકાય ને ? ને ત્યાંથી કે એની પછીની મહાવિદેહ જેવાની મનુષ્ય - સદ્ગતિના જનમમાંથી મોક્ષે જઈ શકાય ને ? પરંતુ જો એમજ સમજી લેવામાં આવે કે ‘ અહીંથી સીધા મોક્ષે જઈ

શકાતું નથી માટે ધર્મસાધના-ધર્મકરણીનો કશો ઉપયોગ નથી,' ને એ સમજીને ધર્મસાધનાથી આઘા ને આઘા રહેવું છે, તો પછી જીવનમાં શું રહેવાતું? એકલી પાપ સાધનાઓ જ કે બીજું કંઈ? ને એનાથી પછી હલકા અવતારમાં જો આલ્યા ગયા તો મોક્ષની નજીક થવાના? કે દૂર પડવાના?

વાત આ છે,—

સંસારમાં મત્સ્ય-ગળાગળ ન્યાય ચાલે છે, માટે સંસાર જોડો, ત્યાજ્ય : સિંહરાજ :-

તો એવા સંસારવાસથી ઊભગી જાઓ, સમુદ્રની સપાટી પરના મનુષ્ય જનમમાંથી નીચે સમુદ્રની અંદરમાંના ડુબાડુબ હલકા અવતારમાં પડવાતું ન કરો. સિંહરાજ એટલે જ સંસારવાસથી ઊભગી ગયેલા છે. જંગલમાં એક વરુએ તરછાને મોંમાં પકડયો છે, તરછાએ સાપને મોંમાં પકડયો છે. સાપે દેડકાને અને દેડકાએ એક કીડાને મોંમાં પકડયો છે. આ મત્સ્ય-ગળાગળ ન્યાય જોઈ રાજા વૈરાગ્ય પામીને સંસાર છોડી દેવાના નિર્ધારવાળા બની ગયેલા છે, ને આનંદકુમારને ગાદી સોંપી દેવા માટે એને બોલાવવા માણસ મોકલે છે. પેલો જઈને કુમારને સંદેશો કહે છે ત્યારે આ કુમાર તો અભિમાનમાં છે કે 'શું દયા-દાનથી રાજ્યગાદી લઉં? ના, ના, મારા બાહુબળથી

રાજ્યગાદી લઇશ.' તે આવેલા માણસને ઉદ્ધતાઈથી ઘસીને ના પાડે છે કે 'જા જા મારે બાપુજી પાસે કાંઈ નથી આવવું.'

બોલો, અહીં કુમારની આ ઉદ્ધતાઈ પર બાપ સિંહરાજ શું કરે? શું એમ વિચારે કે 'હું એને રાજ્યગાદી આપવા બોલાવું છું, ને એ આવી ઉદ્ધતાઈ કરે છે? તો જાઓ એને મારે રાજ્યગાદી સોંપવી જ નથી. જોઈ થોડો સમય એ કાંક ઠેકાણે આવે તો. નહિતર પછી બીજાને ગાદી સોંપીશ,'— શું આવું વિચારે? ના, રાજા પોતે જ્યારે સંસાર-સમુદ્ર ઉપરની સપાટી પરનાં મનુષ્યલવની મોટી કિંમત સમજે છે અને સંસારથી ઊભગી જઈ આવા મનુષ્યલવથી ફરીથી નીચે ડુબવાનું નહિ પણ સમુદ્ર પાર કરી જવાનું નિશ્ચિત ધારે છે, પછી થોડો સમય રાહ જોવાનું પસંદ કરતા જ નથી. પૂછો,—

પ્ર૦— પરંતુ કુમારની ઉદ્ધતાઈથી ગુસ્સો તો આવે ને ?

ઉ૦— ના, ન આવે. કેમકે રાજા સમજે છે કે

કુમારની ઉદ્ધતાઈ એ ય સંસારની જ એક ઘટના છે; અને એથી જ સંસારની અસારતા એમના મનમાં વધુ દઢ થાય છે.

મનમાં સંસારની અસારતા વધુ દઢ થાય ત્યાં શું

માણુસ સંસારત્યાગને વાયદે ચઢાવે ? કે પહેલાં જે સત્વરે સંસારત્યાગ કરવો હતો એમાં વધારે ઉતાવળ કરે ? અરે ! મનને થાય કે

‘ હાય બાપ ! પહેલાં જે સંસાર અસાર હોવાનું જાણી એનો ત્યાગ કરવા ધારેલું, તે હવે તો વધુ અસાર હોવાની ઘટના જોવા મળે છે ! તો તો ઊઠ જીવ ઊઠ, સંસાર વહેલો છોડ ! નહિતર અસાર સંસારમાં વળી કાંક નવી ઘટના બને, ને એમાં કદાચ ફસાઈ જવું પડે તો પાપમાં ફસાયા રહી મનુષ્ય-જનમથી જે તરવાનું સાધવું છે એ ખોરંબે પડે ! ’ આમ ચમકારો થાય.

સિંહરાજ એ ચમકારો પામીને પોતે જાતે ઊઠીને કુમાર પાસે જઈ એને સમજાવી લેવાનું ધારે છે, ને આવે છે કુમાર પાસે. ત્યાં જ કુમાર તૈયાર બેઠેલો તે ઊઠીને બાપની ઉપર સીધો તલવારનો ઘા ઝીકે છે ! અહીં સિપાઈઓ ‘ પકડો પકડો હરામીને, મહારાજ પર તલવાર ઝીકે છે ? ’ એમ કરી કુમારને પકડી લેવા દોડી આવે છે.

ઘવાયેલો રાજા અહીં શું કરે ? ખુશી થઈને આવું નીચ કૃત્ય કરનાર કુમારને પકડાવી જ દે ને ? પરંતુ ના, કુમારની આ અધમતા જોઈ મનમાં સંસારની

અસારતા એર વધુ દઢ કરે છે, અને એવી સંસારની અસાધ્ય અસારતાને સુધારવાનું આ વિરાગી લેશ પણ વિચારતા નથી. એટલે જ સિપાઈઓને કહે છે, ‘ખસી જાઓ ખસી જાઓ, કુમારને અડશે નહિ, નહિતર તમને મારા જીવના સમ છે.’ એટલે? કહેવાનો ભાવ આ જ, કે ‘એને કાંઈ કરશે તો હું જીવતો નહિ રહું. મારું મૃત્યુ દેખશે.’ પૂછો ને,—

પ્ર૦— પણ એમને ચારિત્ર લેવું હતું ને? કુમારની આડોડાઈમાં ચારિત્ર ક્યાંથી લેવાના?

ઉ૦— પણ રાજા અહીં આવા પ્રસંગમાં ક્ષમા રાખવી અને દુશ્મનને ય મૈત્રી આપવી, એને ચારિત્રનો સાર સમજે છે. એટલે એ સાર હાથમાં આવે એ ચારિત્ર જ હાથમાં આવ્યા બરાબર સમજે છે. વળી જો ચારિત્ર જ લેવું છે તો એની પૂર્વ ભૂમિકામાં આવો ગુસ્સો કરાય જ કેમ? ગુસ્સાથી ચારિત્રની ભૂમિકા જ નષ્ટ થઈ જાય.

ધર્મના રહસ્ય સમજવા અને જીવનમાં ઉતારવા કઠિન છે.

એટલે જ તમે ઉપર ઉપરથી ધર્મને જોવા જાઓ છો, અને એમાં આઘી-પાછી થવાનું દેખો ત્યાં આકુળ-વ્યાકુળ થાઓ છો; ને ધર્મ તો બાબુએ રહ્યો,

પણ કષાય અને દુધ્યાનમાં ચડો છો. ધર્મના કાર્યને પકડતા હો તો આ ન બને.

બોલો, જિનદર્શન કે જિન-સ્તવન કરતાં તમારી અને પ્રભુની વચમાં કોઈ આડો આવીને ઊભો તો શું કરો ? ઝટ એના પર ગુસ્સો જ ને ? એ શું કયું ? દર્શન-સ્તવનથી વીતરાગ તરફ વળવાનું બાબુએ રાખ્યું, ને કષાય તથા દુધ્યાનમાં ચડ્યા !

અહીં જો ધર્મનો મર્મ પકડતા હો તો તરત મનમાં લાવો કે ‘આવો વચમાં ઊભો રહેનાર ભાગ્યશાળી પણ પોતે પ્રભુદર્શન-પૂજનની પવિત્ર ક્રિયા કરી રહ્યો છે માટે એનાં દર્શન-પૂજનની અનુમોદના કરું, અને એને સાધર્મિક વાત્સલ્યથી નવરાવી દઉં. આ જ મારો દર્શન સ્તવનનો ધર્મ છે, ધર્મનો મર્મ છે, અને એ સાચવું તો જ વીતરાગની સન્મુખ વળવાનું થાય. નહિતર તો કષાય કે દુધ્યાન કરતા તો વીતરાગથી પરાઉમુખ થઇ એમનાથી આઘા બસવાનું થાય.’

છે આ તમારા જીવનમાં ધર્મનો મર્મ પકડવાનું ?

જાણે છે ને પેલી સુલસા શ્રાવિકાને દેવની પરીક્ષા વખતે શું થયું તે ? ઇન્દ્રે સુલસાના ધર્મ-સત્ત્વની પ્રશંસા કરી છે અને એનો સેનાપતિ દેવ

મુનિનું રૂપ કરી સુલસાની પરીક્ષા કરવા આવે છે, કહે છે, ‘લક્ષપાક તેલનો ખપ છે,’ ને સુલસા રાજીની રેડ થઈ જાય છે. દાસી પાસે સુલસા લક્ષપાક તેલનો સીસો મંગાવે છે. પરંતુ લક્ષપાક તેલના ત્રણ સીસા દાસીના હાથે અદૃશ્યપણે દેવ દાસીના હાથ પર ઝટકો મારી પડાવી ફેડાવી નાખે છે ! બાલો અહીં સુલસાને શું થાય ? દાસી પર ભારે ગુસ્સો ન ચડે ? પરંતુ ના,

સુલસા જેમ ધર્મને પકડે છે એમ ધર્મના મર્મને પકડે છે. કેમ ?

“ધરમ ધરમ કરતો જગ સહુ ફીરે, ધરમ ન જાણે મર્મ; ધરમ જિનેશ્વર ચરણ ચઢ્યા થકી, કોઈ ન બાંધે કર્મ... જિણેસર ધર્મ જિણેસર ગાઉં રંગશું.”

કવિ આનંદ ધનજી મહારાજ શ્રી ધર્મનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં પ્રભુના ગુણ ગાતાં કહે છે,— આખું જગત ‘ધર્મ’ ‘ધર્મ’ કરતું ચાલે છે, પરંતુ ધર્મનો કશો મર્મ જાણતું નથી; કેમકે જો ધર્મનો મર્મ જાણતું હોત તો કર્મ ન બાંધત, પરંતુ કર્મ તો ભરપૂર બાંધે છે. તેથી કહેવાય કે ધર્મનો મર્મ નથી જાણતું. વાસ્તવમાં ધર્મનો મર્મ જાણવા માટે વીતરાગ સર્વજ્ઞ શ્રી ધર્મનાથ ભગવાનના ચરણ પકડવા જોઈએ, કેમકે ધર્મ જિણેસર ભગવાનના ચરણ પકડ્યા પછી કોઈ કર્મ બાંધતું નથી. અહીં બે પ્રશ્ન થાય,

પ્ર૦- જિનેશ્વર ભગવાનના ચરણ પકડ્યા એટલે ધર્મનો મર્મ શો જણાયો ? ને એટલા માત્રથી કર્મ બંધાતા શી રીતે અટકી જાય ?

ઉ૦- અહીં સમજવાનું છે કે જિનેશ્વર તીર્થંકર ભગવાનના ચરણ પકડ્યા એટલે એમને જ પ્રાણ અને શરણ માની એમનાં સાધેલા માર્ગે ને એમણે કહેલા માર્ગે ચાલ્યા કરવું.

તીર્થંકર ભગવાનનો સાધેલો માર્ગ જખરદસ્ત ક્ષમા-નમ્રતાદિની તથા સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ અહિંસા-સત્ય વગેરેની સાધના છે.

એનું આલંબન નજર સામે રાખી સાધના કર્યે જઈએ, લલે એ પ્રભુની સાધનાના સોમાં હજારમાં લાખમાં ભાગે હોય છતાં આપણે પ્રભુના માર્ગે ચાલ્યા કહેવાય, લલે ધીમા પગલે.

એમ, પ્રભુએ કહેલો માર્ગ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર-તપની સાધના છે. એકાંતે એની જ સાધના કર્યે જઈએ, વચમાં કરી મિથ્યાત્વાદિની કે બાહ્યભાવની દખલ ન થવા દઈએ, એ પ્રભુએ કહેલા માર્ગે ચાલ્યા કહેવાય.

આ સાધનામાર્ગ દ્રવ્યથી અને ભાવથી બંને રીતે આરાધવાનો.

દ્રવ્યથી આરાધના થાય એ ધર્મ છે, અને ભાવથી આરાધના થાય એ ધર્મનો મર્મ છે.

અનંતા કાળમાં આરાધના તો અનંતીવાર કરી, પરંતુ એકલી દ્રવ્યથી આરાધના કરી, ભાવથી નહિ; એટલે કે ધર્મનો મર્મ જાણ્યા વિના ધર્મ કર્યે રાખ્યો. ચારિત્ર લઈ અહિંસા પાળી, પરંતુ સંસારના સુખ લેવા માટે ! એટલે કે હૈયામાં સંસારસુખની લાલસાનો ભાવ હતા, પછી ભલે એ સુખ-લોગમાં જીવેની હિંસા પરિગ્રહ વગેરે પાપ થતા હોય,..... તેથી વાસ્તવમાં અંતરમાં ભાવથી અહિંસાદિની સાધના ન રહી.

ખીજી રીતે જોઈએ તો ‘પ્રમત્ત યોગાત પ્રાણુવ્યપરોપણું હિંસા,’- પ્રમાદના યોગથી કોઈના પ્રાણુનો નાશ કરવો એ હિંસા છે.

આમ પ્રમાદનો યોગ એ ભાવથી હિંસા છે, ને જીવના પ્રાણુનો નાશ કરવો એ દ્રવ્યથી હિંસા છે.

અનંતકાળની દ્રવ્ય ક્રિયાઓમાં ઉદ્દેશ તરીકે અંતરમાં વિષય રાગાદિ હતા.

ધર્મ કરીને તો એ વિષય રાગાદિના ઝેર ઓછા કરવાના હોય,

રાગના ઝેર શોષવાના હોય; એના બદલે ધર્મ કરીને જ એ વિષય-રાગાદિને પોષ્યા-વધાર્યા ! કેવી દુઃખદ દુર્દશા !

જિનેશ્વર લગવાને સ્વયં આરાધેલ અને જગતને ઉપદેશેલ માર્ગમાં ભાવધર્મ સાથે દ્રવ્યધર્મ છે. ભાવધર્મ અહિંસાદિની તથા ક્ષમાદિની આત્મપરિણતિ છે, ને એ બાહ્ય દ્રવ્યધર્મનો આંતરિક મર્મ છે. વીતરાગ જિનેશ્વર લગવાનનાં ચરણ પકડીએ એટલે? એમની સાધનાનાં અને એમનાં વચનનાં આલંબને આ ભાવધર્મ હાથમાં લેવાનો; ને હાથમાં આવે એ સહજ છે. વીતરાગ પ્રભુનું આલંબન પકડીએ અને આપણા અંતરમાં શું રાગાદિને ધક્કો ન લાગે? રાગાદિ તોડવા જોસ ન આવે? ચાલવા શીખતું બાળક માતાનો હાથ પકડી ચાલે એટલે એનામાં ચાલવાનો જોસ આવે છે.

મરુદેવા માતા ઋષભદેવ લગવાનને કેવળજ્ઞાન થતાં પ્રભુની સામે ગયા અને પ્રભુએ એમને બોલાવ્યા નહિ, કે પ્રભુ ઊઠીને માતાની સામે ન ગયા, માતાને લેવા એક દેવતાને પણ મોકલ્યો નહિ, તેથી માતાને બોલું લાગ્યું કે ‘જે દીકરાની ખાતર હું હજાર વરસ રાઈ, એ મને બોલાવતો ય નથી?’ પરંતુ માતા સરળ ભદ્રક પરિણામી જીવ હતા, તેથી તરત વિચાર્યું કે,—

‘અરે! જો ઋષભે મને બોલાવવી હોત તો એ ઘરમાં બેસી રહેત ને? પણ એના બદલે મને ઘરમાં મૂકીને પોતે હજાર વરસ જંગલમાં રખડવાનું શું કામ

કરત ? કિન્તુ એ વીતરાગ, મારા અને સૌના પર રાગ પડતા મૂકી સંયમ પાળવામાં લાગી ગયા. કેમકે, શું હું, કે શું બીજું કોઈ, કોઈ જ બોલાવવા લાયક નથી,

કોઈના પર પણ રાગ મમત્વ કરવા લાયક નથી; કેમકે એ બધા આપણાથી પર છે, ભિન્ન છે, અન્ય છે.

અન્યમાં મન ઘાલવા જતાં રવ ભૂલાય છે.

તો મારે પણ શા માટે પરમાં લળવું ? ને એમ શા માટે મારા આત્માને ભૂલવો ?

બસ, મરુદેવા માતા અન્યત્વ ભાવનામાં ચડતાં મહાવૈરાગ્ય મહાવિરક્તિ અને વિરતિભાવમાં ચડ્યા ચડ્યા તે સર્વથા અનાસક્ત બની વીતરાગ ભાવે પહોંચી ગયા ! શું ક્યું આ ? ધર્મનો મર્મ પકડ્યો.

ધર્મનો મર્મ અંતરની ધર્મ-પરિણતિ છે.

એ મર્મ પકડ્યો શી રીતે ? ઋષભદેવ જિનેશ્વર ભગવાનનાં ચરણ પકડીને, એટલે કે એમનું અને એમની વીતરાગ બનવાની સાધનાનું આલંબન પકડીને પોતે ભાવથી અંતરમાં આત્મ-પરિણતિની સાધનામાં ચડ્યા, તે વીતરાગ થઈ ગયા.

અંતરમાં રાગાદિની પરિણતિ ઓછી કરતા ચાલો એટલે ગુણુરથાનકની પાયરીએ ચડાય.

સુલસા શ્રાવિકાને મુનિને લક્ષપાક તેલ વહોરાવવાનો

દ્રવ્ય દાન-ધર્મ ન થયો, પરંતુ એના અંતરમાં ભાવથી દાનધર્મ યાને દાનધર્મની પરિણતિ જ્વલંત ઊભી છે. એના પર મદાર રાખી સુલસાએ લક્ષપાક તેલના શીશા ફેડનાર દાસી પર લેશ પણ ગુસ્સો ન કર્યો, કિન્તુ નીતરતી ક્ષમા અને દયા રાખી. પોતાનું ધર્મસત્વ જરાય ચલિત ન થવા લીધું ! સુલસા ધર્મની સાથે ધર્મનો મર્મ પકડનારી હતી.

ભાવધર્મની જેમ ધર્મના પાયાના ગુણ એ પણ ધર્મનો મર્મ છે.

રામમાં પાયાના ગુણ :-

રામચંદ્રજીને રાજ્યગાદી મળવાનું નક્કી થઈ ગયું હતું, કેમકે પિતા દશરથ રાજાને સંસારત્યાગ કરી ચારિત્ર લેવું હતું, અને રામ સૌથી મોટા અને સુયોગ્ય પુત્ર હતા એટલે સ્વાભાવિક છે કે એમને રાજ્યગાદી સોંપાય, અને સૌ મંજુર પણ કરે. પરંતુ કૈકેયીએ દશરથ તરફથી લગ્ન વખતે માગેલ વરદાનના ક્ષણરૂપે અત્યારે પોતાના પુત્ર ભરતને રાજ્યગાદી સોંપવાનું માગ્યું; અને દશરથ રાજાએ જરાય આનાકાની વિના એ કબૂલ કરી લીધું. તથા રામને વરદાનની હકીકત કહી કહે છે ‘મેં ભરતને રાજ્યગાદી સોંપવાનું કબૂલ કર્યું છે.’

અહીં રામચંદ્રજી જરાય વિરોધ ન કરતાં ઉપરથી

એમ કહે છે કે ‘પિતાજી ! આપ રાજ્યના માલિક છો, આપની ઈચ્છા હોય તેને રાજ્યગાદી સોંપવા હકદાર છો. વળી આપે મારી કૈકેયી માતાને આપેલ વથન પળાવું જ જોઈએ તેથી એ અનુસારે માતાની માગણી મુજબ ભરતને રાજ્ય સોંપો એમાં હું ખુશી છું’ આમાં મને આપ જણાવવા જેટલું ય રાખો એમાં મને મારી વિનયની ખામી દેખાય છે.’

નાનડિયાનો વિનય એ છે કે વડિલને જે ચોગ્ય લાગે ને કરે, એ નાનડિયાએ તથાસ્તુ કરી લેવું જોઈએ,

પણ એનો સામનો ન કરાય, યા એ માટે મનમાં જરાય કચવાટ પણ ન લવાય.

આતું નામ વિનય છે. વિનય એ ધર્મનો પાયો છે.

પિતૃઋણ ફેડવું, ફેડવામાં અનુકૂળ થવું, એ ધર્મનો પાયો છે, એ ધર્મનો મર્મ ગણાય— રામચંદ્રજી એ જુએ છે કે પિતાજીને કૈકેયી માતા પ્રત્યે વરદાન પૂરવાનું ઋણ છે. એ ઋણ તો જ ફેડાય કે કૈકેયીના માગવા મુજબ ભરતને રાજ્યગાદી સોંપાય, એમાં જો રામ પોતાનો હક આગળ કરતા આવે, ને ભરતને રાજ્યગાદી ન મળે, તો પિતૃઋણ ફેડાય નહિ, એટલે રામ સમજે છે કે એમાં મારે અનુકૂળ થઈ જ જવું જોઈએ.

કૌશલ્યાને રામના કિંમતી બોલ :-

વનવાસ જતાં રામ કૌશલ્યા માતાને પગે પડવા

આવ્યા ત્યારે કૌશલ્યા રોવા મંડ્યા. રામચંદ્રજી કહે
 “મા ! આ શું ? અત્યારે તો તમારે ખુશી ખુશી
 થવાનો અવસર કે ‘મારા પતિ પ્રસિદ્ધ યશસ્વી
 ઈક્ષ્વાકુવંશના રાજા દશરથ પોતાનું વચન પાળી શકે
 એમાં મારો પુત્ર અનુકૂળ થઈ જાય છે !’ મા !
 ઈક્ષ્વાકુવંશનો કોઈ પણ રાજા બેવચન થયો નથી, એ
 કીર્તિ ટકાવી રાખવામાં તમારો દીકરો વનવાસનાં કષ્ટ
 પણ ઉપાડીને પિતૃવચન અખંડ રાખીને અનુકૂળ થાય
 છે, તો તમારી જાતને ધન્ય માનો,’ રોતી માતાને
 પુત્રરામે હસતી કરી દીધી. કેમકે ધર્મનું મૂળ વિનય
 છે, ને એને ધર્મનો પાયો ગણી શકાય.

આવા બધા પૂર્વ પુરુષો શું સમજતા હશે તે
 આવા ભગીરથ કષ્ટ સહર્ષ ઉપાડતા હશે ? કહો, ધર્મનો
 પાયો એ ધર્મનો મર્મ છે.

‘જય વીયરાય !’ સૂત્ર શું કહે છે ? :-

ગુરુ-જન-વિનય ગુરુજન પૂજા એ ધર્મનો પાયો છે.

લલિત વિસ્તારા શાસ્ત્રમાં “જય વીયરાય !”
 સૂત્રના વિવેચનમાં હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજે કહ્યું છે
 કે ‘ભવનિન્વેઓ’ થી ‘પરત્યકરાણુ’ સુધીના છ ધર્મ
 એ લૌકિક ધર્મ છે, અને ‘સહગુરુજોગો તત્ત્વયણુ-
 સેવણુ’ એ લોકોત્તર ધર્મ છે; તેમજ

લૌકિક ધર્મ જેનામાં હોય તે જ લોકોત્તર ધર્મનો અધિકારી છે,

લૌકિક ધર્મસંપન્ન હોય એનામાં જ લોકોત્તર ધર્મ આવે. અર્થાત્ ભવનિર્વેદ માર્ગાનુસારિતા.... યાવત્ પરાર્થકરણરૂપી લૌકિક ધર્મ હોય એજ આત્મામાં સાચો શુભગુરુ ચારિત્રસંપન્ન ગુરુનો યોગરૂપી લોકોત્તર ધર્મ આવે, અને એમના વચનની સેવા કરવા રૂપી લોકોત્તર ધર્મ આવે.

‘લૌકિક ધર્મ’ એટલે ઈતર આત્મવાદી આર્ય-ધર્મવાળા લોકને પણ માન્ય ધર્મ. એ લોકો પણ આત્મવાદી હોવાથી આત્માનો સંસાર પર નિર્વેદ-અરુચિ-વૈરાગ્ય ઇચ્છે. કેમકે એ આત્મવાદી દર્શનો સંસારને આત્માની વિટંબણા રૂપ સમજે છે, અને એનાથી થતી મુક્તિને મોક્ષને સ્વસ્થ શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ સમજે છે.

આમ ઈતર લોક ભવનિર્વેદ માની ભવથી છુટકારા માટે માર્ગાનુસારિતા, ઈષ્ટ રૂળ સિદ્ધિ, લોક વિરુદ્ધ કૃત્યનો ત્યાગ, ગુરુજન-વડિલજનોની પૂજાભક્તિ, તથા પરાર્થકરણ-પરોપકાર-પરસેવા, એને કર્તવ્ય ધર્મરૂપ માને છે.

અલબત્ત ઈતર આર્યધર્મવાળા મિથ્યાત્વમાં હોય છે, પરંતુ

મિથ્યાત્વ મંદ પડે ત્યારે જ આ ભવવૈરાગ્ય વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે.

આનો અર્થ એ કે જો મિથ્યાત્વ તીવ્ર હોય, પ્રબળ હોય, તો એવાને આ ભવવૈરાગ્ય વગેરે પ્રાપ્ત થતા નથી; અથવા કહો, ભવવૈરાગ્યાદિ ન હોય તો મિથ્યાત્વ તીવ્ર સમજવું. એટલે ‘ગુરુજન-સેવા’ યાને વડિલજનોનો વિનય-આમન્યા-સેવા-ભક્તિ ન હોય, ન રુચતી હોય, એનામાં મિથ્યાત્વ પણ મંદ નહિ કિન્તુ તીવ્ર હોય,’- એ નિષ્કર્ષ નીકળે છે. પછી લોકોત્તર ધર્મની અંતરમાં પ્રાપ્તિ થાય જ ક્યાંથી? એને અંતરમાં લોકોત્તર ધર્મ સ્વરૂપ શુભ ગુરુનો યોગ અને દેવાધિદેવનો યોગ થાય જ ક્યાંથી?

આ બહુ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે કે જિનમંદિરે દેવદર્શન-પૂજા કરતો હોય પરંતુ ઘરે વડિલજનોની ભક્તિ-વિનય કરવાની પરવા ન રાખતો હોય તો એનામાં લૌકિક ધર્મ પણ નહિ; અને લૌકિક ધર્મ નહિ, એટલે તીવ્ર મિથ્યાત્વ હોય, ત્યાં લોકોત્તર જૈન ધર્મની હૈયામાં પ્રાપ્તિ શી રીતે થાય?

એમ એકવાર સાધુ ય થઈ ગયો હોય પરંતુ ગુરુજનની સેવા-આમન્યા-વિનય સાચવવા તરફ એપરવા હોય તો એનામાં ય તીવ્ર મિથ્યાત્વ આવતાં વાર નહિ લાગે. પછી જ્યાં સમ્યક્ત્વના ય ફાંફા, ત્યાં

બગલમાં ઓઘો છતાં અંતરમાં ચારિત્રનો ભાવ તો રહેજ શનો? આ બતાવે છે કે

લોકોત્તર ધર્મનો પાયો લૌકિક ધર્મ છે.

દેવદર્શન પૂજાદિ શ્રાવક ધર્મની ક્રિયાઓ કરી, કે સાધુ ધર્મની ક્રિયાઓ કરી, એ ધર્મ તો કર્યો, પરંતુ ગુરુજન પૂજા અને પરાર્થકરણ કરવાની પરવા ન રાખી, તો શ્રાવકપણું કે સાધુપણું તો નહિ રહે, સમ્યક્ત્વ પણ નહિ, અરે! મંદ મિથ્યાત્વેય નહિ, કિન્તુ તીવ્ર મિથ્યાત્વ રહેશે! રામચંદ્રજી વગેરે ગાંડા નહોતા કે પિતાની આમન્યા-સેવા-વિનયમાં જરૂર પડ્યે મોટી રાજ્યસંપત્તિ વગેરેની પણ કુરબાની કરી દેતા. પૂછો,-

પ્ર૦- શું રામે જાતે રાજ્યનો ત્યાગ કરી દીધો હતો? એમને તો પિતાએ રાજ્ય ન આપતાં ભરતને આપ્યું એટલે રામને રાજ્ય ન મળ્યું. એમાં રામનો સ્વેચ્છાએ રાજ્યત્યાગ કયાં આવ્યો?

ઉ૦- અહીં સમજવા જેવું છે કે ભલે પિતા દશરથે ભરતને રાજ્યગાદી સોંપી પરંતુ મોટાભાઈ રામચંદ્રજીને મૂકીને ભરત રાજ્યગાદીએ બેસવા તૈયાર જ નહોતો. એટલે જ રામચંદ્રજીએ જોયું કે ‘મારી હાજરીમાં એ રાજ્યગાદી નહિ લે; પણ જો હું વનવાસ

નક્કી કરી લઉં, તો એનો રાજ્યગાદી સંભાળ્યા વિના છુટકો જ નહિ થાય, તેથી પોતે પોતાનો વનવાસ બાહર કરી દીધો. શું આને સ્વેચ્છાએ રાજ્યત્યાગ નહિ કહેવાય? જોજો વનવાસ પિતાએ નથી આપ્યો કે વનવાસ કૈકેયીએ નથી આપ્યો, કેમકે કૈકેયીએ લગ્ન વખતે સ્વયંવરમાં આવેલા રાજાઓ જ્યારે દશરથ સાથે કૈકેયીનું લગ્ન અટકાવવા બળવો કરી ઊઠ્યા, ત્યારે કૈકેયીએ એવો સુલક્ષણો ઘોડો શોધી કાઢી એને રથમાં જોડીને એ રાજાઓના ટોળાની આસપાસ ગોળગોળ એટલો ઝડપી રથ ચલાવ્યો છે કે રાજાઓને એમજ લાગે કે ‘આ એક રથ નથી, પરંતુ અનેકાનેક રથ ફરી રહ્યા છે, અને રથમાંથી દશરથના બાણ પર બાણ છુટી રહ્યા છે. હવે ‘જો બહાર નીકળવા જઈશું તો રથની અડફેટે ચડીને આપણો કચ્ચરઘાણ નીકળી જશે, અને બાણ પગમાં લાગતાં સહન થાય એમ નથી,’ એમ રાજાઓ સમજીને ક્ષણવારમાં પોકાર કરી ઊઠ્યા ‘માફ કરો, માફ કરો ભાઈ સાહેબ! અમે ભૂલ કરી છે, પણ હવે અમારે બળવો નથી કરવો.’

કૈકેયીની આ રથ ચલાવવાની હોશિયારી પર દશરથે એને કહ્યું છે કે ‘તેં ગજબ કરી, મને ખરો જશ અપાવ્યો. આ તારી કુશળતાના બદલામાં માગ તે આપું,’ ત્યારે કૈકેયીએ કહ્યું છે, ‘હમણાં મારે

કાંઈ જોઈતું નથી. આપનું વર રાખી મૂકો. અવસરે માગીશ.’

આમ એકજ વરદાન હતું ને એના ફળરૂપે અત્યારે દશરથની દીક્ષા અવસરે એ એકજ વસ્તુ ‘ભરત માટે માત્ર રાજ્ય’ માગી લે છે. એ કાંઈ રામનો વનવાસ નથી માગતી. છતાં વનવાસ તો રામ, પહેલાં કહ્યું તેમ, પોતે પોતાના તરફથી જાહેર કરી દે છે.

‘પિતાએ કૈકેયીને આપેલું વરદાન-વચન પળાવું જ જોઈએ,’ એ પિતા પ્રત્યેના વિનય-બહુમાનને સાચવવા માટે રામે પોતાનો હક બાજુએ મૂકી સ્વેચ્છાએ રાજ્યવાસ છોડી વનવાસ સ્વીકાર્યો, આ ગુરુજન પૂજા છે, જે વીતરાગ ભગવાન આગળ ‘જય વીયરાય’ સૂત્રમાં આપણે રોજ પ્રભુ પાસે માગીએ છીએ. એ

ગુરુજન પૂજા લોકોત્તર ધર્મનું મૂળ છે, ધર્મનો મર્મ છે.

ધર્મનો મર્મ સમજી, એ મર્મને જીવનમાં ઉતારીએ તો ખરેખરો ધર્મ આપણા અંતરાત્મામાં ઉતરે.

સુલસાએ જીવનમાં ધર્મનો મર્મ ઉતારેલો, એટલે દાસીએ લક્ષ્મણ તોલના ત્રણે ત્રણ સીસા ફેંડી નાખ્યા

છતાં એના પર લેશમાત્ર ગુસ્સો ન કર્યો, લેશમાત્ર વિહવળતા ન કરી, સાધુનું રૂપ કરીને પરીક્ષાર્થે આવેલ દેવતાને એટલું જ કહ્યું “ભગવાન ! ક્ષમા કરજો, આજ આપે એટલો બધો ઉપકાર કર્યો કે મને સુપાત્ર દાનનો લાભ આપવાનું નક્કી કર્યું છતાં મારા દાનાન્તરાય કર્મના ઉદયથી હું દાન દઈ શકી નહિ. માફ કરજો આપને તેલની જરૂર છતાં અત્યારે હું લાચાર બની છું. પણ અમારે ત્યાં આ બનતું હોય છે, તો ૨-૩ દિવસ પછી જરૂર પધારજો.”

પરીક્ષા કરવા આવેલ ઇન્દ્રનો સેનાપતિ દેવ હરિહૌગમેષી પ્રગટ થઈ કહે છે, ‘સુલસા ! સુલસા ! ધન્ય છે તારા ધર્મસત્ત્વને કે જેમાંથી તું ચલાયમાન ન થઈ. જેવી ઇન્દ્રે વખાણી તેવી છો. બોલ, હું તારું શું પ્રિય કરું ?’

અહીં ધર્મનું સત્ત્વ શું ?

આ જ કે ગમે તેવી આફત આવે, પોતાની બાહ્ય ધર્મ-સાધનામાં અંતરાય પણ આવે, છતાં બિઠળી બિઠવું નહિ, ઉપશમભાવ ગુમાવવો નહિ. ઉપશમ એ ધર્મનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે. શાસ્ત્ર કહે છે—

‘इमस्स धम्मस्स उवस्समपमवस्स.....’

કષાયના ઉપશમમાંથી ઉત્પન્ન થનાર આ ધર્મની

ઝોળખના અભાવે....જે મેં હિંસા કરી....' આમ ધર્મ ઉપશમમાંથી ઊભો થતો હોવાથી ઉપશમ ગુમાવી ઉકળાટ લાવતાં ધર્મ ગુમાવવાનું થાય. સત્ત્વ હોય તો ઉકળાટ ન આવવા દે. સુલસા આવા સત્ત્વવાળી હતી, તેથી બાહ્ય દાનધર્મ ન થઈ શક્યો છતાં દાસી પર ઉકળાટ કરીને આભ્યન્તર ધર્મ ગુમાવવાનું કેમ કરે? સુલસા ધર્મના મર્મને સમજી હતી, ધર્મ અંતરમાં ઉતાર્યો હતો. તેથી દેવપરીક્ષામાં નપાસ ન થઈ.

સિંહરાજનો ઉપશમભાવ :-

પેલા સમરાદિત્યના જીવ બીજા લવમાં સિંહરાજ રસ્તામાંથી વૈરાગ્ય પામીને આવેલા, તે એના મર્મને સમજ્યા હતા કે

‘જેવી સંસારમાં બહાર વિષમતા એટલે જ એ અસાર, એવી મારે ત્યાં પણ વિષમતા માટે જ એ સંસાર અસાર; એટલે એમાં હવે કુળવાનો ધંધો નહિ કરવાનો.’

આ મર્મ સમજેલા, તેથી રાજ્યગાદી સોંપી દેવા પુત્ર આનંદકુમારને બોલાવવા માણસ મોકલ્યો, તો માણસ આવીને કહે છે ‘કુમાર ઉદ્ધતાઈથી કહે છે મારે નથી આવવું’ આ સાંભળીને રાજાને ગુસ્સો નથી ચડતો, પરંતુ જેવી બહાર તેવી પોતાને ત્યાં પણ સંસારની વિષમતા જુએ છે, અને એથી સંસાર

પર વૈરાગ્ય દઢ કરે છે, તથા એવા સંસારમાંથી છુટવા માટે પોતે ઊઠીને કુમારને મનાવવા જાય છે, જેથી એ રાજ્યગાદીની જવાબદારી સંભાળી લે એટલે પોતે છુટા થઈ શકે.

ત્યાં પણ કુમાર પાસે જતાં કુમારે કશું સાંભળ્યા વિના તરત જ સીધો એમના શરીર પર તલવારનો ધા ઝીક્યો ! છતાં રાજા કોપ્યા નહિ, મન ન બગાડ્યું, વૈરાગ્ય બાબુએ ન મૂક્યો, પણ વૈરાગ્ય વધુ દઢ કર્યો અને સમતા-ઉપશમભાવમાં રહે છે.

ભવસ્વરૂપના જ્ઞાનથી ભવને નિર્ગુણ જાણી એના પર નફરતવાળા, વૈરાગ્યવાળા બનેલા છે, એ વૈરાગ્યને હવે ઘરના સંસારના વાંકે મોળો પડવા દેવો નથી, સમજે છે કે

બીજાના વાંક પર આપણા વૈરાગ્યભાવ-સમતાભાવને આપણે જ મોળો પાડવો એ સરાસર મૂર્ખાઈ છે.

આ બહુ મોટી સમજ છે. ધ્યાન રાખજો, - આ સમજ આવા ઊંચા માનવ અવતારે આવી શકે છે. તેથી જ જ્ઞાનીઓ કહે છે કે આ માનવ અવતાર સંસાર-સમુદ્રની સપાટી પરનો અવતાર છે એટલે જ

હે માનવ ! સમુદ્રમાં ઊંચો આવેલો તું ‘મા પુણ્યે નિબુદ્ધિજ્ઞ’ ફરીથી નીચે કુબવાનું ન કરીશ.

ત્યાં કદાચ કોઈ પૂછે કે

પ્ર૦- શી રીતે નીચે ડુબાય છે ?

ઉ૦- ‘ચરણ-કરણ વિપ્પહીણા.

બુકઈ સુખહુંપિ જાણંતો.

ચરણ અને કરણ વિનાનો એટલે કે ધર્મના મૂળ ગુણો અને ઉત્તર ગુણો વિનાનો જીવ નીચે ડૂબી જાય છે. પછી લલે એ બહુ સારો પણ જાણકાર હોય. શ્રાવક ધર્મના મૂળ ગુણો સમ્યક્ત્વ સહિત અહિંસા સત્ય વગેરે પાંચ આણુવ્રતો, એ ‘ચરણ’ કહેવાય; અને એના પર જિનલક્ષિત સહિત દ્વિશા પરિમાણ વગેરે ત્રણ ગુણુવ્રત તથા સમાધિકારિ ચાર શિક્ષાવ્રત એ ‘કરણ’ કહેવાય.

આ ચરણ-કરણ એટલે કે ધર્મનું આચરણ, ધર્મના આચાર-વિચાર જીવનમાં ન હોય તો પછી લલે ધર્મની મોટી જાણકારી હોય છતાં એ સંસારમાં નીચે ડૂબી જાય છે, અર્થાત્ સપાટી પરના મનુષ્ય લવમાંથી સમુદ્રની અંદરના ડૂબા ડૂબના નીચા તિર્યચગતિના અવતારમાં ચાલ્યો જાય છે.

જ્ઞાનીએ કેવી લાલબત્તી ધરી? તમે ગમે તેટલા તત્ત્વના મોટા જાણકાર હો, પરંતુ જીવનમાં ધર્મના મૂળ-ઉત્તર ગુણોનું આચરણ જો નથી તો તમે નીચે

ફૂળી જવાના, તિર્યંચના અવતારોમાં ચાલ્યા જવાના મતલબ ?

કિંમત કોરા જ્ઞાનની નથી કોટી પંડિતાઈની નથી, કિન્તુ જીવનમાં ધર્મના આચરણની છે.

ઉત્તરાધ્યયન સુત્રમાં તો ધર્મના આચરણ વિનાના જ્ઞાનીને ગધેડાની ઉપમા આપી છે. બુઝો, આ ગાથા છે,—

“જહા ખરો ચંદણુભાર-વાહી,
ભારસ્સ ભાગી, ન હું ચંદણુસ્સ,
એવું ખુનાળી ચરણેણુ હીણે.
ભારસ્સ ભાગી, ન હું સુગંધએ.”

શું કહ્યું ? આ,—

જેવી રીતે ગધેડાના માથે ચંદનની પોઠ મૂકેલી હોય, તો એ એના ભારનો ભાગી છે, માત્ર ભાર ઉંચકવાવાળો છે, પણ ચંદનની શીતલતા અને સુવાસનો ભાગી નહીં, એવી રીતે ધર્મના આચરણ વિનાનો જ્ઞાની જ્ઞાનના માત્ર ભારનો ભાગી છે, પણ સદ્ગતિનો ભાગી નહિ. જેમ ગધેડાને થયા કરે કે ‘આ ચંદનનો ભાર કયારે નીચે ઊતરે ? એમ જ્ઞાનનો એકલો ભાર જ ઉંચકનાર પણ ક્રિયા-આચરણમાં મીડું રાખ્યું હોય, એને ય માત્ર આ ખણજ હોય છે

કે ‘કુચારે કોઈ સાંભળનારો મળે ને હું’ એના પર આ જ્ઞાનનો ભાર ઠાલવું? સામાને મારું જ્ઞાન દેખાડી આપું! આટલી જ ખાણજ. ગધેડો ચંદનના માત્ર ભારનો ભાગી, પણ સુવાસ-શીતલતા લેવાનો ભાગી નહિ, એમ કેરા જ્ઞાનવાળો જ્ઞાનના ભારનો ભાગી, પરંતુ જ્ઞાનની સુવાસ-શીતલતા જે ધર્મક્રિયા-ધર્મઆચરણ, એનો ભાગી નહિ; તેથી એના દ્વારા થતી સદ્ગતિનો ભાગી નહિ. જ્ઞાની છતાં સદ્ગતિભાગી નહિ!

એજ ભદ્રબાહુ સ્વામી અહીં ‘સંસાર-સાગરાઓ ઉખળુડો’ વાળી ગાથામાં કહે છે કે ‘સુખહુવિ જાણુંતો’ અર્થાત્ ઘણું બધું જાણનારો પંડિત પ્રોફેસર વિદ્યાન્ પણ હોય છતાં

ચરણ-કરણ-વિવ્વહીણો બુઢહુઈ

અર્થાત્ મૂળવ્રત અને ઉત્તરગુણોનાં આચરણ વિનાનો હોય તે આ સંસાર સાગરમાં અંદરમાં ડુબી જાય છે, હલકી તિર્યચગતિના અવતારોમાં ચાલ્યો જાય છે! માટે

જ્ઞાનની સાથે ક્રિયા જોધએ.

(૧) તરવૈયો કેમ તરી જવું એનો સારો જાણકાર હોય છતાં જો પાણીમાં પડ્યા પછી હાથ-પગ હલાવવાની ક્રિયા ન કરે તો અંદરમાં ડુબી જાય છે.

(૨) વૈદને પોતાને રોગ થયો, એને રોગનું જ્ઞાન છે, એને દવા ઉપચારનું પણ જ્ઞાન છે, કિન્તુ જો એ દવા-ઉપચાર કરવાની ક્રિયા ન કરે તો એ સાજો થાય ?

(૩) હોશિયાર વેપારીને નફો થાય એવા સોદા કેમ કરવા એનું જ્ઞાન છે, પણ જો એ સોદાની ક્રિયા ન કરે તો એને નફો મળે ?

(૪) ઘાંચીને ઘાણીમાં તલ કેમ નાખવા, કેમ ઘાણી ચલાવવી..... વગેરે જ્ઞાન છે, પરંતુ જો એ તલ નાખી ઘાણી ચલાવવાની ક્રિયા ન કરે તો તલ કે ઘાણી એમજ પડ્યા પડ્યા એને તેલ આપે ?

(૫) શિલ્પી પ્રતિમા સુંદર ઘડવાના જ્ઞાનવાળો છે, પરંતુ પથ્થર પર ટાંકણો ચલાવવાની ક્રિયા ન કરે, તો એ પ્રતિમા તૈયાર કરી શકે ?

(૬) બાઈ રસોઈ કરવામાં ઘણી હોશિયાર હોય, પરંતુ રસોઈ કરવાની ક્રિયા ન કરે તો રસોઈ બનાવી શકે ?

(૭) જાઓ જગતમાં જુઓ, એકલા જ્ઞાન માત્રથી ક્યાં કાર્ય નીપજે છે ? શિક્ષક-ગુરુમાં ઘણું જ જ્ઞાન છે, પરંતુ ભણાવવાની ક્રિયા કરે તો જ વિદ્યાર્થીમાં જ્ઞાન પેદા કરવાનું કાર્ય કરી શકે છે, પણ એ ક્રિયા ક્યાં

વિના નહિ.

માટે જ અહીં જ્ઞાની મહાપુરુષે કહ્યું કે ‘સુખહુંપિ
જાણુંતો-ખહુ જાણુકાર હોય પરંતુ ચરણ-કરણની
ક્રિયા કરે તો જ સંસાર સાગરમાં નીચે ડુબે નહિ. એ
ક્રિયા વિનાનો ડુબી જાય છે. અહીં એક પ્રશ્ન
ઉઠે છે,-

શરીરની ક્રિયા અને આત્મપરિણતિ

પ્ર૦- ક્રિયા તો શરીરની છે. શરીરની ક્રિયાથી
શરીરને લાભ થાય, દા. ત. કસરત એ શરીરની
ક્રિયા છે. માણસ કસરત કરે તો શરીરને લાભ
થાય છે. આત્માને લાભ શી રીતે? આત્માને લાભ
તો શુભ ભાવથી શુભ પરિણતિથી થાય; ને એ
શુભ ભાવ જ્ઞાનથી જાગે છે. ત્યાં શરીરની ક્રિયા શી
રીતે લાભ કરે?

ઉ૦- ત્યારે અહીં આત્મ રહસ્ય સમજવા
જેવું છે કે

શરીરની ક્રિયાથી આત્માને લાભ શી રીતે?

મૂળ વાત એ સમજી લેવાની છે કે આત્માની
ઉન્નતિ-અવનતિ આત્માની શુભ-અશુભ પરિણતિ
યાને શુભાશુભ ભાવ ઉપર મપાય છે.

જેટલી શુભ પરિણતિ જોરદાર, એટલી આત્માની ઉન્નતિ ઊંચી, અને

જેટલી અશુભ પરિણતિ જોરદાર, એટલી આત્માની અવનતિ વધુ.

આ શુભ-અશુભ પરિણતિ શરીરની દરેક શુભ-અશુભ ક્રિયા સાથે સંકળાયેલી રહે છે. માટે જ્ઞાનીઓએ મોહમાયાની ક્રિયાઓ ઓછી કરી ધર્મક્રિયાઓ બહુ કરવાનું કહ્યું.

આના પર ચાલુ જીવનનો દાખલો જુઓ. છોકરો મા-બાપની કોઈ સેવાના પ્રસંગે હરામ હાડકાં કરી આંખ-મિંચામણા કરે અને સેવા નથી બજાવતો; એમ શિષ્ય ગુરુની સેવા નથી બજાવતો; હવે આમાં જુઓ એણે શું કર્યું? સેવાનું કામ ન બજાવ્યું એટલે શરીરની ક્રિયા ન કરી. આની સાથે હૈયામાં કેવા મલિન ભાવ રહ્યા તે જુઓ,—

(૧) પુત્રે કે શિષ્યે ઉપકારી પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાને શુભ ભાવ ન રાખતાં હરામ હાડકાપણાનો મલિન ભાવ રાખ્યો, કૃતજ્ઞતા કે હરામ હાડકાપણું એ પરિણતિ છે. પરિણતિ હરામખાઉપણાની આવી એટલે ગુરુજન પૂજાની શુભ વૃત્તિ ખલાસ થઈ ગઈ. એમ,

(૨) પાછું હાડકા હરામ માત્ર ઉપકારી

માતા-પિતા કે ગુરુ પ્રત્યે જ છે, પણ પોતાના સ્વાર્થના કામમાં નહિ. સ્વાર્થનાં તો બધાં જ કામમાં હાડકા આપ્યા છે, તે બધાં જ કામ બરાબર સાધે છે. એટલે અંતરમાં નકરી સ્વાર્થવૃત્તિની મલિન આત્મ-પરિણતિ બરાબર જાગતી છે, માત્ર પરાર્થવૃત્તિની આત્મ-પરિણતિ નહિ. એમ,

(૩) માતા-પિતા કે ગુરુના અનહદ ઉપકાર ભૂલે એટલે એમના પ્રત્યે બહુમાન ‘અહો અહો’ ભાવ જાગતો ન રહે, પણ ઉપેક્ષાભાવ ને અવગણનાભાવ જાગતો રહે. પૂછો, શું મા-બાપ કે ગુરુ પ્રત્યે અવગણના ભાવ રહે? હા, ઉપકારને સુખશીલપણા કરતાં અત્યંત કિંમતી લેખવાનો જ નહિ! ઉપકારને કાંઈ બહુ ગણવાનો જ નહિ! એ અવગણનાભાવ છે. આ અશુભ ભાવ છે, આત્માની મલિન પરિણતિ છે.

હરામ હાડકાપણું, નકરી સ્વાર્થવૃત્તિ, અને અવગણના ભાવ.... આ મલિન પરિણતિઓ કેમ આવી? કહો,— શરીરથી સેવાનાં કામની ક્રિયા નથી કરવી પણ શરીરને સુખશીલ રાખવું છે માટે એ મલિન આત્મ-પરિણતિઓ આવી. એટલે શરીરની સુખશીલતાની પ્રવૃત્તિ સાથે એ મલિન આંતર પરિણતિ સંકળાયેલી છે. જો બહારથી સેવાની

શરીર-ક્રિયા કરે, તો અંતરમાં કૃતજ્ઞતા, પરાર્થવૃત્તિ અને વડિલ-બહુમાનની શુભ પરિણતિ જાગતી રહે છે. તેથી શરીર-ક્રિયા સાથે આત્મ પરિણતિ સંકળાયેલી રહે છે એ સાબિત થાય છે.

એટલે કેાઈ કહેતું હોય,-

પ્ર૦- શરીરની ક્રિયાથી પૌદ્ગલિક શરીરને વ્યાયામ ને પુષ્ટતાનો લાભ થાય, પણ અરૂપી આત્માને શો લાભ? જડની ક્રિયાની જડ પર અસર થાય.

શરીર-ક્રિયાથી આત્મા પર શાની અસર થાય?

ઉ૦- આ કહેવું જોઈએ છે, એ હવે આ દાખલાથી સમજાશે. સેવાની શરીર-ક્રિયા આત્મામાં (૧) ગુરુજન પૂજાની શુભ વૃત્તિ, (૨) કૃતજ્ઞતાની શુભ વૃત્તિ, (૩) પરાર્થકરણની શુભ વૃત્તિ, (૪) અનહદ ઉપકારી પ્રત્યે ‘અહો અહો’ ભાવ, બહુમાન-ગૌરવની શુભ વૃત્તિ.... વગેરે શુભ પરિણતિ જાગતી રહે છે. એથી ઉદ્દતું શરીરની સુખશીલતાની પ્રવૃત્તિથી બેઠાબાઉપણું, હરામહાડકાપણું.... વગેરે મલિન આત્મ પરિણતિ જાગતી રાખે છે.

બાહ્ય ક્રિયાથી અંતરાત્મા પર અસરના દાખલા ઘણા-શિખીકુમાર :-

સમરાદિત્ય કેવળી ત્રીજા ભવમાં શિખીકુમાર મંત્રીપુત્ર છે. પહેલા ભવમાં એમનો દુશ્મન બનેલો અગ્નિશર્મા, અહીં એમની સગી માતા જલિની બનેલ છે. એ માતા પર શિખીકુમારને તો નિર્ભેળ પ્રેમ-બહુમાન છે, કિન્તુ એ માતા જલિનીને પૂર્વના તીવ્ર વેરના સંસ્કારથી નકરો વૈરભાવ છે.

હવે એ જલિની એક દિવસ પતિ-મંત્રીને ખાનગીમાં કહે છે, - ‘તમારે શિખીને બહુ સારી રીતે રાખવો છે એટલે મારી તો કિંમત જ નહિ? તો જાઓ એને જ ઘરમાં રાખો, મારે અહીં રહેવું નથી. એ ત્યાં હું નહિ, ને હું ત્યાં એ ન જોઈએ.’ મંત્રી એને સમજાવે છે, પણ એ સમજતી જ નથી.

જુઓ અહીં શિખીનો પિતા પ્રત્યે કૃતજ્ઞભાવ કેવો જાગતો છે કે ભીંત પાછળથી એણે માતાના આ બોલ સાંભળ્યાં, ત્યાં જોયું કે

શિખીની કૃતજ્ઞતા-શુરૂજન પૂજા :-

“આમાં તો ઘરે મારી હાજરીથી એક તો ઉપકારી માતાનું દિલ દુભાય છે; ને બીજું, પિતાના દિલને માતાના બોલથી આઘાત લાગે છે. આમ જો બંને મારા કારણે દુભાતા હોય, તો ઉપકારી માતા-પિતા પ્રત્યે મારી કૃતજ્ઞતા ક્યાં રહી? મારી શુરુપૂજા શી

રહી? પરાર્થવૃત્તિ ક્યાં રહી? ‘ગમે તેમ મારે તો આ ઘરમાં જ રહેવાનું. હું ક્યાં ઘર મૂકી બહાર ભટકવા જાઉં?’-એવી સ્વાર્થવૃત્તિ અને દુભાતા વડિલોની ઉપેક્ષા જ રાખવાની રહે. માટે કૃતજ્ઞતા ને પરાર્થવૃત્તિ જાગતી રાખવી હોય તો આ ઘરમાંથી નીકળી જવું જોઈએ, પછી ભલે બહાર ભટકવામાં ગમે તેટલાં કષ્ટ પડે!”

બસ, એમ વિચારી શિખીકુમાર પોતે ગુપચુપ ઘરમાંથી નીકળી જાય છે. માતાને પછીથી એની જાણ થતાં નિરાંત થાય છે, આનંદ થાય છે.

શરીરક્રિયાથી આત્મા પર અસર :-

જુઓ, આમાં પુત્ર શિખીએ શું કર્યું? બહાર નીકળી જવાની શરીર-ક્રિયા કરીને પોતાની અંતરાત્માની શુભ પરિણતિ, કઈ? કૃતજ્ઞતા-પરાર્થવૃત્તિ-વડિલબહુમાન,-આ શુભ આત્મ-પરિણતિ જીવતી જાગતી રાખી. નહિતર જો એમ વિચાર્યું હોત કે “ઉપકારી માતા ગમે તેમ વિચારે ને દુઃખી થાય, એમાં હું શું કરું? એમાં મારો કોઈ વાંક નથી, ભૂલ નથી, ખામી નથી; તો મારે શા સારુ ઘરનો ત્યાગ કરી દુઃખમાં મુકાવું? હું કાંઈ એને દુઃખ આપતો નથી. એ પોતે પોતાના ઇર્ષ્યાદોષે દુઃખી થાય છે. તો હું શું કામ

હુઃખ વહોરું ? ” આવું જો વિચાર્યું હોત તો એમાં પોતાની મલિન પરિણતિ પોષાત. કંઈ મલિન પરિણતિ ? વડિલની અવગણના ને સ્વાર્થવૃત્તિની પરિણતિ. ઘરમાંથી નીકળી જવાની અને દેશાવર આદ્યા જવાની શરીર ક્રિયા કરી તો જ અંતરમાં કૃતજ્ઞતા-ગુરુજનસેવા-પરાર્થકરણ વગેરેની પ્રશસ્ત પરિણતિ માત્ર બાલવામાં નહિ, પણ વાસ્તવિક રૂપમાં ઊભી થઈ.

આ બહુ ધ્યાન પર લેવા જેવું છે.

શરીર અંતરમાં શુભ પરિણતિ જગાવનાર-ટકાવનાર સારી ક્રિયાના સદુપયોગ માટે મળ્યું છે.

અજ્ઞાન જીવે સ્વાર્થવૃત્તિ અને સુખશીલતાની લાંપટતામાં શરીરને સ્વાર્થસાધના અને આરામ માટે મળ્યું સમજે છે ! કેવી મૂઢતા ?

શરીર આરામ માટે મળ્યું છે ? કે સારા કામ માટે ?

માનવ શરીર ઉત્તમ વસ્તુ છે ઉત્તમ વસ્તુનો સુજ્ઞને ખૂબ ખૂબ સદુપયોગ કરી લેવાનું મન રહે.

જર્મની-અમેરિકાથી સારી મશીનરી લઈ આવ્યા પછી એનો સારો ઉપયોગ કરી લેવાનું કેટલું બધું મન રહે છે ? માટે તો ચોવીસે કલાક એનો ઉપયોગ કરી લેવા ૮-૮ કલાકની ૧ પાળીના હિસાબે રોજની ૩-૩ પાળી ચલાવે છે ને ? ઉત્તમ શરીર-ઇન્દ્રિય-

ગાત્ર-વાણી વગેરે વસ્તુનો ખૂબ જ સદુપયોગ કરી લેવાનું મન હોય તો એનો મોકો શોધતા રહેવાય, અને જ્યાં મોકો દેખાય કે સુજ જન શરીરાદિને સદુપયોગની પ્રવૃત્તિમાં લગાડી દે. આ ન લગાડી દે એ શું અજ તેથી? મૂઠ નથી? શું તમારે અજ-મૂઠ બનવું છે? ના, તો શરીરનો અને વાણીશક્તિનો ખૂબ ખૂબ સદુપયોગ કરતા રહેવાની ધગશ, થનગનાટ જોઈએ. એ ધગશ ન હોય તો દા. ત. વાણીના સદુપયોગમાં નવસ્મરણાદિ સ્તોત્રો, ક્રિયાના સૂત્રો તથા સ્વાધ્યાય, હિતોપદેશ વગેરે સારી રીતે બોલ-બોલ કરવાનો અભ્યાસ રખાય.

એ ગોખવાનો-બોલવાનો અભ્યાસ એ શરીરક્રિયા છે, એથી આત્મામાં આરાધના-સામગ્રીનો સદુપયોગ કરી લેવાની શુભ પરિણતિ જાગતી રહે છે. સૂત્રાદિ ગોખવા-બોલવામાં શો ઉદ્દેશ છે? આ એકજ કે એથી પુણ્યે મળેલી વાણીશક્તિનો જ્ઞાનીએ કહેલ સદુપયોગ થાય. આમાં જ્ઞાની પર બહુમાન, જિનાજ્ઞા પર બહુમાન, પુણ્યસામગ્રીના સદુપયોગની શુભ લાવના,....વગેરે શુભ આત્મ-પરિણતિ સચવાય-પોષાય છે.

આત્માની પરિણતિ સારી રાખવી છે? તો એને યોગ્ય સારી શરીરક્રિયા ખૂબ રાખો; જેથી શરીરની પાપક્રિયાઓ પરિણતિ ન બગાડે.

એકલા જ્ઞાનમાત્રથી આત્મામાં શુભ પરિણતિ નહિ ટકે. આવે ને નહિ ટકે. શિખીકુમારે જો વિચાર્યું હોત કે ‘આપણે ભાઈ ! ઘણું ય સમજીએ તો છીએ કે માતાને દિલમાં સંતોષ રહે આનંદ રહે એ રીતે વર્તવું જોઈએ,’— આવું એને જ્ઞાન હોવા માત્રથી અને ક્રિયાના દેવાળાથી એના આત્મામાં કૃતજ્ઞતા વગેરેની શુભ પરિણતિ ન આવત, કે ન ટકત.

દા ત. જુઓને જ્ઞાન છે કે ‘પ્રભુ ઉપકારી છે, એમનાં દર્શન પૂજન કરવા જોઈએ;’ પરંતુ નજીકમાં દેરાસર છતાં આળસથી પ્રભુદર્શન નથી કરતો, પ્રભુ-પૂજા નથી કરતો, તો શું એના દિલમાં ખરેખર પ્રભુ કૃતજ્ઞતાની શુભ પરિણતિ રહે ? કે પ્રભુની અવગણનાની મલિન પરિણતિ જ ઊભી રહે ? વહેવારમાં જરૂર પડ્યે કેમ સવારના ઊઠીને શેઠના દલાલના સ્નેહીના સંબંધીના દર્શને નીકળી પડે છે ? ત્યાં સમય મળે છે ? ત્યાં આળસ નથી થતી ? ને અહીં પ્રભુદર્શન-પૂજાની વાત આવે ત્યાં જ સમયની તંગી ને આળસ આગળ ધરાય છે ? આમાં સ્પષ્ટ અનુભવાય છે કે શેઠ-દલાલ-સગાસ્નેહીને મળવાની ક્રિયા કરતાં અંતરમાં એમના પ્રત્યે સ્નેહ-બહુમાન-પરિણતિ જાગતી રહે છે એ સૂચવે છે કે,—

ઉચિત શરીરક્રિયા વિના આત્મપરિણતિ જગાડવી—

વધારવી કઠિન છે.

સદ્ગતિ શુભ આત્મપરિણતિથી થાય :-

જ્ઞાની ઠીક જ કહે છે ‘એવું ખુ નાણી ચરણેણુ હીણો, ભારસ્સ લાગી નહુ સુગ્ગર્ધએ,’ ચારિત્ર-આવરણની ક્રિયા વિના કેરા જ્ઞાનવાળો તો માત્ર જ્ઞાનના ભારનો લાગી છે, પણ જ્ઞાનની સુવાસરૂપ શુભ આત્મપરિણતિનો લાગી નહિ, તેથી સદ્ગતિનો લાગી નહિ. સદ્ગતિ આત્માની શુભ પરિણતિ ઉપર નિર્ભર છે. સદ્ગતિ શુભ આત્મપરિણતિથી નીપજે.

અશુભ મલિન પરિણતિથી તો દુર્ગતિ નીપજે.

જાણો છે ને પાર્શ્વનાથ ભગવાન પહેલા ભવમાં મરુભૂતિ મહાન શ્રાવક હતા છતાં અંતે કમઠની શિલાથી માથું ફૂટતાં અંતરની પરિણતિ બગાડી, મલિન કરી, તો સદ્ગતિ ન થઈ ને? ઉતરી પડ્યા હાથીના તિયંગતિના અવતારમાં! આવા સજ્જન મહાન શ્રાવક, ને તે વળી પોતે નિર્દોષ છતાં દુર્જન કમઠને ખમાવવા ગયેલા! સજ્જનતામાં કાંઈ બાકી છે? ના, છતાં હાથીના અવતારમાં? હા, કારણ કે અંતકાળે શુભ પરિણતિ ગુમાવી બેઠા, પછી ભલે એ માત્ર શારીરિક ખોપરી ફૂટવાથી તીવ્ર પીડા પર હાયવોયની પરિણતિ હોય, પણ એ મલિન પરિણતિ છે.

હાયવોયની પણ મલિન પરિણતિથી દુર્ગતિ નીપજે.

વિચારવા જેવું છે કે ‘દિવસમાં કેટલીવાર કાંઈ બગડ્યું—સગડ્યું, કાંઈ ધાર્યું ન થયું, કાંઈ અણુગમતું અણુધાર્યું થયું, ત્યાં મનને ખેદ અને હાથ થતું હશે? એ થાય ત્યાં કેટલાં ને કેવાં કર્મ બંધાઈ રહ્યા છે? સદ્ગતિનાં પુણ્યકર્મ? કે દુર્ગતિના પાપકર્મ?’ આ વિચારો તો ખબર પડે કે એક દિવસમાં એટલીવાર, તો વરસ દહાડામાં કેટલીવાર દુર્ગતિના પાપકર્મ બંધાવાનું થતું હશે? સો—પચાસવાર કે હજારોવાર? એક ‘હાથ’ ની પણ મલિન પરિણતિ વરસ દહાડામાં કેટલીવાર? કેટલીવાર હૈયું બગાડવાનું કામકાજ ચાલુ? ત્યારે પૂછો,—

પ્ર૦— તો પછી આ જંગી મામલો કેમ અટકે?

ઉ૦— એટલા જ માટે જ્ઞાની લગવંતોએ ધર્મપ્રવૃત્તિમાં ખૂબ ખૂબ પરોવાયેલા રહેવાનું કહ્યું છે.

ધર્મપ્રવૃત્તિમાં ખૂબ ખૂબ દિલથી પરોવાયેલા રહો તો ‘હાથ!’ જેવા પાપ વિકલ્પો અને પાપ પરિણતિથી બચાય; પાપકર્મોના બંધથી બચાય.

અહીં પહેલો લાલ, મનને હરખ થાય કે ‘અહો ! આ કેવી સુંદર ધર્મપ્રવૃત્તિ મને મળી કે જેથી આમાં રચ્યા—પચ્યા રહેવાથી પાપ—વિકલ્પ અને પાપ—પરિણતિથી તથા પાપબંધથી બચી જવાય છે !’ એમ હરખથી અને અહોભાવથી હૈયું ગદ્ગદ થાય. આનો

પ્રભાવ એ પડે કે,

અહોભાવ અને ગદ્ગદતાથી કરેલી એ ધર્મપ્રવૃત્તિમાં ચિત્ત તન્મય થાય, તો ત્યાં બીજા ત્રીજા વિચારો અટકે.

ધર્મપ્રવૃત્તિનો બીજો પ્રભાવ એ, કે

પાપ વિચારો અને મલિન પરિણતિથી બચવા માટે આ કરો છો એટલે જે તુચ્છ વસ્તુ ખાતર ‘હાય’ થતું હોય એનું મન પર મહત્ત્વ ન રહે.

દા. ત. ખીસામાંથી ૫-૫૦ રૂપિયાની નોટ પડી ગઈ, મનને હાય થવા જતું હોય ત્યાં મન વાળી દેવાય કે મને લાખો કે કોડો રૂપિયાની કિંમતના પુણ્ય બંધાવનાર તથા અઢળક પાપકર્મોનો નાશ કરનાર તથા અમૂલ્ય શુભાનુબંધો ઊભા કરી આપનાર ધર્મપ્રવૃત્તિ મળી, ત્યાં ૫-૫૦ રૂ. ગયા તે શું રાવું? ચક્રવર્તીઓના મોટા રાજ્ય ગયા એની સામે મારું શું ગયું છે?

ધર્મપ્રવૃત્તિ અતિ આદહાદ અને હોંશથી-ગદ્ગદતાથી કરતા રહેવામાં એનું ઊંચું મૂલ્ય હૈયે વસ્યું હોય ત્યાં દુન્યવી વસ્તુના અવમૂલ્યાંકન થાય, એથી એમાં ખોટ-ખામી આવતાં મનને બહુ અસર ન થાય એની હાય ન થાય. આ બતાવે છે કે ધર્મપ્રવૃત્તિ ને ધર્મના આચાર-અનુષ્ઠાન સેવતા રહેવામાં શુભ પરિણતિ ઘડાતી આવે, ને પાપ પરિણતિ મુકાતી આવે. એટલે જ

અહીં જ્ઞાની કહે છે,— ધર્મને જાણ્યા પછી
'ચરણ-કરણ' ધર્મના આચાર-અનુષ્ઠાન-વ્રત-નિયમ
ખૂબ આચરો; કારણ,

‘ચરણ-કરણ વિપ્પહીણો બુદ્ધ સુબહુપિ જાણતો’

આસ્તિક અનેક પ્રદેશી રાજા ચરણ-કરણ કેમ
લે છે? :-

વિચારજો નાસ્તિક પ્રદેશી રાજા કેશીગણધર
મહારાજ પાસેથી આસ્તિકપણું પામ્યો, એને આત્મ-
ધર્મ-પુણ્ય-પાપ પરલોક વગેરેનું જ્ઞાન મળ્યું તો
ત્યાં એણે જ્ઞાન-સમજ થતા માત્રથી સંતોષ ન માન્યો,
પરંતુ ત્યાં એણે ગુરૂ પાસેથી ‘હવે મારે શું કરવું?’
શી રીતે મારાં પાપ ઓછા થાય?’ એ માગ્યું, અને
ગુરૂએ ચરણ-કરણ આદરવાનું બતાવ્યું. શ્રાવકધર્મના
૧૨ વ્રત બતાવ્યાં, એને યોગ્ય ધર્મઆચાર અને
ધર્મકરણી બતાવી, અને અત્યાર સુધી ઘોર
નાસ્તિકપણું કરનાર પ્રદેશી રાજાએ ત્યાં જ ગુરુની
પહેલી મુલાકાતમાં જ ધર્મની પહેલી સમજ મળતાં જ
ચરણ-કરણ સ્વીકારી લીધાં! સમ્યક્ત્વ સહિત
શ્રાવકના ૧૨ વ્રત અને શ્રાવકપણાની ધર્મકરણી
સ્વીકારી લીધી! બસ, ત્યાંથી જ ધર્મપ્રવૃત્તિ શરુ
થઈ ગઈ. કેમ વારુ? સમજે છે કે ઊંઘા વેતરણથી
માનસિક વૃત્તિઓ બગાડી છે તે સીધાં વેતરણ યાને

ધર્મપ્રવૃત્તિ વિના ન સુધરે.

પવિત્ર મનોવૃત્તિ ધર્મપ્રવૃત્તિથી જ ઘડાય.’

એટલે જ રાજા પ્રદેશી મહેલ તરફ પાછો વળતાં, પહેલાં તો ઊંચે મોઢે પાછો વળતો હતો તે હવે નીચી મુંડીએ પાછો વળે છે, કેમ? નીચે જીવજંતુ ન મરે એટલા માટે જોઇને ચાલવું એ ધર્મઆચાર બજાવવો છે.

પહેલા તો પ્રદેશી પાછો વળતાં દૂરથી મહેલ તરફ ઝરુખામાં રાહ જોતી ઊભેલી પ્રાણીથી અધિક પ્રિય સૂર્યકાન્તા રાણી તરફ ઊંચે મોઢે જોતો ચાલતો. તે હવે નીચી મુંડીએ ચાલે છે. એટલે એ ય જોવાનું બંધ થઇ ગયું. જીવરક્ષાર્થે નીચે જોઇને ચાલવું એ ઇર્ષ્યા સમિતિની ધર્મપ્રવૃત્તિથી પાપ-દર્શનની પાપપ્રવૃત્તિ બંધ.

ધર્મપ્રવૃત્તિ કયાં? માત્ર દેવદર્શન-પૂજા-સામાયિકમાં જ નહિ, કિન્તુ તે સિવાય પણ

રોજિંદા સંસાર-વ્યવહારમાં ય ધર્મપ્રવૃત્તિ.

ચાલતાં પણ નીચે જીવજંતુ ન મરે એ માટે ચાલવામાં નીચે જોવું એ આંખથી ધર્મપ્રવૃત્તિ થઇ. જોલતાં અસત્ય કે પાપનું ન આવી જાય, સામાને અપ્રિય ન આવી જાય, એ સાવધાની એ જીભની

ને મનની ધર્મપ્રવૃત્તિ થઈ. જમતાં જમતાં ચાહ-દુધ-દાળ વગેરેમાં માખી ન પડે એ જોતા રહેવું એ આંખથી ધર્મપ્રવૃત્તિ થઈ. કપડા ધોવા આપતા પહેલાં એમાં કોઈ માંકણ વગેરે જીવજંતુ નથી ને? એ જોઈ લેવું એ હાથ અને આંખથી ધર્મપ્રવૃત્તિ થઈ.

જીવનમાં ધર્મપ્રવૃત્તિ દાખલ કરવી છે? તો ક્યાં જીવદયા, ક્યાં પ્રશસ્ત ઉદારતા, ક્યાં પરોપકાર, ક્યાં હિતબુદ્ધિ, ક્યાં સહિષ્ણુતા, ક્યાં મૈત્રીભાવ, કરુણા, કે ગુણાનુરાગ વગેરે ઓલવામાં-વર્તાવામાં-વિચારણામાં જોવા-સાંભળવામાં દાખલ થાય છે? એ જોઈ દાખલ કરો. એ ઓલવા-વર્તાવા કે વિચારવાની ધર્મપ્રવૃત્તિ થઈ.

જીવનમાં આ જ કમાવવાનું છે, -વિચારમાં વાણીમાં, કે કાયા ઇન્દ્રિયના વર્તવામાં પાપ ન પેસવા દો, ધર્મ દાખલ કરો.

મહાન આત્માઓ જલ્દી તરી ગયા એનું કારણ આ, કે એમણે દેવદર્શન-પૂજા, સાધુલક્ષિત, તથા ત્યાગ-વ્રત-નિયમ, દાન-શીલ વગેરે તો આચર્યા, પરંતુ વિશેષમાં એમણે રોજિંદા જીવનમાં વૈરાગ્ય, સર્વ પ્રત્યે મૈત્રીભાવ, ક્ષમા ઉદારતા-નિસ્પૃહતા-પરોપકારવૃત્તિ વગેરે દાખલ કરી દીધા. જીવન આ ગુણોની સુવાસથી મધમધતું બનાવ્યું.

દેવપાલની ધર્મપ્રવૃત્તિ સાથે નિસ્પૃહતા :-

જુઓ દેવપાલ દેવદર્શન પૂજાની ધર્મસાધના સાથે કેવો વૈરાગ્ય અને નિસ્પૃહતા ગુણથી અલંકૃત હતો કે દેવી ચક્રેશ્વરી વરદાન આપવા આવી છે, પરંતુ એને મન દેવતા જે કાંઈ દુન્યવી સિદ્ધિ-સમૃદ્ધિ આપે એ, પ્રભુ-ભક્તિની ધર્મસાધના રૂપી ઐરાવણ હાથીની સામે, ગધેડા સમાન લાગે છે. આ વૈરાગ્ય ગુણ છે. પોતે ગરીબ નોકર છે છતાં એમાંનું કશું જોઈતું નથી, એ નિસ્પૃહતા ગુણ છે. પ્રભુ-ભક્તિની ધર્મસાધના ઉપરાંત ચાલુ જીવનમાં આ ગુણોની પણ ધર્મસાધના છે. બોલો, તમને દેવતા આવી મનમાન્યું માગવા કહે, તો ન લલચાઓ ને? ચાલુ જીવનમાં લોભ ઓછો કરવાની ધર્મપ્રવૃત્તિ રાખી હોય તો ન લલચાઈ જવાય.

‘દુન્યવી વસ્તુનો લોભ ન કરાય’ એવું જ્ઞાન હોવા છતાં જો આવા પ્રસંગમાં હોંશે હોંશે દેવતા પાસેથી દુન્યવી વસ્તુ માગી લે, ને પછી એમાં રાચે-માચે, તો પેલું જ્ઞાન છતાં જ્ઞાનને અનુરૂપ ક્રિયા ક્યાં આવી? એ તો સારો જ્ઞાની છતાં ચરણ-કરણ વિનાનો બન્યો. એનું શું થાય? ‘બુદ્ધ સુખહુપિ જાણતો’ સારો જ્ઞાની છતાં ભવસાગરમાં ડુબી જાય! ત્યારે, દેવપાલ અરિહંત-ભક્તિ ઉપરાંત વૈરાગ્ય-

નિસ્પૃહતાદિ ગુણોથી આગળ વધતાં તીર્થંકરપણાનું
પુણ્ય ઉપાર્જનારો બન્યો.

સુદર્શનને પૂર્વભવે કાયા-માયાની મમતા નહિ :-

એવી ઉન્નતિ સુદર્શન શેઠને થઈ, એજ ભવના
અંતે મોક્ષ પામ્યા કેમ? પૂર્વ ભવે નોકરના અવતારે
માત્ર એક ‘નમો અરિહંતાણુ’ પદ પામ્યા હતા.
પરંતુ એની રટણા ભેરદાર! એ ધર્મપ્રવૃત્તિ સાથે
વૈરાગ્ય-નિસ્પૃહતા ભેરદાર રાખ્યા કરી. મનમાં પૈસા
ટકા ઇચ્છ્યા નહિ, કે અદીન રહી ગરીબીથી મનને
ઓછું લાગ્યા નહિ. તમારે ધર્મ કરવાની સાથે આ
અ-દીનતા છે? દેવપાલે ‘નમો અરિહંતાણુ’ ની એ
રટણાના બદલામાં કાંઈ જ દુન્યવી વસ્તુની સ્પૃહા કરી
નહિ. યાવત્ પાણીના પૂરમાં તરી જવા માટે અંપો
મારતાં પેટમાં લાકડાનો ખૂંટો પેસી ગયો, પેટ ફાટી
ગયું, મરણાન્ત કષ્ટ આવ્યું, છતાં કાયાની મમતા
કરી નહિ, વેદનાની હાયવોય ખેદ કે મોતનો ભય
યા દીનતા કશું જ ક્યું નહિ; પણ સમતાભાવ રાખી
ત્યાં પણ ‘નમો અરિહંતાણુ’ ની રટણા જ રાખી. આ
બધી માનસિક વિચાર-પ્રવૃત્તિમાં નિસ્પૃહતા-અદીનતા
-સમતા વગેરે ભેળવ્યા, એ ઊંચી ધર્મ-પ્રવૃત્તિ થઈ.
એનો પ્રતાપ બીજા જ ભવે એ ચરમશરીરી મોક્ષગામી
બન્યા! ભવસાગર તરી ગયા! એકલું જ્ઞાન રાખ્યું

હોત, અને આ ચરણ-કરણની પ્રવૃત્તિ ન રાખી હોત, તો ક્યાં તરવાના હતા? આપણે મરણાંત કષ્ટ તો નહિ, પણ બીજા કષ્ટમાં આ અ-ખેદ અ-દીનતાની માનસિક ધર્મપ્રવૃત્તિ ખરી? તો શી રીતે તરાશે?

સ્થૂલલદ્રવ્યનો અવસરોચિત વૈરાગ્ય :-

સ્થૂલલદ્રવ્યએ કેારું જ્ઞાન રાખ્યું હોત કે ‘આ વેશ્યા-સંગ ખોટો છે, મંત્રીપણું સેવાય એમાં અભિમાન અને મહાઆરંભ-સમારંભ પોષાય એ ખોટું છે, આ સંસાર જ ખોટો છે,’ એમ જ્ઞાન રાખીને સંસારમાં બેઠા રહ્યા હોત તો ‘૮૪ ચોવીસીમાં એક સ્થૂલલદ્રવ્યસ્વામી’ એમ અમર થાત? એ તો એમણે ચરણ-કરણ આદર્યા, રાજાએ મંત્રીપણું લેવા આગ્રહ કર્યો ત્યારે

‘જેમ મંત્રીપણાતું મોટું માન લેવા જતાં વેશ્યાના ચોવીસે કલાકના રંગરાગના સુખ જાય, એમ સંસારના વિષયવિલાસ અને માનપાનના સુખ લેવા જતાં ચારિત્ર અને એથી નીપજતા મોક્ષના અનંતા સુખ લેવાના ચૂકી જવાય,’

એવી વૈરાગ્ય-વિચારણાની ધર્મપ્રવૃત્તિ કરી, પાછો તરત જ સાધુ બનવાનો પ્રયત્ન ધર્મપુરુષાર્થ કર્યો! અને પછી ય ચરણ-કરણની કઠોર સાધના કેવી, કે એજ વેશ્યાને ત્યાં ચોમાસુ રહી બ્રહ્મચર્ય અખંડિત

વિશુદ્ધ રાખવાની કઠોર ધર્મપ્રવૃત્તિ કરી, તો ૮૪ ચોવીસીમાં અમર થઇ ગયા, ચરણ-કરણની ધર્મસાધના વિના એકલા જ્ઞાનમાત્રથી શું થાય ? જ્ઞાનનો અમલ લેઇએ.

વૈદ્ય-વાનરનો જ્ઞાન-અમલ

વૈદ હતો, ‘વૈદક ધંધો એ પાપધંધો, રાત દિવસ લેશ્યા બગાડે’-....વગેરે સાધુ પાસેથી ઉપદેશ સાંભળી એ ધંધો બંધ તો કર્યો, પણ પાછળથી લોભ લાગતાં પાછો ચાલુ કર્યો. બોલો, મુનિએ આપેલ જ્ઞાન જતું રહ્યું છે? ના, છતાં હવે પાછો ધંધો ચાલુ કરવાથી જ્ઞાનના અમલ વિનાનો બન્યો, તો અંતે મરીને જંગલમાં વાંદરો થયો ! અહીં પૂછો ને,-

પ્ર૦- એને પાપધંધાતું જ્ઞાન તો હશે પણ પાપધંધાની અફસોસી નહિ રહી હોય, એટલે તિર્યચગતિ પામ્યો હશે ને? અફસોસી હોત તો એવી અધમ ગતિ ન પામત ને?

ઉ૦- પાપ નિઃસંકોચ કરતા રહેવું ને મન મનાવવું કે મને પાપની અફસોસી છે, એ દંભ છે, નરી આત્મવચના છે.

પાપની અફસોસી સહેલી કે સુવાળી નથી કે પાપાચરણ પર લોહીના આંસુ અને પાપત્યાગ માટેના

ભગીરથ તરવરાટ વિના એમ જ પાપની અફસોસી આવી ને ટકી જાય.

એમ તો આપણું મન અનાદિતું વિષય-લુપ્ધ, એને સવાસલો સારો કરતાં આવડે છે કે ‘શું કરું? પાપ ખોટું છે એમ જાણું છું મને જ્ઞાન તો છે, પણ પાપ છુટતું નથી, ને મને પાપ કરવું પડે એની અફસોસી થાય છે,’ પણ આવા સવાસલાથી ને એવા મન-મનામણાથી આત્માનું શું વળ્યું જો પાપાચરણ તો જરાય સંકેચ વિના અને ખુશી ખુશી થઈને કરતા હોઈએ તો?

ખુશી થઈ થઈને નિઃસંકેચ અને નિર્મયદિ સેવાતા પાપાચરણના જીવનમાં પાપચરણની વાસ્તવમાં હૈયારુદ્ધનવાળી અફસોસી જ નથી આવતી.

સારાંશ, જ્ઞાન ગમે તેટલું હોય, પરંતુ ચરણ-કરણ નથી તો જીવ ભવસાગરમાં ડુબે છે.

પેલો વૈદ વાંદરો બનેલો, એણે એકવાર જંગલમાં એક મુનિ પગે કાંટો વાગેલો તે પગ પર પગ ચડાવીને સૂતેલા જોયા. વાંદરાને મુનિ જોતાં ચિંતા થઈ કે ‘આવા તો ક્યાંક મેં જોયા હોય એમ લાગે છે. ક્યાં જોયા? ક્યાં જોયા?’ એમ ઊહાપોહ કરતાં એને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, પૂર્વ ભવ યાદ આવ્યો, ભારે અફસોસી થઈ.

બોલો, હવે એણે આગળ પૂર્વલવે જે પાપધંધો બંધ કરેલો ને પછી પાછો ચાલુ કર્યો, ત્યાં એકલા જ્ઞાન સાથે પાપની અફસોસી રાખવાનું મન મનાવી બેસી રહ્યો હોત, તો શું વાનરના અવતારથી બચત? ને વળી અહીં એવું કદ્યાણુ પામી શકતે? તેમજ મુનિ દેખીને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થાત? જાણો છે,-

પ્ર૦- મુનિ દેખી જાતિસ્મરણ કેમ થયું?

ઉ૦- પૂર્વ લવે મુનિને મનમાં બહુ વસાવેલા, તેથી એના ગાઢ સંસ્કાર અહીં મુનિને દેખતાં જાગ્રત થઈ ગયા, અને ‘જાગ્રત્ સંસ્કારથી સ્મરણ થાય’ એ હિસાબે એને પૂર્વલવનું સ્મરણ થયું. પરંતુ પૂર્વલવે એ સંસ્કાર એવા ગાઢ કરેલા તે મુનિ જ મનમાં બહુ વસાવેલા માટે એના સંસ્કાર ગાઢ પડેલા, તમે કહેશો.

પ્ર૦- ‘એમ તો અમારે પણ મુનિ તો મનમાં બહુ વસેલા છે, તો શું અમારે આવતા જન્મે જાતિસ્મરણ થશે?’

ઉ૦- આના જવાબમાં પહેલું તો એ છે કે આવતા જન્મે મુનિ જોવા મળે તો ને? વાંદરો જંગલમાં જનમ્યો છે, તિર્યંચનો અવતાર છે, પરંતુ એને કોઈક મહાન પુણ્યયોગે ત્યાં ય મુનિ જોવા મળ્યા! બાકી તો આજે જુઓને ભારતના એવા પ્રદેશમાં કે જ્યાં મુનિનો

વિહાર નથી ત્યાં અગર પરદેશમાં મનુષ્ય અવતાર પામેલાને પણ મુનિ જોવા ક્યાં મળે છે? ત્યારે મુનિ જોવા જ ન મળે ત્યાં મુનિ શે યાદ આવે?

પણ બીજી વાત એ છે કે મુનિને મનમાં ખરેખર બહુ વસાવી ગાઠ સંસ્કાર કર્યા છે? એ માટે એ જુઓ કે પેલા વૈદને મુનિ મનમાં કેમ બહુ વસેલા? એનું કારણ આ હતું કે

મુનિ મનમાં બહુ વસેલાનું કારણ :-

વૈદના ભવમાં વૈદકના ધંધામાં એને મુનિએ ચાર મોટા દોષ બતાવેલ કે,-

(૧) દવાઓ બનાવવામાં વનસ્પતિઓના બહુ કચ્ચરધાણુ નીકળે; તથા

(૨) પૈસાના લોભમાં સુખી દરદીઓના ઉપચાર લાંબાવવા વગેરેની ભલિન પાપલેશ્યા રહે;

(૩) ચોમાસા જેવામાં અધિક ઘરાકીમાં આનંદની પાછળ છુપાયેલી અધિક બિમારોથી ખુશીની પાપ લેશ્યા રહે; વળી

(૪) સ્ત્રીઓના બહુ પરિચય, અંગસ્પર્શ, ગુપ્ત રોગોની વાતચીત, વગેરેમાં વાસનાનાં ઉત્તેજન વગેરે દોષો રહે.

મુનિએ એ દોષો બતાવતાં વૈદે વૈદકધંધો બંધ

કરેલો. એટલે પછી દરદીઓના કેસ લેવાની ના પાડતાં, સહેજે મનમાં આવે કે ‘ગુરુ મુનિ મહારાજે આ ઠીક કર્યું’ કે પાપધંધો બંધ કરાવ્યો!’ આમ અવરનવર અવરનવર મનમાં ગુરુ-સાધુ આનંદભેર યાદ કર્યે જવાથી સાધુના સંસ્કાર દૃઢ થતા ગયા, થતા જ ગયા.

દૃઢ સંસ્કારનું કૃળ લવાંતરે વસ્તુનું સ્મરણ :-

માનવલવના એ દૃઢ સંસ્કારોનું આ કૃળ આવ્યું કે અહીં વાનરના અવતારે જંગલમાં મુનિને પહેલ પહેલાં જોતાં મનને થયું કે ‘આવા તો ક્યાંક જોયા છે! ક્યાં જોયા? ક્યાં જોયા?’ ને એમ ઊહાપોહ કરતાં પૂર્વ જન્મ અને ગુરુ મુનિ યાદ આવી ગયા. અહીં એક સવાલ થાય,

પ્ર૦- એવા ધંધા બંધના નિયમવાળો અને નિયમ તથા નિયમ દાતા ગુરુને આનંદથી યાદ કરનારો તો મહાન પુણ્ય ઉપાજે એ કેમ વાનરની નીચી ગતિ પામ્યો?

ઉ૦- એનું કારણ એ છે કે જીવનના છેડા સુધી એ નિયમ પાળી શક્યો નહિ, અને એ ફરીથી સત્સંગના અભાવે પાછો ધંધો ખુલ્લો કરી નિયમભંગ કરનારો બનેલો, તેથી હલકી તિર્યચગતિ પામ્યો, બાકી સંસ્કાર-વારસો સાથે લઈ આવેલો તેથી એ

સંસ્કાર કામ કરી ગયા, ને જંગલમાં મુનિ દેખી પૂર્વ જન્મ યાદ આવી ગયો.

હવે કેમ? તો કે હવે એને પારાવાર પસ્તાવો થાય છે કે

વાનરનો પસ્તાવો :-

‘અરે! આવા મુનિ મહારાજે મને ગત ભવમાં પાપમાંથી બહાર કાઢી ઊંચો ઊંચકેલો, પણ મેં મૂરખે પાપ પાછાં શરુ કર્યાં? જે માનવ-કાયાથી સારામાં સારી ધર્મ-આરાધના અને વ્રત-નિયમ-સાધના વગેરે થઈ શકે, અને એ કરીને પોતાના આત્માનું મહાન હિત સાધી શકાય, એવી કાયાથી એ કરવાનું મેં ગુમાવ્યું? અને તે પણ ગુરુ મુનિ મહારાજ પાસેથી સારું જાણુવા મળ્યું છતાં ગુમાવ્યું? અરરર! કેવી મારી કમનસીબી !! કેવો મારો અવળો પુરુષાર્થ! છતે જ્ઞાને મેં ધર્મ-વ્રત-નિયમ વગેરેની આરાધના ન કરી તો આ અતિ કરુણ કંગાળ દશા પામ્યો. હવે હું અહીં શું કરું? ધર્મ-સાધનાને યોગ્ય મનુષ્ય ભવ તો ગુમાવ્યો! ખેર! પણ આ મુનિ મહારાજ કેમ એકલા અહીં સૂતા છે? લાવ, જઈ જોઉં કે એમને કોઈ વ્યાધિ છે?

જુઓ વાનર હવે ક્યાં જઈ રહ્યો છે, સાધુ

તરીકેની ઓળખ પડી એટલે હવે સાધુની ખબર પૂછવા આગળ વધે છે. આ શું છે ? જ્ઞાન પછી આચરણ. સાધુનું જ્ઞાન તો થયું, ઓળખ થઈ પરંતુ પછીથી ‘હું’ વાનરના અવતારે શું કરી શકું ? હવે હું નીચે ઊતરી ગયો, મારાથી શું થાય ? ચાલો ભાઈ જન્મારો એમ જ પૂરો કરો’ એમ કરી માંડવાળ કરી હોત તો સાધુની ખબર લેવાનું અને તે પછી સાધુ પાસેથી જે ઉદ્ધારનો માર્ગ મળવાનો છે તે મળત ?

વાંદરો મુનિ પાસે જાય છે. મુનિના પગમાં તિક્ષણ કાંટો છે એટલે મુનિ પગ પર પગ ચડાવીને સૂતા છે. એમને ચારે બાજુથી વાનર તપાસે છે કે ક્યાં શી તકલીફ છે ? પૂર્વ જન્મ યાદ આવ્યો છે, એટલે પૂર્વ જન્મનું વૈદપાણું અને વૈદક જ્ઞાન યાદ આવી ગયું છે તેથી હવે એ જ્ઞાનને અમલી બનાવે છે, જ્ઞાનની પછી આચરણ કરે છે.

જોજો વાનરનો જ્ઞાન પર અમલ આટલો જ નથી, કિન્તુ આગળ દેખાશે કે જ્ઞાનનો કેવો ભારે અમલ કરે છે !

વાનરે સાધુને ચારે બાજુ તપાસ્યા. એમાં પગ પર પગ ચડાવેલ એમાં કાંટો ભોંકાયાનું લાગ્યું, તપાસ્યું, ખાતરી થઈ કે ‘કાંટો ઊંડો પેસી ગયો છે.’

હવે એને પૂર્વનું વૈદક જ્ઞાન યાદ આવી ગયું છે, તેથી એ ઉપડ્યો જંગલમાં, અને બે વનસ્પતિ લઈ આવ્યો.

વાનર વૈદુ કરે છે :-

એમાંથી એક વનસ્પતિ હાથમાં મસળીને લુગદી જેવું કરી પગના કાંટાના સ્થાન પર ચોડી દીધી. થોડીવારમાં ચામડી ઢીલી પડી ગઈ, તરત પોતાના બે નખથી એમાંથી કાંટો ઊંચકી લીધો ! પછી બીજી વનસ્પતિને મસળી એની લુગદી એ જ ચામડીના ભાગ પર ચોડી દીધી. થોડીવારમાં ચામડી સંકોચાઈ કડક થઈ ગઈ, તે જાણે ત્યાં કાંટાનો કશો ધ્રા જ રહ્યો નહિ ! અખંડ જેવી ચામડી થઈ ગઈ !

આર્યદેશમાં આ વિદ્યાઓ હતી. વનસ્પતિ-શાસ્ત્ર વનસ્પતિઓના કેવા કેવા ગુણુદોષ બતાવે છે કે એનો ઉપયોગ કરતાં જે ફળ આવે તે જોતાં આના અજ્ઞાન માણસને ચમત્કાર લાગે !

ચમત્કારિક દવા પર બાદશાહ સિકંદરનો પ્રસંગ

બાદશાહ સિકંદર એના અંતિમ સમયે વૈદોને ધમધમાવે છે કે ‘મારું વર્ષાસન ખાઓ છો ને મારો

રોગ મટાડતા નથી ? લાવો ઉપાય, નહિતર બધાને ઘાણીમાં પીલી નાખવામાં આવશે.’

વૈદો ગભરાયા, ત્યાંથી ઉઠીને ગયા. બેગમ પાસે, ને કહે છે ‘બેગમસાહેબ ! જહાંપનાહને સારા સાબ કરી દેવા માટે ઉપાયો તો અમારી પાસે અદ્ભુત ચમત્કારિક છે, પરંતુ હવે ખુદાતાલાની મરજી નથી લાગતી, તે ઉપાય કારગત થતા નથી. શું કરીએ ?

બેગમ કહે ‘શી ખાતરી કે તમે એવા ચમત્કારિક ઈલાજ તમે જાણો છો ?’

બે ચમત્કારિક ગોળી :-

ત્યાં મુખ્ય વૈદે ઠંડા પાણીનો હાંડો મંગાવ્યો. પછી એમાં એક રાઈ જેટલી ગોળી નાખી. થોડીવારમાં પાણી અત્યંત ગરમ થઈ ગયું ! બેગમને વૈદ કહે ‘સાબ ! હવે આ જુઓ તો પાણી ઠંડું છે કે ગરમ ? જરા સાચવીને આંગળી ઘાલજો જેથી બળે નહિ.’ બેગમે સહેજ આંગળી બોળવા પ્રયત્ન કર્યો ત્યાં આંગળીને દાઝવા જેવું લાગ્યું. તરત આંગળી પાછી લઈ લીધી.

હવે વૈદ કહે ‘જુઓ હવે બીજી ગોળી નાખું છું.’ એમ કહી બીજી ગોળી નાખી તો થોડીવારમાં પાણી હિમ જેવું ઠંડું ! બેગમને કહ્યું ‘હવે જરાય

સંકેત કે ગભરાયા વિના આંગળી ચા હાથ યોળી જુઓ.' યેગમે હાથ યોળતાં જોયું કે પાણી ખરફ જેવું ઠંડગાર હતું. યેગમને ખાતરી થઈ ગઈ; પછી વૈદોને કહે 'હું જાઉ છું જહાંપનાહ પાસે, તમે પછીથી ત્યાં આવજો.'

યેગમ ગઈ; બાદશાહ સાથે મિઠાશથી વાત કરે છે, ત્યાં વૈદો આવ્યા, પહેલાં તો યેગમે એમને ધમધમાવ્યા, 'અત્યારસુધી વર્ષાસન મફતના ખાધા? કેમ જહાંપનાહનો રોગ મટાડતા નથી? કહો તમો ચમત્કારિક દવાઓ જાણતા જ નથી.' વૈદોએ પહેલાં યેગમને જે ખુલાશો કર્યો હતો તે ખુલાસો અહીં પણ કર્યો એટલે યેગમ કહે 'પરંતુ તમે ચમત્કારિક દવા ક્યાં જાણો છો? જાણતા હો તો બતાવો.'

ત્યારે વૈદે પહેલા પ્રમાણે ઠંડા પાણીનેા હાંડો મંગાવી એક ગોળી નાખી, એટલે પાણી અતિ ગરમ, અને બીજી ગોળી નાખી ઠંડાગાર બનાવી દીધું! બાદશાહે જોયું. એટલે હવે યેગમ બાદશાહને કહે છે,-

‘જહાંપનાહ! વૈદો જાણકાર તો છે જ; જુઓને નાનીશી ગોળીઓના કેવા ચમત્કાર! પરંતુ ખુદાતાલાની મરજી લાગતી નથી, તેથી આપને દવા હવે કામ નથી કરતી. તો પછી ખુદાતાલાને આરોગ્યની બંદગી કરો.

હું પણ બંદગી કરું છું. વૈદોનો વાંક નથી એમને માફી બક્ષી દો '.... બાદશાહ સમજી ગયો, વૈદોને માફી આપી દીધી.

ખનીજ કે વનસ્પતિમાંથી બનાવેલ એ ગોળાનો આ ચમત્કાર.

ભારતીય વિદ્યા અને ડાક્ટરી વિદ્યામાં ફરક :-

વાત આ છે કે ભારતની વિદ્યાઓ અદ્ભુત હતી. એ અનુસારે પેલા વાનરે જંગલની એવી બે વનસ્પતિ લાવી આસાનીથી મુનિનો કાંટો કાઢી નાખ્યો. કાંઈ નસ્તર નહિ, કે કાંઈ શસ્ત્ર કોચવાતું નહિ. આરામથી મુનિને કાંટાના શલ્યથી રહિત બનાવ્યા !

આજની ડાક્ટરી વિદ્યામાં આ બોવા ન મળે; કેમકે એ અખતરાઓ પર સરબત છે. ત્યારે ભારતીય વિદ્યાઓ દિવ્ય દ્રષ્ટા ઋષિઓની કહેત્રી હતી. બાકી આજની અખતરાઓ પર શોધાતી દવાઓ પાછળ બાણો છે કેટકેટલા જીવોની કેવી કેવી કુર હિંસા થાય છે? પંચેન્દ્રિય પ્રાણીઓ માછલા-મરઘા-વાંદરા-દેડકા-સસલા વગેરે જીવોને કુર રીતે રીબાવવામાં આવે છે. આમાં માણસજાતનું ભલું શી રીતે થાય? જીવોને ત્રાસ આપીને જીવાતા જીવનથી કશું ભલું નહિ, પણ મહા ભૂંડું થાય, કેમકે જીવો તો કુદરતના બાળ છે, એને રહેંસી નાખવામાં કુદરત માતા સહન કરે?

ધરતીને એડીને એમાં વિષવૃક્ષના બીજ નાખ્યા હોય, તો ધરતી વિષવૃક્ષ જ દેખાડે છે. એમ કુદરતના પેટાળમાં જીવોની હિંસા રૂપી બીજ નાખ્યા હોય તો કુદરત એ હિંસા વાવનારને હિંસા જ દેખાડે. કહે છે ને,-

જેવું વાવો તેવું લણો,

જેવું કરો તેવું પામો.

વાંદરાનું રુદન : મુનિનો ઉપદેશ :-

વાંદરાએ મુનિને સાજા કરી દીધા પછી હવે વાંદરો મુનિની સામે બેસીને રોઈ રહ્યો છે. મુનિ એની આ ઉપચાર-વિધિથી સમજી ગયા છે કે ‘કોઈ પૂર્વના મનુષ્ય લવમાંથી આ ભૂલો પડેલો જીવ લાગે છે. પણ એને ગમે તે હિંસાએ પૂર્વલવનું અહીં જ્ઞાન થયું હોવું જોઈએ. સંભવ છે આ પૂર્વ વનસ્પતિ-શાસ્ત્રનો જાણકાર યા વૈદ્ય હોવો જોઈએ. હવે એ રુએ છે એટલે લાગે છે એને મનુષ્યલવ એળે ગુમાવાનો પસ્તાવો થતો હશે.’

તેથી મુનિ એને ઉપદેશ કરે છે, “મહાનુભાવ ! તું પૂર્વ મનુષ્ય અને વૈદ્ય કે વનસ્પતિશાસ્ત્રવેત્તા એવો કોઈ હોવો જોઈએ. ધર્મ ભૂલીને પાપો કરી આ તિર્યંચ યોનિમાં પડી ગયો, એનો તને પસ્તાવો થતો લાગે છે. પરંતુ એકલા પસ્તાવાથી કામ નહિ થાય,

તું હવે ધર્મનું શરણું લે, ને પાપોનો ત્યાગ કર. તારા માટે આ કલ્યાણકર દેખાય છે.

પાપોથી બચવા માટે ઉત્તમ વ્રત દેશાવકાશિક વ્રત :-

“ તને જ્યારે જ્યારે અવકાશ મળે ત્યારે ત્યારે તું દેશાવકાશિક વ્રત લઇને ખેસ. એમાં સમય નક્કી કરી એટલા સમય માટે ખેસવાની જગા સિવાયની બહારની આખી દુનિયાની બધી જગા અને એમાંની જડ-ચેતન બધી વસ્તુ વેસિરાવી દેવાની એટલે કે પ્રતિજ્ઞા કરવાની કે ‘ આટલા સમય માટે મારે આટલી જ જગામાં રહેવાનું, અને એમાં મારે સર્વ પાપત્યાગ રાખવાનો, તથા નવકાર મંત્ર ને અરિહંત ભગવાનનું ધ્યાન જ કરવાનું. બહારની જગા અને એની વસ્તુ સાથે મારે કશો સંબંધ જ નહિ; ગમે તેવો ઉપદ્રવ આવે મારે અહીંથી ખસવાનું નહિ, ને બહારની જગા અને ચીજ વસ્તુની મમતાનો ત્યાગ. એનેને મારે કશો સંબંધ નહિ.’

“ આમ કરવાથી બહારની આખી દુનિયા અને ચીજ-વસ્તુ અંગેના પાપ બંધ થઈ જશે; તેમ પ્રતિજ્ઞા સાથે ધર્મ-ધ્યાનમાં જ રહીશ, એટલે આ જન્મ અંગેના પણ કશા પાપ તને લાગવાના રહેશે નહિં.

“ આપણા જીવને પાપજીવન જીવવાથી જ અનંત અનંત કાળથી જનમ-મરણની વિટંબણા અને દીર્ઘ

દુર્ગતિએની વિટંબણા ચાલી આવી છે. એનો અંત પાપોના પાપજીવનના ત્યાગથી જ આવે.”

મુનિનો ઉપદેશ વાનરને સચોટ લાગી ગયો. એણે એ હાથ જોડી માથું નમાવી સ્વીકાર કરી લીધો, પછી જંગલમાં એ ચાલી ગયો. મુનિ પણ ત્યાંથી વિહાર કરી પોતાના સમુદાયને લેગા થઈ ગયા.

વાંદરાને જ્ઞાન મળ્યું, હવે શું કરવાનું?

જ્ઞાનને એમજ જાણુકારીમાં રાખી મૂકવાનું? કે આચરણમાં અમલી બનાવવાનું? વડાઈ શેમાં?

જ્ઞાન જો ખાલી રાખી મૂકવાનું હોય તો અજ્ઞાન આત્મા ને જ્ઞાનવાળા આત્મા વચ્ચે શો ફરક પડ્યો?

એક માણસને તરતાં નથી આવડતું એટલે બિચારો દૂબે છે, ને બીજાને તરતાં આવડે છે પરંતુ તરવાની કળાના જ્ઞાન મુજબ હાથ પગ નથી હલાવતો એટલે દૂબે છે, તો એની શી વડાઈ? વડાઈ નહિ, હલકાઈ થાય કે લોક પેલા અજ્ઞાનને બિચારો કહે ‘બિચારાને હાથ પગ હલાવવાની તૈયારી હતી પરંતુ આવડત નહોતી એટલે બિચારો શું કરે?’ ત્યારે લોક આવડતવાળાને બેવકૂફ કહે, — ‘બેવકૂફ કે આવડત છતાં એટલીએ હાથ પગ હલાવ્યા નહિ ને દૂબ્યો !’

વાનરને દેશાવકાશિક વ્રત :- જ્ઞાન પ્રવૃત્તિ માટે છે. માનવભવના થાળે આવેલો તું ‘ઉખ્ખુડો’ છે,

હવે ‘મા પુણે નિખુદ્દિજ્ઞ.’ કેમ તરાય એનું જ્ઞાન હોવા છતાં એ ચરણ-કરણની પ્રવૃત્તિ નહિ કરીને ફરીથી નીચે કુબવાનું ન કરતો.

વાંદરાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન દ્વારા સ્વાનુભવથી જ્ઞાન થયું. ખ્યાલ આવી ગયો કે ‘હું પૂર્વે વૈદ્યના અવતારે પાપપ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખીને ડૂબ્યો, હલકા તિર્યંચના અવતારે ફસાઈ ગયો ! તો હવે પાપપ્રવૃત્તિ બંધ કરી ધર્મપ્રવૃત્તિ કરું મુનિ પાસેથી ઉપદેશ સાંભળીને સંક્ષેપમાં ધર્મ રૂપ દેશાવકાશિક વ્રત આચર્યા કરવાનું સમજી લીધું એટલે હવે લાગી પડ્યો એમાં. જ્યાં બને ત્યાં થોડા કે વધુ સમય માટે પ્રતિજ્ઞા-સંકલ્પ કરીને ચોક્કસ જગાનું માપ રાખી એમાં નવકાર અરિહંતનું ધ્યાન કરતો જોસે છે.

૧૦મા દેશાવકાશિક વ્રતમાં બાકીના ૧૧ વ્રતોનો સમાવેશ કેવી રીતે ? :-

દેશાવકાશિક એક અનેરું વ્રત છે.

આમ તો શ્રાવકના બાર વ્રતમાં દેશાવકાશિક વ્રત એ ૧૦મું વ્રત છે, પરંતુ એમાં અગિયારે વ્રતનો સંક્ષેપ થાય છે, એમાં ૧૧ વ્રત સમાય છે. કેમકે એમાં નિશ્ચિત કરેલ જગા બહારનું જગત વોસિરાવ્યું એટલે એમાં ચાલતી હિંસા જુઠ વગેરે પાપ વોસિરાવ્યા, અને વધારામાં પોતે નિશ્ચિત કરેલી જગામાં ય ધ્યાન

સિવાયની બધી પ્રવૃત્તિ બંધ કરી એટલે અહીં પણ હિંસા બુઠ વગેરે પાપ છોડ્યા. ત્યારે દહું વ્રત દિશા-પરિમાણુ તો આમાં આવી જ ગયું ને ? કેમકે આમાં જવા આવવાનું જ બંધ છે. ૭મું ભોગોપભોગ પરિમાણુ વ્રત પણ આમાં અખંડ રહે છે, કેમકે આમાં અલક્ષ્ય તથા કર્મદાન વગેરે તો નહિ, પણ લક્ષ્ય કે અદ્ય પાપના પણ ધંધા કરવા નથી. ૮મું અનર્થદંડ વિરમણુવ્રત પણ આમાં સારું ખીલી ઊઠે છે, કેમકે આમાં દુર્ધ્યાન નથી કરવું, પ્રમાદાચારણ-પત્તાખાણ-સિનેમાદર્શન-વિકથા વગેરે કશું સેવવું નથી, અધિકરણ-પ્રદાન પાપશસ્ત્રો-પાપસાધનો ખીજને આપવા નથી, પાપોપદેશ પણ કોઈને કરવો નથી. ત્યારે ૯-૧૧-૧૨ માં વ્રતમાં સામાયિક પોષધનો ભાવ આમાં સુતરાં સમાઈ જાય છે. પોષધમાં જે વિશેષ કરીને આહાર, વ્યાપાર, અગ્રહ, અને શરીર-સત્કાર બંધ, તે આમાં બંધ જ છે.

૧૨મું ‘અતિથિ-સંવિભાગ વ્રત,’- અતિથિનો સંવિભાગ-ભક્તિ કરીને વાપરવાનું; તેની બીચી કક્ષા અહીં છે. કેમકે આમાં પોતાને ખાનપાન વાપરવાનું રાખ્યું નથી, વધારામાં વાપરવા માટે ખાનપાન-સંગ્રહ પણ રાખ્યો નથી, એટલે એ મોટો સંવિભાગ છે. એમ તો અંતિમ અનશન કરે એને શું સંવિભાગ

યાને સાધર્મિક-ભક્તિ વિનાના કહેવાય? ના, મહા સંવિભાગ કહેવાય. ત્યાગ એ દાન કરતાં ઉચ્ચ છે, મહા દાન છે; માટે સાધુ એ દાનેશ્વરી કરતાં ઊંચા.

સારાંશ, દેશાવકાશિક-વ્રતમાં બધા વ્રત સમાયા, એટલે એ મહાન ધર્મ બની ગયો. પેલો વાનર આ વ્રત વારંવાર કરી રહ્યો છે. એમાં ‘ચરણ’ એટલે મૂળ ગુણો મૂળ વ્રતો અને ‘કરણ’ એટલે ઉત્તર ગુણો ઉત્તર વ્રતો આવી ગયા. ચરણ-કરણ વિનાનો હોય એ કૂંબે. આ શાનો કુંબે?

એકવાર જંગલની શિલા ઉપર આ વ્રત ધરી બેઠો છે અને નવકાર અરિહંતના ધ્યાનમાં છે ત્યાં એક ભૂખ્યો સિંહ શિકાર અર્થે બહાર નીકળેલો તે આને દૂરથી જોતાં રાડ પાડીને આના પર ક્ષણ મૂકે છે. વાનરને શું થાય? ગભરામણ ન થાય? હાયવોય ન થાય? ના,

વાનરને સિંહની ક્ષણ પર ગભરામણ કેમ નહિ?

કારણ એ, કે એને મોહમાયા અને કાયા-માયાના પાપે મનુષ્ય ભવમાંથી તિર્યચના અવતારમાં કેવું પતન થયું છે, એનો ખ્યાલ છે, અને હવે એવું પતન જોઈતું નથી, તેથી શું કામ કાયા-માયા રાખે? એ તો મનથી મસ્ત હોય, ‘રે કુટિલ કાયા ભલે સિંહના

જડખામાં ચવાઈ જાઓ.' મારે નવકાર-ધ્યાન અરિહંત-ધ્યાન મૂકવું નથી, એ મૂકીને દુધ્યાન-અસમાધિ-કષાયોના દ્વાર પાપમાં પડવું નથી.

વાનર મરી દેવ : સાધુ પાસે :-

વાંદરો સિંહના દાંતથી જામફળની જેમ બટકાઈ રહ્યો છે છતાં પોતાના શુભધ્યાનમાં નિશ્ચળ છે, ન ત્યાંથી પહેલાં લાગી જવાની વાત, કે ન અત્યારે મન બગાડવાની વાત ત્યારે પીડા કેટલો સમય ? નરકના જીવની અસંખ્ય વરસની પીડા આગળ વિસાતમાં નહિ વાંદરો સમાધિથી મર્યો ને લવનપતિ દેવલોકમાં દેવતા તરીકે જન્મી ગયો. પછી તો આવીને એ ઉપકારી સાધુને દર્શન આપી સાધુને શાસન પ્રભાવનાના કાર્યોમાં પોતે સહાય કરશે એમ જણાવે છે.

બાલો, વાનરે જ્ઞાનનો અમલ ક્યાં સુધી કર્યો ? વૈદના લવે મુનિ પાસેથી જ્ઞાન મળેલું, પણ અમલ નહોતો કર્યો એનાં કટુ પરિણામમાં વાનરનો અવતાર જોયેલો ! તેથી હવે જ્ઞાનનો અમલ કરવામાં વાનરપણાના હુકાહુક મૂકી કડક દેશાવકાશિક વ્રતની આરાધનામાં લાગી ગયો ! અને અંતે સિંહના જડખામાં ચવાઈ જવાની પીડામાં ય વ્રત ન મૂક્યું ! શુભધ્યાનમાં રહ્યો. મરીને દેવ થયો, તો ય દેવતાઈ આનંદ મૂકી શાસન પ્રભાવનામાં સહાય કરવી છે. જ્ઞાન પર આ આચરણ છે.

એજ વાત ચાલે છે. ધર્મનું જ્ઞાન મેળવ્યું પણ ધર્મના આચાર-અનુષ્ઠાન આરાધ્યા વિના કલ્યાણ નથી. તમારી પાસે જ્ઞાન છે? જો જ્ઞાન હોય તો જ્ઞાનની કિંમત જ્ઞાન યથાશક્તિ અમલી થવા પર છે.

શ્રેણિકનો જ્ઞાન પર અમલ :-

પછી ભલે અમલ શક્તિ-બહારનો ન કરી શકે, કિન્તુ છતી શક્તિએ આચરણમાં કશું ઉતારવું નથી, તો જ્ઞાનનો ઉપયોગ શો રહ્યો? શ્રેણિક મહારાજમાં જ્ઞાન હતું કે ચારિત્રી જ કલ્યાણ છે, પણ ચારિત્ર લઈ ન શક્યા, છતાં ચારિત્રને તાણી લાવનાર જિન-ભક્તિનો અમલ કેટલો બધો કરતા હતા? મનમાની પટ્ટરાણી ચેલણા માટે રત્નકાંબળ લઈ આંગણે આવેલા વેપારી પાસેથી એકાદ પણ રત્નકાંબલ ખરીદવા ખર્ચ કરવાની તૈયારી નહોતી, પરંતુ પોતાના તારણહાર માનેલા મહાવીર પ્રભુની સુખશાતાના સમાચાર લઈ આવનારને મોટું ઇનામ દઈ દેતા હતા! વળી રોજ પ્રભુની ભક્તિમાં પ્રભુ આગળ સોનાના જવલાથી સાથિયો કરવા જોઈતો હતો! તે પણ રોજના રોજ તદ્દન નવા જ ઘડેલા સોનૈયાથી, ને એ માટે સોનૈયા ઘડનાર સોનીને મનમાન્યું મહેનતાણું આપવાનું, પણ એ તાકીદ આપીને કે ‘જો રોજના રોજ નવા ઘડીને હાજર કરવામાં ભૂલભાલ થઈ, તો સજા પણ ભયંકર!

ખરાખર કામ બજાવવા લલ્લે મહેતાણું એ ધારે એના કરતાં સવાયું દોડું આપવાનું થાય પણ લક્ષિતની વસ્તુ ખરાખર સમયસર ને સારી હાજર થવી જોઈએ. ‘લગવાનની લક્ષિત કરવી જોઈએ,’ એ જ્ઞાન છે, એને અમલી કરવાની મહારાજ શ્રેણિકની તૈયારી હતી, એને આચરણમાં ઉતારવા સજગપણું હતું.

આચરણ વિનાનું કોરું જ્ઞાન આત્માનું શું લલું કરે ?

આચરણનું મહત્ત્વ શાથી ? :-

આત્માનું લલું આત્માની અનાદિની આંતરિક વિષય-પરિણતિ સુધરી જઈ સારી વૈરાગ્યાદિની પરિણતિ ઘડાવાથી થાય. આ માત્ર જ્ઞાનથી નહિ, કિન્તુ વિષય-ત્યાગ આદિના આચરણથી બને.

જાતને ને કુટુંબને સારાં વસ્ત્ર અલંકારથી મઠવાનું કરાય, પણ પ્રભુને ફિકકું ચંદન ને ચપટી ચોખા ચડાવી પતાવાય ! એમાં વિષયત્યાગ ક્યાં આવ્યો ? શ્રેણિકને પ્રભુ આગળ સાથિયો પણ નિત્ય નવલા સોનાના જ્વલાથી કરવા જોઈતો હતો. આ વિષય-ત્યાગનું આચરણ છે, એથી આત્મામાં વૈરાગ્ય આદિની પરિણતિ ઊભી થાય છે, દઢ થાય છે. આચરણ વિના કોરા જ્ઞાન અને સમજ માત્રથી અંતરની પરિણતિ ન સુધરે.

પરિણતિ એ ભાવ છે. અનંત અનંત કાળ ઊંધી

પ્રવૃત્તિ ઊંધા આચરણથી આત્માના આંતરિક ભાવ ખરાબ ઘડાયા છે. એ હવે રદ કરી આંતરિક શુભ ભાવ ઊભા કરવા હોય તો સ્વાભાવિક છે કે એ માટે સીધી પ્રવૃત્તિ સીધાં આચરણ જોઈએ. નાના છોકરાને રખડપટ્ટીના ઉંધા આચરણથી બચાવી શાળાગમન-અધ્યયનનાં સીધાં આચરણ આપો છો તો જ છોકરાને સારા સંસ્કાર પડે છે, એના રખડપટ્ટીના ખરાબ ભાવ ઓછા થઈ કર્તાવ્યપાલનના સારા ભાવ ઊભા થાય છે, એમ અહીં

અનાદિની ઊંધી પ્રવૃત્તિ પર યોષાયેલા મલિન ભાવ અશુભ પરિણતિ સુધારવા સીધી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. તો જ શુભ પરિણતિ જાગે. પૂછો,—

પ્ર૦— અનાદિની ઊંધી પ્રવૃત્તિ કઈ છે ?

ઉ૦— આ જ,— હિંસામય આરંભ-સમારંભની પ્રવૃત્તિ, જુઠ બોલવાની પ્રવૃત્તિ, ચોરી-અનીતિ-ખેઈમાનીની પ્રવૃત્તિ, અગ્રહ-કામવાસનાની પ્રવૃત્તિ, પરિગ્રહ-સંગ્રહની પ્રવૃત્તિ આની સામે સીધી પ્રવૃત્તિ કઈ એ સમજાશે. અહિંસા-સત્ય-નીતિ(અસ્તેય) બ્રહ્મચર્ય-અપરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ એ સીધી પ્રવૃત્તિ છે. એમ સાંસારિક મોહમાયાની પ્રવૃત્તિ એ ઊંધી પ્રવૃત્તિ. એની સામે જિનભક્તિ-સાધુસેવાની પ્રવૃત્તિ એ સીધી પ્રવૃત્તિ.

હિંસાદિની બાહ્ય પ્રવૃત્તિથી અંતરમાં હિંસાદિના ભાવ પોષાયા છે, તેથી હવે અંતરમાં એની સામે અહિંસાદિના ભાવ અહિંસાદિની પરિણતિ ઊભી કરવી હોય તો સ્વાભાવિક છે કે અહિંસાદિની પ્રવૃત્તિ ખૂબ રાખવી જોઈએ.

એટલે જ અહીં જ્ઞાની લગવંત “ઉબ્બુડો મા પુણો નિબુદ્ધિજ્ઞ”- ‘લવસાગરમાં ઊંચો આવેલો તું નીચે ન ડુબીશ’ એમ કહીને ‘ચરણ-કરણ વિખપહીણો બુદ્ધ’- ‘ચરણ-કરણ વિનાનો નીચે ડુબી જાય છે’ એમ કહે છે, એમાં પહેલું ‘ચરણ’ લે છે. ‘ચરણ’ એટલે અહિંસાદિ મૂળ ગુણોની પ્રવૃત્તિ, એ વિનાનો જીવ અર્થાત્ હિંસાદિની પ્રવૃત્તિવાળો જીવ લવસાગરમાં ડુબી જાય છે. એમ કહીને અહિંસાદિની પ્રવૃત્તિ કરવાનું કહે છે.

શ્રાવકના પણ સ્થૂલ અહિંસાવ્રત સ્થૂલ સત્યવ્રત વગેરે એ ‘ચરણ’ છે, શ્રાવકનાં મૂળ ગુણ છે. ‘ચરણ’ એટલે મૂળ ગુણ અર્થાત્ અહિંસાદિના વ્રત- મહાવ્રત, અને ‘કરણ’ એટલે એના પોષક ઉત્તર ગુણ, અર્થાત્ શ્રાવકપણાની કે સાધુપણાની કરણી-ચર્યા-આચાર. તીર્થંકર લગવાને ધર્મશાસન સ્થાપીને મુખ્યત્વે આ ચરણ કરણ જ આપે છે. જુઓ ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ લગવાન મહાવીર પરમાત્મા સામે વાદ કરવા આવ્યા,

તો ભગવાને એમના મનનેા સંદેહ ટાળી શાંત કર્યા પછી પહેલાં ‘ચરણ’ અર્થાત્ સાધુપણના મહાવ્રત આપ્યા, અને પછીથી ત્રિપદી કહી તત્ત્વજ્ઞાન આપ્યું. અને આપવા વચ્ચે સમયનું કેટલું આંતરું? ખાસ કર્યું જ નહિ, ઈન્દ્રભુતિની પાછળ દસેય પ્રમુખ બ્રાહ્મણ પ્રભુ પાસે ચાલ્યા આવ્યા તરત એકેકના સંદેહ ટાળ્યા, ને ‘ચરણ’ ચારિત્ર આપ્યાં. પછી એ બધાએ ચરણ-ચારિત્ર લઈને તરત જ ‘ભયવં ! કિંતત્તં ? ભગવન્ ! તત્ત્વ શું’ એમ ત્રણવાર સવાલ કર્યા, ને પ્રભુએ એકેક સવાલની પાછળ “ઉપ્પન્નેઈ વા’ ‘વિગમેઈ વા’ ‘ધુવેઈ વા’ એમ ત્રણ પદ ‘ત્રિપદી’ આપી, તત્ત્વજ્ઞાન આપ્યું. અહીં વિચારો,

**ગણુધરોને ચારિત્ર પહેલાં,
અને તત્ત્વજ્ઞાન પછી કેમ અપાયું ?**

પ્ર૦- અરે ! બધું એક જ બેઠકમાં છે, તો પહેલાં ‘તત્ત્વજ્ઞાન’ અને પછી ‘ચરણ’-ચારિત્ર કેમ ન આપ્યું ? કેમ પહેલાં ‘ચરણ’ ને પછી તત્ત્વજ્ઞાન આપ્યું ?

ઉ૦- આપવામાં પહેલાં ચરણ અને પછી તત્ત્વજ્ઞાન એટલા માટે કે તત્ત્વજ્ઞાનની યોગ્યતા ચરણથી ઊભી થાય છે. કહેતા નહિ,-

તત્ત્વબોધમાં ચારિત્ર વિના શું અટકે ? :-

પ્ર૦- તત્ત્વનો બોધ કરાવવો છે; એમાં ચારિત્ર વિના શું અટકે ?

ઉ૦- જુઓ આ અટકે, -તત્ત્વબોધ કેવો કરાવવો છે ? ‘ ઉપપન્નેઘ વા ’ ‘ વિગમેઘ વા ’ વગેરે નાનકડા તત્ત્વસૂત્ર પર મોટા દરિયા જેટલા તત્ત્વનો બોધ કરાવવો છે એ ક્યારે બને ? કહો, એ નાનકડા સૂત્રના લાવને આખાયે વિશ્વ ઉપર વિસ્તારાય. નિખિલ વિશ્વના પદાર્થોમાં એ સૂત્રનો લાવ લાગુ કરી જોવાય. આ લાગુ કરવાનું તે, એ પદાર્થોની આસક્તિ બંધ કરીને જ થાય, અર્થાત્ વિશ્વના પદાર્થ પર રાગ દ્વેષ રાખ્યા વિના તત્ત્વસૂત્ર લાગુ કરાય, તો જ નિખિલ વિશ્વનો સાચો વ્યવસ્થિત બોધ થાય, કેમ કે

વસ્તુ પરનો રાગ કે દ્વેષ વસ્તુનો સાચો બોધ નથી થવા દેતો.

જુઓ માતાને પુત્ર પર બહુ રાગ છે. ને એ પુત્ર બહાર ખીજા છોકરા સાથે લડીને આવે, તો ખીજાનો જ વાંક જુઓ છે, પોતાના પુત્રનો નહિ, પછી ભલે પોતાનો પુત્ર જ હોષિત હોય, પુત્ર પરનો રાગ એની સાચી પારખ ઓળખ નથી થવા દેતો.

એમ જો શોકયના દીકરા પર દ્વેષ છે તો પછી

ભલે એ દોકરો ગુણિયલ હોય તો ય એ દ્વેષ એ ઓરમાન માતાને એની સાચી ઓળખ નથી થવા દેતો, લોભિયા શેઠને ધુતારા નોકરની સાચી ઓળખ નથી થતી. માટે તો કહેવત છે ‘લોભિયા હોય ત્યાં ધુતારા ભુખે ન મરે.’ લંપટ પતિને પત્નીની સાચી ઓળખ નથી થતી. દુશ્મન પર હાડો હાડ દ્વેષ છે તો દુશ્મન દાનો પણ હોય છતાં એની સાચી ઓળખ નહિ થાય. એ તો રાગ-દ્વેષ બાબુએ મૂકે તો જ વસ્તુનો સાચો બોધ થાય. એટલે ભગવાને ઇંદ્રભૂતિ વગેરેને તત્વોનો સાચો બોધ કરાવવા માટે પહેલાં ચારિત્ર આપ્યું, જેથી રાગ દ્વેષ ન રહે તો તત્ત્વનું ચિંતન રાગ દ્વેષ વિના કરી શકે.

પ્ર૦— આ રાગ-દ્વેષ ચારિત્રથી શી રીતે ટળે ?

ઉ૦— કહો, રાગ દ્વેષને જગાવનાર હિંસા-પરિગ્રહાદિની પાપ પ્રવૃત્તિઓ છે. એ જો ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા સાથે બંધ કરાય યાને પ્રતિજ્ઞાબંધ સર્વવિરતિ ભાવ લવાય તો રાગ દ્વેષ ટળે. ‘વિરતિ’ એટલે સાવધ પ્રવૃત્તિનો પ્રતિજ્ઞાબંધ ત્યાગ. ‘સાવધ’ એટલે અવધ-પાપ વાળી પ્રવૃત્તિ, સપાપ પ્રવૃત્તિ, એ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, પરચકખાણુ કર્યા, એટલે મનમાંથી એની અપેક્ષા પણ ગઈ કે ‘આમ તો મારે હિંસા પરિગ્રહ નહિ, પણ જરૂર પડ્યે હું આ સાવધ

હિંસાદિ-પ્રવૃત્તિ કરીશ, જરૂર પડ્યે આ વસ્તુને
પરિગ્રહ રાખીશ' આવી અપેક્ષા પણ કાઢી નાખી,
એટલે પછી એ વસ્તુ અંગે રાગ દ્વેષ નહિ રહે તેથી
એનો સાચો ખ્યાલ આવી શકશે, સાચો બોધ થશે.

આ અનુભવ-સિંધ વસ્તુ છે કે જે વ્યક્તિ પર
આપણને રાગ-દ્વેષ નથી હોતા, એના ગુણ ગુણ રૂપે
અને દોષ દોષ રૂપે દેખાય છે; અલબત્ત એના દોષ
તરફ ધ્યાન ન લઈ જવું, દોષદષ્ટિ ન રાખવી, એ
બુદ્ધિ વસ્તુ છે, પરંતુ આ હકીકત બતાવે છે કે
વસ્તુ-સ્થિતિનું સાચું જ્ઞાન રાગ દ્વેષ બાબતે મૂકવાથી
થાય છે. રાગ-દ્વેષ ઊભા હશે તો વસ્તુનું સાચું જ્ઞાન
નહિ થાય.

શેઠ અને યુવાન :

કલાઈમેં કમાયા કેશરમેં ગમાયા.

શેઠ હતો, સવારે એટલે બેસીને દાતાણુ કરતો
હતો, એના ગામના એક યુવાનને હાથમાં ચાંદીનો ગઠ્ઠો
લઈને જતો જોયો. એને બોલાવ્યો 'આમ આવ;'
પૂછે છે, - 'આ હાથમાં શું લઈ ચાલ્યો?'

યુવાન કહે 'કાકા ! આ તો ઘરમાં બુના સામાનમાંથી
કલાઈનો ગઠ્ઠો નીકળ્યો તે વેચવા માટે જાઉં છું.'

શેઠ ગમાર ? કે યુવાન ? :-

શેઠ સમજ્યા કે ‘આ છોકરો ગમાર લાગે છે. એને ગમારને ચાંદી શું અને કલાઈ શું એના લેદની ખબર નથી લાગતી, તેથી આ ખરેખર ચાંદીના ગઠાને કલાઈ તરીકે ઓળખે છે. તો લાવને હું જ એને બે રૂપિયા વધારે આપીને પણ ખરીદી લઉં.’

બોલો, શેઠને છોકરાની સાચી ઓળખ થઈ ? ના, છોકરો ઉસ્તાદ છે, શેઠને એક સોદામાં કમાવરાવી પછી ખીજા સોદામાં નવરાવી નાખવો છે, એટલે અહીં એ સમજપૂર્વક ચાંદીના ગઠાને કલાઈનો કહે છે. બોલો, શેઠ ગમાર કે યુવાન ? અહીં સવાલ આ છે,-

શેઠને સાચી ઓળખ કેમ નહિ ? :-

પ્ર૦- શેઠ યુવાનને કેમ ન ઓળખી શક્યા ?

ઉ૦- કહો, શેઠને અનીતિની કમાઈ પર રાગ હતો, તેથી યુવાનના સ્વરૂપનો સાચો બોધ શી રીતે થાય કે ‘આ સાચી ચાંદીને કલાઈ તરીકે વેચવા આવ્યો છે માટે દાળમાં કાળું તો નહિ હોય ? આમ કરીને પછી લવિષ્યમાં મને કાંક નવરાવી નાખવા તો ઇચ્છતો નહિ હોય ?’ કમાઈના રાગમાં શેઠે તો માત્ર ચાંદીને કલાઈના લાવે ખરીદી લેવાનો લાડવો જ જોયો; એટલે એના મોટા લાલમાં યુવાનના વર્તીવમાં દગો શી રીતે દેખી શકે ?

હવે જુઓ શેઠ ક્યાં ઠગાય છે. યુવાન પાસેથી ચાંદીનો ગઠ્ઠો કલાર્થના ભાવે લઈ લીધો, ખુશી થયા, અને યુવાન પણ ખુશી દેખાડતો કહે છે;— ‘શેઠ! સારું થયું આ તમે અહીં જ મારી કલાર્થ લઈ લીધી એટલે મારે આ વેચવા બજારમાં ભટકવું મટયું, અને કેને બજાર બજારમાં આટલા પૈસા ઉપજત કે કેમ? ભલું થજો તમારું.’ એમ કહીને યુવાન ચાલી ગયો.

યુવાનનું નવું તર્કટ : કેશરના ડબ્બા :-

થોડા દિવસ ગયા પછી યુવાને નવું તર્કટ રચ્યું. કાશ્મીરી કેશરના સો ખાલી ડબ્બા લઈ આવ્યો, એમાં લાલ લાલ કેસૂડો લાવીને દાખીને ભર્યો અને દરેક ડબ્બામાં ઉપર કેશર પાથરી દીધું ! કેશર કેવું મધમધતું ? ડબ્બો ખોલે એટલે કેશરની મધમધતી વાસ આવે. એક ડબ્બો એકલા કેશરથી ફેરો ફેરો ભર્યો. બસ, હવે ડબ્બા ગાડામાં નાખી બજારે જવા નીકળ્યો.

સવારના ૮-૮૧૧ વાગ્યાનો સમય હશે. શેઠ ૮ વાગે ઉઠનારા તે એટલે દાતાણુ કરતા બેઠા હતા. યુવાનને ગાડા સાથે જતો જોઈ બોલાવે છે;—

‘કેમ યુવાન ! આ શું લઈ આવ્યો ?’

જુવાન કહે ‘શેઠ ! કાલે મોટા શહેરમાં ગયેલો,

ત્યાં હાઇકલાસ કેશર કાશ્મીરથી આવેલું જોયું. ભાવ તાલ પૂછ્યા તો લાગ્યું કે વ્યાજળી ભાવ છે, તેથી એ કેશરના ૧૦૦ ડબ્બા ખરીદી લાવ્યો છું. એ વેચવા બજારમાં જાઉં છું !

શેઠ કહે ‘મને દેખાડતો ખરો કે કેશર કેવુંક છે.’

યુવાન કહે ‘શેઠ ! દેખાડીને શું કરું ? તમે ખરીદો તો ૧-૨ ડબ્બા ખરીદો. મારે તો લોટમાં વેચી દેવા છે, એટલે મને બજારમાં જ જવા દો !’

શેઠ કહે પણ દેખાડતો ખરો; કેશર સારું હશે અને ભાવ વ્યાજળી હશે તો હું તારા બધાય ડબ્બા કેમ નહિ ખરીદી લઉં ?’

યુવાન કહે ‘તો ઠીક શેઠ ! પણ પછી મને નિરાશ ન કરશો ભાઈસાબ !’

‘હા હા નિરાશ નહિ કરું. જો પેલો દહાડે તારી કલાઈ ખરીદી લીધી હતી ને ?’

‘હા શેઠ ! હા શેઠ !’ એમ કહી યુવાને ડબ્બાના લોટમાંથી પેલો એકલા કેશરનો ડબ્બો ખેંચી કાઢી ખોલીને શેઠને બતાવે છે. મધમધાયમાન વાસ જોઈને શેઠ લલચાયા; પણ કહે છે,-

‘અલ્યા પણ આમાં હલકા કેશરનું મિશ્રણ તો

નથી ક્યું ને ?' યુવાન કહે 'શેઠ આ શું બોલ્યા ? મારે ય ભગવાન માથે નથી ? લ્યો જુઓ,' એમ કહી ડબ્બાની અંદર ચમચો ઘાલી અંદરનું કેશર કાઢી બતાવ્યું.

શેઠે જોયું કે અંદર પણ ઉપરની જેમ જ ચોકખું મધમધાયવાન કેશર છે. છતાં કહે છે, 'અલ્યા પણ ખીજા ડબ્બાઓમાં કેશર કેવું ?'

યુવાન કહે 'શેઠ ! તમે જાતે જોઈ લ્યો ને ? કહો તો બધા ડબ્બા ખોલી બતાવું !' એમ કહી એકેક ડબ્બો ઝટઝટ કાઢી કાઢી ખોલી ખોલીને બતાવે છે. ૧૦-૨૦ ડબ્બા એવી ઝટપટતાથી ખોલી ખોલી બતાવ્યા ને ઉપર-ઉપરનું કેશર સુંઘાડતો જાય છે, કે શેઠના મનને લાગ્યું કે 'જીવાનિયો છે તો ભલો ભોજો. આમાં કાંઈ અવિશ્વાસ કરવા જેવું નથી.' એટલે યુવાનને કહે 'હવે રહેવા દે ખીજા ડબ્બા નથી જોવા....'

છતાં યુવાન કહે, 'ના શેઠ ! મારા પર અવિશ્વાસ રહે એ ઠીક નહિ. તેથી બધા જ ડબ્બા ખોલીને બતાવું; અથવા ઊઠો તમે જ ગમે તો ડબ્બા ખેંચી કાઢીને જોઈ લ્યો !'

ઊઠાડયા શેઠને. શેઠે ખે ચાર ડબ્બા આડે અવળેથી

ખેંચી કાઢ્યા યુવાને તે ખોલી ખોલીને બતાવ્યા. બધામાં જ ઉપર કેશર પાથરેલું હતું. મધમધ વાસ હતી, તેથી શેઠને ખરાબર ભરોસો પડી ગયો કે ‘છે તો બધા જ ડબ્બા કેશરથી ભરેલા.’

પછી ભાવ પૂછ્યો. યુવાને બજાર ભાવ કહ્યો, શેઠ કહે ‘અલ્યા એ ભાવ બજારમાં ચાલે છે, પછી હું વેચવા જાઉં ત્યાં મારે શું કમાવાનું?’

યુવાન કહે, ‘શેઠ પણ આ તો તાજું કેશર છે, એ તો જુઓ. હમણાં હું બજારમાં લઈ જાઉં ને, તો સારો ભાવ ઉપજવાનો જ છે. છતાં લોટના ભાવે લાવ્યો છું એટલે કાંક ઓછા ભાવે લાવ્યો છું, તો એમ કરો આઠ આને ઓછા ભાવે લઈ લો.’

શેઠ કહે, — ‘ના ભાઈ! રૂપિયો ઓછો કર,’

યુવાન કહે, ‘શેઠ! પછી મારે શું કમાવાનું? એના કરતાં મને બજારમાં જ જવા દો. માલ જોઈને વેપારીઓ ઝટપટ ખરીદી લેવાના છે. છતાં ગરીબ પર દયા કરો, દ્યો, ૧૨ આના ઓછા કરો.’

શેઠ કહે ‘રાખ હવે, ૧૨ આના ને રૂપિયો ઓછો એમાં શો બહુ ફેર પડે છે. લે રૂપિયે ઓછો આપી દે બધા ડબ્બા.’

યુવાન કચવાતું દિલ દેખાડી કહે છે ‘પણ શેઠ!

આમાં મારે માત્ર બે આના કમાવાના રહે છે. છતાં તમે મોટા માણસ છો.

મોટાનું વચન ન ઠેલાય, તો મોટાની મહેરબાની રહે.

લ્યો ડખ્ખા નોકર પાસે ઘરમાં મુકાવી દો; ને રૂપિયા રોકડા ગણી દો.'

બસ, પત્યું, શેઠે ડખ્ખા ઘરમાં મુકાવી દીધા, રૂપિયા રોકડા ગણી આપ્યા ને યુવાન રૂપિયા લઈ ચાલતો થઈ ગયો....

હવે શેઠ વિચારે છે કે 'હમણું જ બજારમાં જઈ વેચી નાખું છું આજ ફાવી પડ્યા છીએ.'

બુઓ, ધન કમાઈના રાગમાં અંધ બનેલા શેઠને નથી યુવાનની સાચી ઓળખ પડતી કે નથી માલની સાચી ઓળખ પડતી. રાગથી કેવુંક અજ્ઞાન પવર્તે છે! મિઠાઈના બહુ રાગમાં માણસ ભૂલો પડીને વધારે ઠોકી પછી હેરાન થાય છે ને? કેમ વારુ? એ રાગમાં ન પેટની ઓળખ પડી કે 'આમાં વધારે પડશે તો આ તણાશે, તેમ ન મિઠાઈની ઓળખાણ રહી કે 'આ વધારે ખવાતાં પેટને તંગ કરશે' રાગના લીધે જ માણસ મરે છે ને? રાગથી જ ધન-કુટુંબ-બંગલો-સત્તા વગેરેની સાચી ઓળખ નથી થતી કે 'આ બધા મારાં પૂર્વ પુણ્યનો જથ્થો સાફ કરનારા

અને લોટખંધ નવા પાપ મારા માથે લાદનારા છે.’ આ સાચી ઓળખ નહિ, તેથી એમાં એતપ્રોત રહી ધર્મ અને સદ્ગુણો ભૂલે છે.

પેલા શેઠ પરવારીને ડખ્ખા લઈ, ગયા ખજારમાં. વેપારીઓને ખોલાવે છે, ને કહે છે ‘લ્યો આ તાબુ કેશર આવ્યું છે.’ ડખ્ખા ખોલી બતાવે છે. એકેક વેપારી એમાં ચમચો ઘાલીને કેશર કાઢી જોવા જાય છે, તો અંદરમાંથી નર્યો કેસુડો નીકળે છે !

વેપારીઓ શેઠને કહે ‘શેઠ ! આ શી લુચ્ચાઈ માંડી ? ઉપર કેશર અને અંદરમાં નર્યો કેસુડો ? ઠગવાનો ધંધો ઠીક કાઢ્યો !’

શેઠ શું કહે ? ઝંખવાણા પડી ગયા, કહે છે ‘ભાઈ ! તો તો હું જ ઠગાયો. આ તો મેં એક ડખ્ખો અંદરમાંથી જોયેલો, તે સાચા કેશરનો હતો. એટલે ભરોસે સો ડખ્ખા ખરીદી લીધા. હરામખોર યુવાન મને બનાવી ગયો !’ વેપારીઓ હસતા હસતા ચાલી ગયા.

શેઠે પછીથી યુવાનને ખોલાવી કહે, ‘અલ્યા ! આ તું મને શું પકડાવી ગયો ? કેશરને બદલે કેસુડો ?’

યુવાન કહે ‘શેઠ ! મને વેપારીઓ પકડાવ્યું એ મેં તમને પકડાવ્યું. મને શી ખબર કે વેપારી મને

ઠગતો હશે ?’

શેઠ કહે, ‘તે તું ઠગાયો એટલે મને ઠગવાનો ? લે લઈજા આ માલ તારો, ને રૂપિયા લાવ પાછા.’

યુવાન કહે ‘તો તમે મને તે દિવસે કલાઈમાં કેમ ઠગેલો ? કલાઈના ભાવે મારી ચોકખી ચાંદી જ લઈ લીધી ? એ તો કલાઈમાં કમાવા, તો કેશરમાં ગમાયા.’

શું પામ્યો શેઠ ? કલાઈના ભાવે ચાંદી ખરીદી કમાયા કરતાં કેશરમાં ગુમાવ્યું ઘણું ! કારણ ? શેઠ યુવાનને પૈસાના લોભમાં એળખી ન શક્યો.

વસ્તુ પર રાગ કે દ્વેષ વસ્તુનું સાચું જ્ઞાન સાચી એળખ ન થવા દે.

શેઠને ધન પર અને યુવાન કમાવનારો લાગી યુવાન પર રાગ થઈ ગયો, તેથી એને જુવાનની સાચી એળખ ન થઈ. સાચા જ્ઞાન માટે વસ્તુ પર રાગ દ્વેષ ન જોઈએ તેથી જ આપણે જોઈ ગયા કે ગણધરોને પ્રભુએ ચારિત્ર આપી વિષયોના રાગ-દ્વેષથી રહિત પહેલાં બનાવ્યા, ને તત્ત્વજોધ માટે ત્રણ પદ પછીથી આપ્યા. તેથી એ સંક્ષેપમાં કહેલ ‘ઉત્પન્ને ઇવા’ ‘આપ્તું જગત ઉત્પન્ન થાય છે,....’ વગેરે તત્ત્વ રાગ દ્વેષ રહિતપણે વિસ્તારથી વિચારી શકે, વિસ્તારથી એળખી શકે, અને પછી એના પર આગમ સૂત્રો

રચી શકે. તો હવે અહીં બે સવાલ-આ આવે છે

પ્ર૦- (૧) ચારિત્રથી રાગદ્વેષ શી રીતે જાય અને

(૨) ચારિત્રથી રાગદ્વેષ ગયા તો પછી તત્ત્વબોધન શી જરૂર રહે?

ઉ૦- આ બેય સવાલનાં સમાધાન સરળ છે જુઓ,-

(૧) ચારિત્રથી વિષયોના રાગ દ્વેષ શી રીતે જાય?

ચારિત્ર એટલે હિંસાથી માંડી પરિગ્રહનાં પાપોને ત્યાગ છે, પ્રતિજ્ઞાબંધ ત્યાગ છે, એટલે મનથી પણ એની અપેક્ષા છોડી દીધી છે, મનને એવું રાખ્યું નથી કે ‘આમ તો હિંસા નહિ કરું’, પરંતુ કાંઈક એવો અવસર આવે તો હિંસા કરવી પડે.’ ના, હવે તો પ્રતિજ્ઞાથી જીવનભર માટે હિંસા ન જોઈએ એ નિર્ધાર છે. એમ પરિગ્રહનો પણ પ્રતિજ્ઞાબંધ ત્યાગ એવો રાખ્યો છે કે ‘રાતા પૈસાનોય પરિગ્રહ જીવનભર માટે ત્યાગ. હું પરિગ્રહ રાખું નહિ, રખાવું નહિ અને રાખતાને સારા માનું નહિ.’

વિષયો ખાતર તો માણસ હિંસા-જૂઠ-અનીતિ વગેરે પાપો કરે છે, એટલે હવે જ્યારે સમજીને જ હિંસાદિ છોડ્યા તો સહેજે પેલા વિષયોના રાગ દ્વેષ મૂકી દીધા.

મહાવ્રતોથી આવા લીખ્મ ત્યાગ હોય ત્યાં

રાગ-દ્વેષ ક્યાં ઊભા રહે? પરિગ્રહ માત્રને રાખવાની ય વાત નથી ને પરિગ્રહને સારો માનવાની ય વાત નથી; ને ત્યાં કોઈ પણ વસ્તુ પર રાગ કરવાની વાત ક્યાં રહે? સૂક્ષ્મ બ્રહ્મચર્યાની ય પાકી પ્રતિજ્ઞા છે ત્યાં સ્ત્રીનો રાગ તો રહે જ શાનો? નિર્દોષ ભિક્ષાને પણ નિંદા-પ્રશંસાદિ પાંચ દોષ ટાળીને જ વાપરવાનું સંયમી સાધુજીવન છે ત્યાં ખાનપાનના વિષય પર રાગ દ્વેષ શાના કરવાના રહે? તાત્પર્ય, કંચન-કામિનીના સર્વથા ત્યાગમય સંયમ-જીવનમાં એવા રાગ દ્વેષ ઊભા ન રહે, એટલે સ્વાભાવિક છે કે હવે તત્ત્વનું ચિંતન ને જગતના પદાર્થનું ચિંતન યથાર્થ ચાલે, લેશ પણ અસત્ય મનોયોગ વિનાનું ચાલે.

એટલા જ માટે ‘મુનિ’ શબ્દની જૈન શાસ્ત્રકારોએ આ વ્યાખ્યા કરી

‘મન્યતે યથાવસ્થિતં જૈકાલિકં જગત્સ્વરૂપમ્’ इति मुनिः’

જગતના અર્થાત પદાર્થના ત્રણે કાળના સ્વરૂપને યથાવસ્થિત ચિંતવે એ મુનિ.

એટલે મુનિને તાવ વગેરે વ્યાધિ આવી ત્યાં આ વિચારે કે ‘આ વ્યાધિ ભૂતકાળમાં સેવેલ હિંસાદી આશ્રવથી ઊભા થયેલા અશાતા વેદનીય કર્મનો વિપાક છે, વર્તમાનમાં એ મારા આત્માના ‘સંયમ-પરિણામ’-ગુણનો કાંઈ બાધક નથી; કેમકે એ

અશાતા કર્મ અઘાતી કર્મ છે, અઘાતી કર્મ આત્મ
શુણ્ણનો ઘાત ન કરે. તો ખેદ શા સારુ કરવો? વળી
ભવિષ્યની દૃષ્ટિએ આ વ્યાધિથી એ કર્મ ભોગવાઈને
ક્ષય પામતું ચાલે છે, ક્યારે સાફ થતો ચાલે છે, એ
મહાન લાભ છે. તો આનંદ કેમ ન માનવો? અલખત

મુનિ ખિમારીમાં દવા શા માટે કરે?

(૧) મંદવાડમાં પોતાનો પૂર્વપ્રાપ્ત શ્રુત-શાસ્ત્રબોધ
ખંડિત થતો અટકે,

(૨) નવા શ્રુતની પ્રાપ્તિ થઈ શકે એવી હોય તે
મંદવાડના લીધે અટકે; તે ન અટકે

(૩) મંદવાડથી ખીજાઓને શ્રુતદાન-જ્ઞાનદાનમાં
થતો અંતરાય અટકે; એમ,

(૪) સાધુવૈયાવચ્ચમાં અંતરાય થતો અટકે.

એ માટે મુનિ દવા-ઉપચાર લે છે; પરંતુ એમાં
વ્યાધિની વેદના સહન કરવાથી ભાગવાની વૃત્તિ નથી;
કેમકે વ્યાધિના ત્રૈકાલિક સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે આમ
વિચારતા હોય છે,—

(૧) વ્યાધિની પાછળ ભૂતકાળમાં અહિંસાદિ દુષ્કૃત્ય
અને મન-મલિનતા સેવી છે એ મનોમાલિન્ય હવે
ન સેવાય;

(૨) વ્યાધિથી વર્તમાનમાં 'પૂર્વકર્મનું' દેવું જે ચુકવાય છે એ કચવાયા વિના શાહજોગ ચુકાવવાનું; તેમજ

(૩) લવિષ્ય માટે વ્યાધિ ભોગવીને કર્મક્ષય થવાથી આત્મશુદ્ધિ છે, એનો આનંદ રાખવાનો.

આમ મુનિ વ્યાધિના ત્રણે કાળના સ્વરૂપને ચિંતવતા હોય એટલે પછી વ્યાધિની વેદનાથી શા સારુ વિહવળ થાય? શા સારુ વિહવળ થઈને અસમાધિ કરી વ્યાધિને ભગાડવાની ઇચ્છા રાખે? વ્યાધિનું ભૂતકાળનું સ્વરૂપ હિંસાદિ અને મનોમાલિન્ય હોવાથી, અર્થાત્ મનોમાલિન્યથી વ્યાધિ ઊભી થઈ છે તો પછી અત્યારે વિહવળતાનું (અસમાધિનું) મનોમાલિન્ય નહિ કરવું; જેથી નવી વ્યાધિના કર્મ ન ઊભા થાય, એમ એ સમજે છે. વ્યાધિનું વર્તમાન સ્વરૂપ એક પ્રકારનું કર્મનું દેવું ચુકવવાનું છે, એમાં શાહુકારની જેમ રાજીપો જ રાખવાનો, એ પણ સમજે છે. વળી વ્યાધિનું લવિષ્યનું સ્વરૂપ, વ્યાધિ સહર્ષ ભોગવાઈને, કર્મક્ષય તથા આત્મવિશુદ્ધિ છે. એ મહાન લાભ ભોતાં પણ મન ન બગાડતાં પ્રસન્નતા રાખવા જેવી છે, એમ મુનિ સમજે છે.

આમ મુનિ વ્યાધિના ત્રૈકાલિક સ્વરૂપને ભોતા

હોવાથી મન પ્રસન્ન રાખે છે, એટલે વેદનાથી વિહવળ થતા નથી. પછી શું કામ વ્યાધિ પ્રત્યે ઉદ્વેગ કરી ‘એ કેમ જાય, કેમ જાય,’ એવી ઝંખના કરે? હા, વ્યાધિથી થતા શ્રુતજ્ઞાન-નાશ વગેરે નુકસાન એ મોટા નુકસાન છે, તેથી એ મોટા નુકસાન ન ઉઠાવવા પડે એ માટે નુકસાન અટકાવવા નિર્દોષ દવા-ઉપચાર કરી વ્યાધિને શાંત કરવા પ્રયત્ન કરે. આમાં નિર્દોષ દવા-ઉપચાર કરાવવા પાછળ ધ્યેય જોવા જેવું છે, દવા કરાવવાનું ધ્યેય શું છે? લક્ષ્ય શું છે?

મુનિને દવા કરવા પાછળ વ્યાધિની વેદનાનો ત્રાસ મિટાડવાનું ધ્યેય નહિ, કિન્તુ શ્રુત જ્ઞાન નાશ, વગેરે મોટાં નુકસાન અટકાવવાનું ધ્યેય છે.

મુનિ સમજે છે કે

મહાન પુણ્યોદયે મનુષ્ય જન્મ અને ચારિત્ર-જીવનમાં આવ્યા છીએ તે ઊંચા ધર્મપુરુષાર્થ કરી લઈએ એ માટે.

ત્યાં શ્રુતજ્ઞાન-શાસ્ત્રસ્વાધ્યાયની અખંડ ધારા એ ઉચ્ચ ધર્મપુરુષાર્થ છે. એને ધીખતો રાખવાના ધ્યેયથી મુનિ રોગમાં દવા-ઉપચાર કરી લે છે. મુનિ સમજે છે કે,-

ધર્મ આરાધનાનો પુરુષાર્થકાળ
અતિ દુર્લભ

માનવ જન્મ દુર્લભ છે, તો ધર્મ-આરાધનાનો પુરુષાર્થ કાળ પણ એથી વિશેષ દુર્લભ છે; કેમકે માનવ જન્મમાં જે ઉચ્ચ ધર્મ-આરાધના થઈ શકે એવા બીજા કોઈ જનમમાં ન થઈ શકે. બીજે બીજ અર્થ-કામની આરાધનાના પુરુષાર્થ થઈ શકે; પરંતુ ઉચ્ચ ધર્મની આરાધનાના પુરુષાર્થ ન થઈ શકે. મોટા દિવ્ય તાકાતવાળા દેવતા કે ઇન્દ્રથી પણ ઉચ્ચ ધર્મ 'ચારિત્ર ધર્મ'ની આરાધનાનો પુરુષાર્થ ન થઈ શકે.

પૂર્ણચારિત્ર-ધર્મારાધનાનો ઉચ્ચ પુરુષાર્થ તો મનુષ્યને જ વરેલો છે.

એટલે માનવકાળ એ આ ઉચ્ચ ધર્મારાધનાનો પુરુષાર્થ કાળ કહેવાય. એ પણ આર્યકુળના માનવ-જન્મમાં મળે; અનાર્ય-મલેચ્છ કુળના જનમમાં નહિ. માટે એ ધર્મ-આરાધનાનો પુરુષાર્થ કાળ અતિ દુર્લભ.

હવે જો માનવભવ જ અતિ દુર્લભ, તો ધર્મ-આરાધનાનો પુરુષાર્થકાળ કેટલો દુર્લભ? બોલો, દિવસ રાતના કયા ભાગમાં આ ખ્યાલમાં આવે છે કે 'અહો! મારો આ જન્મનો સમય એ અતિ દુર્લભ ધર્મારાધનાનો બહુ કિંમતી પુરુષાર્થ સમય છે? એને હું કયાં વેડફી રહ્યો છું? અર્થકામના પુરુષાર્થમાં? કષાયોના પુરુષાર્થમાં?

મુનિને અપરિકર્મ-વસ્ત્ર શ્રેષ્ઠ :-

જરાક બિનજરૂરી પૈસાના પુરુષાર્થમાં પૈસાની મહેનતમાં પડ્યા એ કિંમતી ધર્મપુરુષાર્થ કાળ વેડફી નાખ્યો ! સાધુને માટે કહ્યું છે કે ‘ બને ત્યાં સુધી અપરિકર્મ વસ્ત્ર વહોરી લાવે.’ અપરિકર્મ એટલે વસ્ત્રને લાવીને માપથી વધારે લાવેલા વસ્ત્રમાંથી ચીરો ફાડી નાખવો પડે, યા ફાટેલું સાંધવું પડે, એ પરિકર્મ કહેવાય. એ ન કરવું પડે એ અપરિકર્મ વહન....આ ઉત્તમ વસ્ત્ર છે.

પરિકર્મમાં શું બગડે ? :-

પ્ર૦- કેમ જરા ફાડવું પડે કે સાંધવું પડે એમાં શું બગડી ગયું ?

ઉ૦- બગડી એ ગયું કે એટલું ય કરવાના પુરુષાર્થમાં ધર્મ-આરાધનાનો પુરુષાર્થ ગુમાવ્યો, એટલા સમયમાં જે સ્વાધ્યાય પુરુષાર્થ થાત સાધુસેવા યા ગુરૂસેવાનો પુરુષાર્થ થાત’ જાપ-ધ્યાનનાં પુરુષાર્થ થાત, એ ગુમાવ્યો એમ ધર્મ-આરાધનાને બદલે બીજા ત્રીજા વિચાર કર્યા, એ અસત્ પુરુષાર્થ કહેવાય. એમાં ધર્મઆરાધનાનો માનસિક પુરુષાર્થ રહી ગયો, ગુમાવ્યો, એટલો સત્પુરુષાર્થ કાળ વેડફી નાખ્યો. ફરિયાદ કરો છો ને કે

ધર્મસાધના વખતે બીજાત્રીજા વિચાર કેમ અટકે ? :-

૩૦- ધર્મ કરવા બેસીએ ત્યાં બીજા ત્રીજા વિચાર કેમ આવે છે? એ કેમ અટકે?

૭૦- બીજા ત્રીજા વિચાર આવવાનું કારણ એ છે, કે મહાન એવા આ ધર્મનો મન પર ભાર નથી. કે

મારે આ અતિદુર્લભ સમસ્ત માનવકાળ એ ધર્મારાધનાનો મહા કિંમતી પુરુષાર્થકાળ છે; તો એ મારે લેશ પણ વેડફી નાખવો નથી.

આજ કાયિક પુરુષાર્થ હો, કે વાયિક પુરુષાર્થ હો, અથવા માનસિક પુરુષાર્થ હો, એ કોઈપણ પુરુષાર્થ ધર્મ-આરાધનાનો જ કરવો છે. અર્થાત્ દરેકે દરેક વિચાર, દરેકે દરેક વચન, યા દરેકે દરેક કાયા ગાત્ર-ઇન્દ્રિયોનો વર્તાવ મારે ધર્મ-આરાધનાનો જ રાખવો છે.” આ ભાર મન પર રખાતો નથી તેથી ધર્મક્રિયા-ધર્મસાધના ન ચાલતી હોય એ વખતે સાંસારિક જળોજથામાં સાંસારિક બાબતોમાં તો પાપ પુરુષાર્થની લોથ ચાલુ છે જ, પરંતુ જ્યારે અથાગ પુણ્યોદયે ધર્મક્રિયા ધર્મસાધના મળી તો ત્યાં એ ચાલતી હોય ત્યારે પણ ક્ષુલ્લ વિચારોનો પાપપુરુષાર્થ કરવા બેઠો છે?

ભૂલશે નહિ, માનસિક વિચારો કરીએ એમાં પણ આત્માની માનસિક પુરુષાર્થ-શક્તિ કામ કરી

રહી છે, એકેન્દ્રિયથી માંડી અસંજી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવોને મન નથી મળ્યું, એટલે વિચારનો પુરુષાર્થ કરવાનું સાધન નથી મળ્યું. તેથી એ જીવોની પાસે વિચારોની પુરુષાર્થશક્તિ નથી, એટલે વિચારોનો પુરુષાર્થ કરી શકતા નથી. પરંતુ આપણે સંજી પંચેન્દ્રિય જીવ મનવાળા છીએ; તો આપણી પાસે જેમ કાયા છે તો કાયિક પુરુષાર્થ શક્તિ છે, એનાથી કેઈ કાયિક પ્રવૃત્તિના પુરુષાર્થ કરી શકીએ છીએ. એમ આપણી પાસે મનના સાધન દ્વારા માનસિક વિચારની પ્રવૃત્તિના પુરુષાર્થ કરી શકીએ છીએ.

એટલે સારા વિચાર કરીએ તો એમાં માનસિક પુરુષાર્થ શક્તિ સારી લેખે લાગી રહી છે, અને ખોટા ખરાબ વિચારો કરીએ એમાં ય માનસિક પુરુષાર્થ શક્તિ તો વપરાઈ જ રહી છે, પરંતુ તે ખોટી જગાએ; એટલે એ શક્તિ વેડફાઈ રહી છે, આપણને લાગે કે

વિચારમાં મહેનત શી ? :-

પ્ર- વિચારો કરવામાં કયાં મહેનત પડે છે ?
એટલે એમાં આત્માએ પુરુષાર્થ શો ખર્ચ્યો ?

ઉ- પરંતુ અહીં સમજવા જેવું છે કે જેમ ધીરેથી બે વાક્ય બોલવા હોય તો એમાં ખાસ મહેનત પડતી હોય એવું લાગતું નથી, છતાં એ બોલવામાં

વાચિક પુરુષાર્થ કામ તો કરી જ રહ્યો છે, એમ વિચાર કરવામાં માનસિક પુરુષાર્થ કામ કરતો જ હોય છે. એટલે તો જો આપણે ધાર્યું હોય કે નથી જ ખોલવું તો સાધન જીભ પાસે હોવા છતાં એ એમજ પડી રહે છે, ને શબ્દ નીકળતો નથી. ત્યાં વાચિક પુરુષાર્થ આપણે કરતા નથી. એમ ખોટા વિચાર ન કરવાનું નક્કી ધારીએ, ને માનસિક પુરુષાર્થ ન ફેરવીએ તો મન પડ્યું રહે, ખોટા વિચાર ન કરી શકે.

ખોટા વિચાર કેમ અટકે? :-

અલબત્ત ખોટા વિચાર આપણે રોકી શકતા નથી એવું આપણને લાગે છે, પરંતુ અનિષ્ટ શબ્દ ખોલવામાં જેમ મોઢું તુકસાન દેખાય તો જીભ પર વાણી પર અંકુશ આવી જાય છે, એમ અહીં ખોટા વિચાર કરવામાં ભયંકર તુકસાન દેખાઈ જાય, તો મન પર અંકુશ મૂકી શકાય.

પણ કમનસીબી આ છે કે ખોટા વિચાર કબુલ વિચારોમાં ભયંકર તુકસાન જ દેખાતું નથી પછી એવા મન પર અંકુશ મૂકવાની વાત જ શાની રહે? બાકી, ખોટા વિચાર અટકાવવા માત્ર આટલો નેગેટિવ ઉપાય બસ નથી, કિન્તુ સાથે પોઝિટિવ રચનાત્મક ઉપાય પણ ચોજવા જેવો છે. દા. ત.

ખોટા વિચાર કરતા મન પર અંકુશ મૂકવાનો રચનાત્મક ઉપાય આ, કે સળંગ ધારા ચાલે એવી સારી વસ્તુના વિચાર ચાલુ કરી દો.

સારા વિચાર કયા ? :-

દા. ત. અનેક દેરાસરો અનેકવાર જોયા હોય તો એકેક દેરાસર મનની સામે લાવી એમાં એકેક લગવાન જોવા માંડો, અને એને માનસિક ખમાસમણું, ‘ધ્યછામિ ખમાસમણું વંદિઉં ...’ એ સૂત્ર જોલીને આપવા માંડો, ત્યાં જેટલા લગવાન યાદ આવે એ એકેક લગવાન લઈ એમને જોઈ સૂત્ર જોલીને માનસિક ખમાસમણું આપવાનું. એમ કરતાં એક દેરાસર પૂરું થયું, એટલે પછી બીજું દેરાસર મન પર લાવવાનું એમાં વળી એકેક લગવાન લઈ લઈ એમને સૂત્ર જોલવા પૂર્વક ખમાસમણું દેતા ચાલવાનું આમ અનેક દેરાસરોમાં મન જોડતાં સહેજે સારી વિચાર-ધારા ચાલે. આ જ ખોટા વિચાર પર અંકુશ આવ્યો.

અથવા કહો, બહુ લગવાન યાદ નથી આવતા, તો જે એ પાંચ લગવાન યાદ આવે એમાંથી એકેક લગવાન મન પર લાવો, મનને હવે એ લગવાનમાં જોડો. પછી એ લગવાનના જમણા અંગુઠાથી એકેક અંગમાં મન જોડી એ અંગના મહિમા વિચારો. દા. ત.

પ્રભુનાં ચરણુનો કેવો મહાન ઉપકાર? :-

પ્રભુનો અંગુઠો એટલે ચરણુ; એનો મહિમા આ વિચારાય કે “પ્રભુ ! તમારા આ ચરણે અમારા પર કેટલો બધો ઉપકાર કર્યો કે તમને તો સાધનામાં જે અંતિમ સાધ્ય કેવળજ્ઞાન એ મળી ગયું હતું, તેથી હવે બહુ ફરવાનું કષ્ટ લેવાની તમારે કશી જરૂર નહોતી; છતાં આ ચરણથી પૃથ્વી પર ફરવાનું કષ્ટ ઉપાડીને અમારા જેવા કર્મખીડિત દુખિયારા જીવો પર દર્શન અને દેશના દર્દ દર્દ બહુ ઉપકાર કરતા રહ્યા ! પ્રભુ ! કેવા ધન્ય તમારા ચરણુ ! એને લાખ લાખ વાર વંદુ છું.” આ વિચાર કરી માનસિક રીતે એ ચરણે તિલક કરવાનું અને જે હાથ તથા મસ્તક લગાવી વંદન કરવાનું....

પ્રભુના ઠીંચણુનો મહિમા :-

પછી બીજું અંગ જાતું એટલે કે ઠીંચણુ મન પર લઈ એનો મહિમા આમ વિચારવો, — “પ્રભુ ! આપે ચારિત્ર લઈ શુદ્ધિમાં આરામથી બેસી ધ્યાન કરવાનું ન રાખ્યું પરંતુ ઠીંચણુ બળે રાત દિવસ લગભગ કાર્યોત્સર્ગમાં ખડાખડા રહી શુભધ્યાન સાધના કરી ! કોઈ ભય આવ્યો, આકૃત આવી, તો પણ ત્યાંથી ખસ્યા નહિ ! ત્યાં ને ત્યાં આ ઠીંચણુ-બળે ખડા રહ્યા,

એવા તમારા ઢીંચણુને લાખ લાખ વંદના કરું છું.”
ત્યાં માનસિક તિલક કરવાનું ને જે હાથ મસ્તક
જોડી નમસ્કાર કરવાનો.

બસ, આમ એકેક અંગ ક્રમસર મન પર લેતા
જવાનું, એના મહિમાને ચિંતવવાનો. અને ત્યાં તિલક
તથા નમસ્કાર કરવાનો. આ રીતે એક લગવાનના
નવ અંગ પર સળંગ વિચારધારા ચાલે ત્યાં ખોટા
વિચાર ફળુલ વિચાર ક્યાં ઊભા રહે ? કે ક્યાંથી
ઉઠે ? આ જ ખોટા અને નિર્થક વિચારો પર
અંકુશ આવી ગયો કહેવાય. આમ,

(૧) જેવી સળંગ વિચારધારા અનેક દેરાસરના
અનેક લગવાનમાં ક્રમસર મન લગાવવાથી આવે, અથવા

(૨) એક જ લગવાનના નવ અંગમાં ક્રમશઃ એકેક
અંગ પર મન લગાવવાથી સળંગ વિચારધારા ચાલી
શકે, અને ત્યાં અતિ કિંમતી માનસિક પુરુષાર્થ શક્તિ
વેડફાઈ ન જતાં લેખે લાગે; મહાન સુંદર ફળ
લાવનારી બનાવી શકાય, એમ,—

(૩) જીવોના પદ્મ લેહ વિચારવા માંડો તો પણ
સળંગ વિચારધારા ચાલી શકે. એવા તો કેટલાય
નક્કર તત્ત્વો અને વાસ્તવિક પદાર્થો જિનશાસનમાં છે
કે એની ક્રમસર વિચારણા ચલાવીએ તો સળંગ

વિચારધારા કલાકો સુધી ચાલી શકે. દા. ત. જુઓ

(૪) કર્મના જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણ આદિ મૂળ પ્રકાર, એ દરેકના ઉત્તર ભેદ ૧૨૨ અથવા ૧૫૮ નાં નામ, એ દરેકનું સ્વરૂપ, દરેકનું ફળ, એ વિચારવામાં, તે પછી ૧૪ ગુણસ્થાનકમાં કેટલા ગુણુકાણુ સુધી એ દરેક કર્મ બંધાય, કેટલા ગુણુકાણુ સુધી ઉદયમાં વર્તે, એ પાછું દરેક ગતિના જીવને આશ્રીને, વિચારવામાં આવે તો ખાસો સમય લે. ત્યાં ફળુલ યા અહિતકારી વિચારોમાં મન જતું અટકે.

(૫) ત્યારે જેમ આ કર્મતત્ત્વ છે, એમ ૬૭ વ્યવહારવાળા સત્યકૃત્વ વગેરે પદાર્થ છે. તેો સમ્યક્ત્વતા મૂળ ૧૨ વ્યવહાર, અને પેટાભેદથી ૬૭ વ્યવહારનાં સ્વરૂપ, એમાં પાલનના ઉપાય, એ પાળનાર પૂર્વ પુરૂષોનાં દૃષ્ટાન્ત, એ બધું વિચારવામાં પણ સમય સારો લાગે. એમ,

(૬) અરિહંત ભગવાનના ૩૪ અતિશયોની વિચારણુ પણ અદ્ભુત વિચારણુ છે. ક્રમશઃ એકેક અતિશય ઉપરનું ચિંતન સળંગ લાંબુ ચાલે.

વાત આ છે,— “માનવભવમાં મળેલ અતિ દુર્લભ અને અતિ કિંમતી ધર્મ—આરાધનાનો પુરૂષાર્થકાળ, એની ક્ષણે ક્ષણ મારે લેખે લગાડવી છે,

ને તે તો જ લેખે લાગે કે ક્ષણે ક્ષણમાં કોઈ કાયિક
યા કોઈ વાયિક અથવા કોઈ માનસિક પુરુષાર્થ હું
કરતો રહું.”-એવો ઉછરંગ, એવો દઢ નિર્ધાર મન
પર ઊભો કરી દઉં; ને પછી એ પ્રમાણે પુરુષાર્થ
કરતો રહું.” તમને લાગશે

પ્ર૦- સળંગ શુભ વિચારધારાનો માનસિક
પુરુષાર્થ સહેલો છે ?

ઉ૦- હા, સીતાજી પતિ રામની સાથે ૧૨ વરસ
વનમાં ફરતા રહ્યા, દમયંતી નળના વિયોગ પછી ૭
વરસ પર્વતની ગુફામાં રહી, રાજા હરિશ્ચંદ્રે દેવની
પરીક્ષામાં રાજ્ય આપી દઇ વરસો સુધી મસાણુ-રક્ષકની
નોકરી ભરી, આ બધાએ વરસો કેવી રીતે કાઢ્યા ?
રોઈ રોઈને નહિ, મનમાં ઓછું લાવીને નહિ, પણ
પ્રસન્નતા પૂર્વક કાઢ્યા એ પ્રસન્નતા શી રીતે રહી
હશે ? કહો, મુખ્યત્વે તાત્ત્વિક વિચારસરણીના
પુરુષાર્થ કરતા રહીને પ્રસન્નતા જાળવેલી.

એટલે જ મહાન ક્ષાયિક સમક્ષિતના ધણી મગધ
સમ્રાટ રાજા શ્રેણિકને પુત્ર કેણિકના પ્રપંચથી જેલમાં
પુરાવાનું આવ્યું, તો ત્યાં એમણે કેણિક પર ગુસ્સો
નથી રાખ્યો, પરંતુ પોતાના કર્મ વિપાકની વિચારણા,
તથા અરિહંત ભગવાનની અને મૈત્રી-કરુણાદિ શુભ

ભાવનાની વિચારણા જ રાખી છે, તેથી નિરાશ-સુસ્ત-હતાશ નહિ, પરંતુ પ્રસન્ન રીતે રહ્યા છે. ક્યાં ? સમ્રાટ છતાં જેલમાં અને કેરડા ખાવાની સ્થિતિમાં ! આપણે ધડો લઈશું ? સામાન્ય અનિષ્ટમાં પ્રસન્નતા ન ખોવી, એવો નિયમ બને ?

માનસિક સુંદર કોટિની વિચારધારા આપત્તિની પીડા ટાળનારો એક જખરદસ્ત ઉપાય છે.

માનસિક સુંદર વિચારધારા લયંકર આપત્તિમાં પણ પીડાના સંવેદનના બદલે સુખ-શાંતિ-સમાધિનો અનુભવ કરાવી જાય છે. દુન્યવી બાબતમાં પણ મક્કમ વિચારધારા ચોક્કસ કામ કરી જાય છે.

તમા એડવર્ડની મક્કમ વિચારસરણી : સામ્રાજ્ય ખોવામાં પ્રસન્નતા :-

લૌકિક વિચારસરણીનો પ્રભાવ કેવો છે કે જુઓ મોટા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો રાજા આઠમો એડવર્ડ પોતે **Lord-અમીર** કુટુંબનો તે **Common** ‘આમ’ સામાન્ય કુટુંબની લેડી સિમ્પસેનને પરણ્યો, પાર્લામેન્ટે વાંધો લીધો કે ‘બ્રિટીશ સલ્તનતના રાજાએ અમીર કુટુંબની જ કન્યા પરણવી જોઈએ, સામાન્ય કુટુંબની નહિ. માટે કાં તો લેડી સિમ્પસેન સાથે છુટાછેડા લઈ લો, અને અમીર કુટુંબની કન્યા પરણી લો, નહિતર સામ્રાજ્યના રાજાપદ્મું રાજીનામું આપી દો.

કેવી મોટી આપત્તિ? જો આ લેડી સિમ્પસેનને ન છોડી તો આખા વિશાળ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનું હાકેમપણું ગુમાવવાનું. ખોલો શું કયું એણે? અગર એક આ લેડી સિમ્પસેનને છોડી દે, તો શું એને એનાથી ય રૂપાળી અમીર કુટુંબની સારી પ્રેમાળ કન્યા ન મળે? મોટા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની સમ્રાટની પત્ની થવાનું કેને ન ગમે? સુંદર અપ્સરા જેવી અમીર કન્યા મળી શકે, અને મોટું સમ્રાટપણું ઊભું રહે.

પરંતુ આઠમા એડવર્ડે એમ ન કયું, લેડી સિમ્પસેનને ન છોડી, પણ મોટા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનું સમ્રાટપણું રાજનામું આપીને છોડી દીધું! ત્યારે શું એ એમ કરવામાં મનથી દુઃખી થયો હશે કે ‘હાય! મારે આવું સમ્રાટપણું જતું કરવું પડે છે? ના, પ્રસન્નતાથી છોડ્યું. કદાચ એવી મજબૂત વિચાર-સરણી પર એણે આ મહા સામ્રાજ્યનો ત્યાગ પ્રસન્ન દિલથી કર્યો હશે?

કહો, આ વિચારસરણી કે “સિમ્પસેને મારા પર વિશ્વાસ મૂકી પ્રેમ કર્યો છે કે ‘આ મારી સાથે જિંદગી સુધી પ્રેમથી બંધાયેલા રહેશે મને તરછોડશે નહિ,’ બસ તો પછી એ એના વિશ્વાસનો મારે ભંગ

નહિ કરવાનો, ભલે મોટું સામ્રાજ્ય જતું હોય તો
 જાય. બુદ્ધિ-સંપન્ન માનવજીવનમાં કિંમત સામ્રાજ્ય-
 નેતૃત્વની નથી, પરંતુ આપણા પર વિશ્વાસે રહેલાના
 વિશ્વાસના પાલનની કિંમત છે. વિશ્વાસી પ્રેમીના દિલને
 અખંડિત રાખવાની કિંમત છે. એમનાં દિલ તોડી ન
 નખાય, એમાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ છે, બુદ્ધિમત્તા છે,
 જડ સામ્રાજ્યને પકડી રાખવામાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ
 નથી, બુદ્ધિમત્તા નથી. સામ્રાજ્ય તો રાક્ષસી કામ
 કરનારા સમ્રાટો ય પકડી રાખે છે, એમાં શી બુદ્ધિમત્તા?
 જેને પ્રેમ આપ્યો, વિશ્વાસ આપ્યો, એને એ પ્રેમ-
 વિશ્વાસ અખંડ રાખી છેહ નહિ દેવો, એમાં બુદ્ધિનો
 ઉપયોગ કયો કહેવાય ? આવી કાંક મજબૂત
 વિચારસરણી પર સમ્રાટ આઠમા એડવર્ડે મોટું
 સામ્રાજ્ય છોડી દેવાની મોટી આપત્તિમાં પણ નિરાશા
 ન કરી, આનાકાની ન કરી, સહર્ષ સામ્રાજ્ય છોડ્યું,
 અને પછી પણ મનમાં પ્રસન્નતા રાખી.

આ તો લૌકિક વિચારસરણીનો પ્રભાવ પડ્યો કે
 મોટું સામ્રાજ્ય ગુમાવવાની આપત્તિમાં ય રોદણું
 નહિ પણ પ્રસન્નતા ! ત્યારે,

લોકોત્તર તાત્ત્વિક વિચારસરણીનો પ્રભાવ તો
 કેટલો બધો ઊંચો પડે કે એથી મહા આફતોમાં પણ
 જીવને લેશમાત્ર રોદણું નહિ, નિરાશા નહિ, પણ અખંડ

પ્રસન્નતા બની રહે !

મદનરેખાની કઈ અવસ્થામાં નિરાશા નહિ પણ સુયોગ્ય વિચારણા ?

મદનરેખા મહાસતીના પતિનું જેઠરાજ્યએ સતીને મહારાણી બનાવવા ખૂન કરી નાખ્યું છે, સતીના માથે આ આકૃત કેટલી મોટી આવી ગણાય ? તો શું અહીં સતી નિરાશ-હતાશ થઈ જઈને રોવા બેઠી ? ના, એણે તો તાત્ત્વિક વિચારસરણી રાખી એ વિચાર્યું કે

‘આ તો પૂર્વજન્મના કર્મના લેખાં છે. પતિનું કર્મ એવું કે સગાભાઈ તરફથી આ મરણાંત પીડા આવે. તેમ મારું કર્મ એવું કે મારે વૈધવ્ય આવે પણ હવે મારે તત્કાળ કર્તવ્યમાં જે અહીં મારા શીલની મક્કમતા પર જેઠે આ બુદ્ધિમંત્રી, એ શીલની રક્ષા માટે હજી પણ સાવધાન રહેવાનું છે,— કેમકે રાત વીતી જતાં સવાર પડી ત્યાં એ દુષ્ટ પાછો મારી પાસે આવવાનો, ને હવે મારા બાળ પુત્રને આગળ કરી હું એનું ન માનું તો બાળકને મારી નાખવાની ધમકી બતાવવાનો ! પણ હું કાંઈ એની આ કુરતા બાણ્યા પછી હવે એનું પુનરાવર્તન થવા દઉં નહિ. માટે મારે તો અત્યારે અંધારી રાતના પ્રારંભતાજ જંગલના નિર્વાટ માર્ગે ચાલ્યા જવું રહ્યું.’

આ કંઈ અવસ્થા છે ? ભારે કપરી. એમાં પણ સતીને રોદણાં-હાયવોય-નિરાશાની વિચારણા નહિ, પરંતુ શીલ બચાવી લેવા અને બાળપુત્રની હત્યા ન થવા દેવા માટેની સુયોગ્ય વિચારણા છે. આ તાત્ત્વિક જ વિચારસરણી છે. ‘તાત્ત્વિક’ એટલા માટે કે આ વિચારણામાં શીલરક્ષા અને હિંસાનિવારણ એ બે મહાન ઉદ્દેશ છે, બે સુંદર કૃણ છે.

આ તાત્ત્વિક વિચારણાનો પ્રભાવ કેવો પડ્યો કે એમાં પોતાને બિહામણા જંગલમાં એકલા અટુલાપણાનો ભય લાગ્યો નહિ, તેમજ મારા બાળકને એકલો કેમ મૂકાય એવી ગાંડી ચિંતા-સંતાપ નહિ યા ‘હાય ! પતિ આમ મર્યા ? હાય ! મારે આટલું વહેલું વૈધવ્ય ?’ એવી કશી હાયવોય થઈ નહિ.

મુનિને વ્યાધિમાં તાત્ત્વિક વિચારણા :-

તાત્ત્વિક વિચારસરણીનો અદ્ભુત પ્રભાવ પડે છે. એટલે તો મુનિને વ્યાધિ આવે ત્યારે તાત્ત્વિક વિચારણામાં એ વિચારે છે કે (૧) આ ભૂતકાળની ભૂલનું પરિણામ છે, (૨) વર્તમાનમાં ભૂલના પરિમાર્જનરૂપે વ્યાધિ દ્વારા દેવું ચુકતે થઈ રહ્યું છે, ને (૩) ભવિષ્ય માટે વ્યાધિ દ્વારા એ કર્મકચરા નષ્ટ થવાથી વિશુદ્ધિ વધે છે. એમ બીજા પ્રસંગોમાં પણ એને લગતી

ત્રિકાળની સ્થિતિ વિચારતા રહે છે.’ આમ

મુનિ જગતના પદાર્થનું ત્રણેકાળનું યથાસ્થિત મનન કરનારા હોય છે; તેથી જ એ મુનિ કહેવાય છે,

અને એવા મુનિને એટલે જ વ્યાધિમાં જરાય આકુળવ્યાકુળ થવાનું રહેતું નથી.

મુનિ રાગ દ્વેષ રહિત બને છે તો જ તત્ત્વનું યથાસ્થિત ચિંતન કરી શકે છે. આ હિસાબે જ મહાવીર ભગવાન ઇન્દ્રભુતિ વગેરે બ્રાહ્મણોને પહેલાં ચારિત્ર આપી રાગદ્વેષ પડતા મુકાવે છે, ને તે પછી તત્ત્વ ત્રિપદી આપે છે.

રાગદ્વેષ પડતા મૂકો એટલે તાત્ત્વિક વિચારસરણી આવે.

એક ખૂબી જુઓ કે ગણધરો ચારિત્ર લઈને પ્રશ્ન કરે છે કે ‘ભગવત્ ! તત્ત્વ શું ?’ એના પર પ્રભુ તત્ત્વ તરીકે એમાં એમ નથી કહેતા કે ‘ચારિત્ર એ તત્ત્વ છે,’ પરંતુ ‘ઉત્પાદ-વ્યય-ધોવ્ય યુક્ત સત્ એ તત્ત્વ છે,’ એમ કહે છે. કેમ એમ ?

ચારિત્ર એ માર્ગ છે, અને ઉત્પાદાદિ ધર્મયુક્ત સત્ એ તત્ત્વ છે.

પહેલાં માર્ગ ઉપર આવો, પછી તત્ત્વની ખબર પડે. અલબત્ત ચારિત્ર એ તત્ત્વરૂપ સત્માં સમાઈ જાય છે, એટલે તત્ત્વ તો છે જ, પરંતુ એટલેથી તત્ત્વ

પૂર્ણ નથી થતું. માત્ર ચારિત્રને તત્ત્વ કહેવાથી સંપૂર્ણ તત્ત્વનું કથન ન થયું; કેમકે બીજાં સત્ પણ તત્ત્વ તરીકે હજી ઊભા રહે છે. ચારિત્ર એ તો, સત્માંનું એક સત્ જે આત્મા અર્થાત્ જીવતત્ત્વ, એનો ગુણ છે, પર્યાય છે. બીજાં તત્ત્વ અજીવ ધર્માસ્તિકાય વગેરે પણ સત્માં જ ગણાય છે. એમાંય જીવ-તત્ત્વના બીજા પર્યાય પુણ્ય-પાપ આશ્રવ-સંવર વગેરેને પણ સત્માં જ સમાવવાના છે. તેથી એકલું ચારિત્ર એ તત્ત્વ એટલું કહ્યાથી કેમ ચાલે ?

સારાંશ, વાત આ છે,—લગવાને ગણધરોને ચારિત્રના માર્ગ પર લાવી પછી સમગ્ર વિશ્વનો તત્ત્વબોધ કરાવ્યો. આ એટલા જ માટે કે અસત્ય બોલવા-વિચારવાનાં કારણભૂત રાગદ્વેષ પડતા મૂકે, એટલે તમને તત્ત્વ પર યથાર્થ વિચારણા થઈ શકે.

આ ઉપરથી એ ફલિત થાય છે કે દુન્યવી વસ્તુના રાગ-દ્વેષ પડતા મૂકવા માટે ચારિત્ર જોઈએ. ચારિત્ર એટલે કે પાપ વ્યાપારો યાને હિંસાદિની પ્રવૃત્તિઓ અંધ કરો, એનો ત્યાગ કરો, ત્યારે ચારિત્ર સ્વીકાર્યું ગણાય. ત્યાં રાગ દ્વેષ પડતા મૂક્યા કહેવાય. ત્યારે પ્રશ્ન થાય,

શ્રાવકપણાની દશા કેવી ? :-

પ્ર૦- શ્રાવકોને તો હિંસામય આરંભ-સમારંભ વગેરેની પ્રવૃત્તિ હજી ચાલુ છે, એમને હજી એના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા નથી, તો શું શ્રાવકને ચારિત્ર નહિ ?

ઉ૦- આતું સમાધાન આ છે, કે શ્રાવકને સ્થૂલ અહિંસા વગેરેના અણુવત છે એ અંશે ચારિત્ર છે; અને એ

અંશે ચારિત્ર પાળે એ સંપૂર્ણ ચારિત્રમાં જવા માટે;

તેથી એનો રોજનો મનોરથ હોય કે ‘ક્યારે હું સંપૂર્ણ ચારિત્ર સર્વવિરતિ ચારિત્ર સ્વીકાર કરું!’ કેમકે સમજે છે કે

‘ચરણ-કરણ વિપ્પહીણો બુદ્ધ સુબહુપિ જાણતો’

‘ચરણ-કરણ’ અર્થાત્ ચારિત્રના મૂળ વ્રતો અને એની પોષક ઉતર કરણી. એ વિનાનો માણસ લલે ઘણું બધું જાણતો હોય તોય તે ભવસાગરમાં ડુબી જાય છે. કેમકે જાણવાનું ફળ ક્રિયા છે, આચરણ છે. જેમ તરવાની વિદ્યાની જાણકારીનું ફળ પાણીમાં પડ્યા તરવાની ક્રિયા આચરણ છે. પ્રસ્તુતમાં ચરણ-કરણ ફળ છે, એ કયું નહિ એટલે જીવનમાં અ-ચરણ અ-કરણ ઊભા રહ્યા, ‘અ-ચરણ’ એટલે હિંસાદિ પાપો ઊભા રહ્યા, અને ‘અ-કરણ’ એટલે કે એ અ-ચરણરૂપ હિંસાદિ પાપોની પોષક કરણીઓ ઊભી

રહી; એ સંસાર-બ્રમણ ન આપે તો શું મોક્ષ આપે ?
 ‘હિંસાદિ પાપોથી સંસાર, અને એના ત્યાગથી મોક્ષ,’
 આ ચોખ્ખો હિસાબ છે.

આજનાં જીવન જોવા તપાસવાની જરૂર છે કે
 એમાં પાપો કેટકેટલા બિનજરૂરી ચાલે છે? જો
 ખરેખર દિલને લાગી ગયું હોય કે ‘આમેય ઘરવાસ-
 સંસારવાસનું જીવન પાપભર્યું’ તો છે જ, પરંતુ
 એમાંય જેટલા પાપોથી બચાય એટલો બચું, બચવાનાં
 પ્રયત્નમાં રહું, તો મેં જ્ઞાનીનાં વચન માથે ધર્યા
 કહેવાય, તેમજ મને પાપ પ્રત્યે સાચી ઘૃણા છે એમ
 ગણાય,’ તો શું જ્યાં ને ત્યાં પાપથી બચવાનું ન
 કરાય? રોગ પ્રત્યે ઘૃણા છે તો માનોને કે, શરીરમાં
 દસ રોગ ઊભા થયેલા છે, છતાં એ એકેક રોગ પર
 ઘૃણા રહે છે, ને એકને પણ મટાડી શકાતો હોય તો
 માણસ એને મટાડવાના પ્રયત્નમાં રહે છે એવા
 પ્રયત્નવાળો માણસ સમજીમાં ખપે છે; જ્યારે, રોગની
 પરવા વિનાનો અને ખાવાની લાલસામાં ગમે તે ગમે
 તે કુપથ્યો ખાઈ ખાઈને રોગ વધારનારો એ મૂઢમાં
 ખપે છે.

તો આપણે પણ જો પાપની ઘૃણા વિનાના ને
 પરવા વિનાના બન્યા રહીએ, ગમે તેવા હલકા
 વિચાર-વાણી-વર્તવિમાં લીન રહેતા હોઈએ, ને પાપ

પોણે જતા હોઈએ, તો જ્ઞાનીની દૃષ્ટિમાં આપણે મૂઢ જ ઠરીએ ને ?

આવા ઉત્તમ આર્ય મનુષ્ય અવતારે મૂઢ ન બન્યા રહેવું હોય, તો રોગની માફક પાપ પ્રત્યે સૂગ લાવો, ઘૂણા લાવો, અભાવ લાવો; પછી રોગ કાઢવાની તાલાવેલી અને ધરખમ પ્રયત્નની જેમ પાપત્યાગની તીવ્ર તાલાવેલી તથા ધરખમ પ્રયત્ન આવશે. આ પ્રયત્ન લવાય તો જીવનમાં ઠામઠામ જયણા દાખલ કરાય.

‘જયણા’ એટલે બને તેટલા પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન; ‘જયણા’ એટલે વ્રતભંગથી બચવાનો પ્રયત્ન; ‘જયણા’ એટલે શક્ય જીવરક્ષાનાં પ્રયત્ન. મૂળમાં આપણને જો પાપ તથા વ્રતભંગ અને જીવહિંસા પ્રત્યે સૂગ હોય, તો જ શક્ય એનાથી બચવારૂપ જયણા આદરવાનું મન થાય.

ચાંપો શ્રાવક ઊંટ પર જંગલમાંથી ચાલ્યો જતો હતો. એને વનરાજ ચાવડો અને એના બે સાગ્રીત જે લૂંટ ચલાવતા હતા તે મળ્યા. ચાંપાને પડકારે છે,— ‘ખડો રહી જા, બધું મૂકીને પછી જ આગળ વધાશે.’ ચાંપો સમજી ગયો કે ‘આ લૂંટારા છે એમને મારો માલ લૂંટવો છે.’

સંસારરૂપી અરણ્યમાં ય આવું જ છે, લૂંટારા ભેટે છે, અને એમને આપણો નક્કર માલ લૂંટવો છે. પરંતુ ચાંપાને ખબર પડી એમ આપણને ખબર પડતી નથી કે આ લૂંટારા છે.

કોણ લૂંટારા ?

અંતરના રાગાદિ દૂષણો, મોહ-મમતા-માયા, એજ પહેલા નંબરના ખરેખરા લૂંટારા છે.

ખીજા નંબરના લૂંટારા એ રાગાદિના સ્થાનરૂપ ધન-માલ-પૈસા પત્ની-પરિવાર છે.

આ શું શું લૂંટે છે ?

આપણો પુણ્યમાલ લૂંટે, આપણી સદ્બુદ્ધિ લૂંટે, આપણી ધર્મશ્રદ્ધા લૂંટે, આપણી દેવશુર પરની પ્રીતિ-ભક્તિ લૂંટે, દેવશુરની સેવા લૂંટે. એ બધા પર કાપ પાડનાર તેમજ દયાહિણુઓ ભુલાવનાર કોણ છે ? પહેલા નંબરમાં દુન્યવી પદાર્થો પરનો આપણા રાગ-મમતા-આસક્તિ છે, અને ખીજા નંબરમાં પૈસા-ટકા, ધંધો-ધાપો, પત્ની-પરિવાર એ બધા આપણને સદ્બુદ્ધિ ભુલાવે, ને દુર્બુદ્ધિઓ કરાવે છે, દેવ-શુરની સેવા-ભક્તિ ભુલાવે છે, દેવ-શુર-ધર્મની શ્રદ્ધા-પ્રીતિ ભુલાવે છે, આપણું પુણ્ય પણ આ બધાઓ વાપરી વાપરીને પૂરું કરનારા છે.

આપણા પુણ્યે પૈસા મળ્યા, એનો મોટો ઉપયોગ

ક્યાં? પત્ની ને પરિવારમાં! એટલું પુણ્ય આપણું
 એણું થયું. એમ એક દિવસ નહિ, ૨-૫ દિવસ
 નહિ, જિંદગીના વરસોના વરસો એટલે હજારો દિવસ
 સુધી આપણું પુણ્ય આ અધ્યાની પાછળ ખરચાતું જ
 જાય.... ખરચાતું જ જાય છે. તો આપણી પુણ્ય
 સંપત્તિની લૂંટ કોણે ચલાવી?

આમ પુણ્યની લૂંટની લૂંટ ચાલી, એમ આપણા
 દિલની શ્રદ્ધા પ્રીતિ-બહુમાન દેવ-શુરુ-ધર્મ પર રહેવા
 જોઈએ, એના બદલે આ દુન્યવી તરવો વેપાર ધંધો-
 પૈસા પત્ની-પરિવાર પર સારી શ્રદ્ધા-પ્રીતિ-બહુમાન
 જામેલા રહે છે. જે રાગ ને સ્નેહ પત્ની પર રહે છે,
 એવો પરમાત્મા પર નહિ. માટે તો જુઓને પત્નીના
 ભાઈ-બેનની સરભરા હોંશથી થાય છે પણ પરમાત્માના
 પૂજારીની નહિ! પરમાત્માના ભક્ત સાધર્મિકની નહિ
 જે પૂજારી સાધર્મિક વગેરેની સરભરા આપણને
 પુણ્યની કમાણી આપે છે. આ ઓળખ જ નથી કે
 આ તો જંગી પુણ્ય કમાવી આપનારા દેવના દૂત છે.
 ત્યારે પત્ની-પુત્રાદિ પરિવાર જંગી પુણ્યની લૂંટ
 ચલાવનારા ખરેખર લૂંટારા છે. જ્ઞાનીનાં વચન પર
 કેટલી શ્રદ્ધા છે એનું અહીં માપ નીકળે છે કે શું
 ખરેખર કુટુંબ કબીલાને અને ઘર દુકાન પૈસા

વગેરેને લૂંટારા તરીકે માનીએ ? વેપાર પર શ્રદ્ધા અને પ્રેમ છે એવી શ્રદ્ધા અને પ્રેમ સામાયિક-પ્રતિક્રમણ પોષધ વગેરે ધર્મ પર નથી ! પરિવારની સંભાળ કાળજી થાય છે, એવી પોતાના આત્માની નથી થતી ! સંઘ-સાધર્મિકની નહિ ! એમ એ બધા પરિવાર-ધંધાધાપા વગેરેની ખાતર દોષ-દુર્ગુણ-દુષ્કૃત્યો સેવાય છે, સદ્ગુણ-સત્કૃત્યો ભૂલાય છે. સારાંશ,

સંસારરૂપી અરણ્યમાં જીવને લૂંટાવાનું જ છે,

પણ એ લૂંટ અટકાવવાની વાત તો દૂર, એની ઓળખ કે એના ખ્યાલ જેવું જ નથી. કેવું આશ્ચર્ય છે કે ‘આત્માની આ મહાન સંપત્તિઓની જંગી લૂંટ ચાલી રહી હોય છતાં આત્માને પોતાને પોતાની સાચી સંપત્તિની ઓળખ જ નહિ ! તેમ એનો ખ્યાલ નહિ કે આ હું ભારે લૂંટારું રહ્યો છું !’

ઓલો, ‘હું લૂંટારું રહ્યો છું’ એવું ક્યાં યાદ આવે છે ?

નથી યાદ આવતું એનું કારણ મૂળમાં આત્મા અને સદ્ગુણો-સદ્ગુણો દેવશુર ધર્મ શ્રદ્ધા વગેરે આત્મ-સંપત્તિનો જ ખ્યાલ નથી; કે એનું મમત્વ નથી, તેમ એ મળ્યાનો હરખ નથી, પછી એમાં લૂંટારું જવા તરફ ખ્યાલ જ ક્યાંથી જાય ? તે એ

ખ્યાલ જ નહિ તો એની અફસોસી શાની થાય કે
‘હાય ! મારી આત્મસંપત્તિ લૂંટાઈ રહી છે !’

તમારા અંતરાત્માને પૂછો કે કરોડો અનાર્યો
મ્લેચ્છો અને તીવ્ર મિથ્યાત્વવાલાઓ જે વીતરાગદેવ
ગુરુ જેમ ધર્મની શ્રદ્ધા નવકાર એકેન્દ્રિય દયા વગેરે
અણુમોલ આત્મસંપત્તિ નથી પામ્યા, એ સંપત્તિ
તમને મળી છે તો એનો તમને અતિશય આનંદ છે ?
કરોડો માણસોને ઊંચી શ્રીમંતાઈ ન મળી હોય એ
પોતાને મળ્યાનો માણસને અતિ આનંદ હોય છે, પણ
તમને આ અતિ દુર્લભ આત્મસંપત્તિ મળ્યાનો આનંદ
નહિ ? કેમકે મનને જાણે એમ લાગે છે કે ‘એ
શ્રદ્ધા-સદ્ગુણો નવકારાદિમાં સંપત્તિ જેવું છે જ શું ?
રૂપિયા એ સંપત્તિ; ધર્મ સદ્ગુણો, ધર્મના અંગ એ
કાંઈ સંપત્તિ કહેવાતી હશે ? આવું જાણે તમારા
મનને ખેડું હોય પછી આ ભાવસંપત્તિ પામ્યાના
હરખ હરખ શાના થાય ?

પરંતુ સમજી રાખો કે ધન-માલ-મિલકત એ
તો દ્રવ્ય સંપત્તિ છે, ને એ નાશવંત છે, માત્ર એક
લવની લીલા છે, તે પણ આત્માનું કશું અજવાળે
નહિ. ઊલટું એમાં એ

પરિચ્છેદ આત્મામાં રાગ અને મૂર્છાનું ઝેર એવું
નાખ્યા કરે છે કે આત્માની શુદ્ધ ચેતના બેલાન થઈ

જાય છે. એટલે ત્યાં પોતે કોણ? ને પોતાની ખરી ચીજ કઈ? એનું કશું ભાન રહેવું નથી.

ઉલ્ટું ‘પોતે’ એટલે શરીર અને ‘પોતાની ચીજ’ એટલે શરીર સાથે જ સંબંધવાળા પૈસા-પરિવાર અને એને પોષનારા ઘર દુકાન વગેરે”.... આવું તદ્દન વિપરીત ભાન રહ્યા કરે છે.

દારૂના નશામાં હોય એની કઈ દશા હોય છે? આવી જ ખરી સ્થિતિ ન જાણે, ને ઉલ્ટી સ્થિતિ સમજતો હોય. પોતે એક વિવેકી શાણો સજ્જન જેન્ટલમેન છે એ ભાન ભૂલી જાય છે, અને પાગલનાં જે લક્ષણ કહેવાય એવાં લક્ષણવાળો પોતાને સમજે છે, ને એ પ્રમાણે વર્તે છે!

હલકી જાતમાં ય શીલની લાગણીનો પ્રસંગ :-

થોડા વર્ષ પહેલાં બનેલો એક ગોઝારો પ્રસંગ છે. પત્થરફેડુની જમાતના બે માણસ હતા, તે એક બીજાની બેનને પરણેલા, અર્થાત્ આ માણસ સામાની બેનને પરણેલો, અને સામે માણસ આની બેનને પરણેલો. હવે બંને જણ ગામાંતરે મનુરી માટે ગયેલા, તે એક ઓરડીમાં વચ્ચે પડદો રાખીને રહેતા હતા.

એકવાર એવું બન્યું કે આ બે પુરુષને દારૂની લત લાગી તે પહેલાં તે થોડો થોડો દારૂ પી લેતા.

પરંતુ એક રાતે બંને જણુ અધિક પ્રમાણુમાં દારૂ ઢીંચીને આવ્યા. આવીને તરત તે પોતપોતાના વિભાગમાં સૂતા. પરંતુ દારૂનો નશો હતો એટલે ઊંઘ શાની આવે? નશાવાળાને ઊંઘ ન આવે એટલેસ્તો આજે ટૂંકોવાળા મોટા ભાગે રાતના જ ટૂંકો જે હંકારે છે તે દારૂ પીને હંકારે છે, દારૂ પીધો હોય એટલે એના નશામાં ઊંઘ કે ઝોકું ન આવે. પરીક્ષા સમયમાં વિદ્યાર્થીઓ શું કરે છે? રાતના કડક ચહા પી-પીને વાંચવાનું કરે એટલે ઊંઘ ન આવે. ચહાના નશામાં ઉબ્બગરા કરે છે ને? કેમકે એમાં નશામાં ઊંઘ હરામ થઈ જાય છે, નશામાં ચિત્ત મસ્ત રહે છે તેથી ઉંઘ નહિ.

ઊંઘ એટલે ચિત્ત મસ્ત નહિ, ચિત્ત શાન્ત, એને કોઈ વિકલ્પો નહિ. મોહના નશામાં ય આત્માની ચિત્ત શાન્તિ હરામ થઈ જાય છે, ચિત્તમાં અંટસંટ અનેક પ્રકારના વિકલ્પો ચાલે છે.

પેલા બે માણસને દારૂનો નશો છે, ઊંઘ હરામ છે, તે સૂતા પછી ઊઠ્યા ને નશામાં આંટા મારે છે. એરડામાં વચ્ચે પડદાથી બે ભાગ, તે વચ્ચે પડદાની આ બાજુના ભાગમાંથી બીજી બાજુના ભાગમાં બંને જણુ નશાના ઘેનમાં આંટા લગાવે છે. એમ કરતાં

ભાનભૂલા એવા બનેલા છે કે બંને જણ પોતપોતાના સુવાના ભાગને ભૂલી ગયા, અને દારૂના નશામાં સામસામાના વિભાગમાં સૂતા. બાઈએ જાગી ગઈ પણ અંધારું ઘોર હતું એટલે અંધારામાં મોં ન દેખાવાના લીધે એ બાઈએને ખબર પડી નહિ કે આ પોતાનો ભાઈ છે. તેમ પેલાએને તો નશો છે એટલે પોતે પોતાના નહિ પણ સામ સામેના વિભાગમાં છે એય ભાન નથી. તો ત્યાં સૂતેલી એ પોતાની પત્ની નહિ પણ બેન છે, એ ભાન તો હોય જ ક્યાંથી? એટલે અનર્થ થયો. સવારે બેનો જાગી અજવાળું થઈ ગયેલું તે જુએ છે તો પોતાની પાસે પોતાનો ભાઈ જ સૂતો છે, એટલે બંને બેનો અરસપરસ મળીને કલ્પાંત કરે છે ‘હાય! આ શું થયું!’

પત્થરફેડની જાત હલકી ગણાય પણ ભારતીય સંસ્કૃતિની જાત ને? એટલે હલકી જાતમાં ય બેનોમાં શીલની ટેક કેવી કે આ બે બેનો વિચાર કરે છે કે ‘હાય! શીલ લંગાઈ ગયું! હવે શીલ લંગાયે જીવવું શું? ચાલો આપઘાત કરી લઈએ.’

ક્યાં આધુનિક કેળવણી? ને ક્યાં આર્ય સંસ્કૃતિ? :-

બોલો, આજે કોલેજનાં શિક્ષણ થઈ ગયા, તો ઊજળી કોમોમાં ને ઉંચા કુળોમાં શીલના મહત્વની

અને શીલનાં રક્ષણની કુળવાણી આવી ? કે મહત્વ અને રક્ષા ઘટી ગયા છે ? એમ સાંભળવા મળે છે કે આજે એક પિકચર-શોની ટિકિટ અને આઈસ્ક્રીમ પાર્ટીની લાલચ ખાતર સારા કુળની જેનો પરપુરુષ સાથે હરે ફરે ને એકાંત મીલન કરે છે ભલે, કદાચ દુરાચાર નહિ સેવતી હોય પણ પરસ્પરના અડપલાની એને અફસોસી નથી રહી ? આ મામલો ક્યાં જઈ અટકશે ? પરંતુ આશ્ચર્ય છે આજના કાળે પણ આર્યદેશની પેલી હલકી કેમની બાઈઓને મન શીલની મહત્તા હતી, તેથી ભલે અજ્ઞાણતા પણ શીલ ભંગાયું તેથી માને છે કે ‘હવે ક્યા મોંઢે જીવવું ? જગતને મોઢું શું બતાવવું ? ચાલો મોઢું ન બતાવવું’ પડે માટે આપઘાત કરી લઈએ આપઘાત સિવાય બીજો રસ્તો નથી,’ તે બંને જણિયો ચાલીને ગઈ તળાવમાં ને ડુબી મરી ! ઉત્તમ કુળવાણી વધે ? કે હલકા કુળવાણી ? કહો,

આર્ય સંસ્કૃતિ હૈયે વસી હોય એ ઉત્તમતામાં વધે.

હવે અહીં જે પુરુષો મોડેથી જાગ્યા, અને જીવે છે તે પોતે પોતાના વિભાગને બદલે સામાના વિભાગમાં સૂતા છે, ને બાઈઓ દેખાતી નથી. ત્યાં સમાચાર મળ્યા કે જે બાઈઓ તળાવમાં ડુબી મરી છે, એના મડદા બહાર કાઢ્યા છે. બંને જણ સમજ

ગયા કે ‘આપણને દારૂના નશામાં લાન રહ્યું નહિ, અને સામાના વિલાગમાં સૂતા, એતું આ પરિણામ છે કે પોતાની જ એનો શીલભંગના પાપે ડુબી મરી!’

આટલું સમજીને માત્ર એસી ન રહ્યા, કિન્તુ એમના મનને થયું કે ‘હાય! અમારા પાપે એનો મરી, એ અમારે ઘણી ઘણી શરમની વાત છે, તો અમારે હવે જીવીને શું કામ છે?’ એમ વિચારી એ બંને પુરૂષ પણ તળાવમાં ડુબીને મર્યા!

જુઓ દારૂના નશાનો અનર્થ! ચારે જણે કિંમતી માનવજિંદગી ગુમાવી. કોઈએ મારી નથી નાખ્યા, પણ એમણે પોતાની જાતે આત્મહત્યા કરી છે, એના મૂળમાં કારણ દારૂનો નશો. એમ પૂછતા નહિ,—

પ્ર૦— આપઘાતમાં શીલની વધુ પડતી લાગણી કારણ નહિ? દારૂના નશાને કારણ કેમ કહો છો? ભલે દારૂનો નશો હતો ને શીલભંગ થયો, પણ શીલની વધુ પડતી લાગણી ન હોત તો મરત નહી ને જીવતી તો રહેત?

ઉ૦— જરા સમજો,— શીલનો ભાર માથે ન રાખી એવા જીવતા રહેવાની શી કિંમત? કેમકે ત્યાં જો મન મનાવ્યું હોત કે “શીલનો ભંગ તો થયો, પરંતુ તે આપણે કાંઈ જાણી જોઈને શીલભંગ કર્યો નથી;

ને અબાણતાં શીલભંગ થયો એમાં કાંઈ મરાય ? હવેથી સાવધાની રાખશું,” આમ જો મન મનાવ્યું હોત ને ? તો તો પછીથી મન પર શીલભંગનો એવો ભાર ન રહેવાથી અંશે શીલભંગમાં અર્થાત્ પરપુરુષ સાથેની છુટછાટમાં સંકેત ન રહેત, ને એમ કરતાં એવો અવસરે ય આવી લાગતાં સંપૂર્ણ શીલભંગ પણ સુલભ થઈ જાત !

એટલે કહો, શીલની વધુ પડતી લાગણીએ તો એમ સમજાવ્યું કે ‘શીલ ગયે પ્રાણ રાખીને શું કામ છે ? શીલ ગયે પ્રાણ પણ જાઓ,’ આ સમજ પર પ્રાણ-ત્યાગની બહાદુરી આપી,

‘શીલ વિનાનું જીવન એ તો જનાવરનું જીવન, વિવેક અને બુદ્ધિ ધરાવતા માણસનું જીવન નહિ,’ આ ઊંચી સમજ શીલની વધુ પડતી લાગણીએ આપી.

આમ છતાં ય માનો કે દારૂના નશાએ નહિ પણ શીલની વધુ પડતી લાગણીએ આપઘાત કરાવ્યો, તો પણ જે શીલભંગ જોઈને મોત નોતર્યું, એ મોત નોતરનાર શીલભંગ કેમ થયો ! કહો, દારૂના નશામાં લાન ન રહ્યું માટે શીલભંગ થયો, એટલે આપઘાતનું મૂળમાં કારણ તો દારૂનો નશો જ બન્યું ને ?—

દારૂના નશાએ શું કામ કર્યું ? માત્ર સારી વસ્તુનું અજ્ઞાન નહિ, પણ વધારામાં ઉંધી વસ્તુનું જ્ઞાન

કરાવ્યું. નશાએ પોતાનો સૂવાનો વિભાગ ભુલાવ્યો. એટલું જ નહિ, પણ સામાના વિભાગને પોતાનો વિભાગ મનાવ્યો.— આ ઉંધું વેતરણ થયું.

એમ અહીં મોહ-મિથ્યાત્વનો નશો એવો છે કે પોતાના આત્માને પોતાની જાત તરીકે સમજવા દે નહિ, તેમ પોતાની આત્મ-સંપત્તિ દયા-દાન.... વગેરેને ય પોતાની સંપત્તિ તરીકે ન ઓળખવા દે!

મોહ-મિથ્યાત્વના નશામાં આ ઉંધી સમજ પ્રવર્તતી હોય ત્યાં પોતાની આત્મ-સંપત્તિ દયા-દાન-શ્રદ્ધા-સેવા-લક્ષિત વગેરે જો સંપત્તિ તરીકે સમજાતી જ નથી, તો ત્યાં દુનિયાદારીમાં

(૧) એ સંપત્તિ લૂંટાઈ રહ્યાનો ખ્યાલ પણ શાનો રહે? અને

(૨) એ લૂંટાઈ રહ્યાની અફસોસી પણ શાની થાય કે ‘હાય! આ અહીં મારી આત્મસંપત્તિ લૂંટાઈ રહી છે? તો મારે એ સાચવવાની ક્યાં ક્યા લવમાં?’

(૩) જો આ અફસોસી જ નહિ, તો પછી એને લૂંટાતી બચાવી લેવાનું મન તો થાય જ શાનું?

પેલો ચાંપો વાણિયો વનરાજ આવડાના ખેલ પરથી સમજી ગયો કે ‘આ લૂંટારા છે ને મને એ લૂંટવા માગે છે; પણ મારે લૂંટાવાનો મોખ નથી’

તેથી એ ઊંટને નીચે બેસાડતાં પેલાઓને દૂરથી પડકારે છે કે ત્યાં ને ત્યાં ઊભા રહી જાઓ, નહિતર આ ધનુષ્ય ને આ બાણ જોયા છે? વીંધાઈ મરશો. માટે ત્યાં જ ઊભા રહો, હું નીચે ઊતરું છું.”

લૂંટારા પણ ચમક્યા, ચોંક્યા કે ‘રખે હવે આગળ વધતાં વીંધાઈ મર્યાં તો?’ એટલે દૂર ત્યાં ને ત્યાં ઊભા રહી ગયા, ચાંપાએ ઊંટને નીચે બેસાડી પોતે ધનુષ્ય ને બાણ-ભાથું લઈ બહાર નીકળ્યો. પછી ભાથામાંથી પાંચ બાણ બહાર કાઢી એમાંના બે બાણ ત્યાં ભાંગી નાખે છે.

વનરાજ આ જોઈ આશ્ચર્ય પામે છે કે ‘આ ભલો આદમી આ શું કરે છે? બાણ તો મારવા કામ લાગે, એને આ ફેગટ તોડી નાખે છે? એટલે એ પૂછે છે,—

‘અલ્યા વાણિયા! આ તે શું કર્યું? કેમ બે બાણ ભાંગી નાખ્યા?’

ચાંપાએ બે બાણ કેમ તોડી નાખ્યા? :-

ત્યારે ચાંપો કહે છે,— “જુઓ, તમે ત્રણ છો, ને મારે નિયમ છે અપરાધી પર બાણ છોડવું પડે તો માત્ર એકજ બાણ છોડવું. હવે તમે ત્રણ છો એટલે તમારા ત્રણને માટે મારે ત્રણ બાણ બસ છે. પછી આવેશમાં એકેકને એક બાણ ઉપરાંત કદાચ

ખીનું વધારે બાણ છોડાઈ જાય તો નિયમ ભાંગે. એટલે નિયમ સાચવવા માટે આ લાલચ પોષનારા વધારાના બે બાણ ભાંગી નાખ્યા, જેથી એનો ઉપયોગ કરવાની લાલચ જ ન જાગે.”

લૂંટારા સ્તબ્ધ :-

વનરાજ સાંભળીને સ્તબ્ધ થઈ ગયો ! એટલું જ નહિ પણ એને લાગી ગયું કે ‘આ સચોટ નિશાન-વેધી હશે, એટલે જ એને વિશ્વાસ હશે કે એકેક બાણથી જરૂર એકેક જણ મરવાનો. એમ ત્રણેયમાંનો દરેકે દરેક જણ એકેક બાણથી છાતીમાં વીંધાઈને નક્કી મરવાના એટલે હવે એની સામે આગળ વધવું હોય તો મોતને નોંતરવા જ આગળ વધવાનું થાય. માટે અહીં જ ઊભા રહી જવું સલામત છે.’ અહીં ચાંપો ધનુષ્યમાં બાણ ચડાવીને પડકારે છે, આવો જેને મારો માલ લૂંટવો હોય એ આગળ વધો. ચાલો, જલદી કરો, એટલે મારે ખોટી ન થવું પડે ને જલ્દી ચાલતો થાઉં.’ મજાલ છે લૂંટારાની કે આગળ વધે ? એક ડગલું ચ માંડતાં તો ખત્મના સોદા દેખે છે, તે શાના આગળ વધે ? પરાક્રમી આગળ કાયર ઢીલા.

ત્યાં વનરાજ પૂછે છે, ‘તમે સચોટ નિશાન-વેધી હો, તો આકાશમાં ઊંચે ઊડતા જતા પેલા પંખીને

વીંધી બતાવો. તો અમે માનીએ કે તમે સચોટ નિશાન વીંધી શકો છો,'

ચાંપો શ્રાવક છે, એ કહે છે, 'ભલા માણસ! એ પંખેરાનો બિચારાનો શો ગુન્હો કે એને હું વીંધું? મારે નિરપરાધીને ન મારવાનો નિયમ છે. બાકી તમારે મારું સચોટ નિશાન વેધીપણું જોવું હોય તો સામા સૂકા ઝાડના કહો તે સૂકા પત્તાને વીંધી બતાવું!' અને વનરાજે એનું પારખું કરવા ચીંધ્યું તે પત્તાને ચાંપાએ વીંધી બતાવ્યું ત્યાં વનરાજ આવડાના હાથ હેઠા પડયા, ને હવે કહે છે,-

ચાંપાને મંત્રી બનવાનું આમંત્રણ :-

‘ભાઈ! તમારાથી અમે હાર્યા. જાઓ ખુશીથી તમારા રસ્તે. પણ જુઓ, હું જયશિખરી રાજાનો દીકરો છું, મારા બાપાને મારીને આ ભુવડ રાજા રાજ્ય બથાવી બેઠો છે, ને હું પગભર થઈ એને હરાવી મારું રાજ્ય પાછું પડાવી લેવાનો છું. એ વખતે હું રાજા અને તમારે મારા મંત્રી થવું પડશે. મારી આગ્રહભરી વિનંતી છે, તો તમે મને વચન આપો,’ એમ કહીને ચાંપાનું નામ ઠામ પૂછી લીધું.

બોલો, આમાં ચાંપાનું શ્રાવકપણું કેવું? નિયમ ભંગ ન થઈ જાય એ માટે નિયમ-ભંગની લાલચ

પોષવામાં નિમિત્ત બને એવા બે વધારાના બાણુ તોડી નાખ્યા. નિયમ પાળવાની આ જયણા કહેવાય.

તમારે શ્રાવકધર્મની મર્યાદા લાંઘાય એવી લાલચ ન થાય એ માટે લાલચમાં નિમિત્ત બનનાર વસ્તુનો ત્યાગ ખરો ?

વિકથાદિ પાપમાં ન પડવાની જયણા કંઈ ? :-

દાખલા તરીકે, ગમે તેવા માણસ સાથે વાતોમાં બેસો તો વિકથા-નિંદા-પાપકથા આવવાનો સંભવ છે. એ સાંભળવામાં શ્રાવકધર્મની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થાય છે. તો એવી વાત સાંભળવાની લાલચ ન થઈ જાય, માટે પહેલેથી જ એવાઓની સાથે વાતચીતમાં બેસવાનો ત્યાગ એ વિકથાદિ પાપત્યાગ માટેની જયણા છે. બોલો, તમારે આ જયણા પાળવાનું ચાલુ ?

સમજી રાખવાનું છે કે નિયમની અને ધર્મની મર્યાદામાંથી વ્યુત કરનારાં, અને નિયમ કે ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરવાની લાલચને પોષનારાં, નિમિત્ત આ જગતમાં ઘણાં. એનાથી દૂર રહો દૂર રહેવાની જયણા પાળો તો જ લાલચવશ ન થવાય, ને નિયમ કે ધર્મ અખંડિત પળે.

બાકી જયણા ન રાખનારા અને નિમિત્તને વશ થનારા તો મર્યાદા એળંગી નિયમથી કે ધર્મથી કેંઈ

બ્રષ્ટ થઈ ગયા.

સિંહગુફાવાસી મુનિ જયણા ચૂકયા :-

જુઓ સિંહગુફાવાસી મુનિ ઓછા વૈરાગી ન હોતા, પાકા વૈરાગી હતા તેમ બ્રહ્મચર્ય સંપૂર્ણ પાળવાની ટેકવાળા ય હતા; પરંતુ બ્રહ્મચર્યની મર્યાદા આ, ‘સ્ત્રીના નિકટમાં ન રહેવું.’ તે મર્યાદા એમણે ઓળંગી. કોશા વેશ્યાને ત્યાં ચોમાસું રહેવા ગયા, તો રૂપ રૂપની અંબારસભી વેશ્યાના પ્રથમ દર્શને જ લલચાયા! ને એમની બ્રહ્મચર્યની ભાવના ઢીલી પડી ગઈ!

આમ બનવામાં કારણભૂત કાંઈ વૈરાગ્યની ખામી નહોતી, પરંતુ નિમિત્ત ખોટું હતું તે સેવ્યું એટલે ભૂલા પડી ગયા.

ખોટા નિમિત્તનો ત્યાગ એ વ્રત-સદાચારની જયણા છે. જયણા ચૂકે તો ધર્મ ચૂકે.

અલબત્ત સ્થૂલભદ્ર સ્વામી કોશાને ત્યાં જઈ બેઠા હતા, પરંતુ ત્યાં કેવી નજર રાખી બેઠા રહેતા હશે? શું સામે કોશા આવી વિનંતી કરે છે તે એની સામે નજર રાખી ‘ના’ કહેતા હશે? યા એની સામે જોતા બેસી એનાં ગીત નૃત્ય સાંભળતા-જોતા બેસતા હશે? ના, જરાય નહિ, એ તો નીચી મૂંડીએ ધ્યાનસ્થ ચક્રુ રાખીને બેઠેલા રહેતા હોય.

આમ (૧) એક બાબુ ધ્યાનસ્થ ચક્ષુથી ચક્ષુના બાહ્ય વિષયને ટાળનારા એ જયણાપાલન; તેમજ

(૨) પહેલેથી કેશા વેશ્યાને તાકીદ આપી દીધી છે કે હંમેશાં સાડાત્રણ હાથ દૂર રહીને વાત કરજે. એમ નોટિસ આપીને સ્પર્શન-ઇન્દ્રિયને એના વિષયભૂત વેશ્યાના સ્પર્શને ટાળનારા હતા. એ જયણાપાલન. એમ ચક્ષુ ને સ્પર્શન બંને ઇન્દ્રિયોના વિષયને ટાળવાની જયણા પાળનારા; ઉપરાંત,

(૩) મનમાં પણ એનો વિચાર ન આવે એ માટે મનમાં જીવાદિ તત્ત્વોનું અનિત્યતાદિ ભાવનાઓનું અને અરિહંત પરમાત્માદિ પંચ પરમેષ્ઠીનું ધ્યાન કરતા જેસીને એ જયણા દ્વારા મનને એના વિષયથી દૂર જ રાખનારા હતા; તેથી જીત્યા. તાત્પર્ય, ભલભલાએ પણ નિયમભંગ અને ધર્મનાશ ન નોતરવો હોય તો એનાં નિમિત્તથી દૂર જ રહેવું જોઈએ. એવું જયણાપાલન અતિ જરૂરી.

ચાંપા શ્રાવકે એ કયું હતું. નિયમભંગની લાલચ કરાવનાર વધારાના બે બાણ પહેલેથી જ તોડી નાખ્યા.

। સીતાજીની રાવણને ત્યાં શીલની જયણા :-

સીતાજીએ રાવણને ત્યાં રહેવું પડ્યું તો રહેવાનું એવી જ રીતે રાખ્યું હતું. ‘હું પક્કી સતી છું, હું

રાવણ સામે જોઈ એમાં મને શો વાંધો આવવાનો છે?' એવો હિસાબ નહિ, પણ શીલજયણનો હિસાબ, નીચી મૂંડીએ નીચી નજરે જોતી બેસવાનું રાખેલું. એણે પણ રાવણને પહેલેથી પડકારેલો કે 'સાડા ત્રણ હાથ દૂર રહીને વાત કરજે. જો સાડા ત્રણ હાથની મર્યાદાની અંદર આવીશ, તો સમજી રાખજે તારા હાથમાં સીતા નહિ, સીતાનું મડદું આવશે.'

રાવણ એ મર્યાદા પાળે છે, એટલે સીતાને પરપુરૂષના સ્પર્શનો પ્રસંગ જ નથી ઊભો થતો. પરંતુ એનાં દર્શનનો પ્રસંગ ન બને? રોજ રાવણ સામે આવીને સીતાને મનામણાં કરે, લાલચ બતાવે, તો સીતાજીને એ દેખાઈ જવાનું ન બને? ના, સીતાજી નીચી મૂંડીએ જ બેસતા એટલે માથું મુખ નમાવેલું, અને એમાં ય આંખ અડધી મીચેલા જેવી, અને દૃષ્ટિ નીચી, એટલે દેખાય તો કેટલું દેખાય? પોતાની પાસેની એક વેંત જમીન દેખાય, ત્યાં ૩૥ હાથ દૂર રહેલ રાવણ શાનો દેખાય? પૂછો,—

સીતાજીનું રાવણને ત્યાં માથું કેમ નીચું?

પ્ર૦— માથું કેમ નીચું અને આંખ કેમ અડધી મીચેલી?

ઉ૦— એટલા માટે કે સીતા પોતે શીલવંતી નારી

છે, ને પરપુરુષના સ્થાનમાં ફસેલી છે, તેથી મગજ પર મોટો ભાર છે કે ‘આ હું કયાં ફસાણી છું?’ માણસ ઉંઘા વેપારમાં ફસાઈ ગયો હોય અને લાખોની ખોટ આવવાની દેખાતી હોય તો મગજ પર એનો ભાર આવી જવાથી નીચી મુંડીએ બેસે છે ને? એમ અહીં સીતા પરપુરુષના સ્થાનમાં ફસામણીના મગજ પર રહેલ ભારથી નીચું માથું ને અડધી મીચેલી આંખ રાખીને બેસે એમાં શી નવાઈ? એમાં ક્યારેક માથું થાકીને જરાક સહેજ જ ઊંચું થાય તો ય એની નજરે રાવણના માત્ર પગનાં તળિયા દેખાઈ જતાં. એટલે તો

સીતાજીને શોકય રાણીઓ ફસાવે છે ! :-

જ્યારે રામ-રાવણના યુદ્ધમાં રાવણ ખતમ થઈ ગયા પછી રામ સીતાજીને લઈ અયોધ્યામાં આવી વસે છે, ત્યારે એકવાર સીતા પરની ઇર્ષ્યાથી શોકય રાણીઓ એને ફસાવવા વાતમાં વાત મિલાવી પૂછે છે. કે, તે ‘હું’ સીતાબેન ! એ રાવણ શું બહુ રૂપાળો હતો?’ સીતા કહે ‘એ રાવણ કેવો હતો એ બાણે મારી બલા. બેન ! મેં તો એને જોયો જ નથી. એટલે મને શી ખબર કે એ કેવોક રૂપાળો હતો?’ પેલીઓ કહે ‘પણ તમારી આગળ દિવસો સુધી તમને મનામણાં કરતો હશે તો ક્યારેક તો એ દેખાઈ ગયો હોય ને?’

સીતાજી કહે ‘એક તો મેં એને હંમેશાં સાડા ત્રણ હાથ આધો રહેવા તાકીદ આપેલી, એટલે એ એટલો દૂર જ રહેતો, વળી હું નીચી મૂંડીએ જ બેસી રહેતી તેથી એ શાનો દેખાય ? ક્યારેક માથું થાકીને સહેજ ઊંચું થાય તો ય દૃષ્ટિ અડધી મીંચેલી, તે ક્યારેક એના પગનો પંજો માત્ર દેખાઈ જતો.’

પેલીઓ કહે ‘તો એના પગનો પંજો કેવોક ?’

‘કેવોક વળી શું ? માણસના પગના પંજામાં શું જોવા જેવું હોય ? પંજાને એક અંગુઠો ને ચાર આંગળા.’ પેલીઓ કહે ‘તો જરાક ચીતરી બતાવો ને ?’ સીતાજી ભદ્રક છે, શોકયોના પેટના પાપથી અજાણ્ય છે, તેથી ભોળાભાવે કાગળ પર ચીતરી બતાવે છે. પેલીઓ માયાવી છે, તે છુપી રીતે એ ચિત્ર લઈ જઈ રામને બતાવતી કહે છે ‘જુઓ આ તમારી સતી પત્ની સીતા હજી રાવણના આ ચરણનું ધ્યાન કરતી બેસી રહે છે.’

રામ ભોળા નથી, ઝટ કહી દે છે, ‘બેસો બેસો સીતાને હું તમારા કરતાં વધારે ઓળખું છું. આ તો કાંક પ્રપંચ કરી તમે એની પાસે આ ચિતરાવ્યું હશે.’ બાકી તો એનું સતીત્વ કેવુંકે લાંકામાંથી હનુમાનજી તે એને ખલે ઊંચકી લાવવા તૈયાર હતા, છતાં

પરપુરુષને સ્પર્શ ન ખપે એ હિસાબે એમણે ના પાડેલી. શોકથી ભોંઠી પડી ગઈ. વાત આ હતી, સીતાજીએ રાવણને ત્યાં દૃષ્ટિ જ એવી નીચી રાખેલી કે રાવણ દેખવામાં જ ન આવે. આ શું છે ?

પરપુરુષ દેખવામાં જ ન આવે એવી નીચી દૃષ્ટિ એ શીલનું મર્યાદાનું પાલન છે, એ શીલની જયણા છે.

શીલ-ભંગને સહેજ પણ નિમિત્ત ન મળે એવી સાવધાની એ જયણા છે, આવું દરેક ગુણ ને દરેક ધર્મસાધના ભાવે સમજવાનું છે. દરેકમાં જયણા સાચવવાની છે. સીતાજી અને સ્થૂલભદ્રજી વિપરીત સંયોગમાં બેઠા હતા પણ જયણા સાચવીને બેઠા હતા, સીતાજીને રાવણ જોવો હરામ; સ્થૂલભદ્ર સ્વામીને કોશા જોવી હરામ.

‘પતનનું પગથિયું નજર,’ તે પહેલેથી જ પરસ્ત્રી કે પરપુરુષ પર નજરનું પગથિયું જ માંડવાની વાત નહિ,

આને જયણા સાચવી કહેવાય. પેલા ચાંપા શ્રાવકે શું કરેલું ? ત્રણ લૂંટારા સામે ત્રણ બાણ રાખી બાકી બે બાણ ભાંગી નાખેલા. કેમ એમ ? કહો, અહિંસા વ્રતની જયણા સાચવવા. અહિંસાનું એને વ્રત એવું હતું કે નિરપરાધી ત્રસ જીવને મારવા નહિ, ને અપરાધીને પણ એક બાણથી વધુ મારવું નહિ. હવે

સામે લૂંટવા આવેલા અપરાધી ત્રણ છે, તેથી ત્રણ બાણ ઉપરથી વધારાના બે બાણ અકબંધ રાખી મૂકે તો સંભવ છે આવેશમાં એક ઉપર બીજું બાણ લગાવવાનું બની જાય, ને એમાં નિયમ તૂટે. તેથી નિયમ તોડાવનાર નિમિત્તથી જ આધાર રહેવું, એ જયણા એણે સાચવી.

વિવિધ વ્રતોની જયણાઓ :-

માનો કે આમ તો રાતે ખાઓ છો, પણ રજના દિવસે રાત્રિભોજન ન કરવાનો નિયમ છે. હવે આની જયણા શું? આ, કે રજના દિવસે જો કોઈ સ્નેહીને રાત્રે મળવા જાઓ ને એ રાત્રે ખાતો હોય કે ખાવા બેસતો હોય, તો સંભવ છે એ તમને જમવા બેસવા આગ્રહ કરે. ત્યાં સ્નેહીનો બહુ આગ્રહ અને દાક્ષિણ્ય એ નિયમમાંથી લપસાવનારું નિમિત્ત છે; માટે ત્યાં જયણા આ કે રાત્રે એવા ટાઇમે મળવા જ ન જવું.

જયણા એ ધર્મની માતા છે. ચરણ-કરણ ધર્મ આરાધવો છે તો જયણા સામે જ રાખવી પડે. પહેલા અહિંસા વ્રતમાં જયણા આ, - કે (૧) નીચે જોઇને જ ચાલવું. (૨) કામકાજ કરવા તે જીવજંતુ ન મરે એવી સાચવણીથી કરવા, (૩) નકામી કે અપ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ ન કરવી.... બીજા સત્યવ્રતની જયણા આ, - કે (૧)

બોલવું તે વિચારીને બોલવું. (૨) બોલવામાં ક્રોધ-લોભ-ભય કે હાસ્યને ઘુસવા ન દેવા એ જયણા થઈ. નહિતર સંભવ છે ક્રોધ વગેરેમાં બોલતાં વધારે પડતું બોલાઈ જાય એમાં જુઠાં આવી જાય.

અનીતિ-ત્યાગના ત્રીજા વ્રતમાં જયણા આ, કે માલ સસ્તો મળે છે માટે લોભમાં ન જવું સંભવ છે એ ચોરીનો માલ હોય એ ખરીદતાં અનીતિને ટેકો મળે.

ચોથા સદાચાર વ્રતની જયણા આ, કે એકલી પરસ્ત્રીના ઘરમાં ન જવું, કે પોતાના ઘરે એકાંતમાં પરસ્ત્રીને મળવું નહિ. એમ આ પણ જયણા છે,—ખિલત્સ યા શંગારી ચિત્ર-સિનેમા વગેરે ન જોવા, કે એવું વાચન ન કરવું; નહિતર એમાં છુપી દુરાચારની ભાવના જાગતા વાર નહિ.

પાંચમા પરિગ્રહ-પરિમાણ વ્રતની જયણા આ, કે પરિણામ પહોંચી જવા આવે પછી ધંધો ન કરવો. નહિતર સંભવ છે અધિક કમાણી થતાં પરિમાણ ઉપરનું ખેરી-છોકરાના નામે રાખવાનું કે ધર્મમાં ખરચણું એમ કરીને રાખી મૂકવાનું મન થાય. પરિગ્રહ પરિમાણનો એ અર્થ નથી કે કમાણી ચાલુ રાખવી ને પરિમાણ ઉપર આવે એ ધર્મખાતે ખરચે જવું. કેમકે એમાં તો પરિગ્રહની મૂર્છા તો ઊભી જ

રહી. પરિગ્રહ-પરિમાણ એ પરિગ્રહની મૂર્યો તોડવા માટે છે, પરિગ્રહને ભયંકર લેખવા માટે છે. જો ધીખતી કમાણી ચાલુ જ રાખવી છે, તો એમાં પરિગ્રહને ભયંકર ક્યાં લેખ્યો ? આ ‘ચરણ’ની જયણા.

કરણની જયણા :-

એમ ‘કરણ’ની જયણા એટલે અહિંસા વગેરે આઠ ત્રતોની પોષક ધર્મકરણીઓમાં જયણા સાચવવાની. અર્થાત્ ધર્મકરણીઓને બાધ ન પહોંચે એવી સાવધાની રાખવાની. બાધ પહોંચાડે એવી પ્રવૃત્તિથી કે એવા નિમિત્તથી આધા રહેવું એ જયણા કહેવાય. જયણા એટલે જતન, ધર્મનું જતન થાય, રક્ષા થાય, ધર્મને ભંગ ન થાય, એવો એવો પ્રયત્ન, એવી એવી સાવચેતી રાખવી જરૂરી છે, ને એને જયણા સાચવી કહેવાય.

દા. ત. રોજ સવારે ઊઠીને સામાયિક કરો છો, તો આગલી રાતે મોડા સુધી વાતો કરતા ન બેસવું એ જયણા કહેવાય. એ જયણા જો ન સાચવો તો સંભવ છે પછી ઊઠવામાં મોડા પડો એટલે મનને એમ થાય કે ‘હવે મોડું થયું’ છે, બીજા કામને વાંધો પહોંચશે. માટે અત્યારે સામાયિક રહેવા દો એ તો સૂવાનો નિયમિત સમય થાય એટલે વાતો વગેરે બંધ કરી સૂઈ જ જવાનું જેથી પ્રભાતની ધર્મક્રિયાઓ ન

ચૂકાય. એનું નામ જયણા સાચવી કહેવાય.

કુમારપાળની જયણાઓ :-

કુમારપાળ મહારાજ ચોમાસામાં રાજધાની પાટણની બહાર જતા નહિ એટલું જ નહિ, કિન્તુ પાટણમાં પણ હરવા ફરવા જતા નહિ કેમકે ચોમાસામાં જીવોની ઉત્પત્તિ વધારે, તેથી હરવા ફરવામાં જીવો ભરચક મરવા સંભવ. આ હર-ફર ન કરવું એ જયણા.

કુમારપાળ મહારાજ ચોમાસામાં નિત્ય એકાશન, પાંચ વિગઈ ત્યાગ, લીલોતરી સદંતર ત્યાગ, અને પૂર્ણ અપ્રહાયર્ય રાખતા ! આ શું છે ? અહિંસા ધર્મના પાલનમાં જયણા. શી રીતે ? તો કે એકાસણું કરે એટલે માત્ર એક ટંકના ભોજનથી બીજા ટંક અંગે હિંસામય આરંભસમારંભ બંધ. સંપૂર્ણ અપ્રહાયર્યથી અપ્રહાની હિંસા બંધ. અને લીલોતરી ત્યાગ વગેરેમાં પણ હિંસા બંધ થાય. કુમારપાળના ઊંચા ધર્મ-પરાક્રમેની પાછળ પૂર્વ ભવની જિનભક્તિ, સાધુ-સત્સંગ અને વર્તમાન ભવના વૈરાગ્ય તથા ધર્મપ્રેમ કેવા કામ કરી રહ્યા હશે ? માત્ર પૂર્વની પાંચ કોડિના કૂલથી પૂજાનું ફળ સમજતા નહિ. કુમારપાળને પૂર્વ ભવની જિનભક્તિ તથા સાધુ-ઉપાસનામાં બે મહાન તત્ત્વ જખરદસ્ત કામ કરી રહ્યા છે,-

(૧) પૂર્વની ધર્મહીન દશાનો પ્રબળ સંતાપ, ને

(૨) વર્તમાન ધર્મસાધનામાં પારાવાર આનંદ.

એ ધર્મ કરવા પૂર્વની પોતાની ધર્મહીન દુર્દશાનો ભારે સંતાપ-પશ્ચાતાપ એવો છે કે ત્યાં સાધુ દેવાધિદેવ તથા એમની સેવા મળ્યાનો આનંદ પારાવાર છે, અને એથી હૈયું અત્યંત ગદ્ગદ થઈ આનંદના હિલોળે ચડ્યું છે.

આ ધર્મહીન દશાનો સળગતો સંતાપ અને દેવ-ગુરુ-ધર્મ પામ્યાનો ગદ્ગદભાવ-રોમાંચ-હર્ષાશ્રુ. એ આત્માના ઉદયના જબરદસ્ત સાધન છે.

મહાપુરુષોના ચરિત્રમાંથી આ તારવવાનું છે. કુમારપાળ ચરિત્રમાંથી સામાન્યથી આટલું જાણવા મળે કે પૂર્વભવે કુમારપાળનો જીવ રાજપુત્ર જુગાર દુરાચાર વગેરેનો વ્યસની બની જવાથી પિતાએ એને દેશવટો દીધેલો તેથી લૂંટારો બનેલો એમાં એના પર તવાઈ આવતાં એને લાગવું પડેલું. ત્યાં રસ્તામાં મુનિ પર ગુસ્સો કરતાં એ મુનિ નીડર મળવાથી ધર્મનો ખોધ પામી સુધરી જઈ મુનિના સંપર્કમાં રહેલો; અને એક દિવસ પાંચ કોડીના કૂલથી પ્રભુ પૂજા કરેલી. તેથી એ પછીના કુમારપાળના ભવમાં ૧૮ દેશના સમ્રાટ બનેલા! બોલો છો ને કે

‘પાંચ કોડિના કૂલડે પામ્યા દેશ અઢાર’

આ પરથી મનને એમ થાય ને કે ‘ માત્ર પાંચ કોડિઓથી ખરીદેલા ફૂલની પૂજામાં એવો તો શો ચમત્કાર હશે કે એનાથી ૧૮ દેશનું સમ્રાટપણું મળે ? એટલું જ નહિ પણ એમાં આવા જખરદસ્ત ત્યાગ કે દર ચોમાસામાં નિત્ય એકાસણું, ૫ વિગઈ-ત્યાગ, લીલોતરી-ત્યાગ, સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય....એવું બધું શી રીતે મળે ? ’

કુમારપાળ મહાન ધર્માત્મા કેમ બન્યા ? :-

અહીં ઉપરોક્ત એ વિગતો પરથી આ બે તારવણી કાઢવાની કે,-

(૧) એક તો, પોતાની પૂર્વની વ્યસની અને લૂંટારાપણાની દુર્દશા પર તીવ્ર પશ્ચાતાપ ! કહો લોહીના આંસુ સારવાનું !

(૨) અને તેથી જ ખીજું આ, કે દેવ-ગુરુ-ધર્મ મળ્યા પર અનહદ, અઢળક આનંદ ! શ્રદ્ધા, શક્ય જ્વલંત આરાધના, એમાં અતિશય ગદ્ગદલાવ, અહો અહો લાવ, રોમાંચ અને અતિશય હરખના આંસુ !

(૩) તેમજ ત્રીજી વાત આ, કે બધીય સાધના આરાધનામાં કોઈપણ પ્રકારની લૌકિક અભિલાષા-આશંસા નહિ, પણ કેવળ નિરાશંસલાવ.

ધર્મસાધનામાં મુખ્યપણે લાવ લજવનાર આ

ત્રણ તત્વોના ચોગે એટલી બધી ઊંચી કેટિનું પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય એમણે ઉપાન્યુ' કે ૧૮ દેશના રાજ્યની પુણ્યાઈ તો ઠીક, પરંતુ એ પુણ્યાનુબંધી મળી !

પુણ્યાઈ 'પુણ્યાનુબંધી' એટલે કે પુણ્ય-સામગ્રી જ્વલંત વૈરાગ્ય અને સદ્બુદ્ધિ-ધર્મબુદ્ધિ-ધર્મલેશ્યા જગાડનારી.

કુમારપાળ મહારાજનું વિસ્તૃત જીવન-ચરિત્ર જુઓ તો દેખાશે કે એમણે કેવો વૈરાગ્ય કેળવ્યો છે ! રોગિંદા જીવનમાં કેવી કેવી ધર્મ-લેશ્યા ને ધાર્મિક વિચારો ધર્યાં છે ! તેમજ ઠામઠામ પ્રસંગે પ્રસંગે કેટલી બધી ઉચ્ચ ધર્મભાવના અને ધર્મબુદ્ધિ રાખી છે ! શું એ એમને આકાશમાંથી ટપકી પડી ? કે માત્ર અહીં હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજ ગુરુના ઉપદેશથી ઉભી થઈ ? એમ તો એ જ ગુરુ પહેલાં રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહને પણ મળેલા, છતાં કેમ એ આવી જ્વલંત ધર્મ-લેશ્યા ધર્મ-બુદ્ધિ ધાર્મિક વિચારો ન પામ્યો ? ત્યાં કહેવું જ પડે કે રાજા સિદ્ધરાજ પાસે એવું પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય નહોતું કારણ ? પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય હોવાના આ ત્રણ કારણ,

પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનાં ૩ કારણ

(૧) ધર્મહીન પૂર્વદશાનો તીવ્ર સંતાપ

(૨) અત્યંત અહોભાવ-ગદ્ગદભાવ-સામાન્ય-હર્ષાશ્રુ સાથેની ધર્મસાધના, અને

(૩) સાધનામાં શુદ્ધ નીતરતો નિરાશંસભાવ.

એ રાજા સિદ્ધરાજના પૂર્વભવના જીવનમાં નહોતા, ત્યારે મહારાજા કુમારપાળના પૂર્વભવનાં જીવનમાં એ હતા. તે એના ક્ષણમાં અહીં વીતરાગના ધર્મ ઉપર જ્વલંત શ્રદ્ધા, જૈન ધર્મના જ્વલંત કાર્યો, અને જ્વલંત આરાધના, સદ્બુદ્ધિ, ધર્મલેશ્યા-ધર્મભાવના, અને સદ્બુદ્ધિ એટલા બધા જિંચા કે નજીકમાં પહેલા તીર્થંકર લગવાનના એ ગણધર થવાના છે !

તમને મન થાય ખરું કે ‘આવી આરાધના અમને મળે તો કેવું સરસ ?’ જો આ મન સાચું હોય તો કુમારપાળના જીવે પૂર્વ ભવમાં કરેલ દેવાધિદેવ શુરુ અને ધર્મની સાધનાને ત્રણ મુખ્ય તત્ત્વવાળી કરી એ ત્રણ તત્ત્વ તમારા જીવનમાં લાવો. આ ત્રણ તત્ત્વ મામુલી સમજતા નહિ, એમાં

(૧) પહેલું તત્ત્વ, ધર્મહીન દુર્દશાનો પારાવાર સંતાપ એ મહાન તત્ત્વ છે.

કેમકે એથી હવે જીવ ધર્મહીનતા અને પાપ-લીનતાથી ઊભગી જાય છે. એટલે, જ્યાં જ્યાં હિંસામય આરંભ-સમારંભાદિ પાપનાં દર્શન થાય, ત્યાં ત્યાં

હેવાને કશો હરખ ઉદ્દાસ નહિ હોય, ખરેકે હેવાના ઉંડાણમાં ભારે ગ્લાની હશે.

સંસારી જીવનમાં ક્યાં ક્યાં હિંસા ? :-

આજે પણ કલખાનાની હિંસા, સાંભળીને કેવી ગ્લાની કેવી કમકમાટી થાય છે ! બસ, એવી ગ્લાની કમકમાટી આજના તમારા સંસારના આરંભ સમારંભોમાં થતી હિંસા પ્રત્યે થવી જોઈએ. પ્રભુનાં ઉપદેશ પર, જિનવચન પર, જિનોક્ત તત્ત્વો પર, શ્રદ્ધા કરનારા છો ને તમે ? પ્રભુએ પાણીના ટીંપે ટીંપે પૃથ્વી અગ્નિ અને વાયુના કણે કણે અસંખ્ય જીવો કહ્યા છે. કાચા પાણીનું એક ટીંપુ પણ પગ નીચે કચરું, એમાં અસંખ્ય અપકાય જીવ માર્યા ! દીવાસળીનું સળગેલું ટોપરું ખૂંડવું, એમાં અસંખ્ય અગ્નિકાય જીવ માર્યા ! કપડાનો જરાક છેડો ઉરાડયો, ઝાટકયો, એમાં અસંખ્ય વાયુકાય જીવો માર્યા ! આ જિનવચન બતાવે છે.

ખોલો, એ હિંસા પર ગ્લાની કમકમાટી થાય છે ? એટલામાં ય ગ્લાની, તો પછી શ્રાવિકાઓને રોજના ૬-૬ કલાક ચુલો સળગતો રાખવામાં અને એમાં રસોઈ વગેરેમાં પાણી-ધાન્ય-વાયુ વગેરેના આરંભ સમારંભ પર કેટલી બધી ગ્લાની થાય ? એમ કુટુંબના કપડાં ધોવાં, વાસણ માજવા, અનાજ દળાવવા વગેરે

વગેરે ઘરકામમાં થતી અસંખ્ય અસંખ્ય જીવોની હિંસા વખતે કેટકેટલી ગ્લાની થાય ? ત્યારે તમારે પુરુષોને ધંધા-ધાપા વગેરેમાં થતી સીધી કે આડકતરી અઢળક જીવોની હિંસા અંગે કેટકેટલી ગ્લાની થાય ? યાદ રાખજો,-

એકેન્દ્રિય અગ્નિ-પાણી-વાયુ-વનસ્પતિ વગેરે જીવોની હિંસા અંગે ગ્લાની થાય તો જ જિનવચન પર શ્રદ્ધા છે.

આચાર્ય વનસ્પતિહિંસા પર કેવુંકે પ્રાયશ્ચિત કરે છે ? :-

ગ્લાની કેવી એનો નમુનો જીઓ,-

આચાર્ય સમુદાયને લઈને જંગલમાંથી પસાર થતા હતા, એમાં એમને ઝેરી જનાવર કરડયું. એતું ઝેર ચડવાથી બેલાન થઈ ગયા. શિષ્યોમાં એક જાણકાર મુનિએ નોળવેલ જેવી વનસ્પતિનાં પાન લાવી મસળીને લુગદી બનાવી ડાંખ પર લગાડી દીધી. થોડીવારમાં ઝેર ઊતરી ગયું ! આચાર્ય લાનમાં આવી ગયા, જોયું તો લીલી વનસ્પતિની લુગદી લગાડેલી છે.

હવે કેમ ? આચાર્ય તરત ભારે ખિન્ન થઈ શિષ્યોને કહે છે,- ‘અરરર ! આ તમે શું કર્યું ?’ લીલી વનસ્પતિના જીવ મારા માટે કચરી નાખ્યા ? હવે મારે આતું ભારે પ્રાયશ્ચિત કરવું પડશે !’

પ્રાયશ્ચિત્તમાં શું કયું જાણો છો? જીવનભર માટે લીલા શાકનો ત્યાગ! આ છ વિગઈઓનો ત્યાગ!

આટલા ૪-૫ કે ૫-૧૦ લીલા પત્તાની હિંસામાં કેવીક ગ્લાની? ભગવાનના વચન પર શ્રદ્ધા લાવવી છે?

આવકની શ્રદ્ધા કેવી સક્રિય? :-

કદાચ અગ્નિ-પાણી-વાયુ-વનસ્પતિ-ધાન્ય વગેરે એકેન્દ્રિય જીવોની હિંસાના આવાં પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરો, કિન્તુ હિંસામાં ગ્લાની તો લાવી શકો ને? ના, ગ્લાની લાવવી નથી, ને ‘મને એકેન્દ્રિય પણ જીવ છે એવા જિનવચન પર શ્રદ્ધા છે’ એવો દાવો રાખવો છે, એ શ્રદ્ધામાં સત્યતા કેટલી? નક્કરતા કેટલી? કે પોકળ શ્રદ્ધા? માત્ર કહેવાની જ શ્રદ્ધા ને?

મસાલેદાર શાક ઉડાવતાં, આંખા વગેરે ફળ ઉડાવતાં, એની પાછળ થયેલ વનસ્પતિ-જીવોની હિંસાની ગ્લાની ક્યાં આગળ? સામાન્ય ગરમીમાં કલાકો સુધી વિજળીપંખા ચાલુ રાખતાં અસંખ્ય અસંખ્ય વાયુકાય જીવોની થતી હિંસા પર ગ્લાની ક્યાં આગળ?

કહેશો ‘અમને હૈયાની અંદર તો ગ્લાની છે જ, માત્ર બહારથી આનંદ થાય છે,’ તો સવાલ એ છે કે હૈયાની અંદર ગ્લાની થતી હોવાનું લક્ષણ શું? ઠીક,

મજેના શાક ફળ ઉડાવતાં આનંદ આવ્યો તે માત્ર બહારથી, પણ હૈયામાં ગ્લાની છે, એટલે તે શાક ફળની કવિતા ન ગાઓ ને? પ્રશંસા ન કરો ને? એની દલાલી ન કરોને કે લીલાં શાક ફળ તો બહુ ખાવા જોઈએ? મહિનામાં પાંચ તિથિ તો લીલોતરી પાકાં ફળ બંધ ને? છેવટ, બે ચૌદશ બંધ ને? કે ચૌદશેય કેળાં કેરી ઉડાવવાના?

વનસ્પતિ જીવોની હિંસાની ગ્લાનીનું લક્ષણ શું? ને જો કશું લક્ષણ નથી, તો એનો અર્થ એ, કે એ હિંસાની ગ્લાની નથી, પછી એ જીવો અંગેના ભગવાનનાં વચન પરની શ્રદ્ધા કયાં ઊભી રહે? શ્રદ્ધા નહિ તો સમકિત કયાં?

સમ્રાટ કુમારપાળ મહારાજા મૂર્ખાં નહોતા કે ચોમાસામાં લીલોતરી સદંતર ત્યાગ રાખે? એમાં જેમ એ સક્રિય જીવદયા સમજતા હતા, એમ સક્રિય જિનવચન શ્રદ્ધા સમજતા હતા.

‘હું જો આ જીવોને અભયદાન આપું, તો મેં ભગવાનના જીવ-વિજ્ઞાનના વચન પર શ્રદ્ધા કરી ગણાય.’

એમ એ સમજતા હતા. તમે એટલો ત્યાગ નહિ સહી, પણ કમમાં કમ એ જીવોની હિંસા પર ગ્લાની તો લાવો, જો શ્રદ્ધા સમકિત રાખવું હોય.

જે જે આ ગ્લાની પણ જીવેના ને જીવહિંસાના જ્ઞાન પછી ધર્મનું આચરણ છે “ચરણ-કરણ વિખપહીણા બુદ્ધ સુબુદ્ધ પિ જાણુંતો” એને જ્ઞાનીએ કહ્યું એમાં પાપના ત્યાગ અને ચરણ-કરણ એ ધર્મનાં આચરણ કહ્યાં છે,

ધાર્મિકતાનું પહેલું પગથિયું જ આ,

(૧) પાપાચરણમાં ગ્લાની, અને (૨) ધર્મનાં આચરણ માટે તીવ્ર તલસાટ.

“ ઉખખુડો મા પુણો નિખુડિજા ”

“ જિંચો આવેલ તું હવે ફરીથી નીચે ડુબવાનો ધંધો ન કર ” એમ જે જ્ઞાનીએ કહ્યું, ત્યાં આ જ સમજી રાખવાનું છે કે જે હિંસાદિ-પાપાચરણ અને ધર્મહીન દશામાં એની ગ્લાની ય નહિ હોય, તીવ્ર સંતાપ પણ નહિ હોય, તો અક્ષાટ સંસાર-સાગરમાં નીચે ડુબી જવાનું થશે.

મોટા ભરત ચક્રવર્તી જેવા ચક્રવર્તીઓ પણ સંસારમાં ન ડુબ્યા એનું પહેલું કારણ આ હતું કે ધર્મહીન અને પાપદશાનો એમને ભારે સંતાપ હતો.

સુદત્ત રાજાને પાપનો સંતાપ અને રાજ્યત્યાગ :-

સુદત્ત રાજાએ એટલા માટે જ મોટા રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો. ઉંમર તો હજી ચડતી યુવાનીની છે,

પરંતુ હૈયામાં પાપ પ્રત્યે ગ્લાની રહેતી હતી, તેથી એકબાર કોટવાલ કોઈ ખુની ચોરને પકડી લાવ્યા અને રાજાને કહે,-

“ મહારાજા આણે માલિકતું ખૂન કરી એનો માલ ચોર્યો છે. તે ચોર અમારા હાથમાં આવી ગયો, એટલે અમે એને આપની પાસે લાવ્યા છીએ, હવે આપની જેમ ઈચ્છા હોય તેમ કરો.”

રાજાએ વિદ્વાનોને પૂછ્યું ‘ શાસ્ત્રો આવાને શી સજા કરમાવે છે ? ’ વિદ્વાનો કહે ‘ આવાને આંખ ફેંડાવી, નાક-કાન કપાવી, ગઘેડે બેસાડી આખા ગામમાં લાકડી-ઘોડા-સાટકા મારતાં મારતાં ફેસ્વવો, પછી ગામ બહાર કુર રીતે શરીરમાંથી માંસ કાપી કાપીને મારી નાખવો.’

રાજા આ સાંભળીને થથરી ઊઠ્યો ! એના મનને થયું કે “ અરરર ! ગુનેગારે ગુનો કર્યો એ તો એને ભારે; પરંતુ મારે રાજા થઈને ગુનેગારને આવો ત્રાસ આપવાનો ? હું રાજા છું માટે જ અવાર-નવાર ગુનેગારોને આમ ત્રાસ આપવાનો ? ભલે કાયદા મુજબ ન્યાય તોળ્યો કહેવાય, પરંતુ કુદરત કાંઈ માફ કરે નહિ. ‘ તમે બીજાને ત્રાસ આપો છો ? ત્રાસ આપી રાજા થાઓ છો ? અરે ! કોઈ ત્રાસ આપે એમાં રાજા

થાઓ છો ? તો તમે કુદરતના ગુનેગાર છો, ને એ કુદરત કાંઈ સજા કર્યા વિના તમને છોડે નહિ.' તો ધિક્કાર પડો આ રાજવીપણાને ! કે જેમાં અવાર-નવાર જીવોને ત્રાસ આપવાના હોય છે. અરે ! સામાન્ય ગૃહસ્થપણું પણ જીવોની હિંસાથી ભરેલું છે, તો મોટા રાજવીપણાના જીવનમાં જીવોની કેવી કેવી અને કેટલી કેટલી હિંસા ? ધિક્કાર છે સંસારવાસને ! ઘરવાસને ! કે જેમાં રહ્યે આવા ઘોર પાપો કરવા પડે."

બસ, સુદૃઢ રાજા મહેલમાં આવ્યો પણ મનને ચેન નથી; પેલા ગુનેગારને સજા સાંભળેલી એના પર

આ સંસારના જીવોના દુઃખ જોઈ જીવો પર ભારોભાર દયા ઉભરાય છે, અને જીવોને એવાં દુઃખ પહોંચાડનારી વિવિધ હિંસાથી ભારોભાર ભરેલા સંસાર પર વૈરાગ્ય વધતો ચાલે છે.

વિવેક આનું જ નામ છે કે દુઃખદ પરિણામ જોઈ એ નીપજાવનાર વસ્તુ પરથી દિલ ઊભગી જાય.

જો દિલ ન ઊભગે તો વિવેક શો રહ્યો ?

ભાગીદાર વિશ્વાસઘાતી નીવડવાનું જાણ્યા પછી એના પર દિલ હવે ઓવારી જતું નથી, પણ ઊભગી જાય છે.

મનને થાય છે કે આવા અવિશ્વસનીય માણસને દિલ ક્યાં સોંપ્યું ?

આ શું કયું ? વિવેક કર્યો, દિલ દેવા લાયક હોય તો તે વિશ્વસનીય માણસને જ દેવા લાયક હોય, અવિશ્વસનીયને નહિ, પછી ભલે એ ઉપરથી ગમે તેટલો લાભ દેખાડતો હોય, અને ગમે તેટલા પ્રેમના સવાસલાં કરતો હોય; પરંતુ જો એણે અંદરખાને વિશ્વાસઘાતનું કામ કર્યું છે, દુકાન પર બેસીને ભાગીદારીના ધંધામાં નહિ પણ ખાનગી રીતે પોતાના અંગત ધંધામાં જ મુખ્ય ધ્યાન રાખ્યું છે, અને મોટા લાભના સોદા ખાનગી રાખી પોતાના અંગત ધંધાખાતે જ લીધા છે, તો એ વિશ્વાસઘાતનું જ કામ કરી રહ્યો છે. પહેલાં આપણે આ ન જાણ્યું ને ત્યારે એના પર ખૂબ પ્રેમ દાખવતા હતા, પરંતુ પાછળથી આ વિશ્વાસઘાતની ખબર પડી, તો શું હવે એ ભાગીદાર પર પૂર્વવત પ્રેમ બન્યો રહે ? શું એને પહેલાંની માફક દિલ આપીએ ? ના, જો આપીએ તો આપણે નિર્વિવેકી બુદ્ધિ ગણાઈએ. એમાં તો પછી મોટી પછાડ ખાવાનું થાય, ભારે વિશ્વાસઘાતના વધુ તુકસાનના ભોગ બનવું પડે. પરિણામ દારુણ બોલ્યા પછી પણ જે વિશ્વાસ રાખીને તણાયા તે તારાજ થઈ ગયા.

બસ, સુદત્ત રાજાએ સંસારવાસની આ અવિશ્વસનીયતા જોઈ. એમાં અઢળક પાપાયરણ અને પાપકર્મ-બંધની મહાતુકસાની જોઈ. એનાથી દિલ

ઊલગી ગયું અને તરત ચારિત્ર લીધું. ચારિત્ર અને તપ-સ્વાધ્યાયમાં એવું દિલ લગાડ્યું કે એમને અવધિજ્ઞાન પ્રગટ થઈ ગયું. આટલી બધી ઊંચી સાધના? હા, પોતાની પૂર્વની ધર્મહીન દશાનો તીવ્ર સંતાપ હતો તેથી ધર્મ હાથમાં આવ્યા પછી ધર્મ સાધવાની મહા તાલાવેલી અને એ સાધવામાં મહા આનંદ હતો.

આપણી ધર્મહીન દશાનો સળગતો સંતાપ ન થાય ત્યાં સુધી ઊંચી ધર્મસાધના અને ધર્મમય અવસ્થાની તાલાવેલી અને આનંદ શી રીતે આવે?

સવાલ થશે,—

ધર્મહીન દશાનો સંતાપ શી રીતે ઊભો કરવો?

એવો સંતાપ કેમ નથી થતો એનું નિદાન તપાસો. તો આ દેખાશે કે જીવનમાં પૈસા-ટકા, ખાનપાન, કપડા-લત્તા, ઘર, દુકાન, પત્ની-પુત્રાદિ મળી જવામાં મનને પછી કોઈ ત્રુટિ કોઈ ખોટ લાગતી નથી. ક્યારેય ત્રુટિ દેખાય તો આ જ કે ‘બસ એ બધું મનમાન્યું કેમ મેળવી લઉં!’ સવારથી રાત સુધી એજ લગન અને એના જ પ્રયત્ન ચાલ્યા કરે છે, ત્યાં ‘મારા જીવનમાં ધર્મની કેમ ખોટ? કેટલી ખોટ?’ એ શાનું હૈયે આવે? ધર્મની ખોટ પર સંતાપ થવો જોઈએ તે શાનો થાય?

પૈસા—પરિવાર....વગેરેની સારાસારી હોય ત્યાં મનને આરામ છે, ‘ચાલો ચિંતા નથી, બધું બરાબર આવી મળ્યું છે, ને બધું બરાબર ચાલે છે.’ એટલે ત્યાં સારાસારીમાં ધર્મની ખોટ લાગતી નથી; અને આકૃત આવે ત્યાં એ આકૃત ટાળવા દુન્યવી ઉપાયો અને દુન્યવી રીતરસમમાં જ રચ્યા પચ્યા રહેવાય છે! એટલે સારાસારી ન હોય ત્યાંય ધર્મની ખોટનો વિચાર સરખો નથી! કદાચ ત્યાં ધર્મ કરવાનો વિચાર થાય તો ય તે માત્ર આકૃત ટાળવા પૂરતો જ વિચાર, બાકી આત્માના હિતને માટે કશો ધર્મ કરી લેવાનો વિચાર નહિ! આ કેવી દુર્દશા છે કે જીવનમાં દુન્યવી અનેક વસ્તુની ખોટ લાગે, પણ ધર્મની જ ખોટ ન લાગે? દુન્યવી વસ્તુ મનમાની મળી જવામાં જ સંતોષ હોય, ત્યાં ધર્મની ખોટ શાની લાગે? ત્યારે,

ધર્મની ખોટ લાગ્યા વિના ધર્મહીન દશાનો સંતાપ પણ શી રીતે ઊભો થાય?

દુન્યવી અનેક ચીજની ખોટ લાગે, ને ધર્મની જ ખોટ ન લાગે? એ કેવી દુર્દશા!

પૂર્વ પુરુષોનાં જીવન પર નજર નાખો કે એમને ક્યારે કેવા સંયોગમાં ધર્મહીન દશાનો સંતાપ ઊભો થયો અને એ સંતાપમાં એમણે શું શું કર્યું?

એમ માનતા નહિ કે ‘દુન્યવી ખાનપાન—પૈસા—

પરિવાર વગેરે મનમાન્યા મળી ગયા એટલે જગ જીતી ગયા !’ આ બધું તો અનંતીવાર મેળવ્યું અને અનંતીવાર ખોયું, ને અંતે રોયા ! ઉપરાંત કરેલા ધુમ પાપ, એથી અને એના ય પાછા કશા સંતાપ નહિ, તેથી આ સંસારમાં રખડતા રહ્યા તો એના પર શા સંતોષવાળો છો ? કે “ચાલો પૈસા-ટકા-ધર-પરિવાર બધું જોઈતું મળી ગયું છે, લગવાનની દયા છે, કશી ફિકર નથી.” આવો સંતોષ વાળવામાં સંસારના ભ્રમણ મિટાવવાની સાધના કરવાનું રહી જાય.

વંકચૂલની વ્રતમક્કમતા :-

જુઓ વંકચૂલ બાપરાજનો અન્યાય જોઈ રાજકુમારમાંથી બહારવટિઓ લૂંટારો બનેલો હતો, તે લૂંટારાઓની ટોળકી લેગી કરી એનો આગેવાન બનેલો. બોલો એણે જીવનમાં ઘોર પાપો કરવામાં બાકી રાખી હશે ? પરંતુ જ્યારે એક રાત્રે રાજ્ય-મહેલના ઝરુખા પર ચઢી અંદરમાં ચોરી કરવા પેઠો, અને રાણીએ એને લોગ માટે લોળવવા છતાં એ ન લોળવાયો, - કેમકે પૂર્વે મુનિએ આપેલ ચાર નિયમમાં આ એક નિયમ હતો કે ‘રાણી સાથે દુરાચાર ત્યાગ,’ એટલે રાણીએ એના પર ખોટો આરોપ ચડાવી પકડાવ્યો, પણ રાજા બાબુના ખંડમાં જાગતો સૂતેલો તે એણે રાણીની માગણી સામે વંકચૂલની મક્કમતા સાંભળેલી,

એટલે એણે વંકચૂલને માત્ર શાખાશી આપી એટલું જ નહિ, પણ લૂંટારાનો ધંધો પડતો મૂકાવી પોતાનો દિવાન બનાવ્યો.

હવે એ દિવાનગીરીમાં શ્રાવક બનેલો છે, એ એના ચરિત્રના અંતિમ પ્રસંગ પરથી જાણવા મળે છે; કેમકે એને એવો કોઈ ભારે રોગ થયો છે એ વખતે વૈદ્ય એને કાગડાના માંસના અનુપાનમાં દવા લેવાનું કહે છે. ત્યાં એને પેલા ચાર નિયમમાં એક નિયમ 'કાગડાના માંસના ત્યાગ'નો હોઈ એ અનુપાન લેવાની ના પાડે છે.

વૈદ્ય કહે 'તો પછી જો આ રીતે દવા નહિ લેા, તો રોગ જીવલેણુ નીવડશે,'

ત્યારે વંકચૂલ કહે છે, - 'લલ્લે, મોતની ચિંતા નહિ, પણ નિયમનો ધર્મ પળાશે ને ? ધર્મ પાળતાં મોત આવે એ તો ધન્ય મૃત્યુ !'

એ વખતે રાજા એને આ અનુપાનમાં દવા લઈ લેવા સમજાવે છે, છતાં વંકચૂલ પોતાના નિયમમાં મક્કમ છે. ત્યારે રાજા પરગામથી એના શ્રાવકમિત્રને બોલાવે છે, જેથી એ વંકચૂલને એ દવા લેવા સમજાવે છે. અલબત્ત આ શ્રાવકમિત્ર ખરેખરો કલ્યાણમિત્ર છે એટલે એ વંકચૂલને ખાનગીમાં પૂછીને જાણી લે છે

કે એને નિયમ બરાબર પાળવો છે. વંકચૂલ નિયમની દઢતા જ બતાવે છે, એટલે પછી એ રાજાને કહી દે છે કે ‘આ કોઈ પણ રીતે પોતાનો નિયમ લાંગે એમ નથી’ એટલે રાજા પણ પછી તાંત મૂકી દે છે, અને વંકચૂલ રોગની ઉગ્રતા થતાં મૃત્યુ પામે છે, પણ મરીને બારમા વૈમાનિક દેવલોકે જાય છે.

અહીં જોવાનું આ છે કે એને શ્રાવક મિત્ર હતો એ હિસાબે પોતે પણ કેવો શ્રાવક બન્યો હશે કે નિયમની દઢતામાં મરીને બારમા દેવલોકે જાય ?

બારમો દેવલોક એટલે શ્રાવકની અરમસીમા.

શ્રાવક શ્રાવકપણામાં મરે તો વધુમાં વધુ બારમા દેવલોકે જાય એની ઉપરના નવઐવેયક અને અનુત્તર વિમાનના દેવલોકનું આયુષ્ય કર્મ સાધુ જ બાંધી શકે. ત્યારે આ વંકચૂલે શ્રાવકપણાની જિંચી સીમાએ બંધાતા ૧૨મા દેવલોકના આયુષ્ય કર્મની પાછળ ધર્મપરિણુતિ કેવી ઉભી કરી હશે ? એ જિંચી ધર્મ-પરિણુતિ શાના ઉપર ઉભી થયેલી ? કહો, દિવાન બન્યા પછી એ શ્રાવક મિત્રના યોગે તથા સાધુ સંપર્ક પામી શ્રાવક બન્યો હશે ત્યાં એને પોતાની લૂંટારા બહારવટિયાપણાનાં પાપોનાં જીવન પર ભારે સંતાપ થયો હશે. એ સંતાપ પણ માત્ર એકવાર ધર્મને હવે ધર્મ સ્વીકાર્યો, એટલું જ નહિ, પરંતુ

પાપસંતાપ વારંવાર કર્યો હશે, કેમકે એકવાર પાપ-
સંતાપ થઈને ધર્મલેશ્યા જાગી તો ગઈ. પરંતુ હવે

ધર્મલેશ્યા વધારતા જવાનું તો જ બને કે પોતાની
નજર સામે અવારનવાર પોતાનું પૂર્વનું પાપી જીવન
આવી આવીને એના પ્રત્યે અતિ ધૂણા અને સંતાપ
થયા કરે

કે ‘અરરર! કેવું મારું પૂર્વનું ગલીચ પાપજીવન!
હાય! કેવા મારાં પૂર્વનાં ગોઝારા પાપ!’ પાપોનો
આ સળગતો સંતાપ થતો રહેતો હોય એટલે એની
સામે ધર્મમાં-ધર્મલેશ્યામાં-ધર્મપરિણતિમાં જોમ
આવે, વેગ આવે, એમાં નવાઈ નથી.

દા. ત. જીઓ મેવા, મિઠાઈ, ફળ-ફરસાણ ઉડાવવાના
પાપનો તીવ્ર સંતાપ થાય તો પછી એના ત્યાગરૂપ
આયંબિલ વગેરે તપ ધર્મની લેશ્યામાં વેગ આવે, ને
એ પાપસંતાપ ચાલુ રહે તો આયંબિલ ઓળીના
પારણે પણ ધર્મપરિણતિ એવી જામેલી હોય કે ત્યાં
પારણાના દિવસોમાં પણ મેવા-મિઠાઈ-ફળ-ફરસાણ
લેવાનું મન જ ન થાય.

એટલે જ આ વિચારવા જેવું છે કે જો વર્ધમાન
આયંબિલ ઓળીયોનાં પારણાના દિવસોમાં મેવા-
મિઠાઈ-ફળ-ફરસાણ સારી રીતે ને નિરાંતે લેવાનું મન
થતું હોય તો આયંબિલની ઓળીઓ કરીએ તો

ઉત્તમ, પરંતુ ત્યાં આયંબિલો ચાલવા વખતે મેવા-મિઠાઈ-ફળ-ફરસાણના પૂર્વે સેવેલા પાપના સળગતા સંતાપ ક્યાં રહ્યા ?

પરંતુ કહો કે હજી ‘મેવા-મિઠાઈ-ફળ-ફરસાણ ઉડાવવા એ મહાપાપ છે’ એમ મનને લાગતું નથી, એમ કહેતા નહિ,-

પ્ર૦- તો શું મેવા-મિઠાઈ વગેરે છોડીને આયંબિલ અમથા કરતા હોઈશું ?

ઉ૦- અમથા નહિ, ધર્મ કરી પુણ્ય ઉભું કરવા માટે, અને પાપકર્મેનો ક્ષય કરવા માટે, અથવા કીર્તિ કમાવા માટે પણ આયંબિલની ઓળીઓ થાય. બાકી તો આત્મનિરીક્ષણ કરવાનું છે, જાતે જ જાતને તપાસવાની છે, કે

મેવા-મિઠાઈ-ફળ-ફરસાણ ઉડાવવા એ મહાપાપ છે. એવું હૈયાને લાગે છે ? અને

લાગતું હોય તો અત્યારસુધી એ ઉડાવ્યાનો સળગતો સંતાપ છે ?

અને એ સંતાપમાંથી આયંબિલ તપની લાવના ઊભી થઈ છે ?

કે પછી ‘જીવનમાં આયંબિલ ઓળીઓ કમાઈ લેવી એમાં ખોટું નથી, ને એમાં વચમાં અવસર મળે ત્યારે મેવા-મિઠાઈ-ફળ-ફરસાણ ઉડાવી લેવા એ પણ

‘મોટું નથી,’ એમ લાગે છે ?

જો જો કોઈના સામે જોવાનું નથી, માત્ર પોતાનાં આત્માનું નિરીક્ષણ કરવાનું છે કે હું પોતે કયાં ઊભો છું ?

હજી માંસલક્ષણ મોટું પાપ લાગે છે, કંદમૂળ-લક્ષણ મોટું પાપ લાગે છે, પરંતુ ‘મેવા-મિઠાઈ-ફળ-ફરસાણ ઉડાવવા એ મોટું પાપ છે,’ એવું મનને યેસતું નથી ! પૂછો,-

પ્ર૦- મેવા-મિઠાઈ-ફળ-ફરસાણ એ મોટું પાપ શી રીતે ?

ઉ૦- એનું કારણ આ છે. પહેલું એ સમજી રાખો કે,-

જો ઉપવાસ એટલે કે નહિ ખાવું એ ધર્મ છે, તો ખાવું એ પાપ છે. એમાં વળી મેવા-મિઠાઈ વગેરે અત્યંત રાગ કરાવનારા છે માટે એ મહાપાપ છે.

તો કહેશો કે,-

જિંદગીભર ઉપવાસ કેમ નહિ ? :-

પ્ર૦- તો પછી જિંદગીભર ઉપવાસ જ કેમ નથી કરાતા ?

ઉ૦- એનું કારણ એ છે કે જીવનમાં એક માત્ર ઉપવાસની જ આરાધનાથી પતી જતું નથી, પરંતુ

ખીજા ખીજા પણ જિનલક્ષિત, સાધુસેવા, શાસ્ત્ર-
સ્વાધ્યાય, વગેરે અનેકાનેક ધર્મની આરાધના કરવાની
છે. એ કરવાનું તો જ બને કે જો શરીર ટકી રહે,
અને સશક્ત રહે. એટલે એ શરીરને ટકાવી રાખવા
અને સશક્ત રાખવા જરૂરી ખાવું પડે છે. છતાં જો
ખાવું એ પાપ સમજતા હોઈશું તો જ વચમાં વચમાં
ઉપવાસ ખુશખુશાલ કરવાનું મન થશે, તેમજ ખાવાના
દિવસે ખાવાના ટંક ઘટાડી નિત્ય એકાસણામાં આવી
જવાશે. ખાવું એ પાપ છે એવું સમજનારો જ
નવકારશીમાંથી પોરિસીમાં સહેલાઈથી આવી શકશે;
કેમકે મનને ઉમેદ છે કે ‘દિવસ ચડતાં, ખાવાનું
પાપ જેટલું મોડું ક્યું એટલું સારું.’ ‘એમ સાંજે
પણ ખાવાનું પાપ વહેલું બંધ ક્યું એટલું સારું,’
એ લાવના રહેવાથી જ્યારે બપોરે જમ્યા પછી એમ
લાગે કે ‘આજે મોડા જમ્યા છીએ અથવા વહેલા
પણ ભારે પદાર્થ પૂરો જમ્યા છીએ તેથી સાંજે
ખાવાની જરૂર નથી રહેવાની, તો લાવો, તિવિહાર જ
કરી લઈએ; કેમકે ખાવાનું પાપ છુટ્યું એટલું સારું.
ખાવું એ પાપ છે એ નહિ સમજાય ત્યાંસુધી
આહારસંજ્ઞા લયંકર નહિ લાગે. વાસ્તવમાં જુઓ તો
દેખાશે કે આહારસંજ્ઞા લયાનક છે. પૂજામાં બોલો
છા ને,-

“આહાર કરતાં અહનિશ માચ્યો,
નાચ્યો ઈણું સંસાર,
સાંભળ વિસરામી”

અર્થાત્ હે જગતને વિશ્રામ આપનારા દેવાધિદેવ ! તમે સાંભળો કે હું આહાર કરવામાં રાત-દિવસ રાચ્યો-માચ્યો રહ્યો, આહારસંજ્ઞા રાત-દિવસ જીવતી જાગતી રાખીને એને પોષ્યા કરી, તેથી આ સંસારમાં નવનવા જન્મરૂપી વેશ કરીને નાચતો રહ્યો. આહાર-સંજ્ઞાના પાપમાં જ મનમાં જીએ કીડા-કીડી-મંકોડા-માકણુ-મચ્છર વગેરેનાં જીવન કેવાં છે ? દિવસ-રાત એક જ મુખ્ય લેશ્યા ખાઉં ખાઉંની ! કેમ આમ ? કહો, પૂર્વે કાઈક મનુષ્ય અવતારે વિવેકના જન્મમાં આવ્યા છતાં ખાઉં ખાઉંની લેશ્યા પર કાપ જ મૂક્યો નહિ. અવિવેકથી દહાડે ખાઉં રાતે ખાઉં ‘વગર તિથિએ ખાઉં ને તિથિએ પણ ખાઉં’;.....આ ‘ખાઉં ખાઉં’ની લેશ્યામાં કર્મસત્તા એ લાવ તેવો લવ આપી દીધો, - ‘જા કીડી થા કીડો થા માકણુ થા, મચ્છર થા ત્યાં ખાઉં ખાઉંના લાવ સારા સચવાશે એમ જાણે કર્મસત્તા કહે છે.

જે જોદા જેવી આહારસંજ્ઞાએ કીડા-કીડીના અવતાર, તો ખાવું એ પાપ ? કે ધર્મ ? કહો પાપ.

એટલે હવે જો એ પાપ હોવા છતાં ધર્મજીવનને ટકાવવા માટે ખાવું પડે છે તો ‘ખાવાના પાપ ઉપર રસના અને રાગના પાપ કેટલા વધારવા?’— એ ખાસ વિચારવા જેવું છે.

રસના પાપ ભૂંડા છે,

કેમકે નથી ને પછીથી કદાચ એવો કોઈ ભૂંડો કે પેટના કૃમિ વગેરેનો અવતાર મળ્યો તો વિષ્ણોનો જ રસ બહુ મીઠો લાગશે ! નહિતર તો વિચારો ને કે ભૂંડને કે કરમિયાને આવી તદ્દન ગંદી વસ્તુ કેમ ગમે ? મનુષ્યપણે એ જીવને કાંઈ વિષ્ણના રસનો આનંદ હતો નહિ, પરંતુ કહો કે મૂળમાં ખાટા-મીઠા-તીખા રસનો રાગ ભારે, તે રસનો રાગ અહીં કનડે છે, ને ભૂંડના અવતારે મેલાના રસનો, ને કાગડાના અવતારે માણસના લીંટ-બળખાના રસનો, ને ગધેડાના અવતારે ઉકરડાના મલિન પદાર્થોના રસનો રાગ લગાડી દે છે. વારસો માત્ર રાગનો, પછી એ રાગનો વિષય ગમે તે હો; અર્થાત્ જેવો ભવ તેવા વિષયનો રાગ જામી પડે. ભવ બિલાડીનો, તો ઉંદરના રસનો રાગ બિલસતો રહે.

આ ભયાનકતા રસ અને રાગની જોઈ, રસ અને રાગના પાપ ધૂમ પ્રમાણમાં સેવ્યા, એનો સળગતો

સંતાપ જો કેળવાય તો એના ત્યાગની ઝંખના રહે, એમ તપને વિસારીને ‘ખાઉં ખાઉં’ ની આહારસંજ્ઞાના પાપની લયાનકતા સમજાય ને એના પર ઘણા-સંતાપ રહ્યા કરે, તો તપની ભાવના મનમાં રમતી રહે.

તંદુલિયા મચ્છને ઘોર આહારસંજ્ઞા :-

આહારસંજ્ઞાની લયાનકતા શાસ્ત્ર તંદુલિયા મચ્છના દૃષ્ટાન્તમાં એવી સમજાવે છે કે એ બિચારાની કાયા તો તંદુલ યાને ચોખાના દાણા જેવડી, અને એ રહે મોટા મગરમચ્છના આંખની પાંપણ ઉપર; ને ત્યાં એ ખાઈપીને આરામથી પડેલા મોટા મચ્છના પહોળા મોઢામાં નાની નાની અઢળક માછલીઓ પાણીના મોજાં ભેગી પેસીને પછી મોજાં પાછું નીકળવા સાથે બહાર જેમકુશળ નીકળી જતી જુએ છે ત્યારે એ તંદુલિયા મચ્છના મનને એમ થાય છે કે “અરરર ! આ મૂરખ મોટો મત્સ્ય ! આટલી બધી વગર મહેનતે મોંમાં આવેલી માછલીઓ હોઘ્યાં નથી કરી જતો ? ને એમજ નીકળી જવા દે છે ? જો હું એની જગાએ હોઉં તો એક પણ માછલી જવા ન દઉં, બધી ખાઈ જાઉં” આ દુષ્ટ ભાવના કોણ કરાવે છે ? ‘ખાઉં ખાઉં’ ની આહારસંજ્ઞાનું પાપ એ કરાવે છે. ત્યારે આહારસંજ્ઞા કેવી લયાનક ? એનામાં કયાંથી એ લયાનક આહારસંજ્ઞા આવી ? કહો, એ તંદુલિયો

મચ્છ એકવાર મનુષ્ય અવતારે હશે ત્યારે અનભુત્તં નહિ, પણ જાણી જોઈને સમજપૂર્વક ‘ખાઉં ખાઉં’ ની આહારસંજ્ઞા ખૂબ પાળી પોષી હશે એનું આ ક્ષણ છે. અજ્ઞાનીના ખાવાના સૂત્રો આ છે,—

‘સો કામ પડતાં મૂકીને ખાવાનું કામ પહેલું;’

‘ખાય સો ધાય,’ ‘ખધું કરીએ છીએ, તે નિરાંતે ખાવાપીવા લોગવવા માટે;’

‘ખાધું એ ખાપનું, બાકી રહ્યું તે પારકું;’

‘અહીં મળ્યું છે તો ખાઈ લો. મર્યા પછી કેને ખબર મળશે કે કેમ?’

‘કાંઈ મરીને ધરમ ન થાય, ધરમ તો ખાઈપીને નિરાંતે થાય’

આવા આવા અજ્ઞાન સૂત્રો ઘડી રાખ્યા હોય એટલે પછી આહારસંજ્ઞા પોષવામાં શું કામ બાકી રાખે? એમાં નસીબજોગે માછલાની ગતિનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું એટલે બિચારો મરીને તાંદુલિયો મચ્છ થઈ ગયો! યા બીજી ગતિઓમાં રખડતો રખડતો તાંદુલિયા મચ્છના અવતારમાં આવી ગયો! તો પેલી આહારસંજ્ઞા પોષેલાના ભારોભાર સંસ્કારોનું મોટું બંડલ અહીં લઈને જ આવ્યો છે. એટલે હવે એને

એ સંસ્કારોના જોરે ઢગલો માછલીઓ ખાઈ જવાની એવી ભયાનક કાળી લેશ્યા થાય એમાં નવાઈ શી? ભલેને શરીર સાવ નાનું છે, પરંતુ સંસ્કારોનું પોટલું મોટું છે, તે આત્મામાં એનો પડઘો પાડવારૂપે એવી લેશ્યા કરાવે છે.

પરલોકે આહારદિસંજ્ઞાઓનો સંસ્કારવારસો કેટલો દુઃખદ !

મોટા તીર્થંકર લગવાન ખુદ તપનો જંગ મચાવે છે ! મહાવીર પ્રભુએ સાડાબાર વરસમાં સાડા અગીયાર વરસ જેટલા ઉપવાસ કર્યા ! પ્રભુએ જગતને પણ આ તપનો ખૂબ ઉપદેશ કર્યો; તો મોટા શાલિભદ્ર મુનિ ધનાજી મુનિ ધન્નો અણુગાર મેઘમુનિ સનત્કુમાર ચક્રવર્તી મુનિ જેવાઓએ ભારે તપસ્યાઓ કરી ! આ શું સમજીને કરી હશે ? તપ ન કરતાં આરામથી ગોચરી પાણી કરી આ મહા પ્રભાવક મુનિ મહર્ષિઓને લોકોમાં ધર્મનો ઉપદેશ આપતા રહેવાનું નહિ આવડતું હોય ? બધું આવડે, પરંતુ કહો એમને સચોટ લાગી ગયું કે ખાવું એ પાપ છે, તેમજ અત્યારસુધી ખા-ખા કર્યાના પ્રબળ સંતાપ ઉઠ્યો તેથી લાગી પડ્યા.

મહા તપસ્યાઓ કરવામાં ધર્મમાં જોસ પાપના પ્રબળ સંતાપથી આવે છે.

વંકચૂલને એવો પ્રબળ સંતાપ હશે ત્યારે જ ને એના નિયમ પાલનના ધર્મમાં એવો જોસ હતો કે જે એને મરીને બારમે દેવલોક જન્મ અપાવે? નહિતર તો એના બહારવટિયાપણાના જીવનમાં પાપો કેવા કેવા કરેલા? જંગલમાં સાધુ મળ્યા ત્યારે કશું અભક્ષ્ય છોડવા તૈયાર નહિ, માંસાહાર છોડવા તૈયાર નહિ, માણસની હત્યા છોડવા તૈયાર નહિ, દુરાચાર છોડવા તૈયાર નહિ, આ પરથી એના મનની લેશ્યા કેટલી બધી પાપભરેલી હશે? તેમજ એવા એવા પાપો એના જીવનમાં કેવા સંભવિત હશે? એનું માપ નીકળે છે. શું આ કુર પાપોની લેશ્યા માફ થઈ જાય? ને શું એવા કુર પાપો માફ થઈ જાય? ને એ બારમા દેવલોકે ચડી જાય? પરંતુ શાસ્ત્ર કહે છે,—

પ્રબળ પાપસંતાપ-દુષ્ટગર્હા પાપકર્મોના ગંજ તોડી નાખે છે, અને પ્રબળ પાપાનુબંધો નષ્ટ કરી દે છે; અને

પ્રબળ પાપસંતાપ એ પછીથી સેવાલા ધર્મમાં એવો જોસ લાવી દે છે કે જે ઊંચા પુણ્યાનુબંધ અને પુણ્ય ઊભા કરી આપે.

નાસ્તિક પ્રદેશીનું કેવું ઉત્થાન ? :-

નાસ્તિક રાજા પ્રદેશીને શું થયું? નાસ્તિકપણામાં રાજધાનીમાં આખી પ્રજાને બાવા-જોગી-સાધુ-

સન્યાસીથી વંચિત રાખેલી ! મનની લેશ્યા કેવી કાળી
 કે ‘ મારી પ્રજા ત્યાગ-તપ વગેરે ધર્મના ધર્તીંગોથી
 દુઃખી ન થવી જોઈએ, અને પ્રજા યથેચ્છ ખાનપાન,
 વિષયવિલાસ, રંગરાગ, અને ધનસંપત્તિ-મોહમાયા
 વગેરેમાં આનંદ કલ્પોલ કરનારી બની રહેવી જોઈએ.’
 આ લેશ્યા કેવી કાળી ? કેવી કુર ? માત્ર પોતાની
 જાત નહિ, યા માત્ર ૨-૪ માણસ નહિ, પણ આખી
 પ્રજા ધનમૂર્છા વિષયવિલાસ અને રંગરાગમાં લીન
 રહે, તથા ધર્મથી દૂર રહે, એટલી ઉગ્ર મલિન લેશ્યા !
 આવો આત્મા થોડો જ ટાઇમ આસ્તિક બને ને
 શ્રાવક ધર્મ પાળે એટલામાં પહેલા વૈમાનિક દેવલોકમાં
 સૂર્યાભિ વિમાનનો માલિક થાય ? રાજા પ્રદેશી પોતાની
 સૂર્યકાન્તા રાણીમાં મુગ્ધ અને વિષયલંપટ પણ એટલો
 બધો ભારે હોતો કે જ્યારે એ આસ્તિક ધર્માત્મા બની
 એવા મોહના ચેનચાળા છોડી દે છે ત્યારે તો સૂર્યકાન્તા
 રાણીને એ પાલવતું નથી ને એટલે તો એ રાજાને
 ઝેર આપી મારી નાખે છે. એના મનને થઈ
 ગયું કે ‘ હાય ! જો પતિરાજા એવી અનંગ ચેષ્ટાઓ
 ને મોહકંદર્પના બોલથી મને આનંદ આપે નહિ, તો
 આવો પતિ મારે કામનો શો ? ’ કેવી પશુસુલભ
 લાલસાઓ છે ! એવી અનાર્યને શોભતી લાલસામાં
 જુઓ એ હવે કેટલી હદની નીચતામાં જાય છે ! એ

આગળ વિચારે છે, ‘એટલે તો બહેતર છે કે આ મરે તો પછી બીજા સાથે એવા ખેલ ખેલી શકું.’ આ હિસાબે એણે પતિને પોષધ-ઉપવાસના પારણે ઝેર દઈ દીધું ! એનાથી મારી નખાયેલ પ્રદેશી રાજા પહેલાં કેટલો બધો વિષયલંપટ, કામાંધ, અને મોહમૂઢ હશે એ સમજી શકાય છે એવી કામાંધ સ્થિતિમાં પ્રદેશી રાજાની કઈ ગતિ થાત ?

શાસ્ત્ર કહે છે, ‘નરક તરફ દોટ મૂકી રહેલ પ્રદેશી રાજાનો, ગુરુ કેશી ગણી મહારાજે, હાથ પકડયો, અને એને સ્વર્ગમાં ચડાવી દીધો !

ત્યારે અહીંઆ વિચારવા જેવું છે કે ‘કેશી ગણી મહારાજના ઉપકારથી રાજા બોધ પામી આસ્તિક ધર્માત્મા બનીને એવું તે એણે શું સાધ્યું કે એથી નરકગતિમાં લઈ જનારા પાપ જાણે માફ થઈ ગયા ?’

પ્રદેશીને નરકને બદલે સ્વર્ગનું કારણ :-

બસ, સાધ્યું આ, કે એણે પૂર્વે કરેલા ઘોર પાપોના પ્રબળ સંતાપ રાખી સમ્યક્ત્વ અને દ્વાદશ-વ્રતમય શ્રાવક ધર્મ પાળવામાં ભારે જોસ ઊભો કર્યો. જલિમ પાપો નજર સામે તરવરે, એનાથી પોતાનો ભયંકર સત્યાનાશ દેખાય, ત્યારે હવે એનાથી બચવું છે અને ‘બચાવનાર ધર્મ છે’ એવું હૈયાને ઠસી જાય,

એટલે પછી સ્વાભાવિક છે કે ધર્મ જોસવાળો આરાધાય. લાંબા મંદવાડમાં શક્તિ સાવ ગુમાવી બેઠેલો શ્રીમંત સાંજે થયા પછી કેવા જોસથી શક્તિની દવાઓ અને પૌષ્ટિક ખોરાક ખાય છે!

બાપુકી લક્ષ્મી સદા અને એશઆરામીમાં ગુમાવી બેઠેલો માણસ નસીબ જો ચારી આપે અને કોઈ સ્નેહી એને બીજા ધંધામાં જોડી દે, તો એ ધંધામાં કેટલો જોસ રાખે છે! કેમ વારુ? કહો પોતાની પૂર્વની અવલચંડાઈ નજર સામે તરવરે છે, એનાં માઠાં ક્ષણ નજર સામે તરવરે છે; અને એનો એને ભારે ખેદ છે તેથી હવે સહેજે સીધી લાઇનના ધંધામાં જોસ આવે જ.

બસ, એજ રીતે પૂર્વ જન્મેના ને આ જનમના ભયંકર પાપો નજર સામે રાખો અને એનો પ્રબળ સંતાપ રાખો, તો સહેજે ધર્મમાં જોસ આવે. અલબત્ત આત્મકલ્યાણની ઝંખના જોઈએ, તાલાવેલી જોઈએ, અને ‘ધર્મથી આત્માને ભારે બચાવ મળશે’ એની પૂરી શ્રદ્ધા જોઈએ. એ હોય એટલે તો પછી પોતાના પૂર્વ પાપોને જોઈ જોઈ સહેજે તારણહાર ધર્મમાં જોસ આવે. એક બાબુ પ્રબળ પાપસંતાપ અને બીજી બાબુ જોસ ઉત્સાહ અને વધતો ઉદ્વાસ, એનાથી થતી ધર્મની સાધના ચમત્કાર સરજે છે.

જુઓ. ઝાંઝરિયા મુનિનો ઘાતક રાજા કેવો કુર
કર્મો ગણાય રસ્તે જતો માણસ પોતાની રાણીનો
પૂર્વનો કોઈ ચાર હોવાનું પોતાને લાગ્યું એટલા
માત્રથી આવેશમાં આવીને તલવારથી એની હત્યા કરી
નાખવી ! પછી લલ્લે એ માણસ સાધુ હોય તોય એની
ચિંતા નહિ આમાં કોઈ અને અભિમાનનો આવેશ
કેટલો બધો ? ‘હું રાજા છું ગમે તેને મારી નાખું
એમાં મને કોણ પૂછનાર છે ?’- આ અભિમાનનો
આવેશ છે. અને કશી પૂછગાછ કર્યા વિના મનમાં
દ્વેષ ઉભો થયો કે તરત જ મારી નાખવાની જ વાત !
એ ક્રોધનો આવેશ છે, એ દ્વેષનો અતિ સંકલેશ છે.
એમાં સીધા નરકગતિનો જ યોગ્ય કર્મ બંધાય આવા
મહર્ષિની હત્યાના ઘોર પાપથી છુટકારો શે થાય ?

શાસ્ત્ર કહે છે.

ચેઘય દવ્વ વિણુસે,

ઠસિ ઘાએ, પવયણુસસ ઉદ્ધાહે, ।

સંજઘ ચઉત્ય ભંગે,

મૂલગ્ગી બોહિલાલસસ ॥

દેવદ્રવ્યના નાશમાં, ઋષિના ઘાતમાં, શાસનના
ઉદ્ધાહમાં, અને સાધ્વીના પ્રહસચર્યાના ભંગમાં બોધિ-
લાલના મૂળમાં અગ્નિ પડે છે. પછી જન્મારાના

જન્મારા સુધી જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ જ ન થાય ! ને
 ભયંકર દુર્ગતિઓના ભવોમાં ભટકવું પડે એ જુદું !
 ઝાંઝરિયા મુનિનો ઘાત કરીને રાજાએ આ સ્થિતિ ઉભી
 કરી હોય એ રાજા એજ ભવમાં ઋષિઘાત પછી થોડા
 જ વખતમાં કેવળજ્ઞાન પામે ? શું કેવળજ્ઞાન એ
 સામાન્ય વાત છે ? કોઈ સારી મનુષ્યગતિ નહિ,
 દેવગતિમાં ય ભવનપતિ જ્યોતિષ વૈમાનિક દેવલોકે ય
 નહિ, માત્ર સમક્રિત દેશવિરતિ-સર્વવિરતિ ભાવ પણ
 નહિ, કિન્તુ એથી ય આગળ અપૂર્વકરણ યાવત્
 અનાસંગ યોગ વીતરાગ દશા આવે, ત્યારે ઉપર
 કેવળજ્ઞાને પહોંચાય ! મહામુનિનો હત્યારો રાજા
 કેવળજ્ઞાન પામી જાય એ કેવો ચમત્કાર !

શાના ઉપર આ ચમત્કાર ? કહો, પાપના પ્રમળ
 સંતાપ પર.

અહીં એક પ્રશ્ન થાય.

પાપ સંતાપમાત્રથી કેવળજ્ઞાન શી રીતે ?

અહીં એ સમજી રાખવાનું છે કે કેવળજ્ઞાન
 વીતરાગભાવ આવે પછી જ પ્રગટ થાય. કેમકે કેવળજ્ઞાન
 પ્રગટ થવામાં સમસ્ત જ્ઞાનાવરણીય કર્મરાશિ, દર્શના-
 વરણીય કર્મરાશિ, અને પાંચેય અંતરાય કર્મરાશિ
 નષ્ટ થાય એ જરૂરી છે. ત્યારે આ નિકાચિત-

અનિકાચિત સમસ્ત ત્રણેય કર્મોના સ્કન્ધો આત્મા પરથી ઊખેડી નાખવાની તાકાત વીતરાગ દશાની છે. એમ કહેતા નહિ

પ્ર૦— વીતરાગ દશા તો ઉપશમ શ્રેણિવાલાને ૫ ૧૧ માં ગુણુઠાણે આવે છે, તો એમને કેમ સમસ્ત જ્ઞાનાવરણીયાદિ ત્રણ ધાતી કર્મો નષ્ટ થતા નથી ?

ઉ૦— એનું કારણ એ છે, કે

(૧) એકતો ઉપશમ શ્રેણિવાલા વીતરાગને સત્તામાં અર્થાત આત્માની સિલિકમાં હજી મોહનીય કર્મના સ્કન્ધો આત્મા પર ચીપકેલા ઉપશાંત પડ્યા છે, ત્યાં ક્ષીણ દશા જેવો સતેજ વીર્યોદ્ધાસ પરિણામ નથી મંદ પરિણામ છે આ પરિસ્થિતિમાં ૧૧ મેં ગુણુઠાણે સમસ્ત જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ નષ્ટ થવાની ભૂમિકા નથી. વળી

(૨) બીજી વાત એ છે કે ૧૨ મેં ગુણુઠાણે અંતર્મુહૂર્ત પછી પ્રત્યેક સમયે જ્ઞાનાવરણીયાદિ ત્રણ કર્મરાશિમાં અપૂર્વ સ્થિતિઘાત થતો આવે છે; તે એટલો જોરદાર કે ૧૨ માં ગુણુઠાણે છેલ્લું અંતર્મુહૂર્ત રહે ત્યાં સમસ્ત જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મની સ્થિતિ એટલા જ અંતર્મુહૂર્તની રહી હોય. આમ ક્ષપક શ્રેણિવાળાને ૧૨ માં ગુણુઠાણે અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ કર્મથી ત્રણ કર્મમાં સ્થિતિઘાત થાય છે જેના પ્રત્યેક સમયે વધતો

સ્થિતિઘાત વધતો ચાલી અંતિમ સ્થિતિ ત્રણ કર્મોની અંતમુહૂર્તની જ સ્થિતિ બાકી રહે છે. એટલે અંતિમ અંતમુહૂર્તમાં એ કર્મો લોગવાઈ જઈ નષ્ટ થઈ જાય છે. વાત આ છે,—

વીતરાગદશા જ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરી શકે છે;

ને વીતરાગ દશા લાવવા માટે જેમ રાગાદિ પરથી મન ઉઠી જાય, એમ રાગાદિનાં સાધનો પરથી ય મન ઉઠી જવું જોઈએ,

એની આસક્તિમાત્ર નષ્ટ થવી જોઈએ. ત્યારે હવે જુઓ કે અહીં આસક્તિ નષ્ટ કરવામાં પાપસંતાપ કેવુંક કામ કરે છે.

પાપોનો પ્રબળ સંતાપ છે એટલે જેમ મનને પાપો કરડે છે, પાપો પર અત્યંત ઘણા થાય છે, એમ પાપનાં સાધન પર પણ ઘણા થાય છે, અભાવ થઈ જાય છે. દા. ત. ઝાંઝરિયા મુનિના ઘાતક રાજાને આ પાપનાં સાધનો પર અભાવ થઈ ગયો. એણે જોયું કે

(૧) “આ ઋષિ હત્યા કરવામાં એક પ્રબળ નિમિત્ત રાજ્યમાલિકી બની આવી. ‘મારી પાસે રાજ્ય છે એટલે હું રાજા છું’ એના અભિમાન પર મનને એમ થયું કે ‘મને ઠીક ન લાગે એને ઉડાવું’ આ મુનિ રાણીના પૂર્વના કેઈ ચાર લાગ્યા, એ મને ઠીક ન લાગ્યા માટે રાજપણાના શુભાન પર તેમને મેં તલવારથી ઉડાવ્યા !

માટે મૂળ પાયામાં રાજ્યમાલિકી ખોટી, રાજ્ય જ ખોટું” એમ રાજ્ય પરથી દિલ ઊઠી ગયું, રાજ્ય પરથી આસક્તિ ઊઠી ગઈ...એમ

(૨) બીજું આ, કે રાજાને પોતાના શરીર પર પણ ઘણા થઈ શરીરની હિંસાની પ્રવૃત્તિ જોઈ શરીર પર પણ મમતા રહી નહિ. ‘આ શરીરથી ઋષિની હત્યાનું કામ થયું, માટે આ શરીર પણ હરામખોર,’ એમ કરી શરીર પરથી દિલ ઊઠ્યું, શરીર પરથી આસક્તિ ઊઠી ગઈ.

(૩) અકાર્યમાં ત્રીજું નિમિત્ત છે જાતનું અહંત્વ; કેમકે એણે ખોટા ખ્યાલ કરાવ્યા, ને ખોટું કામ કરાવ્યું તેથી અહંત્વ પણ ખોટું એમ કરી અહંત્વ પરથી દિલ ઊઠ્યું, અહંત્વ પણ અકારું લાગ્યું એટલે અહંત્વ પરથી આસક્તિ ઊઠી ગઈ.

મૂળ પાયો પાપસંતાપ કેવાક મહાકલ્યાણ સર્જે? :-

આમ રાજ્યસંપત્તિ, શરીર, અને અહંત્વ પરથી આસક્તિ ઊઠી ગઈ એટલે અનાસક્ત દશા આવી, અનાસંગ યોગ સાધ્યો; પછી તો વીતરાગભાવ આવતાં શી વાર? કરી વાર નહિ. એ આવતાં સમસ્ત જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મ નષ્ટ થઈ જતાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય, એ સહજ છે. આમ મૂળ પાયામાં પ્રબળ

પાપસંતાપથી ઝાંઝરિયા મુનિના ઘાતક રાજાને કેવલજ્ઞાન આવે એમાં આશ્ચર્ય કે અબુગતું કશું નથી પાપના પ્રબળ સંતાપથી ધર્મની સાધનામાં જોમ અને જોસ આવે છે. કેમકે પાપ પ્રત્યે ભારે ઘૃણા થાય, ભારે અભાવ થાય, એટલે સહેજે પાપના પ્રતિપક્ષી ધર્મ પર ભારે સદ્ભાવ અને ચાહના થાય. ‘પાપ તદ્દન કરવા જેવા નહિ, એટલે ધર્મ બહુ જ કરવા જેવો,’ એવું મનને લાગી જાય. દા. ત. જુઓ, પગ નીચે કીડી ચગદાઈ, ટળવળે છે; ખખર પડી; ત્યાં જો એનો પ્રબળ સંતાપ થયો તો અહિંસા ધર્મ પર ભારે ચાહના થાય; અહિંસા જ કરવા જેવી લાગે; એટલું જ નહિ પણ હિંસા કરાવનારું હરવા-ફરવાનું મૂકી પ્રભુભક્તિ, સામાયિક, શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય વગેરે ધર્મ કરવાનું મન થાય, એ કરવાની વૃત્તિ વધે. મનને થાય કે ‘બળ્યું આ હરવા-ફરવાનું ને મફતિયા શોખના કામ કરવાનું ! એના કરતાં પ્રભુભક્તિ, સાધુસત્સંગ, વગેરે ધર્મપ્રવૃત્તિ સારી.’

પાપનો પ્રબળ સંતાપ પાપ પર ઘૃણા કરાવે; ઉપરાંત પાપની પ્રેરક પ્રવૃત્તિ પર પણ અભાવ કરાવે; ને ધર્મપ્રવૃત્તિની સારી ચાહના ઊભી કરાવે, ધર્મ-પ્રવૃત્તિમાં વેગ લાવી દે.

સુવ્રત મુનિની રાજા પર દયા :-

એટલે જ શાસ્ત્રોમાં એવા પ્રસંગો જોવા મળે છે, જેમાં એક વખતના મહાપાપ આચરનારને કેઇ ગુરુની દયા થઈ, પાપ પર ઘણું થઈ, પાપના પ્રબળ સંતાપ ઊભા થયા. તો પછી એ જે ધર્મપ્રવૃત્તિમાં લાગ્યા તે એવી હૈયાની ચાહના સાથે અને એવા વેગથી લાગ્યા કે ટૂંક સમયમાં આત્માની મહાઉત્તતિ કરી દીધી. જુઓ અંઝરિયા મુનિનો ધાતકરાજ પાપસંતાપથી ચડી ગયો ને ?

પેલા સુવ્રત મુનિ પર શિકારી કૂતરા છોડનાર રાજા, જ્યાં જોયું કે કૂતરા મુનિના ધર્મતેજમાં અંજાઈ જઈ મુનિના ભક્ત જેવા બની ગયા ! ત્યાં એને પાપના ભારે સંતાપ થવાથી હવે જીવવું ઝેર જેવું લાગે છે, આપઘાત કરવા તૈયાર થઈ જાય છે ! પણ દયાળુ મુનિ એને હાથમાં રહેલા માનવજન્મની મહાકિંમત સમજાવે છે. કહે છે,—

‘જો, આપઘાતથી તું મરીશ, પણ તારાં પાપ નહિ મરે’

પરંતુ જ્યાંસુધી આ જનમ હાથમાં છે ત્યાંસુધી પાપનાં નિરાકરણ માટે અને આત્માનાં સુકૃતોના સંચય ભરી લેવા માટે મહાન તક છે, સોનેરી અવસર છે. પરંતુ જો જનમ જ ગુમાવી દીધો, તો પછી એ બધા પાપનિકાલ અને સુકૃત-સંચયોની તક ગઈ ! રાજા

પૂછે છે,-

પ્ર૦- પરંતુ શું આવા મારા ભયંકર પાપનો નિકાલ થઈ શકે ?

ઉ૦- જરૂર થાય, જ્ઞાનીઓ કહે છે, અહિંયા સંયમ અને તપધર્મથી આ શું, કિંતુ આનાથી પણ મોટાં અને તે પણ માત્ર આ જન્મના નહિ કિન્તુ જન્મો જન્મના પાપ નાશ પામી જાય છે! જે આ સાધનથી પાપ નષ્ટ ન થતા હોત તો જીવનો કદી ઉદ્ધાર જ ન થાય. કેમકે જીવ સમય સમય દુષ્ટ અધ્યવસાયોથી ઢગલો પાપો ખાંધ્યા કરવાનું કરે છે. એનો નિકાલ ભોગવી ભોગવીને કરવાનો હોય તો તો અંત જ ન આવે; કેમકે ખાંધવાના ઘણાં, ને ભોગવવાનાં થોડાં. વળી પૂર્વ પાપ ભોગવતો હોય ત્યારે પણ દુષ્ટ અધ્યવસાયોથી નવાં નવાં કર્મ ખાંધવાનું જોરદાર ચાલુ છે. એટલે સામાન્ય રીતે આવક વધારે, જાવક થોડી. પણ એનો નિકાલ એટલા માટે આવે છે કે ભોગવવા સિવાય અહિંસા-સંયમ-તપ એ ત્રણ સાધનથી થોડખંધ પાપો નષ્ટ થઈ જાય છે, ને એમ કરતાં કરતાં એક સમય એવો આવીને ઊભો રહે છે કે જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ અહિંસા-સંયમ-તપથી સર્વ પાપનાશ બની આવે છે. પરંતુ આ બધું માત્ર મનુષ્ય જન્મમાં બની આવે. માટે કહેવાય છે કે

મનુષ્ય જન્મ એ સર્વપાપનાશ અને સુકૃતસંચયનું
અનન્ય કારણ છે.

તેથી જ્યાંસુધી મનુષ્ય જન્મ હાથમાં છે ત્યાંસુધી
આ કાર્ય થઈ શકશે. આપઘાતથી જન્મ ખોઈ નાખ્યે
આમાંનું કશું નહિ બની શકે.

મુનિ રાજાને કહે છે, ‘જો મહાત્મભાવ ! જ્યારે
અહિંસા સંયમ તપથી યુગજીના જન્મોનાં નાના મોટાં
પાપો નષ્ટ થઈ જાય છે, તો પછી તારું આ જન્મનું
પાપ એનાથી કેમ નષ્ટ નહિ થઈ જાય ?

બસ, રાજાને મુનિને ફાફેડી નખાવવા શિકારી
ફૂતરા છોડી મૂક્યાના ઘોર પાપનો પ્રબળ સંતાપ તો
હતો જ, અને એથી જ તો એ આપઘાત કરવા
તૈયાર થયો હતો, પરંતુ હવે સાચો ઉપાય જાણવા
મળતાં રાજા ત્યાં ને ત્યાં જ અહિંસા-સંયમ-તપને
અપનાવી લેવા તૈયાર થઈ ગયો ! અત્યાર સુધી કશો
ધર્મનો અભ્યાસ ખરો ? ધર્મનો અભ્યાસ ? જેને
જંગલનાં નિર્દોષ હરણિયાં સસલાં જેવા પંચેન્દ્રિય
પશુઓના શિકાર કરવા જોઈતા હતા, એ રાજા
વિષયલંપટ પણ કેવોક હશે ? પરિગ્રહની તૃષ્ણા-મમતા
પણ એને કેવીક હશે ? આવાને ધર્મનો અભ્યાસ ?
હજીની ઘડી સુધી જેને ધર્મનો કશો અભ્યાસ નહિ,
એ ચારિત્ર લે !

ધર્મના અભ્યાસ વિના ચારિત્ર લેવાય ? :-

તમે કેમ ચારિત્ર લેવા તૈયાર નહિ? કહેશો ‘હજી કાંઈ એવો ધર્મનો અભ્યાસ નથી. અથવા કહેશો પુણ્યનો ઉદય નથી.’ પરંતુ એ બહાનાં છે. આ રાજા સામે બુઝો. ખરી વાત તો પાપોનો પ્રબળ સંતાપ નથી રાજા અત્યારે એકદમ જ સર્વથા સંસારત્યાગ કરી અહિંસા-સંયમ-તપમય મહાન ચારિત્રધર્મ લેવા તૈયાર થઈ જાય છે! કારણ કાંઈ? એજ, કે એને પાપસંતાપ; પાપનો પ્રબળ બળાપો છે. એ પ્રબળ પાપસંતાપે ધર્મનો વેગ એવો લાવી મૂક્યો કે સામાન્ય ત્યાગ નહિ, સામાન્ય વ્રત-નિયમ નહિ, સામાયિક પૂજા નહિ, કિન્તુ સર્વ સંસારત્યાગ! સર્વવિરતિ-ચારિત્ર! સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ હિંસા પણ નહિ એવી અહિંસા વગેરેના મહાવ્રત પર એ ચડી ગયો!

કારણ મન પર આ ખ્યાલ છે કે,

‘પાપ કરવામાં પાછું વળી જાયું નથી, પાપ ભયંકર કર્યાં છે, તો હવે એનો નિકાલ કરનાર ધર્મ પણ ઉત્કૃષ્ટ કરવાનો, અને તે કરવામાં પાછું વળીને જોવાનું નહિ.’

ધર્મની ભૂખ-તમન્ના-કંદર કેવી ? :-

બસ આપણે આપણાં પૂર્વ જનમનાં ભયંકર પાપો અને આ જનમના કેઈ પાપોનો પ્રબળ સંતાપ ઊભો

કરી એ પાપોની સામે ધર્મની આ ભૂખ, આ તમન્ના, આ કદર, ઊભી કરવાની છે.

ધર્મની ભૂખ કેવી કે પહેલાં જેવા રસથી પાપ ખાધ્યાં, એવા રસથી હવે ધર્મ જ ખાપે;

ધર્મની તમન્ના કેવી, કે પહેલાં પાપ કરતાં પાછું વળીને જોયું નથી, હવે ધર્મ કરતાં પાછું વળીને જોવું નથી;

ધર્મની કદર કેવી, કે પહેલાં ‘પાપ વિના ચાલે જ નહિ’ કરેલું, તે હવે ‘ધર્મ વિના ચાલે જ નહિ’ એમ કરવું છે. પ્રબળ પાપસંતાપ પર આ સહેજે આવે.

“ઉખ્ખુડો મા પુણ્ણે નિખુહિજ્જા.

ચરણ-કરણ વિખપહીણ્ણો ખુદ્ધં સુખહુપિ જાણંતો.”

જ્ઞાનીનો આ ઉપદેશ કે ‘સંસાર-સમુદ્રમાં ઊંચે આવેલો તું હવે ફરી પાછો નીચે ડુબવાનો ધંધો ન કરીશ. ધ્યાન રાખજે, ચારિત્ર અને એના આચાર-વિચાર વિનાનો માણસ ડુબી જાય છે, પછી ભલે એ સુખહુ પણ જાણકાર હોય.’

એના પર મહારાજ કુમારપાળ, ૧૮ દેશના સમ્રાટ છતાં, શ્રાવક જીવનનાં કેવા બારવતરૂપી ચારિત્ર અને એના આચાર-વિચારના પાલક હતા! એ આપણે વિચારતા હતા એમાં કારણ તરીકે એમની પૂર્વ

જનમની પુણ્યાનુબંધી પુણ્યની કમાઈ વિચારતા હતા. એના પર એવાં પુણ્ય શી રીતે ઊભા થાય? એનો વિચાર ચાલ્યો એમાં પુણ્યાનુબંધ-શુભ અનુબંધનાં ત્રણ કારણ બતાવ્યા,-

(૧) પાપનો પ્રબળ સંતાપ.

(૨) બહુ ગદ્ગદ દિલે ધર્મની સાધના.

(૩) ધર્મસાધનામાં તદ્દન નિરાશંસભાવ.

આમાં પહેલા કારણ તરીકે ‘પાપનો પ્રબળ સંતાપ’ વિચાર્યો, હવે બીજું કારણ ગદ્ગદ દિલે ધર્મસાધના વિચારીએ.

(૨) ગદ્ગદ દિલે ધર્મસાધના

ધર્મસાધના અહોભાવવાળી થવી જરૂરી છે, તો એનાં ઊંચા ફળ આવે. ઉંચા પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઊભા થાય, મહારાજા કુમારપાળનાં જીવનમાં કેમ ધર્મની જાહોજલાલી હતી? પૂર્વ ભવેથી ઉંચા પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય લઈ આવેલા માટે અહીં પૂર્વના પુણ્યના યોગે ૧૮ દેશના સમ્રાટપણાની સમૃદ્ધિ મળેલી. એમાં પણ ધર્મજુદ્ધિ જ્વલંત હતી,

જીવનમાં ધર્મની જાહોજલાલી જ્વલંત ધર્મજુદ્ધિથી આવે છે.

જ્વલંત ધર્મજુદ્ધિ પુણ્યાનુબંધથી મળે છે. પૂર્વ

ભવેથી પ્રુણ્યાનુબંધો યાને શુભઅનુબંધો સારા લઈ
આઠ્ઠા હોઈએ, તો એના પ્રતાપે અહીં સદ્બુદ્ધિ મળે,
ધર્મબુદ્ધિ મળે. એ શુભાનુબંધના ૩ કારણ જોયા,
(૧) પાપનો પ્રબળ સંતાપ, (૨) ધર્મસાધનામાં ભારે
અહોભાવ ગદ્ગદ દિલ રોમાંચ અપૂર્વ હર્ષ, અને
(૩) ધર્મસાધના નીતરતો નિરાશંસભાવ. આ ત્રણ
કારણોનો વિચાર કરી રહ્યા છીએ, એમાં જોવાનું છે
કે એ ત્રણ રાજા કુમારપાળને પૂર્વભવે ઉત્તમ કોટિના
સધાયા હશે તેથી જ તો અહીં ૧૮૧૮ દેશની ઠકુરાઈ
વચ્ચે જવલંત ધર્મબુદ્ધિ રહે છે !

કુમારપાળને જવલંત ધર્મબુદ્ધિ પૂર્વની ગદ્ગદ
ધર્મસાધનાને લીધે :-

પૂર્વભવે કુમારપાળના જીવને પાપિષ્ઠ વ્યસની અને
બહારવટિયાના જીવન પછી ગુરુયોગ મળતાં એણે
પાપિષ્ઠ જીવન બદલી નાખી ધર્મી જીવન બનાવ્યું,
ગુરુના સાંનિધ્યમાં રહી ધર્મસાધના કરી રહ્યા હતા,
તે પૂર્વના પાપોના સંતાપવાળી તો ખરી, ઉપરાંત આવી
અહોભાવવાળી અને ગદ્ગદ દિલવાળી સાધના એટલે
જ જ્યાં પોતાની સર્વસ્વ મૂડીરૂપ પાંચ કોડીના ફૂલથી
જિનેન્દ્ર ભગવાનની પૂજાનો અવસર આવ્યો. ત્યાં એ
પૂજાધર્મની સાધનામાં ભારે અહોભાવ ગદ્ગદ દિલ
અને અપૂર્વ હર્ષોદ્દાસ ઝગમગી રહ્યા હતા ! એથી

જિંચા, પુણ્યાનુબંધ જિંચા શુભાનુબંધ જિભા કરેલાં,
એનો પ્રતાપ હતો કે પછીના કુમારપાળ સમ્રાટના
લવમાં ૧૮ દેશની ઠકુરાઈ વચ્ચે જિંચી ધર્મબુદ્ધિ
અગમગતી રહી !

ધર્મસાધનાની ચાર ખાસિયત છે.

- (૧) અહોભાવ
- (૨) ગદ્ગદ દિલ
- (૩) અપૂર્વ હર્ષોદ્દાસ
- (૪) રોમાંચ

(૧) અહોભાવ

અહોભાવ એટલે અહો અહો થાય. દા. ત. કોઈ
ચમત્કારી વાત બની આવે ત્યારે ‘અહો ! અહો !’
થાય છે ને ? એ અહોભાવ છે.

નવકાર મંત્રની કથામાં શિવકુમારનો પ્રસંગ આવે
છે ને ? ધર્મી બાપે એને સુધરવા ઘણું કહ્યું પણ
શિવકુમારે જુગારનું વ્યસન છોડ્યું નહિ. ત્યારે છેવટે
બાપે મરતા પહેલાં એટલું કહેલું કે ‘જો ભાઈ !
ક્યારેય પણ આપત્તિ આવે ત્યારે નવકારમંત્ર યાદ
કરજે.’ થયું ? બાપ મર્યો અને શિવકુમારે પછીથી
જુગારમાં બાપની બધી મૂડી ખલાસ કરી નાખી ! એ
સાવ ચિંથરેહાલ થઈ ગયો. કાંઈ ધંધો નહિ, નોકરી

નહિ, ત્યારે આમ તેમ રખડતો ભટકતો એક માયાવી જોગીના પાશમાં ફસાયો.

જોગીની જાળમાં શિવકુમાર :-

જોગીને સુવર્ણપુરુષ સિદ્ધ કરવો હતો. એની વિધિ આ, - એમાં એક ઉત્તરસાધક જોઈએ. મોટો અગ્નિનો કુંડ કરી એની આગળ જોગી એનો જાપ જપતો બેસે, એક બાજુ ઉત્તરસાધકને બેસાડે, અને બીજી બાજુ એક મડદું રાખે. અમુક સંખ્યામાં જાપ થાય એટલે વેતાલ મડદામાં પેસીને, મડદાના હાથમાં તલવાર પકડાવેલી હોય, એના વડે ઊઠીને ઉત્તરસાધક પર તલવારનો ઘા કરી એને ઊંચકીને અગ્નિ ધીખતા કુંડમાં નાખે, એટલે એ પુરુષ સુવર્ણપુરુષ થઈ જાય.

હવે આમાં ઉત્તરસાધક તરીકે કોઈને જોગી શોધતો હતો, ને આ શિવકુમાર એને ભટકાઈ ગયો; કેમકે શહેર બહાર જંગલમાં જોગી જાપ કરતો બેઠો હતો ત્યાં શિવકુમાર જઈ ચડ્યો. જોગી પૂછે ‘કોન બચ્ચા ? કોન હૈ ? શિવકુમાર દુઃખનો માર્યો દીનતાથી કહે છે, -

‘બાવાજી ! હું આ નગરના શેઠિયાનો દીકરો, પણ જુગારમાં બાપની બધી મૂડી ખોઈ બેઠો છું, અને હવે બાવાના સાંસા છે,’

જોગી કહે ‘અહો! એમ છે? તો એક કામ કરીશ? મારે સુવર્ણપુરુષ સિદ્ધ કરવો છે. તારે ઉત્તર-સાધક બનવાનું. હું એક મહા પર જાપ જાપીશ ત્યાં જાપ પૂરો થતાં મહાદુર્ગ અગ્નિકુંડમાં પડી સુવર્ણપુરુષ થઈ જશે પછી તને જોઈએ તેટલું ધન આપીશ. બોલ બનીશ ઉત્તરસાધક? આમ બેકાર ફરે છે એના કરતાં ચાલ મારી સાથે જંગલમાં અને આપણે સુવર્ણપુરુષ સિદ્ધ કરી લઈએ!’

શિવકુમારને સુવર્ણપુરુષ કેમ સિદ્ધ થાય છે એની ક્યાં ખબર હતી? બેકાર હતો ને પૈસા જોઈતા હતા. એમાં વળી બહુ ઓછી મહેનતે ઢગલો પૈસા મળી જતા દેખાય છે, એટલે એણે તરત હાથ જોડી કહ્યું ‘હા બાવાજી! હું ઉત્તરસાધક બનીશ. પણ પછી મને સારા પૈસા મળવા જોઈએ.’

બાવો કહે ‘હા, હા, તું ફિકર ન કર. સુવર્ણ-પુરુષ સિદ્ધ થયા પછી તો રોજ એના સુવર્ણમય શરીરમાંથી જેટલા અંગ કાપી લો એટલા બીજે દિવસે પાછા એનામાં એટલા અંગ ફૂટી નીકળે! આખો અખંડ સુવર્ણપુરુષ બની જાય એટલે તને મનમાન્યું સુવર્ણ આપવામાં મારે શી ખોટ પડવાની હતી? અમે તો જોગી, એટલે અમારે તો એનાથી પરોપકારના કામ

કરવાનાં હોય. એમાં તું ઉત્તરસાધક થાય એટલે તો તને ન્યાલ કરી નાખું.’

શિવકુમાર લોળવાયો. ભલે લોળો આદમી ને મનને એ વિચાર નથી આવતો કે ‘આ જોગી તો આમ કહે છે, પરંતુ લાવ, નગરમાં કોઈ સારા બે ચાર જણને પૂછું કે સુવર્ણપુરુષ આમ બનતો હશે? મારે જોગી સાથે જવા જેવું છે?’ ના, આ કશું પૂછવા જવાનું એને મનમાં ચ નથી આવતું. કારણ? અત્યારે પૈસાનો ગરજી થઈ ગયો છે, લોભ લાગ્યો છે, અને કોઈ જાતના પૈસાના રોકાણ વિના તથા અલ્પ પ્રયત્નમાં પૈસા ઢગલો મળી જતાં દેખાય છે. એટલે હવે બીજાની સલાહ લેવાનું શું કામ મનમાં ચ આવે? કહે છે ને કે ગરજવાનને અફલ નહિ?

જીવનગુણ : પ્રધાનપુરુષ પરિશ્રદ્ધ :-

‘ધર્મખિન્દુ’ શાસ્ત્રમાં સામાન્ય ધર્મ એટલે કે ગૃહસ્થની ભૂમિકાના ધર્મમાં એક ગુણ ‘પ્રધાનપુરુષનો પરિશ્રદ્ધ’ કહ્યો છે. અર્થાત્ સમાજમાં ગુણિયલ મુખ્ય પુરુષ હોય એને પોતાના વડિલ તરીકે રાખવો, જેથી અવસરે અવસરે મહત્વના કાર્યમાં એની સલાહ લઈ શકાય અને અવસરે એ આપણને જરૂરી સાવધાની આપે, ખોટા રસ્તે જતા આપણને રોકે, જરૂરી કાર્યમાં આપણને જોડે એવી એને આપણે વિનંતિ કરી

રાખવાની. આ ગુણુ સાચવીએ તો આપણને કેટલું ય રક્ષણ મળે, પ્રેરણા મળે. શિવકુમારે આ કાંઈ રાખેલું નહિ, એટલે સીધો જોગીની જાળમાં ફસાયો. જોગીને હા પાડી અને એની સાથે ચાલ્યો જંગલમાં.

જોગીએ ત્યાં અગ્નિકુંડ જમાવ્યો. એક મડદું મસાણામાંથી તાણી લાવી ત્યાં મૂક્યું કુંડની એક બાજુએ; અને બીજી બાજુએ શિવકુમારને બેસાડ્યો, અને મંડ્યો જાપ કરવા. મડદાના હાથમાં તલવાર પકડાવી છે, અમુક જાપ થયો એટલે વેતાલ મડદામાં ભરાયો, અને મડદું એક હાથમાં તલવાર સાથે બેઠું થવા લાગ્યું.

અહીં શિવકુમાર ગભરાયો. એને શંકા પડી કે ‘હાય! આ મડદું મારા પર તો તલવારનો ઘા નહિ કરે?’ એના શરીરે કમકમાટી થઈ આવી મનને થયું કે રે? હવે અહીંથી ક્યાં ભાગું? ભાગું ને આ જીવતા જેવું મડદું પાછળ પડે તો? હાય હું ક્યાં બહુ ધનના લોભમાં પડ્યો?’

લોભ કેટલો ખતરનાક છે! માણસ કેઈ પ્રકારના વધુ પડતા લોભમાં દોડે ત્યારે વિચાર નથી હોતો કે ‘નથી ને આમાં કેઈ ભારે આફત આવી તો?’ પહેલાં આ વિચાર નહિ ને લોભમાં પ્રવૃત્તિ કરી ને ત્યાં

અધર્મરૂઢે આફત આવી એટલે હવે કેમ ? ગભરામણનો પાર નહિ, લોભની અફસોસી પારાવાર, અને હવે પાછા વળવા સંયોગ જ નથી. એટલે રૌવા સિવાય કાંઈ બને એવું નથી જ્ઞાની ભગવંતો એટલે જ કહે છે કે,—

સર્વ દુઃખનું મૂળ લોભ છે, તૃષ્ણા છે.

માટે જીવનમાં જેટલો લોભ ઓછો, તૃષ્ણા ઓછી, એટલું દુઃખ ઓછું આવવાનું. માણસ પરણે છે લોભમાં ‘આમ સુખ ભોગવીશ, આમ આનંદ કરીશ,’ પરંતુ પછીથી સંસાર ચલાવતાં કેટકેટલી આફતો ! કહે છે ને કે ‘પરણીને પસ્તાયા.’ છડે છડાને કેટલા દુઃખ ? કેટલી ચિંતાઓ ? કેટલા સંતાપ ને કેટલી હાડમારીઓ ? ને પરણેલાને કેટલા દુઃખ ? કેટલી ચિંતા-સંતાપ અને હાડમારીઓ ? એમાં કોણ જીતે ? કેને દુઃખના પોટલાં વધારે ? પરણેલાને કે નહિ પરણેલાને ?

સીતા તરછોડાતાં શું વિચારે છે ? દુઃખના પોટલાં લાવનાર લોભ છે, રાગ છે.

એટલે તો સીતાજીને રામે જંગલમાં તગેડી મૂક્યા ત્યારે સીતાજીને આ વિચાર આવ્યો કે ‘મારા ભગવાને તો આઠ વરસની ઉંમરે ચારિત્ર લેવાનું કહ્યું છે. પરંતુ મેં એ ન લીધું ને વિષયસુખના લોભમાં પડી,

તો આ ભયંકર આકૃત જોવાના દિવસ આવ્યા. વિષયનો લોભ ખોટો. હવે તો જ્યારે માથેથી કલંક ઊતરે એટલે સંસારનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર જ લઈ લેવાનું.’

આમ સીતાજીએ આ ભયંકર દુઃખમાં કારણ તરીકે પોતાના લોભને જોયો, એટલે પતિ રામચંદ્રજી પર જરાય ગુસ્સો કે અભાવ કરવાનો રહ્યો નહિ. પોતાના અશુભ કર્મને પણ બહુ જવાબદાર ન લેખ્યા, તેથી દીન દુખિયારા ન બન્યા. આ ફરક છે,— તમે કર્મને દોષ દેવા જાઓ કે ‘હાય ! મારા અશુભ કર્મ જ એવા કે આ દુઃખ આવ્યું !’ તો તમે દીનહીન બની જવાના. શું ?

દુઃખમાં કર્મનો દોષ દેખશે તો દીનતા આવશે; પરંતુ જો તમે તમારી કોઈ ભૂલને દોષને કે પાપને જવાબદાર સમજો તો દીન ન બનતાં હવે એ ભૂલ-દોષ-પાપ સુધારી લેવા તરફ તમન્ના જાગશે.

સીતા દીન નથી બન્યા અને આગળ પર દિવ્ય કર્યા પછી લોકમાં યશ ગવાઈ ગયો, કલંક ઊતરી ગયું, પતિ વગેરે મહેલમાં પધારવા આગ્રહ કરે છે, ‘દુઃખના દહાડા ગયા હવે ભારે માનભેર ઠરીઠામ ખેસવાનો અવસર આવ્યો છે,’ છતાં એ બધું પડતું મૂકી સીધા ચારિત્ર લેવા ત્યાં ને ત્યાંથી જ નીકળી પડ્યા ! એ સૂચવે છે કે એમણે પહેલાં જ સંસાર

માંડવાની ભૂલ સુધારી લેવાનો નિર્ધાર કરી લીધો હશે...

સીતાની દીક્ષા કયા સંજોગોમાં? ને કંઈ ગણતરી પર? :-

નહિતર ખીજું તો કંઈ નહિ, પણ રતન જેવા પોતાના બે બાળક લવણ અને અંકુશ તરફ દિલ ન ખેંચાય? કે ‘અત્યાર સુધી હું જ આમને આધારભૂત બનેલી, એમને તો મારા પર અથાગ રાગ તે અત્યારે આમને કેમ તરછોડાય?’ આટલું મનમાં ન આવે? છોકરાને માતા પર પ્રેમ, તેમ માતાને લાયક અને પ્રેમાળ પુત્રો પર પ્રેમ ઓછો હોય? પરંતુ કેમ એ કંઈ ગણતરીમાં ન લીધું? અને કલંક ઉતરી ગયું એટલે તરત જ કેમ ચારિત્રમાર્ગે નીકળી પડ્યા? કહો, જંગલમાં તરછોડવાના ભયંકર અપમાન અને દુઃખની પાછળ પોતાની સંસારલંપટતાની ભૂલ જ કારણભૂત જોયેલી, અને એને હવે સુધારી લેવાનો સંકલ્પ કરી મૂકેલો તેથી હવે કલંક ઊતરી જતાં સંસાર જ છોડી દેવો છે, ત્યાં કોણ પુત્રો? ને કોણ પતિ? કોણ મહેલવાસ ને કોણ વનવાસ? કોણ માનપાન ને કોણ ઠકુરાઈ? જોઈ લીધું, અનુભવી લીધું, હવે સંસારની જરૂરી નથી.

સંસારનો લોભ પાપોની ને દુઃખોની ખાણ છે.

હવે અવસર આવી લાગતાં એ સંસારલોભના

કુરચા ઉરાડતાં શી વાર ? શાનો સંકેત ?

પેલો શિવકુમાર હવે ષસ્તાય છે કે ‘હાથ ! ક્યાં ઢગલો ધનના લોભમાં પડ્યો ?’ પણ ત્યાં જ મરતા પિતાનું વચન યાદ આવ્યું કે ‘આપત્તિ આવે તો નવકાર યાદ કરજે.’ એટલે તરત એણે મનમાં નવકારમંત્ર ગણવા માંડ્યો.

એવા અવસરે નવકાર કેવા દિલથી યાદ કરાય ? શુષ્ક કોરાધાકોર દિલથી ? કે ગદ્ગદ ભીનાભય દિલથી ? રાખેતા મુજબ નવકાર ગણાય ? કે ભરપૂર શ્રદ્ધાભર્યા દિલથી ગણાય ? ગળામાંથી નવકાર નીકળે ? કે નાભિમાંથી નવકાર નીકળે ? કહો,

મરણાન્ત કષ્ટના અવસરે નવકાર ગદ્ગદ અને શ્રદ્ધાભર્યા દિલથી ગણાય, અને એકમાત્ર શરણ માનીને ગણાય.

મનને એમ થાય કે ‘નમસ્કાર મહામંત્ર ! તું જ મારે એક આધાર છે. જગતની કોઈ વસ્તુ મને બચાવે એમ નથી, તું જ બચાવનાર, તું જ તારણહાર, તું જ મારે શરણભૂત છે.’ આ રીતે નવકાર ગણાય એનો પ્રભાવ સામાન્ય સમજતા નહિ. એનો અમરકારિક મહા પ્રભાવ છે ! દિવસમાં ક્યારે એકવાર પણ આ રીતે ૫-૧૦ નવકાર પણ ગણો છો ? અસલ તો આજના કપરા કાળે રોજ સવારે ઊઠીને પહેલું કામ

આ, કે આ રીતે ગદ્ગદ તથા મહાશ્રદ્ધાભર્યા દિલથી અને એક માત્ર શરણુભૂત માનીને ૧૦૮ નવકાર ગણી લેવા જોઈએ; અને એનો ધ્વનિ માલિમાંથી ઉઠવો જોઈએ. કરો શરુ, અને એનો જીવન પર ચમત્કારિક પ્રભાવ જોજો.

પેલા શિવકુમારે જ્યાં એ રીતે નવકાર યાદ કરવા માંડ્યા કે દેવી પ્રભાવે ઊસવા જતું મડદું તરત નીચે પડી ગયું....

આ જોઈ જોગી ચમક્યો. હવે જાપ ચાલુ છતાં મડદું ઉઠતું નથી એટલે શિવકુમારને જોગી કહે,

અરે બચ્યા ! શું તું કેઈ મંત્ર ગણે છે ?

શિવકુમાર કહે ‘લાઈસાબ ! હું અભણ, મને મંત્ર ક્યાંથી આવડે ? મંત્ર આવડતો હોત તો તો તમારી પાસે આવત જ શા માટે ?’

જોગી સમજ્યો, - ‘વાત સાચી છે આ જમારને મંત્ર શાનો આવડે ? મારા જ જાપમાં ખામી રહી લાગે છે,’ એટલે હવે એણે નવેસરથી જાપ શરુ કર્યો. પાછો ગણતરીનો જાપ થવા આવ્યો એટલે મડદું પાછું ઊંચું થવા માંડ્યું. ત્યાં તરત જ શિવકુમારે વળી એવા ગદ્ગદ ભાવ અને અતિ શ્રદ્ધાભર્યા દિલથી તથા એક માત્ર શરણુભૂત માનીને મનમાં નવકાર ગણવા માંડ્યા.

એના મહામહા દિલના નવકારના પ્રભાવથી વળી મડદું નીચે પડી ગયું.

નવકાર આ શ્રદ્ધાથી ગણાય તો કેવું અલૌકિક કૃણ દેખાડે છે !

આ જોતાં શિવકુમારની નવકાર પર શ્રદ્ધા ઓર વધી ગઈ પણ પેલો જોગી જુએ છે કે ‘મારા જાપમાં ફરક પડે નહિ. તો પછી આમ કેમ થાય છે ? કેમ મડદું ઊઠીને આ છોકરા પર ઘા કરી એને ઉંચકીને અગ્નિના કુંડમાં કેમ નથી નાખતું ? નક્કી આ છોકરો કાંઈક મોટો મંત્ર ગણતો હશે.’

આવું લાગવાથી જોગી હવે તો ગુસ્સે થઈને ભૂકુટિ ચડાવી શિવકુમારને કહે ‘બોલરે છોકરા ? કયો મંત્ર ગણે છે ? બોલ, નહિ તો મારી નાખીશ !’

હવે શિવકુમાર ગભરાય એવો નથી. શરીર અલમસ્ત છે એટલે જોગી સાથે બાથબાથીમાં ઊતરવું પડે તો ચિંતા નથી. એ તરત જોગીને કહે ‘ભાઈ સાહેબ ! માફ કરો, ગુસ્સે શું કામ થાઓ. મને બુધ્ધને મંત્ર શાનો આવડે ? મંત્ર આવડતો હોત તો તમારી પાસે આવત શું કામ ? જરાય શંકા ન કરો, આપ આપનું કામ ચલાવો, અને જલ્દી સુવર્ણપુરુષ બનાવી, મને સારું સોનું આપો, આપનો બહુ ઉપકાર માનું. હું તો સાવ દરિદ્ર થઈ ગયો છું.’

શિવકુમારને હવે તો નવકાર પર અજબ શ્રદ્ધા થઈ ગઈ છે એટલે જોગી ગમે તેટલો પોતાનો ઈષ્ટ જાપ કરે તેથી શું કામ ગભરાય ? જ્ઞાનીઓ કહે છે,

‘જસ્ય મણે નવકારો, સંસારો તસ્ય કિ કુણ્ઠ ?’

જેના મનમાં નવકાર રહે છે, તેને સંસાર શું કરી શકે ?

શિવકુમાર પેલા જોગીને “હવે આગળ ચલાવો” એમ કહી શકે છે તે નવકાર પરની ભારોભાર શ્રદ્ધાથી કે ‘જેના મનમાં નવકાર છે એને મોટો દુશ્મન કે મોટા જંતરમંતર વગેરે શું કરી શકે ?’

જોગી સમજ્યો કે આ છોકરાની વાત તો સાચી લાગે છે કે ‘એને મોટો મંત્ર આવડતો હોય તો મારી પાસે આવે જ શું કામ ? બસ ત્યારે, હવે બરાબર એકાગ્રતાથી નવેસરથી જાપ કરવા દે.’

જોગીએ જાપ શરુ કર્યો, અને અહીં શિવકુમારના મનમાં ગદ્ગદલાવે તથા એક માત્ર શરણ માનીને નવકાર ગણવાનું ચાલુ છે. જોગીએ ગણતરીનો જાપ પૂરો કરવાની તૈયારી છે ત્યાં જુઓ હવે શું બને છે.

જોગીનો સુવર્ણપુરુષ :-

વેતાલ જુઓ છે કે ‘આ જોગી ગમાર લાગે છે બખ્ખે વાર મડદું ઊઠતું પાછું પડી જાય છે છતાં

એને ગમ નથી પડતી કે એના જાપની સામે કોઈ મહાશક્તિ કામ કરી રહી છે. આ ગમ નથી એટલે જ જો જોગી હઠે ચડ્યો છે ને આ નિર્દોષ છોકરાના પ્રાણ લેવા મથે છે તો હવે એનો જ ઘાટ ઘડી નાખું.’ એમ વિચારી વેતાલ જોગી પર ગુસ્સે ભરાઈ મડદામાં પેસી મડદાને ઉઠાડી તરત તલવારનો ઘા જોગી પર ઝીકાવી દીધો ! અને જોગીને ઊંચકીને અગ્નિકુંડમાં પટકી દીધો. જોગી બળી મરી સુવર્ણપુરુષ થઈ ગયો !

શિવકુમારનો નવકાર પર અહોભાવ :-

શિવકુમારને આ જોતાં નવકાર મહામંત્ર પર અતિશય અહોભાવ થઈ ગયો. એના મનને થાય છે કે ‘અહો ! અહો ! નવકારનો આ પ્રભાવ ?.... અહો ! અહો ! આવો મહાપ્રભાવવંતો નવકાર ?’

બસ, દરેકે દરેક ધર્મસાધના પર આવો અહોભાવ લાવવાનો છે, ને આવા અહોભાવ સાથે ધર્મસાધના કરવાની છે.

શિવકુમારે જોયું કે “અહો ! નવકાર મહામંત્રે મને કેવો જોગીના પ્રપંચમાંથી બચાવ્યો ! કેવો મને અકાળ મોતથી બચાવ્યો ! અગ્નિમાં જીવતા સજગી મરવાની ઘોર પીડામાંથી બચાવ્યો ! અને કેવો આ સુવર્ણપુરુષ મને ભેટ આપ્યો !

“અરે! જો માત્ર નવકાર-સ્મરણના ધર્મનો આટલો બધો પ્રભાવ, તો દેવદર્શનાદિ બીજા ધર્મોનો કેટલો બધો પ્રભાવ? હું કેવોક મૂરખ કે પિતાજીની ઘણી ઘણી પ્રેરણા છતાં અને શ્રાવકકુળમાં જન્મેલો છતાં ધર્મ ભૂલ્યો? જીગરના વ્યસનના મહાપાપમાં ફસ્યો? અહીં મોંઘી માનવજિંદગીના કિંમતી વર્ષો બગાડ્યા?”

સુવર્ણપુરુષનો આનંદ વધે? કે ધર્મ ભૂલ્યાનો ખેદ વધે? :-

જોલો, શિવકુમારને સુવર્ણપુરુષ મળ્યાનો અત્યંત આનંદ હોય? કે ધર્મ ભૂલ્યાનો અત્યંત શોક હોય? એને ધર્મ ભૂલ્યાનો ભારે શોક છે; કેમકે અહીં એ મરણાન્ત કષ્ટમાંથી બચ્યો છે. જે ધર્મે આ કરુણ મોતમાંથી બચાવ્યો, એ ધર્મનું મૂલ્ય કેટલું બધું લાગે? એની આગળ સુવર્ણપુરુષ વિસાતમાં ન લાગે. એવા મહામૂલ્યવંતા ધર્મને ભૂલવાનો મહાખેદ મહાશોક થાય એ સ્વાભાવિક છે.

શિવકુમારને ધર્મ ભૂલ્યાનો પારાવાર પસ્તાવો થઈ રહ્યો છે અને નવકાર આદિ ધર્મ પર ભારેભાર અહોભાવ ઊભો થઈ ગયો છે.

ક્યાં ક્યાં અહોભાવ? :-

બસ આપણે પણ દરેકે દરેક ધર્મસાધના પર, નવકાર સ્મરણ-દેવદર્શન-દેવપૂજા....વગેરે દરેકે ધર્મ

ઉપર શિવકુમારના નવકાર પરના અહોભાવની જેમ અહોભાવ લાવવાનો છે. ને એવા અહોભાવ સાથે ધર્મસાધના કરવાની છે.

એટલું જ નહિ, પણ દેવાધિદેવશ્રી જિનેશ્વર ભગવાન પર, ત્યાગી સદ્ગુરુ પર, જિનશાસન-જિનવચન પર, જિનમૂર્તિ-મંદિર-તીર્થો પર, તથા દયા-દાનાદિ જૈન ધર્મ પર તેમજ એને સાધી ગયેલા પૂર્વ પુરુષો ઉપર અહોભાવ લાવવાનો છે.

બોલો, આ દેવાધિદેવ વગેરે કઈ એક ચીજ પણ એવી છે કે જેના માટે અહોભાવ ન થાય? એકેકલું સ્વરૂપ જોઈએ અને પૂર્વ પુરુષોમાં એની આરાધનાના ચમત્કારિક પરિણામ જોઈએ તો સહેજે અહોભાવ થઈ જ જાય.

રાજા વજ્રજંઘનો ધર્મ પર અહોભાવ :-

રાજા વજ્રજંઘ શિકારી હતો, એમાં એકવાર જંગલમાં શિકારના પ્રયત્નમાં હતો, ત્યાં મુનિ મળ્યા. એમણે એને શિકાર એ લયંકર દુષ્કૃત્ય છે. એમ સમજાવ્યું, સાથે કહ્યું ‘આ ઉત્તમ ભવમાં તો જગત દયાળુ જિનેશ્વર ભગવાને ઓળખાવેલા એકેન્દ્રિય સુધીના સર્વ જીવોની દયા કરવાનો સોનેરી અવસર છે! ત્યાં આ નિર્દોષ પંચેન્દ્રિય જીવોના ઘાત કરવાના ?

એ તો જંગલી શિકારી પશુના લવે ય કયું હતું, તે પાંછું અહીં ઉત્તમ જનમ મળ્યા છતાં એ જ કરવાનું? તો પછી લવની ઉચ્ચતા ઉત્તમતા શી સફળ કરી? તું રાજ છે તો હવાલદાર કરતાં તારી પોતાની બહુ મોટી ઉચ્ચતા સમજે છે, અને એ ઉચ્ચતાને સત્તા-ઠકુરાઈ, ઉચ્ચ સિંહાસનારૂઢતા, માન-મર્તાબા આજ્ઞાકારિતા વગેરેથી સફળ કરવાનું સમજે છે, ને સફળ કરે છે; પણ એ વિચાર કે એના બદલે તું હવાલદારની જેમ જો ગુલામી, આજ્ઞાધીનતા, દ્વારપાલતા....વગેરે કરે, તો કેટલું બેહુંદુ! બસ એવી રીતે માનવ જનમની ઉચ્ચતાને તો ધર્મથી જ સફળ કરવી જોઈએ. એના બદલે માનવ શિકારી પશુની જેમ શિકાર ખાનપાન વગેરેથી સફળ કરે તો કેટલું બેહુંદુ? આપણે તો કુદરતનાં મોટા સંતાન એટલે આપણે તો કુદરતના નાના સંતાન માત્ર પર દયા કરવી જોઈએ. નહિતર હિંસાના દારુણ પરિણામ જનમ જનમ ભોગવવા પડે.”

મુનિએ આ ઉપદેશ અને એ બતાવનાર જિનેશ્વર ભગવાન તથા એનું પાલન કરનાર ત્યાગી મુનિની ઓળખ આપી, એટલે રાજ પીગળી ગયો! એની નજર સામે હિંસાથી અધમ જન્મોની પરંપરાની વિટંબણા આવી ગઈ, અને જિનેશ્વર ભગવાન તથા સદ્ગુરુ પર અહોભાવ આવી ગયો એ અહોભાવ એવો

પ્રગટથો કે એણે ત્યાં શિકાર છોડ્યો. મને દ્યાર્દિધમં સ્વીકાર્યો એટલું જ નહિ પણ સમ્યક્ત્વ સ્વીકાર્યું, તથા એના મન પર આવેલા અહોભાવે એણે નિર્ધાર કર્યો કે ‘જીવનમાં નમસ્કાર વંદન કરવા જેવા હોય તો આ દેવાધિદેવ અને સદ્ગુરુ જ છે. અહો ! કેવા દેવાધિદેવ ! અહો કેવા સદ્ગુરુ !’

રાજાની પ્રતિજ્ઞા :-

આ રાજા વજ્રમંધને દેવ ગુરુ પર અહોભાવ પોતાની પૂર્વ પાપિષ્ઠ સ્થિતિ જોઈને એટલો બધો વધી ગયો, ‘અહો ! મારા જેવા શિકારી પશુનું કામ કરનારને આવા દેવાધિદેવ અને નિર્ગન્થ ગુરુ મળી ગયા ? મારા અહોભાગ્યનો પાર નથી. અહો ! જગતમાં આવા દેવગુરુ આર્યદેશ વિના બીજે ક્યાં મળે ?’ આમ અહોભાવ જોરદાર ઊભો થવાથી એણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે ‘અહો જો આવા અતિદુર્લભ દેવગુરુ મને મળી ગયા, તો મારે એ જ નમસ્કરણીય હો. એમના સિવાય બીજાને નમવાનું શાનું હોય ? બીજાને હું નમું નહિ.’

જુઓ. ખૂબી જોવાની છે, આ વજ્રમંધ રાજા મોટા સિંહરથ રાજાનો એક ખંડિયો રાજા છે, એટલે અવસરે એને સલામી ભરવા આ વજ્રમંધે જવું પડે, તો પછી વીતરાગદેવ અને નિર્ગન્થ ગુરુ સિવાય બીજાને

નમું નહિ એવો સંકલ્પ શું આ વિચાર કર્યા વિના કર્યો કે ‘મારે મોટા રાજાને નમવા જવું પડશે એનું કેમ ?’

ધર્મ પર અહોભાવ આવે તો કાયરતા ન રહે :-

જુઓ, માણસના દિલમાં જ્યારે કોઈ સારી વાતનો ખડુ ઉમળકો આવે છે ત્યારે બીજા ત્રીજા કાયરતાના વિચાર મનમાં ઊઠતા જ નથી. અહીં રાજાને વનમાં મુનિ પાસેથી બોધ મળ્યાથી આ સ્થિતિ ઊભી થઈ છે કે એને ન દેખ્યાનું દેખવા મળ્યું છે ! તેથી દિલમાં એ દેવ-શુરુ-ધર્મ મળ્યા પર અત્યંત અહોભાવ ઊભો થઈ ગયો છે કે ‘અહો ! અહો ! આજ સુધી મેં સ્વપ્નમાં પણ નહિ જોયેલ કે ક્યારેય નહિ સાંભળેલ આવા ઉત્તમોત્તમ તારણહાર દેવ-શુરુ-ધર્મ મને મળ્યા ? આ શું ? માત્ર આ જનમમાં નહિ, પણ પૂર્વના કેઈ જન્મોમાં આ નહિ મળ્યા હોય એટલે જ આવા ઉચ્ચ આર્થ દેશમાં ઉચ્ચ મનુષ્ય જનમમાં આવવા છતાં નિર્દોષ સસલા હરણિયા જેવા પાંચેન્દ્રિય પ્રાણીઓને જીવતા રેંસી નાખવાના અતિકુર કર્મના શોખમાં લીન બનેલો ! એ જન્માંતરોમાં જે દયાળુ દેવાદિદેવ સદ્ગુરુ અને સદ્ધર્મ નહિ મળવાથી મારી આવી હલકી-અધમ-નીચ દશા હતી, એ દેવાદિદેવ, શુરુ અને ધર્મ અહો ! હવે

અહીં મને મળ્યા? મારા ભાગ્યની અવધિ નથી”-

આ અહોભાવ એટલો બધો ઊંચો આવેલો છે કે એમાંથી ‘આ દેવ-શુરુ-ધર્મ’નું જાણે શું ને શું સન્માન-બહુમાન હું કરી લઉં!’ એમ અતિ ઉમળકો રાજાના દિલમાં આવે છે ને આ પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે આ દેવાધિદેવ અને નિર્ઐશ્ય શુરુને છોડી બીજાને નમવું નહિ. નમવું, વંદના કરવી, તો આમને જ.’

આવો બહુ ઉમળકો જાગ્યો એ વખતે તે શું વિચાર કરવા બેસે કે ‘પણ ઊભો રહે, મારાથી આ સંકલ્પ પાળવાનું બરાબર બની શકશે?’ ના, એ તો કાયરતાનો વિચાર છે. અહોભાવ જાગ્યા પછી ઉમળકો ઉછાળો છે, અને કામ કેટલું કે બીજાને નમસ્કાર નહિ કરવાનો એટલું જ. એમાં શા કાયરતાના કે બીજા ત્રીજા વિચાર લાવવા?

શાસ્ત્ર કહે છે

‘કર્મો તો વિચિત્ર ઉદયવાળા છે; એમાં તમે જ પુરુષાર્થનું સાહસ ન કરો, તો કર્મો તો તમને દબાવતા જ રહેવાના છે. માટે પુરુષાર્થનું સાહસ કરો.’

ક્રોધ દબાવવા પુરુષાર્થનું સાહસ :-

દા. ત. ક્રોધનો સ્વભાવ પડી ગયો છે, એ પૂર્વના ‘ક્રોધમોહનીય’ કર્મ ક્રોધ કરાવે છે,- એમ હાથ જોડી

એસી રહો, ક્રોધને રોકવા કશો પુરુષાર્થ ન કરો, તો એ માથે ચડી જ બેઠા છે તે ક્રોધ કરાવ્યા જ કરશે. પછી ઊંચા જૈન માનવ જનમમાં આવ્યા છતાં શું કમાયા? ત્યારે ત્યાં પુરુષાર્થનું સાહસ કરવું જોઈએ. દા.ત. સાહસ આ, કે નિયમ રાખી લીધો કે ક્રોધ થઈ જાય તો આટલો દંડ ભરવો.

ક્રોધ દબાવવા પુરુષાર્થના સાહસનું દૃષ્ટાન્ત :-

બહુ વરસો પહેલાં મુંબઈમાં મારે સમરાદિત્યના વ્યાખ્યાન ચાલતા હતા, એક ભાઈ મારી પાસે આવ્યા, મને કહે ‘ગુરુજી! આ અગ્નિશર્માના ગુસ્સાના ભયંકર પરિણામ આપ બતાવો છો, તો મને એમ થાય છે કે મારે ગુસ્સો ઘણો આવે છે, તો મારું શું થશે? હું બે પૈસે સુખી માણસ છું કેટ કેલાળા વચ્ચે મારે બંગલો છે. શેર બજારનું કાડું છે, મારે એનો ધંધો, ને દીકરાને ય કરાંચી સુધીનો વેપાર ચાલે છે. ઘરનો હું વડેરો, તે જરાય કોઈની ભૂલ મારાથી સહન થતી નથી, ઝટ ગુસ્સો કરવા જોઈએ છે. મારે આ જનમ પછી કયાં ભટકવાનું? બસ, આ સમરાદિત્યના વ્યાખ્યાન સાંભળતાં હવે ગુસ્સા ઉપર નકરત વરસે છે, ને એ નિયમ વિના બંધ નહિ થાય માટે મને બાધા આપી દો. મારે ગુસ્સો નહિ કરવો.’

ત્યારે મેં એમને કહ્યું ‘ જુઓ એમ ગુસ્સાની બાધા ન થાય, એ પળે નહિ; કેમકે એ કર્મના ઉદયનો સવાલ છે, ક્રોધ-મોહનીય કર્મ ઉદયમાં આવ્યું એટલે અંતરમાં ઝટ ગુસ્સો સળવળવાનો. ત્યાં પછી બાધા ક્યાં પળી ? ’

મને એ લાઈ કહે, ‘ તો પછી ગુરુજી ! મારે શું દુર્ગતિઓમાં ભટકવું ? બાધા વિના આ ગુસ્સો અટકે એવો નથી ’

મેં કહ્યું “ એમ કરો, એવો નિયમ લો કે ‘ બહાર ગુસ્સો પ્રગટ થઈ જાય તો અમુક દંડ ભરવો, ’ એટલે ૨-૪ વાર દંડ ભરતાં ભરતાં ગુસ્સા પર અંકુશ આવી જશે. ”

લાઈને ગુસ્સો દબાવવો તો હતો જ, એટલે નિયમ માગ્યો. મારા મનને ત્યાગ, અથવા શુભ ખાતે એક રૂપિયો કે પાંચ રૂપિયા આપી દેવા, કે એક બાંધી માળા ગણવી, કે એક સામાયિક કરી આપવું.....’ ના, આવો મામુલી દંડ નહિ, એ લાઈ તો કહે,-

‘ તો ગુરુજી આપી દો બાધા,

બહાર ગુસ્સો પ્રગટ થઈ જાય તો મારે બીજે દિવસે ઉપવાસ કરવો. ’

મેં એમને કહ્યું, ‘ ભાગ્યશાળી તમે કહે છે

ગુસ્સાનો મારો સ્વભાવ છે, તો તમે કેટલીવાર ગુસ્સાના કેટલા ઉપવાસ કરશો ?’

મને કહે ‘જીઓ ગુરુજી ! ઉપવાસનો દંડ છે એટલે તરત ગુસ્સા પર કાળુ આવી જશે; ને કદાચ ગુસ્સા પર એવા બે પાંચ ઉપવાસ કરવા પડશે તો એમાં શો બહુ વાંધો આવનાનો છે ? પણ પછી લાઇન કલીયર ! ક્ષમાની સહિષ્ણુતાની ગાડી સીધી સડસડાટ ચાલશે.’

એમની બહુ મક્કમતા દેખી એમને નિયમ આપ્યો. પછીથી એકવાર એ ભાઈ મળ્યા ત્યારે મેં એમને પૂછ્યું ‘કેમ પેલો નિયમ કેમ ચાલે છે ?’

નિયમ પછી કલ્યાણ અનુભવ કેવો ? :-

એ કહે ‘ગુરુજી ! આપે તો મારા પર અનંત ઉપકાર કર્યો. નિયમ લાઇને ગયા પછી દંડ તરીકે ઉપવાસનો મારા મન પર બહુ ભાર આવી ગયો, એટલે ઘરમાં કે બહાર હું બહુ સાવધ રહેતો કે મારાથી રખે ગુસ્સો ન થઈ જાય. એમાં એકવાર ભૂલ્યો કોક પ્રસંગમાં ઝટ આવેશ આવી જતાં ગુસ્સો પ્રગટ થઈ ગયો. તરત ખ્યાલ આવી ગયો, બીજે દિવસે ઉપવાસ કરી લીધો; પણ પછીથી આ ઉપવાસની મન પર એવી સુરકી રહી કે બીજે દહાડે ત્રીજે દહાડે થોથે

દહાડે એમ ૭-૮ દિવસ સુધી ગુસ્સો ન થવા દઉં. એમાં વળી પછી પાછી ભૂલ થઈ ગઈ, પ્રસંગ આવતાં ગુસ્સો થઈ ગયો. પછી ખ્યાલ આવી ગયો તો ખીજે દિવસે ઉપવાસ કરી લીધો. એમ ૪-૫ ઉપવાસ પડ્યા, પણ હવે તો ગુરુજી ! તે પછી ગુસ્સાનું નામનિશાન નીકળી ગયું છે. ઘરમાં બધાને લાગ્યું કે ‘આ અમારા વડિલમાં શો જાદુ થયો છે કે હવે તો એ દેવના હૂત જેવા તદ્દન શાંતસ્વભાવી બની ગયા છે ! તો ઘરના બધાનું અને નોકરોનું પણ મારા પ્રત્યે માન વધી ગયું છે, સદ્ભાવ-પ્રેમ-આદર વધી ગયા છે. ગુસ્સાના આ પ્રત્યક્ષ લાભ ! ને પરલોકમાં તો લાગે છે કે હવે મારા માટે કર્મોના દરવાજા જ ખંધ થઈ જવાના.’

શું આ ?

મોહનીય કર્મના વિચિત્ર ઉદય તો ચાલુ જ છે, પરંતુ જો તમે નિયમના પુરુષાર્થનું સાહસ કરો તો એ કર્મ દબાઈ જવા સરળથેલા છે.

પુરુષાર્થનું સાહસ ન કરાય તો કર્મો તમને દબાવ્યા જ કરશે.

પુરુષાર્થનું સાહસ કરવા માટે આ નિયમ લેવાનો તો એક દાખલો બતાવ્યો કે ક્રોધનો સ્વભાવ નિયમથી દબાવ્યો બદલી શકે છે. અહીં જો આ નિયમના પુરુષાર્થનું સાહસ ન કરે અને શું કરું મારા કર્મ

જ એવાં છે કે ‘મને ક્રોધ કરાવે છે?’ એમ કરી ક્રોધ કરતો જ રહે, કરતો જ રહે, તો શું કોઈ દિવસે ય એ ઊંચો આવે? અગર ‘નિયમ વિના જ પ્રયત્ન કરીશ’ એમ મનમાં લાવના રાખવાથી શું શક્યતા છે કે નિયમની જેમ કામ થાય? ધર્મી જીવ સારી લાવના તો કેટલીય રાખે છે, પરંતુ એ પ્રમાણે અમલ કેટલો થાય છે? એ તો

નિયમના પુરુષાર્થનું સાહસ કરે તો જ અમલની ગાડી નિયમના પાટા પર ચાલતી રહે છે.

એક સવાલ છે,—

પ્ર૦— ખાલી પુરુષાર્થ કરો ન કહેતાં પુરુષાર્થનું સાહસ કરો કેમ કહો છો?

ઉ૦— સાહસ એટલા માટે કહેવાય છે કે નિયમનો જે પુરુષાર્થ કરવાનો છે તે નિર્ભીકપણે કરવાનો છે; અર્થાત ‘નિયમ લઉં તો તે પળશે કે નહિ? એવો ભય રાખ્યા વિના નિયમના પુરુષાર્થમાં ઝંપલાવવાનું છે. અલબત્ત શક્તિ બહારના નિયમની અહીં વાત નથી. બાકી યથાશક્તિ નિયમ લઈ એના પાલન માટે અરિહંતના અચિંત્ય પ્રભાવ પર શ્રદ્ધા ધરવાની. ‘અરિહંત ભગવાનનો અચિંત્ય પ્રભાવ છે કે મારે નિયમ પાલન સારી રીતે થશે’ એવો ભગવાન પર

વિશ્વાસ રાખી ‘અહોમ કરીને પડો ક્ષત્રોહ છે આગે’ એ સૂત્રાનુસાર નિયમના પુરુષાર્થમાં અંપલાવવાનું છે; માટે એને નિયમના પુરુષાર્થનું સાહસ કહેવાય.

નિયમ માટે રુચિ, અવશ્ય કર્તવ્યતાનું ભાન, તથા પાકી ગરજ જરૂરી :-

અસલમાં, વસ્તુની પૂરી રુચિ જોઈએ. વસ્તુ અવશ્ય કરવા જેવી લાગવી જોઈએ અને એની પાકી ગરજ જાગવી જોઈએ. પછી એના પુરુષાર્થનું સાહસ સહેજે થઈ આવે.

રાજા વજ્રજંઘને આ રુચિ જાગી છે, પાકી ગરજ જાગી છે; કેમકે એણે ન દેખ્યાનું દેખ્યું, શિકારી અવસ્થામાં દેવ-ગુરુ-ધર્મની કશી એને જાણકારી નહોતી, તે જાણકારી અહીં મળી, એટલે એના પર અત્યંત અહોભાવ થઈ આવ્યો છે! એના મનને થયું કે ‘અહો! મારા જેવા પાપી આત્માને આ દેવાધિદેવ અને આવા સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ! આવી ધર્મસમજની પ્રાપ્તિ!’

આ અહોભાવમાં એણે આ ‘દેવ-ગુરુ સિવાય બીજાને નમું નહિ,’ એવા નિયમના પુરુષાર્થનું સાહસ કર્યું છે, અર્થાત નિર્ભીક અને નિઃશંકપણે નિયમ કર્યો છે.

એટલે જુઓ, મોટા રાજાને ક્યારેક ન છુટકે

સલામી ભરવા જવું પડે છે તો હાથની વીંટીમાં ભગવાનની અતિ નાની મૂર્તિ રાખીને જાય છે, અને રાજાને તો નમસ્કારનો દેખાવમાત્ર, બાકી ખરેખર નમસ્કાર એ ભગવાનને આગળ કરીને કરે છે, અર્થાત્ વીંટી તરફ જોઈને અરિહંતને માથું નમાવે છે. પૂછશો,—

પ્ર૦— ધર્મમાં માયા કરાય ? એના કરતાં નિયમ ન કરવો શું ખોટો ?

ઉ૦— આ પ્રશ્ન ધર્મની ખિનગરજ અને ધર્મના કોહીના મૂલ્યાંકનમાંથી ઊઠે છે. કેમ જાણે ‘ધર્મ’ ન કરીએ તો ચાલે એમાં કાંઈ તુકસાન નહિ ! પરંતુ માયા ન કરાય. એ માયાથી મોટું તુકસાન !’ આવી સમજ રાખી છે. પણ ખબર નથી કે ધર્મ વિના તો એક ઘડીય ન ચાલે અર્થાત્ ધર્મ ન કરીએ એ ન જ ચાલે.

ધર્મ વિના ન જ ચાલે; કેમકે ધર્મ વિના બહુ મોટાં તુકસાન છે.

કારણ કે ધર્મ નહિ એટલે એકલું પાપજીવન જ ઊભું રહેવાનું. એમાં બહુ બહુ તુકસાન ! ત્યારે નિયમથી ધર્મ કરતા રહીએ એમાં ધર્મ સાચવવા ક્યારેક માયા કરવી પડે, એનું એવું તુકસાન નહિ.

આ એના જેવું છે કે ઘરમાં જિનમંદિર રાખવાની વાત આવે ત્યારે સામે ઢાલ ધરાય છે કે ‘પણ

આશાતના થઈ જાય તો બહુ મોટા પાપમાં પડવાનું થાય. માટે ઘરમંદિર રાખવું નહિ.' આ પણ કેટલી મોટી ગેરસમજ છે? શાસ્ત્રવિધાન છે કે 'સો રૂપિયાની મૂડીવાળો ઘરમાં જિનમંદિર રાખે....' અને ઘરમાં જિનમંદિર રાખવાના અનેકાનેક લાભ પણ છે. એની ઉપેક્ષા કરવાના તુકસાન બહુ મોટા! જ્યારે ઘરમંદિર રાખીને નથી ને ક્યારેક આશાતના થઈ તો એનું તુકસાન નાનું.

અજ્ઞાન અને મૂઠ માણસને દુનિયાનું બધું અપેક્ષા કરવા જેવું લાગે છે, ને માત્ર એક ધર્મ જ ઉપેક્ષા કરવા જેવો લાગે છે! એને ધર્મની ઉપેક્ષામાં કશું મોટું તુકસાન દેખાતું નથી.

સજ્ઞાન માણસની ધર્મસમજ :-

ત્યારે સજ્ઞાન માણસ તો સમજે છે કે 'આ જગતમાં અનંત અનંત કાળથી ભટકતાં ભટકતાં દુનિયાનું બધું રુચ્યું છે, માત્ર ધર્મ જ રુચ્યો નથી! ને તેથી જ જીવ અનંતા જનમ-મરણની પરંપરામાં અટવાયો રહે છે. ધર્મ રુચ્યા વિના આ અનંત જનમ-મરણની પરંપરાનો અંત આવે નહિ. એટલે મારે જો હવે જનમ-મરણની પરંપરાનો અંત અને મોક્ષ જોઈતો હોય તો મોટામાં મોટી અને પહેલામાં પહેલી રુચિ ધર્મની રુચિ કરવી જોઈએ. તે જ્યારે

અહીં પ્રભુનું શાસન મળ્યું છે, છતાં ધર્મની રુચિ જો નહિ ઊભી કરું, દુનિયાદારી અને દુન્યવી વાતવસ્તુ જેવી રુચે એવો જ નહિ પણ એથી અધિક જો ધર્મ નહિ રુચે, તો પછી પરભવે જ્યારે શાસન નહિ મળ્યું હોય ત્યારે ધર્મ શી રીતે રચવાનો હતો? માટે અહીં મને ધર્મ પહેલો રુચે એવું કરું. મારે ધર્મ વિના ન જ ચાલે, ધર્મની મારે મોટામાં મોટી અપેક્ષા છે. હજી દુન્યવી કોઈક વાતવસ્તુ વિના ચલાવી લઈશ, એની ઉપેક્ષા કરીશ, પરંતુ ધર્મની તો જરાય ઉપેક્ષા ન કરું. તરવાનું છે ને સદ્ગતિ મેળવવાની છે તે ધર્મથી જ બનવાનું છે.’

ધર્મની મોટી અપેક્ષાવાળો આશાતતાનું બહાનું ન કાઢે :-

આમ ધર્મનો મોટો અપેક્ષાભાવ જાગ્યા પછી એમાં આશાતનાનું બહાનું કાઢી એનાથી એટલે કે ધર્મથી દુર ભાગવાની વાત રહેતી નથી. આશાતનાદિનાં બહાનાં ધર્મની ઉપેક્ષામાંથી ઊભા થયેલા છે. ‘ધર્મ ન થાય તો વાંધો નહિ, પણ ધર્મની આશાતના ન થવી જોઈએ’ આ ધર્મની ઉપેક્ષાવાળાનું મનઘડત સૂત્ર છે, ને એમાં મૂઢતા મૂર્ખતા જ છે.

સારાંશ, ધર્મપુરુષાર્થનાં સાહસ કરો. શાસ્ત્રકાર કહે છે,-

“ઉખ્ખુડા મા પુણ્ણો નિખુદ્ધિજ્ઞ
ચરણ-કરણ વિપહીણો ખુદ્ધ”

‘આ સંસારમાં મનુષ્ય જન્મ પામીને ઊંચે આવેલો
તું ફરી નીચી ગતિઓમાં ડુબીશ ના. ધ્યાન રાખજે,
ચરણ-કરણ એટલે કે ધર્મના મૂળ વ્રતો અને ધર્મની
કરણીઓ વિનાનો આત્મા નીચે ડુબી જાય છે.’

જ્ઞાનીઓ આ જે કહ્યું છે તે ધર્મવ્રતો અને ધર્મ-
કરણીના પુરુષાર્થના સાહસ ખૂબ કરવાના, અને તે
પણ અત્યંત જોમ-ઉદ્ધાસ-ઉત્સાહવાળા કરવાના, એ
સમજીને કહ્યું છે.

ધર્મપુરુષાર્થના ત્રણ ઉપાય

- (૧) પાપ અને પાપી જીવનનો તીવ્ર સંતાપ,
- (૨) ધર્મસાધનામાં ભારે અહોભાવ, ગદ્ગદહિલ,
અને અત્યંત કર્તવ્યબુદ્ધિ. તથા,
- (૩) ધર્મ કરવામાં નિરાશંસભાવ.

આમાં આપણે અહોભાવ વિચારી રહ્યા છીએ.
જંખુસ્વામીના પૂર્વ ભવે ભવદેવે પહેલાં ચારિત્ર લીધેતું,
અને ચારિત્ર પાળતા હતા, તે અહોભાવ વિના જ,
કેમકે મનમાં પત્ની નાગિલા હતી; તેથી સંસારમાં
જોડાઈ જવા મોટાભાઈ મુનિના સ્વર્ગવાસ પછી પાછા

પોતાના ગામ આવ્યા; પરંતુ પત્ની નાગિલાની કુનેહથી ચારિત્રના મહામૂલ્યનો ખ્યાલ આવી ગયો, એટલે ચારિત્રમાં સ્થિર થઈ ગયા; અને પાછા વળી ગુરુ પાસે આવી આલોચના પ્રાયશ્ચિત કર્યું અને હવે ધર્મ પર ભારે અહોભાવ છે ‘અહો! કેવું સુંદર અને મહાકિંમતી ચારિત્ર મને મળ્યું છે! અહો! કેવી ઉત્તમોત્તમ ચારિત્રની પવિત્ર ક્રિયાઓ મને મળી છે!’ એમ અહોભાવ રહેવાથી ચારિત્રના પાલનમાં ભારે જોમ અને ઉત્સાહ જાગ્યો છે.

અહોભાવ આવે એટલે પછી એની આરાધનામાં દિલ ગદ્ગદ થાય, તે ભવદેવ મુનિ હવે જે ચારિત્ર પાળે છે એના એકેક આચાર અને અનુષ્ઠાનમાં ગદ્ગદતા અનુભવે છે. ગદ્ગદ એટલે ભીતું ભીતું. કેવું કે જેમ બિમાર પત્ની માટે કોઈ કિમિયાગર એવી દવા આપે કે જે વાટીને લેવાની હોય તો એ વાટતાં પતિને દિલ કેવું ગદ્ગદ હોય છે!

નમિ રાજાને દાહ જ્વરમાં ઠંડક માટે ચંદનના વિલેપન કરવા સારુ રાણીઓ પોતે ચંદન ઘસવા જેસી જાયેલ, તે કેવા દિલથી ઘસતી હશે? શું કોરા શુષ્ક દિલથી? ના, બહુ ગદ્ગદ દિલથી ઘસતી હશે. ચંદન ઘસતાં મનને થતું હશે કે ‘વાહ! આ મારું ઘસેલું ચંદન પતિને, લગાડું ને બસ એમનો દાહ મટી જાયો!’

પ્રભુપૂજમાં કેવા કેવા અહોભાવ ? :-

ખોલો, પ્રભુપૂજ માટે આવા ગદ્ગદ દિલથી ચંદન ઘસો છો ? અને પછી પ્રભુને અંગે એતું વિલેપન ગદ્ગદ દિલે કરો છો ? પહેલા ખોળાનો ખાખો હોય તો મા એને કેવા ગદ્ગદ દિલથી નવરાવે ? એમ પ્રભુને અભિષેક ગદ્ગદ દિલથી કરાય છે ખરો ?

“ અહો ! કેવાં મારાં અહોભાગ્ય કે ત્રણ લોકના નાથને, અભિષેક મને મળ્યો ! પ્રભુ ! પ્રભુ ! આ તમારો અભિષેક મારા હૃદયના રાજ્યસિંહાસન પર અધિપતિ તરીકે સ્થાપવા માટે કરું છું. હવેથી મોહ નહિ, પણ તમે મારા રાજા. હવેથી મારે માથે મોહની આણ નહિ પરંતુ તમારી આણ વર્તે ” આમ અભિષેક વખતે ભાવના ચાલે તો ત્યાં દિલ ગદ્ગદ થાય, કેમકે નજર સામે મોહની આજ્ઞાના ફળમાં નરકાદિ દુઃખમય અનંત સંસાર તરવરે છે ! જ્યારે ભગવાનની આજ્ઞાના ફળમાં નજર સામે અનંત સુખમય મોક્ષ તરવરે !

વાત આ છે, ધર્મસાધના ધર્મપ્રવૃત્તિ કરવાની તે અહોભાવ અને ગદ્ગદ દિલથી કરવાની. શાલિભદ્ર કેમ ખન્યા ? પૂર્વ ભવે મળુરણના ગમાર દીકરા ‘સંગમ’ તરીકે મુનિને ખીર વહોરાવેલી તે ભારે અહોભાવથી

ને અત્યંત ગદ્ગદ દિલથી વહોરાવેલી; લુખ્ખા દિલથી કે રાખેતા મુજબની કરણી તરીકે નહિ. તો એ ગદ્ગદ દિલ પર પછીથી એ એ જ રાતે મર્યો ત્યાં સુધી એ ગુરુદયાની તથા એ ત્યાગની એ દાનની અનુમોદના જ કરતો રહ્યો.

ગદ્ગદ દિલની કરણી ખૂબ યાદ આવે.

સંગમનો અહોભાવ :-

પાંચ વરસે પરદેશથી ખાસ સ્નેહી આવેલો મળે ત્યાં એને જોતાં એની સાથે વાત કરતાં અને એને જમાડતાં દિલ ગદ્ગદ થઈ જાય છે. અને એના ગયા પછી ક્યાંસુધી એનું દર્શન, એની મીઠી સ્નેહભરી વાતચીત, અને એની કરેલી સરભરા યાદ આવ્યા કરે છે. સંગમની એ સ્થિતિ હતી, તેથી એ ત્યાગના સંસ્કાર એવા જામ્યા એવા જામ્યા કે ભવાંતરે શાલિભદ્રના ભવે આજની દેવતાઈ નવાણું પેટીઓ પણ ખીજે દિવસે માલ સાથે એઠવાડિયા કુવામાં પધરાવી દેવાવતો!! દાનનો ઉપકાર કરનાર ગુરુ પર પણ એવું ગદ્ગદ દિલ હતું કે એ ગુરુની અનુમોદના પણ મર્યો ત્યાંસુધી એવી ગદ્ગદ દિલે રહી કે ભવાંતરે પ્રભુ મહાવીરદેવ જ ગુરુ તરીકે મળ્યા તે એવા મળ્યા કે રાખા શ્રેણિકના ગુલામ પ્રજાજનમાંથી નીકળી જઈ

પ્રભુના ગુલામ શિષ્ય તરીકે બનવાનું પસંદ કર્યું !
 ધન્ય ગુરુ પરના અહોભાવને ! ને ત્યાગ-ધર્મ પરના
 અહોભાવ સાથે ગદ્ગદ દિલને !

નાગકેતુનો અહોભાવ :-

ગદ્ગદ દિલ સાથેની ધર્મસાધના કેવું ચમત્કારિક
 કામ કરે છે કે મહાન શ્રાવક નાગકેતુ એમાં કેવલજ્ઞાન
 સુધી પહોંચી ગયા ! હજી એમણે દીક્ષા લીધી નથી,
 ગૃહસ્થપણે માત્ર ભગવાનની પુષ્પપૂજામાં ભગવાનની
 પાછળની પુષ્પોથી પિછવાઈ રચી રહ્યા છે, એ આજે
 જ નહિ, રોજનો કાર્યક્રમ છે. રોજ પ્રભુની એવી
 પુષ્પપૂજા પણ કરે જ છે, એમાં અત્યારસુધી કેવળજ્ઞાન
 નથી પામ્યા, ને આજે પામે છે, એની પાછળ શું
 રહસ્ય હશે ? શું રોજ પૂજા ભાવ વિના કરતા હશે
 કે સામાન્ય ભાવથી કરતા હશે ? ના, નાગકેતુ
 ચરમશરીરી છે, આ ભવના અંતે મોક્ષગામી છે,
 જનમથી વિરાગી અને ઇન્દ્રિયો પર નિગ્રહવાળા છે
 તેમજ પ્રભુના શાસનના ભારે રાગી છે. એટલે પ્રભુ
 પૂજામાં ભાવોદ્દાસનું શું પૂછવું ? છતાં પહેલાં નહિ
 એવા આજે વિશિષ્ટ ભાવોદ્દાસ વધી ગયા છે એનું
 કારણ ? કારણ આ બન્યું, -

પ્રભુની પાછળ પુષ્પોથી પિછવાઈ રચી રહ્યા છે,

એમાં કરંડિયામાંથી એકેક પુષ્પ લેતાં વચમાં છુપાયેલ સાપ કરડે છે. સાપ કરડે એટલે વેદના ઊભી થાય, ત્યાં પછી ધ્યાન પૂજામાં રહે? કે વેદનામાં જાય? જાત અનુભવ જોજો કે, એક મચ્છર કરડે તો ધ્યાન પૂજામાં, કાઉસ્સગમાં, કે માળામાં રહે છે? કે મચ્છર કરડયાની વેદનામાં જાય છે? ત્યારે અહીં સાપના દંશની વેદના છે છતાં ધીર વીર નાગકેતુનું ધ્યાન એમાં ન જતાં પ્રભુની પૂજામાં પ્રભુની ભક્તિમાં રહે છે, ને તે પણ ધ્યાન હવે વધુ જોરદાર બને છે! નહિતર તો ધ્યાન જોરદાર બન્યા વિના કેવળજ્ઞાન સુધી શાના પહોંચે? પણ એ પહોંચ્યા! કેવળજ્ઞાન થવા પૂર્વે વીતરાગતા આવવી જોઈએ, એ આવી! તો વીતરાગ બનવા સુધી પહોંચ્યાડનારું ધ્યાન કેવુંક જોરદાર જામ્યું હશે કે એ ઠેઠ અનાસક્ત ભાવ અને વીતરાગતા પ્રગટ કરી દે? આવું ધ્યાન વીતરાગની પૂજાભક્તિમાં શી રીતે જામી શક્યું?

અહીં મનને એક આશ્ચર્ય થાય કે ‘રોજ પૂજા તો કરતા જ હતા અને આજે સાપ ડસ્યા પહેલાં ય પૂજા તો ચાલુ જ હતી. છતાં ત્યાં ધ્યાનનું જોસ ને ધ્યાનનો વેગ એવો ન વધ્યો કે એ વીતરાગતા સુધી પહોંચાડે; પરંતુ સર્પદંશની વેદના પછી પૂજાના ધ્યાનમાં જોસ અને વેગ કેવાક પ્રબળ આવી ગયા કે

એમાં આગળ આગળ જોસ વધતાં વધતાં ઠેઠ વીતરાગતા સુધી પહોંચી ગયા ?

પરંતુ આમાં આશ્ચર્ય કરવા જેવું નથી; કેમકે

સાધના ખૂબ જ ગદ્ગદ દિલની હોય, સાધનામાં હૈયું ગદ્ગદ ભીતું ભીતું અને રડું રડું થતું હોય, ત્યાં એ સાધનામાં ધ્યાન જોરદાર અને એ સહજ છે.

લિખારીને નિધાન મળતાં કેવી ગદ્ગદતા ? :-

ગદ્ગદ દિલમાં વીતરાગતા આવવાનું કારણ ?

પહેલી વાત તો એ છે કે દિલ ગદ્ગદ ક્યારે અને ? જ્યારે મનને લાગે કે ‘ આ અસંલવિત જેવું મને શી રીતે મળી ગયું ? ’ દા. ત. માનો કે લિખારી માણસ જંગલમાંથી પસાર થતો હોય અને એને ઠસ વાગી ઇંટોડું ઊખડી ગયું ને નીચે જોતાં ત્યાં જ રત્નો ભરેલો ચરુ (કલશો) દેખાયો, તો એને ચમકારો થાય છે, દિલ ગદ્ગદ થઈ એમ વિચારે છે કે અરે ! આ હું લિખારી મહાકમનસીખીવાળો, અને આ અસંલવિત જેવી મહાનિધાનની મને પ્રાપ્તિ ? હં એ એ એ !.... આ શું ? ’ આ ગદ્ગદતાની બળવતાની પાછળ ખરેખરું કયું કારણ કામ કરી રહ્યું છે ? એ ખાસ ધ્યાન પર લેવા જેવું છે.

જેમ એ લિખારીને પોતાની નિર્ધનતા ને ભીખણુશીલતા તથા એમાં આવતા અપમાન-ટોણું-

તિરસ્કાર, ભૂખમરો વગેરે પર ભારેમાં ભારે અણુગમે હતો, એ બધું લમણે લખાયાનો અતિશય હૃદયસંતાપ હતો, તેથી હવે લાખોની કિંમતનું રત્નોનું નિધાન નગરે પડતાં હરખ એટલો બધો ઉલસ્યો કે હૈયું ભારે ગદ્ગદ થઈ ગયું! આંખે લાલ પીળાં આવી જાય છે! હૃદયના તાર ઝણઝણે છે! રંગેરંગમાં લોહી ઝડપથી વહી રહ્યું છે! રોમ રોમ ખડા થઈ ગયા છે! મન એમ ઉછાળા મારી રહ્યું છે કે ‘અહાહાહા! આ શું ને શું મને મળ્યું? મને ને આ અણુમોલ નિધાન?’ પણ આ બધું ક્યારે? લિખારવી પોતાની નિર્ધનતા વગેરે પર ભારે ફિટકાર-ગ્લાની-સંતાપ હતો ત્યારે,

આત્માની કઈ લિખારવી દશા પર સંતાપ? :-

એવી રીતે કર્મવિહિત પોતાની સ્થિતિમાં પરિવ્રજ, વિષયો, આરંભ-સમારંભો અને કષાયોરૂપી લિખારવી દશા પર ભારે ફિટકાર-તિરસ્કાર-ગ્લાની-સંતાપ હોય તો ધર્મસાધના રૂપી રત્નનિધાન મળતાં હરખનો પાર ન હોય, કે ‘અહો! આ કેવી તાસ્વિક તારણહાર ધર્મસાધના મળી! એમ આંખે લાલ પીળા આવી જાય, હૈયાના તાર ઝણઝણે, નાડીઓમાં લોહી અપાટાબંધ વહેવા માંડે, અને રોમરાજ ખડી થઈ જાય! ત્યાં હૈયાને ગદ્ગદતાનો પાર ન રહે.

એટલે આ આબુનું કે ધર્મમાં દેયું ભારે ગદ્ગદ થાય ત્યાં પેલો પાપોનો સંતાપ જોરદાર ચાલતો હોય.

જેટલી પ્રબળ પાપોની દિલગીરી, એટલી જોરદાર ધર્મ માથા પર ગદ્ગદતા.

નાગકેતુને કેમ ભાવ વધી ગયા? :-

ત્યારે જુઓ અહીં નાગકેતુને પુષ્પપૂજા વખતે પૂજામાં દિલ એવું ભારે ગદ્ગદ હતું. એમાં સર્પદંશ થતાં શરીરે વેદના ઊડી છે તો ત્યાં એ શરીર અને એની સુખાકારિતા ઉપર ગ્લાની ચોર વધી ગઈ છે, - 'હેં? આ વીતરાગ પ્રભુની પુષ્પ પૂજાભક્તિનો મને અતિ અતિ દુર્લભ મોકો મળ્યો છે? આ મહા કિંમતી પૂજા ભક્તિની પ્રાપ્તિ એટલે ભિખારીને મહારત્નનિધાન જેવી પ્રાપ્તિ! એની સામે શરીરપીડા આવી મને ખેંચે? ના, ના, મારા નાથ જિનેશ્વર ભગવંતની અણુમોલ ભક્તિની આગળ શરીરશાતા વગેરે જડ અનુકુળતા ભિખારીની ભીખની માફક કુછ વિસાતમાં નહિ.' આમે ય ઇન્દ્રિયોના વિજેતા નાગકેતુ કાયા માયા વગેરેને પ્રભુની આગળ વિસાતમાં ગણુતા નહોતા, બદકે વીતરાગપ્રીતિ થવા-વધવામાં બાધક ગણુતા હતા, એમાં અત્યારે કાયા વાંકી થવા માંડી તો એના પર નફરત વધી ગઈ, ઉપેક્ષા વધી ગઈ, ને કાયા-માયા પર સરાસર અનાસક્ત ભાવ ઊભો થઈ ગયો! યાવત

અહંત્વ પરથી પણ આસક્તિ ઊઠી જઈને અનામકત યોગમાં ચડી વીતરાગ થયા ! કેવળજ્ઞાન પામ્યા !

વાત આ છે પ્રભુપૂજામાં કે ખીજી ધર્મસાધનામાં લચબચ ગદ્ગદભાવ જોટલો જોરદાર, એટલી શુભ અધ્યવસાયની આત્મપરિણતિ જોરદાર બનતી જાય.

એ સાધનામાં ગદ્ગદભાવ માટે દુન્યવી મોહ-માયા પર ભારે નફરત જોઈએ.

તો જ પ્રભુ-દર્શન-પૂજાદિ ધર્મસાધના મળતાં હરખનો પાર ન રહે ! હરખથી હૈયું રડું રડું થઈ જાય ! અપૂર્વ હર્ષની એ ગદ્ગદતા છે. પેલા ભિખારીને પોતાના સંયોગ-પરિસ્થિતિ સાથે કશો મેળ ન જોસે એવી આ નિધાનપ્રાપ્તિની ઘટના, અસંભવિત એવી અને અચાનક કદપના બહારની બની આવેલી જોઈ દિલ ગદ્ગદ થઈ જાય છે ! કમનસીબ ભિખારીને જો પૈસા મળવા મુશ્કેલ ત્યાં રત્નો ભરેલો ચરુ મળી જાય, એ ધારણા અને સંભવિતતા બહારની વસ્તુ લાગે છે માટે ગદ્ગદતા આવે છે.

ભિખારીની સાથે જાતની તુલના :-

બસ, આપણી ધર્મસાધનામાં આવી ગદ્ગદતા લાવવી હોય તો આ ઉપાય છે કે ભિખારીને પોતાની તદ્દન નિર્ધન સ્થિતિ અને ભારે ભાગ્યહીનતા સાથે

મેળ ન ભેસે એવી નિધાનપ્રાપ્તિ લાગી, ને તે પણ કલ્પના બહારની જ, અને બીજી બાબુ પોતાની દરિદ્ર તથા અપમાનિત સ્થિતિ પર ભારોભાર નફરત રહી; એ રીતે આપણને આપણી જાત, આત્મગુણો અને આંતરિક ધર્મથી રહિત હોઇ, લિખારી જેવી તદ્દન નિર્ધન અને ભાગ્યહીન લાગે, તથા એના પર ભારોભાર નફરત રહે, પછી ભલે પૈસાટકા-માનપાન સારા મળ્યા હોય છતાં નફરત, અને એમાં ધર્મસાધના મળી, એ અપૂર્વ નિધાનપ્રાપ્તિ સમાન લાગે; તે પણ આ દુનિયાને દુન્યવી પ્રાપ્તિ મળી છે એની અપેક્ષાએ કલ્પના બહારની મહાક્રિમતી પ્રાપ્તિ લાગે, તો ધર્મ-સાધનામાં હૈયું ખૂબ ગદ્ગદ થઇ જાય. આમાં મુખ્ય વાત આપણું હૃદય એવું બનાવવાનું છે; પછી તો સાધનાના બિંચા ફળ અને મોક્ષ દૂર નથી. હૃદયમાં એક બાબુ મોહમાયા-કષાયોનો પારાવાર પસ્તાવો, ને બીજી બાબુ સમ્યગ્ ધર્મ તથા ધર્મના અંગો, ધર્મની સાધનાઓ મળવામાં અનહદ ગદ્ગદભાવ હોય.

સુદત્ત મુનિવરનો ગદ્ગદભાવ :-

આપણને આ સુદત્ત મુનિવરનાં જીવનમાં જોવા મળે છે કે એમને સંસારની માયા પર કેવી ભારે નફરત છુટી ! તો કેવા ગદ્ગદ ભાવથી એમણે ચારિત્ર લીધું ! અને કેવા ગદ્ગદભાવથી મહાતપ-સ્વાધ્યાય

સાથે ચારિત્ર પાળ્યું ! જેના પ્રભાવમાં એ થોડા વખતમાં જ અવધિજ્ઞાન પામી જાય છે !

પ્રસંગ એવો બનેલો કે એ યુવરાજપણ્યામાંથી હજી હમણાં જ પાંગરતી યુવાનીમાં રાજા થયા છે, ત્યાં કોટવાળ એક ચોરને પકડી લાવી રાજાને નમીને કહે છે કે ‘આણે માલિકત્વ ખૂન કરી એના માલની ચોરી કરી એ ભાગતો હતો, પણ પછી અમારા હાથમાં માલ સાથે પકડાઈ ગયો, તેથી અમે એને આપની પાસે હાજર કર્યો છે....’

ખૂની ચોરને ભયંકર સજા :-

રાજા જૈનેતર પંડિતોને પૂછે છે કે “આને ધર્મશાસ્ત્રો કેવી સજા ફરમાવે છે?”

પંડિતો કહે “આણે ખૂન અને ચોરી બે ભયંકર ગુના કર્યા છે, તેથી આના આંખના ડોળા ફેાડી નાખવા, કાન-નાક-જીભ કાપી નાખવા, પછી હાથ-પગ છેદી નાખવા, અને પછી એના જીવતરનો નાશ કરવો, એ સજા હોય; પરંતુ એ પહેલાં આખા નગરમાં એને કદર્થનાથી ફેરવવાનો અને શેરીએ શેરીએ અને રસ્તે રસ્તે બાહેર કરવાનું કે ‘આણે આવા ગુના કર્યા છે અને હવે એને આવી આવી સજા કરવામાં આવશે. માટે હવે બીજો પણ જે કોઈ આવા ગુના કરશે, એની આ ભયંકર દશા કરવામાં આવશે.”

સુદત્ત રાજાને વૈરાગ્ય :-

સુદત્ત રાજા આ સાંભળતાં જ ચોંકી ઊઠ્યો કે
'હાય ! ચોરે તો ખૂન કરી મરનારને લયંકર પીડા
આપી, પણ મારે આ ચોરને એથી ય લયંકર પીડા
આપવાની ત્યારે આ રાજવીપણું કેવું ગોઝારું કે એ
જાળવવા આવા કુર કાર્યના સંકલેશ કરવા પડે !
ધિક્કાર છે આ પાપમય સંસારવાસને ! હવે તો મારે
એનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર જીવન જ ખપે.' તમે
અહીં કહેશો,-

પ્ર૦- પણ રાજા જો ગુનેગારને સજા ન કરે, તો
ગુના શી રીતે અટકે ? રાજા તો માત્ર ન્યાય ચૂકવે છે.
ન્યાય ન ચૂકવે અને ગુનેગારને સજા ન કરે તો
જગતનું શું થાય ?

રાજા ન્યાય ચૂકવે એમાં ખોટું શું ? :-

ઉ૦- જગતની ચિંતા પછી કરો, પહેલાં તમારા
આત્માની ચિંતા કરો કે આપણા સ્વાર્થવશ પ્રવૃત્તિ
કરતાં બીજા જીવને ત્રાસ થતો હોય તો એ ત્રાસ
જોઈ આપણું હૃદય કંપે છે ? એ જીવ પર દયા
આવે ? માનો ને નરકના જીવે પોતે પૂર્વ ભવમાં પાપ
કર્યા છે એટલે સજા રૂપે પરમાધામી તરફથી એના
પર ત્રાસ વર્તે છે. તો એ નરકના જીવ પર વરસતા

ઘોર ત્રાસ સાંભળીને તમારું હૃદય ન કંપેને? કેમકે પરમાધામી ન્યાય ચૂકવે છે એવું જ માનો ને? ભયંકર ત્રાસ ભોગવી રહેલ નરકના જીવ પર દયા ન આવે ને? જો હૃદય ન કંપે અને દયા ન આવે તો તમારું હૈયું કેટલું નિષ્ઠુર?

આપણે આપણી જાતનો વિચાર કરવાનો છે. સુદત્ત રાજા ચોરની સજા સાંભળીને કંપી ઊઠ્યા, ને એથી વૈરાગ્ય પામી રાજ્ય છોડી દીધું, તો રાજ્ય રંડાયું નહિ. સંસાર કદી રંડાયો નથી. જગતમાં સુદત્ત રાજાની દીક્ષાથી અનર્થ અનર્થ ન મચી ગયો. જગતને-સંસારને તો એક ધણી ગયો તો બીજો ધણી મળ્યો. ઉદ્ધતું સુદત્ત રાજા આ રીતે પણ વૈરાગ્ય પામી સાધુ થયા, તો જાતનું કલ્યાણ સાધવા સાથે બીજાં કેટલાય જીવોને કલ્યાણ સાધવામાં સહાયક થયા! કેવી મજા છે દીક્ષામાં!

સુદત્ત મુનિવરની ગદ્ગદભાવે સંયમસાધનાનો પ્રભાવ :-

આપણી વાત આ ચાલે છે કે પાપો અને મોહમાયા પર નફરત જો જોરદાર થાય, તો ધર્મ-સાધનામાં ગદ્ગદભાવ જોરદાર આવે. સુદત્ત મુનિવરને આ થાય છે. એમને રાજવીપણાના અઠગક પાપ અને સંસારવાસના અપાર પાપ પ્રત્યે એટલી બધી નફરત

જાગેલી, કે તેથી સંયમ-જીવન પર ભારે ગદ્ગદ ભાવ સાથે અહિંસા તપ બ્રહ્મચર્ય વગેરેની ભારે ગદ્ગદ ભાવ સાથે સાધના કરે છે ! અને એનો પ્રભાવ કેવો પડ્યો કે થોડા જ વખતમાં એમને અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મ તૂટી અવધિજ્ઞાન પ્રગટ થયું !.... ગદ્ગદ ભાવ સાથેની ધર્મસાધનાની આ તાકાત છે કે આવરણ કર્મોના ઢેર તોડી નાખે !!

ત્યારે સુદત્ત રાજર્ષિને થોડા જ વખતમાં અવધિજ્ઞાન થાય, આ એછો પ્રભાવ છે ? સંયમ-સાધનામાં ભારે ગદ્ગદ ભાવનો એ પ્રભાવ. એ એમ આવ્યો કે ‘અહો ! અહો ! આ સંયમ કેવું ઘોર પાપમય સંસારી જીવનથી બચાવી લેનારું ! કેવું તારણહાર !’ આમાં ગર્ભિત છે સંસાર પ્રત્યે અને પાપો પ્રત્યે ભારે નફરત; તેથી સંયમ પર ભારે અહોભાવ અને ગદ્ગદ ભાવ આવે છે.

અંધક મુનિની ગદ્ગદભાવે સાધના :-

અંધક મુનિને પાપો, વિષયો અને કષાયો પર ભારે નફરત ભાવ હતો. એટલે એ પાપોથી બચાવી લેનારા સંયમ પર ભારે અહોભાવ હતો. તેમજ રાજના મારા દ્વારા પોતાની ચામડી ઉઝરડાતાં એમણે કષાયને મચક ન આપી, પણ સંયમ ભાવ મજબૂત પકડી રાખ્યો, અને એમાં ઊંચા શુક્લ ધ્યાન પર ચઢી કર્મો

તોડી નાખ્યા ! તો કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ પામી ગયા !

કપાય પર ભારેમાં ભારે નફરત ન હોત તો અહીં આમડી ઉતરાતાં કપાય સેવાઈ જવાનો પૂરો સંભવ હતો.

સંયમ પર ભારે અહોભાવ ન હોત તો અહીં આવી ઘોરાતિ ઘોર ત્રાસ-વેદનામાં સંયમભાવ ચૂકાઈ જવાનો સંભવ હતો.

મૃગાવતીજી સાધ્વીને પ્રમાદ થયા પર ભારે નફરત છુટી, અને સંયમ-અપ્રમત્ત ભાવ પર ભારે અહોભાવ ઊભો થઈ ગયો ! તો ત્યાં એમણે ક્ષપક ક્ષેણી માંડી ઘાતી કર્મો ખપાવી કેવળજ્ઞાન લીધું !

અર્ણિકાપુત્ર આચાર્ય મહારાજ ડોલ'ડોલ થતા નાવડાના માણસો દ્વારા આકાશમાં ફેંકાતા, અને ત્યાં વૈરી દેવતા વડે ભાલે વીંધાતાં, એમને પોતાના શરીર પર ભારે નફરત છુટી કે 'અરે ! આ મારું શરીર કેવું ગોઝારું કે નાવડાના માણસોને અને આ ભાલે વીંધનાર જીવને પાપમાં નિમિત્ત થઈ રહ્યું છે ! તેમજ નીચે પાણીના અસંખ્ય જીવોને લોહીથી મરણના ત્રાસ આપવામાં નિમિત્ત થઈ રહ્યું છે !' સ્વશરીર ખીજને પાપમાં અને દુઃખમાં નિમિત્ત થતું હોવાથી એના પ્રત્યે થતી નફરતના લીધે જિનશાસન અને એના સંયમ પર ભારે ગદ્ગદતા વધતાં એમાં એવા એકાકાર થઈ ગયા કે ત્યાં જ કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષ પામી ગયા !

ગદ્ગદભાવ ચીજ એવી છે કે એમાં એકાકાર કરી દે.

પાલક પાપીની ઘાણીમાં પીલાતા બાળ મુનિને પણ પોતાના શરીર અને કર્મ પર એવી નફરત વરસી કે ક્ષમા-સમતામાં ભારે ગદ્ગદતા આવી ! તે ગદ્ગદતા એવી આવી કે એમાં એકાકાર થઈ જતાં એ પણ વીતરાગ બની કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષ પામી ગયા !

વાત આ છે કે પાપો અને પાપસાધન ભૂત કાયા માયા પર ભારે નફરત લાવે, તો ધર્મ તારણહાર લાગીને ધર્મની સાધનામાં ભારે ગદ્ગદતા આવે.

ગદ્ગદ દિલની ધર્મસાધનાના ફળ ઊંચા !

કમઠના લાકડામાંથી બહાર કઢાયેલ અર્ધ બળેલા સાપને પાર્શ્વકુમાર તરફથી નવકાર મળ્યો તો એમાં એવો ગદ્ગદ થઈ એકાકાર થઈ ગયો કે મરીને એ ધરણેંદ્ર થયો ! એમ સમડી, બળદ જેવાને પણ ઠેઠ દુઃખદ અંતકાળે નવકાર સાંભળવા મળ્યો તો એમાં ગદ્ગદ થઈ એાતપ્રોત થવાના પ્રતાપે એ સુંદર માનવ અવતાર પામ્યા.

આ મોંઘેરા જનમમાં ખાસ જરૂરી આ છે કે દેવમાં ગુરુમાં ધર્મશ્રદ્ધામાં ધર્મસાધનામાં અહોભાવ લાવી ગદ્ગદ દિલવાળા બને. પણ એવો અહોભાવ ત્યારે આવશે કે જ્યારે જેમ પેલા લિખારીને પોતાના લિખારીપણાની દુઃખદ દશા પ્રત્યે ભારે નફરત હતી

તો જંગલમાં નિધાન મળતાં નિધાનપ્રાપ્તિ પ્રત્યે ભારે
 ઈહોભાવ આવ્યો, ને દિલ ગદ્ગદ થઈ ગયું, એમ
 આપણને દેવ-ગુરુ-ધર્મ એ નિધાન મળ્યા લાગે, ને
 એ પ્રાપ્તિ વિનાની પૂર્વની દશા લિખારી જેવી લાગે;
 તેમજ એ ધર્મવિહોણી લિખારડી દશા પર ભારે
 નફરત હોય.

ધર્મસાધનામાં ગદ્ગદભાવ લાવવાનો ઉપાય :-

એટલે જ ધર્મસાધનામાં આ કરવાનું છે કે પહેલાં
 તો આપણને આપણામાં આત્મશુણ્ણાનું દેવાનું જોઈ
 તેમજ આંતર પરિણુતિમાં ધર્મનું દેવાનું જોઈ
 આપણી જાત સાવ લિખારી લાગવી જોઈએ, ને એના
 પર નફરત વરસવી જોઈએ. જાત લિખારી લાગે છે
 ખરી? ‘ના, લિખારી શાના? ઘર છે, દુકાન છે, પૈસા
 છે, ખાનપાન, કપડાં.... વગેરે મળ્યું છે પછી લિખારી
 શાના?’ આમ આત્મશુણ્ણા અને ધર્મપરિણુતિની
 દરિદ્રતામાં લિખારીપણું લાગતું નથી.

લિખારીપણું લાગતું હોય ને એ દિલને કરડતું
 હોય, તો એનો કલ્પાંત કેટલો હોય? આ તો રોજ
 નહિ, કિન્તુ મહિને એકવાર પણ આ લિખારીપણાનું
 એક આંસુ ય નહિ આવતું હોય! કેઈ દિવસ મનને
 હૃદય વેધી અફસોસી નહિ કે લગવાન પાસે રેવાનું
 નહિ કે ‘હાય! આવા ઉંચા મનુષ્ય જનમમાં આવ્યો,

જિનશાસન પણ મળી ગયું, છતાં મારામાં ક્ષમા-
નમ્રતા-મૈત્રી-વૈરાગ્ય વગેરે ગુણોનું દેવાળું? દાન-શીલ
વગેરેની આંતરપરિણતિનું દેવાળું? આવી હૈયા વેધી
અકસોસી જ જો નહિ, પછી એ ગુણો માટે ચાહીને
જોરદાર નિર્ધાર અને પ્રયત્ન શાના થાય? એ તો
અત્યારસુધી જે કામ-ક્રોધ-લોભ, મદ-મત્સર, અને
મોહમાયા વગેરેમાં ડુબ્યા રહ્યા, ને એ જ ચાલે જે
ચાલ્યા, એ હજી પણ ચાલુ! ત્યાં પછી દેવ-દર્શન-
પૂજા, દયા, દાન, નવકાર-સ્મરણ, સંયમ, વગેરે
ધર્મસાધના અપૂર્વ નિધાનરૂપ શી રીતે લાગે? અને
એમાં દિલ ગદ્ગદ શાનું થાય?

ધર્મ જિન્દુ શાસ્ત્ર કહે છે કે શ્રાવકને ‘ધર્મ
ધનબુદ્ધિ.’

શ્રાવક ધન-માલ-મિલકતને સાચી સંપત્તિ ન
સમજે, પરંતુ ધર્મને જ સાચી સંપત્તિ સમજે.

એની બુદ્ધિમાં ધર્મ જ સંપત્તિ તરીકે જડાઇ ગયો
હોય એટલે જ જો પાસે ધર્મ નથી પણ બાહ્ય ધન
વગેરે છે તો પોતાને સંપત્તિહીન લિખારી સમજે;
અને જો પાસે બાહ્ય ધન એટલું નથી, એની તંગી
છે, છતાં પાસે જો ભરપૂર ધર્મસુકૃતો અને સદ્ગુણો
તથા ધર્મસાધનાઓ છે, તો પોતાની જાતને
સંપત્તિમાન શ્રીમંત સમજે.

પેલા નરસિંહની વાત ખબર છે ને ? પૂર્વ જનમમાં એ લિખારી હતો, લીખ માગતાં ય પૂરું મળતું નહોતું તેથી એકવાર કંટાળીને બીજે ગામ જવા નગર બહાર નીકળતો હતો, ત્યાં એને મુનિ મળ્યા. મુનિને લિખારી કહે ‘બાપજી ! ભૂખે મરું છું નોકરી ય નથી મળતી, મજૂરી ય નથી મળતી, ને લીખ માગ્યે ય ખાવા નથી મળતું. મારા પર દયા કરો, કાંક રસ્તો બતાવો.’

મુનિ કહે ‘ધર્મ કર’ !

લિખારી કહે ‘પ્રભુ’ મારી પાસે એક પૈસો ય નથી તો શેનાથી ધર્મ કરું ?’

લિખારી શું સમજીને આ કહી રહ્યો છે. કે ‘પૈસા વિના ધર્મ શી રીતે થાય ?’ એ સમજીને કે ‘ધર્મ કરવો એટલે પોતાનો સ્વાર્થ ત્યાગ કરી બીજાનું લાભ કરવું, અને તે દીન-દુખિયાને દાન કરવાથી થાય.’

પૂર્વ કાળની આ ઠેવી ઉત્તમ સમજ ! જ્ઞાનીઓએ પણ દાન-શીલ-તપ-ભાવના એ ચાર પ્રકારના ધર્મમાં દાનધર્મ પહેલો મૂક્યો છે. તીર્થંકર ભગવાન પણ મહાન ચારિત્ર ધર્મનું પાલન કરવા નીકળે છે તે પણ પહેલાં વરસભર દાન દઈને નીકળે છે. અમદાવાદમાં હરકોર શેઠાણી રોજ પ્રભુદર્શન કરવા જતા તે

રસ્તામાં બિખારીઓને દાન દેતાં દેતાં જતા હતા. કોઈ મોટી સંઘયાત્રા કાઢે તે પણ પ્રયાણ પૂર્વે ગરીબોને દાન દઈને પ્રયાણ કરતા. પૂછો,-

પ્ર૦- દાન ધર્મ પહેલો કેમ ?

ઉ૦- કારણ આ છે, કે ધર્મ કરવાનો છે તે આત્માના ઉદ્ધાર માટે. આત્માનો ઉદ્ધાર તો જ થાય કે જીવને જે વહાલામાં વહાલું છે ને જે સંસારમાં ભટકાવનારું મુખ્ય કારણ છે, એનો ત્યાગ કરવામાં આવે, જો આ મુખ્ય અને અતિપ્રિયને ધર્મ કરતાં વધારે વહાલું જ કરીને રાખવામાં આવે, તો પછી એની આગળ ધર્મ ગોણ થઈ જાય છે. એટલે જરૂર પડ્યે ધર્મ કરીને ય ક્ષણમાં એ અતિ પ્રિય વસ્તુ હસ્તગત કરી લેવાનું મન થઈ જાય છે ! હવે જોઈએ તો દુનિયામાં માણસને પૈસા બહુ વહાલા છે, પરિગ્રહ બહુ વહાલો છે, અને

પૈસા પર જ ગાઢ મૂર્છા, વિષય-વિલાસો, અને આરંભ-સમારંભોનાં મહા પાપો ચાલે છે; તેથી ધનમૂર્છા એ સંસારનું આગેવાન કારણ છે.

હવે જીવ ધર્મ કરવા જાય છે, પરંતુ પૈસા બરાબર સાચવી રાખીને ! દા. ત. દેવદર્શન કરવા ગયો પરંતુ પ્રભુની આગળ પૂજાની પોતાની કશી સામગ્રી ન મૂકી, યા દર્શન નહિ, પ્રભુની પૂજા કરવા ગયો

પરંતુ પોતાની કશી પૂજાની વસ્તુ લીધા વિના ગયો, મંદિરના ભગવાન, મંદિરનું દૂધ, મંદિરનું ચંદન, મંદિરના પુષ્પ, મંદિરની અગરબત્તી, બધું મંદિરનું, ને એ લઈને પરમાર્થું ને પોણાબાર મંડયો પૂજા કરવા ! એણે આ શું કર્યું ? ‘ભગવાન ! તમે વહાલા, પણ તમારા કરતાં મારા પૈસા મને વધારે વહાલા, એટલે તમારી ખાતર પૈસા ન તોડી નાખું, તમારી પૂજા ખાતર મારા પૈસાનો ઉપયોગ ન કરું, પરંતુ જરૂર પડ્યે પૈસા ખાતર તમારો ઉપયોગ કરીશ.’ આમ પ્રભુ કરતાં ય પૈસાને વધારે વહાલા રાખવાનો ભાવ રાખ્યો. આમાં આત્માનો શે ઉદ્ધાર થાય ? પૈસા આગળ પ્રભુ ગૌણ થઈ ગયા.

જીવનમાં પ્રભુને મુખ્ય કર્યા વિના આત્માનો ઉદ્ધાર ન થાય.

સંસારનું મુખ્ય પાપ ‘પરિચ્છેદ’ એ સલામત તો સંસાર સલામત જ રહેને ?

(૧) માટે એ પરિચ્છેદથી મૂળ પાપ પર કાપ મૂકવા માટે દાન ધર્મ પહેલો કહ્યો.

ધર્મની માતા દયા, પિતા પ્રભુ :-

(૨) દાનધર્મ પહેલો હોવાનું બીજું કારણ એ છે કે “દયા ધર્મસ્સ જણણી” દયા એ ધર્મની માતા છે, અને પરમેશ્વર એ ધર્મના પિતા છે. ધર્મ જોઈએ એને ધર્મના માતા-પિતા વિના ન ચાલે માટે

જીવો પર દયા પહેલી કરાય, અને પરમેશ્વરનું
બહુમાન પહેલું કરાય, તો જ ધર્મરૂપી પુત્રનો જન્મ થાય.

‘ના, હું તો તપસ્યા કરીશ, દુષ્ટી જીવની શક્તિ
છતાંય દયાબયા મારે કરવાની જરૂર નથી,’ આવો
ભાવ રાખે તો દયા વિનાના કઠોર દિલમાં તપથી પણ
ધર્મપરિણતિ ન ઊભી થાય. એમ,

‘ના, હું તો મંદિરમાં મંજીરા વગાડીશ, કે
સ્તવનના રાગડા તાણીશ, પણ મારા પૈસા ખરચી
પ્રભુનું બહુમાન સત્કાર કરવાની મારે જરૂર નથી’
આવો ભાવ રાખે તો એમાં પરમ ઉપકારી પરમાત્મા
પ્રત્યે શુષ્ક અને અભિમાની બનેલા દિલમાં ધર્મની
પરિણતિ ન ઊભી થાય.

જીવ પ્રત્યે દયાની અને લગવાન પ્રત્યે બહુમાનની
અવગણના કરવામાં હૈયાનું વલણ તપાસો, હૈયાના
પરિણામ જુઓ, કેવા ચાલી રહ્યા છે. ધરાર સામે
ભૂખ્યો જીવ ટળવળતો દેખાતો હોય અને એને દાન
કરી એનું થોડું પણ દુઃખ દૂર કરવાની ઇચ્છા જ ન
થાય, થોડી પણ દયા જ ન કરાય, એ દિલ કેટલું
કઠોર? એનાં દિલમાં ધર્મ શી રીતે ઊગે?

ધર્મ તો જીવની વસ્તુ છે. એ કોમળ દિલમાં ઊગે.
દિલમાં કોમળતા લાવવા દયા પહેલી જોઈએ.

એમ ધરાર અનંત ઉપકારી તીર્થ કર લગવાન મળ્યા છતાં એમની આગળ પૈસા પર બહુમાન એટલું બધું રાખવું છે કે પૈસાના મોહમાં પ્રભુત્વ બહુમાન જતું કરવું છે, ‘પૈસા જતા કરીને પૈસા કરતાં પ્રભુને બહુ માનવાનું કયું’ એમાં શો ધર્મ આવી ગયો?’ તો શું થઈ ગયું? એમ પ્રભુબહુમાનની અવગણના કરવી છે એના દિલમાં ‘હાય પૈસા!’ ના તીવ્ર રાગસંકલેશ પડ્યા હોય છે, ત્યાં ધર્મ શાનો દિલમાં આવે? ત્યાં તો

ધનના તીવ્ર રાગસંકલેશથી પાપાનુબંધ એવા ઊભા થાય કે ભવાંતરે પાપબુદ્ધિ મળે, ધર્મબુદ્ધિ નહિ!

મમ્મણુ શેઠ એમ જ સીધી સાતમી નરકગતિ એવી પામ્યો કે જેમાં ધર્મબુદ્ધિનું નામ નહિ, ને કષાય પાપબુદ્ધિ સતત ચાલુ! માટે પૈસાના એવા તીવ્ર રાગસંકલેશ રાખવા જેવા નથી. એ ટાળવા માટે પહેલો દાનધર્મ છે.

આ હિસાબ છે શક્તિ પહોંચે છે તો જીવદયા અને પ્રભુબહુમાનમાં પૈસાનું દાન કરો એ પહેલો ધર્મ. પેલો ભિખારી ‘દાન વિના ધર્મ નહિ’ એમ સમજીને સાધુને કહે છે ‘પ્રભુ! પાસે એક પૈસો નથી, ધર્મ શેનાથી કરું?’

મુનિની અમૃતવાણી :-

સાધુ કહે છે ‘જો પૈસા હોય તો તો પૈસાથી દાનધર્મ થાય, પરંતુ પૈસા ન હોય; તો ય વીતરાગ પરમાત્માનાં દર્શનથી પણ ધર્મ થાય. એવા વીતરાગ ભગવાનનાં દર્શન-વંદન-સ્તવન કરવામાં આપણું અભિમાન તૂટે છે, અને એમના વીતરાગતા ગુણ પર બહુમાન જાગે છે, અને

આ વીતરાગનું ને વીતરાગતાનું બહુમાન એ વીતરાગતા ગુણ સિદ્ધ કરવાનું બીજ છે.

બીજ વારંવાર સિંચાય એટલે એમાંથી છોડ પત્ર પુષ્પ થઈ અંતે પાક રૂપે-ફળ રૂપે-વીતરાગતા મળે. એ મળે તો આ દુઃખદ સંસારમાં જનમ મરણના ફેરા બંધ થઈ જાય. માટે જો આ નગરમાં જિનમંદિરો ઘણાં છે. તો એમાં તારાથી બને તેટલીવાર વીતરાગ પ્રભુનાં દર્શન-વંદન-સ્તવન કરતો રહે, માત્ર બૂખનું જ દુઃખ શું, બધા ય દુઃખ ધર્મથી જાય, સુખ ધર્મથી મળે. પૂર્વ જનમમાં તેં ધર્મ નથી કર્યો એટલે અહીં તું દુઃખી છે. હવે અહીં પણ ધર્મ નહિ કરે, તો આવતા ભવે શું દેખવા પામીશ?’

મુનિની અમૃતવાણી લિખારીના હૈયે સોંસરી આરપાર ઊતરી ગઈ. એને સચોટ લાગી ગયું કે ‘લીખ માગવાનું જ એક જીવન જીવીને તો હું આવા

મહાકિંમતી ધર્મ સાધવા યોગ્ય આ અતિદુર્લભ માનવ જનમને બરબાદ કરી રહ્યો છું. સાડું થયું આવા મહાઉપકારી ગુરુ મળી ગયા! મારી આંખ ખોલી નાખી! મને પશુ કરતાં મહા ઉત્તમ માનવ અવતારમાં સાચું કરવા જેવું સાચું સાધી લેવા જેવું બતાવ્યું! તો લાવ, હવે વીતરાગ પ્રભુનાં ખૂબ ખૂબ દર્શન વંદન કરવાનું મુખ્ય જીવન બનાવું.’

ભિખારી હવે ધર્મની ભીખવાળો બને છે :-

ભિખારી મુનિના પગમાં પડી ગયો. આંખમાં આંસુ લાવીને કહે છે ‘પ્રભુ! પ્રભુ! આપે આ રંક ઉપર ભારે દયા કરી! મહાન હિતનો માર્ગ બતાવ્યો! હવે હું એજ કરીશ એથી મારા જનમ જનમ સુધરી જશે. કેાઈ શ્રીમંતે મને ઢગલો પૈસા આપી દીધા હોત તો ય એ પૈસાથી મારા આત્માનું કશું ભલું થાત નહિ, માત્ર એ પૈસાથી ખાઈ-પી મોજ કરી લેત એટલું જ; પરંતુ એમાં તો ધર્મ વિના જીવન પૂરું કરી પાછો સંસારમાં ભટકતો થઈ જાત! એટલે હવે તો જીવનમાં ભીખ માગવાનું મુખ્ય નહિ, પરંતુ પ્રભુદર્શન-વંદન મુખ્ય કરીશ.... આ તો તમે મને ધર્મ આપી મારા જનમ જનમ સુધારી નાખ્યા! અહાહાહા! ભલું થલે તમારું તમારો કેટલો આભાર માનું! ધન્ય તમારી દયાને!’

ભિખારીનાં પ્રભુદર્શન કેવાં ? :-

ભિખારી હવે પહોંચ્યો પાછો નગરમાં અને એણે જિનમંદિરોમાં પ્રભુનાં દર્શન-વંદન શરૂ કરી દીધાં, કેવાંકે એ દર્શન-વંદન હશે ? જીવનમાં પહેલીવાર સાધુ પાસેથી વીતરાગ પ્રભુની ઓળખ મેળવી છે. પ્રભુનો ને પ્રભુનાં દર્શન-વંદનનો અચિંત્ય પ્રભાવ જાણ્યો છે, એટલે પ્રભુ પર ઓવારી ગયો છે ! હવે એ પ્રભુનાં અહીં દર્શન-વંદન કરવા મળે છે એ વખતે એના રોમાંચ ખડા થઈ જાય છે ! મનને આશ્ચર્ય થાય છે કે ‘અહો ! અહો ! હું ભાગ્યહીન, અને મને આ વિશ્વશ્રેષ્ઠ ભાગ્યનિધિ ભગવાનની પ્રાપ્તિ !’ આમ પ્રભુ મળવા પર એને ભારે અહોભાવ ઊભો થયો છે, એટલે પ્રભુનાં દર્શન-વંદનમાં દિલ ગદ્ગદ થઈ જાય છે. પ્રભુ પર ભારે અહોભાવથી દર્શન કરતાં ગાંડોઘેલો થઈ જાય છે. ભગવાન ઉપર આ અહોભાવ પણ એક જ વારના દર્શનમાં નહિ, પણ વારંવાર દર્શન કરતાં કરતાં દિલમાં આવ્યા કરે છે. એમ ગદ્ગદતા ય એક જ વારના પ્રભુદર્શન-વંદનમાં નહિ, પરંતુ જ્યારે જ્યારે દર્શન-વંદન કરે છે ત્યારે ત્યારે દિલ ગદ્ગદ સહેજે થઈ આવે છે. જનમનો ધર્મી નહિ, નવો જ ધર્મ પામેલો અને ચિંથરેહાલ દુઃખી ભિખારી, એનાં આ પ્રભુદર્શન, તો તમારા પ્રભુદર્શન કેવાં ?

હવે એક વિશેષતા જુઓ, કે દર્શન-વંદનમાં દિલ ગદ્ગદ થવાનું કારણ હવે માત્ર એ નથી કે ‘ક્યાં મારી લિખારી અવસ્થા? ને ક્યાં મને મળેલાં આ વિશ્વશ્રેષ્ઠ વીતરાગ પ્રભુનાં દર્શન-વંદન?’ પરંતુ હવે તો એને બહુ દર્શન-વંદન થયાં અને એમાં વળી મંદિરોમાં હજારો ભાવિકોને દર્શન-વંદન-પૂજન કરતા જુએ છે તેથી પ્રભુનાં દર્શન-વંદન રૂપી ધર્મનું મહામૂલ્ય વિશેષ સમજાય છે, તેથી હવે તો પોતાની પૂર્વની ધર્મહીન દશાની ભારે ઘૃણા પણ થાય છે. એટલે હવે એમ લાગે છે કે, - ‘અરેરેરે! ક્યાં મારી પૂર્વની ગોઝારી ધર્મહીન દશા? ને ક્યાં આજે આ મહાન ધર્મસાધનાની અવસ્થા?’

આમ, અહોભાવનાં એ કારણ, - (૧) દેવ-ગુરુ-ધર્મનું મહાનિધાન રૂપ લાગે ને (૨) પોતાની ધર્મહીન દશા પર ભારે ઘૃણા થાય.

ધર્મહીન દશાવાળી જાત પરની નફરત ધર્મસાધનામાં દિલ ગદ્ગદ કરી નાખે છે.

પ્રભુદર્શન-વંદન જે ઊંચા અને નિરાશંસ ભાવથી કરાવે છે એથી લિખારીને પુણ્ય વધતું જાય છે. એથી ખાવા-પીવાનું મળવામાં હવે ચિંતા રહેતી નથી. પરંતુ એ ત્યાં એવો હિસાબ નથી માંડતો કે ‘ચાલો દર્શન ફળ્યા! ખાવાપીવાનું સુખપૂર્વક હવે મળી

રહે છે!’ કારણ? એને ધર્મનો જિંચો મહિમા સમજાયા પછી દર્શન-વંદન ધર્મના બદલામાં ખાનપાન મળે એવી કોઈ જ આશંસા નથી. એને તો હવે પોતાની પૂર્વની ધર્મહીન દશા કરડે છે, એટલે એને એ દશા ટળી એનો જ આનંદ છે.

નિરાશંસભાવ

(૩) ધર્મસાધનામાં ત્રીજી વસ્તુ આ જરૂરી છે,- નિરાશંસભાવ.

ધર્મની સાધના કરો એમાં કશી લૌકિક દુન્યવી ફળની આશંસા કામના ન રાખો. કોઈ પૂછે ‘ધર્મ કેમ કરો છો?’ તો આ જ જવાબ કે

ધર્મહીન દશા ભૂંડી છે, એ ભૂંડી પશુ જેવી અનાય જેવી ધર્મહીન દશામાંથી બચવા માટે ધર્મ કરું છું.

ઉત્તમ માનવ જનમ અને એમાં ઉત્તમ ધર્મસાધક દશા નહિ? ને ભૂંડી ધર્મહીન દશા? ભૂડા અવતારમાં ભૂંડી ધર્મહીન દશા છાજલી કહેવાય, પણ ઉત્તમ અવતારમાં એ ન શોભે.

ભિખારીમાં હવે આ આવી ગયું છે, ધર્મ તો હજી પ્રારંભનો પ્રભુદર્શન-વંદનનો જ કરી રહ્યો છે; પરંતુ

શુદ્ધ ધર્મસાધનાની ૪ શરત :-

- (૧) એ અત્યંત કર્તવ્ય માનીને,
- (૨) એમાં કોંચો અહોભાવ તથા ગદ્ગદ દિલ રાખીને
- (૩) એમાં નિરાશંસભાવ રાખીને, તેમજ
- (૪) ધર્મ સાધતી વખતે ખધી જ આહારાદિની કે કષાયની સંજ્ઞાને અટકાવીને ધર્મ સાધી રહ્યો છે.

ધર્મસાધનાની આ ચાર વિશેષતાઓ ભિખારીના ધર્મના જોસને (પાવરને) અને વૈગને વધારી રહ્યા છે. એનો પ્રભાવ પછીના ભવે જોવા મળે છે કે અલગત્ પૂર્વના કોઈ તેવા કર્મના ઉદ્ભવે તેવા તેવા અણુચિંત્યા મરણાંત જેવા વિધન વારંવાર ઊભા થવા છતાં એને ગેખી સહાય માત્ર નહિ, પણ આગળ આગળ ઉન્નતિ મળતી જાય છે. આ પ્રભાવ કેનો? સામાન્ય પ્રભુદર્શનનો નહિ, પણ ઉપરોક્ત ચાર સાધનથી પાવરકુલ (જોશિલા) દેવદર્શન-વંદન થયેલા તેનો. જીવનમાં વિચારવા જેવું છે કે આપણી કયી એકાદ પણ ધર્મસાધના આ ચાર સાધનથી સંપન્ન છે?

એક નવકાર સ્મરણની કે દેવદર્શનની એવી ખરી? કે એ કરતી વખતે

- (૧) એ અત્યંત કર્તવ્ય લાગે ?
- (૨) એના પર અહોભાવ ઊછળતો હોય ? સાથે એમાં દિલ ગદ્ગદ ભીનું ભીનું થતું હોય ?
- (૩) એની પાછળ કોઈ કરતાં કોઈ જ દુન્યવી આશંસા લાલચ ન હોય ?
- (૪) એ વખતે કોઈ જ આહારસંજ્ઞા, વિષયસંજ્ઞા, પરિગ્રહસંજ્ઞા નિદ્રા-આરામીની સંજ્ઞા યા કોઠાદિ કપાયની સંજ્ઞા લેશ પણ ઊઠતી ન હોય ?

(૧) પહેલી તો એમાં અત્યંત કર્તવ્યતાની ખુદ્દિ હોય તો એ નવકાર સ્મરણ કે દેવદર્શન જ એટલા બધા અત્યંત કર્તવ્ય લાગવાથી મન એમાં જ ચોંટી ગયું હોય; એટલે ત્યાં બીજો કોઈ પણ વિચાર જ ન આવે; બીજા ત્રીજા વિચાર આવવાની ક્ષરિયાદ જ ન હોય. સાધનામાં એવી લહે લાગે કે ‘જાણે આ જ કર્યા કરું’ એમ મનને થાય. અસલમાં જોઈએ તો

બધીય ધર્મસાધનાનો એક મુખ્ય ઉદ્દેશ આ છે કે મનને પાપવિચારો-પાપભાવો-અને ક્ષુભ વિકલ્પોથી બચાવવું.

કેમકે ‘મન લઈ જાવે મોક્ષમાં ને મન હી ય નરક મોઝાર

સંસાર ક્રિયાઓ શું આપે છે ? પાપવિચારો અને પાપભાવો !

કે જેનાથી તિર્યચગતિ આદિ દુર્ગતિનાં જ પાપ બંધાય. ધર્મસાધના અતિ કર્તવ્ય લાગીને મન એમાં ચોંટયું રહે તો પેલા પાપવિચારો અને પાપભાવોથી બચાય.

મરુદેવા માતાને અત્યંત કર્તવ્યબુદ્ધિએ વીતરાગ બનાવ્યા :-

અત્યંત કર્તવ્યબુદ્ધિનું મહત્ત્વ ઓછું સમજતા નહિ. મરુદેવા માતા એના પર કેવળજ્ઞાન પામ્યા છે ! કેવી રીતે ? એ પહેલાં પુત્રમોહવાળા હતા એટલે પુત્ર ઋષભદેવ પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયું ને ભરત ચક્રવર્તી દાદી માતાને પ્રભુના સમવસરણ પાસે લઈ ગયા, ત્યાં વનમાં રખડતા ધારેલા પુત્રને મહાઐશ્વર્યવાળા જોઈ રાજીના રેડ થઈ ગયા ! પરંતુ ત્યાં માતાને પુત્રમોહથી જરાક ખોટું એ લાગ્યું કે જેની ખાતર હું હજાર વરસ રોઈ, અને હવે એની સામે હું જાતે મળવા આવું છું, તો એ મને જરા ખોલાવતો પણ નથી ?

આમ જરાક ખોટું લાગ્યું પરંતુ પછી બહુ ભદ્રક દિલના, તે તરત અન્યત્વ લાવનામાં વળી ગયા ! ઝટ વિચાર્યું કે

મરુદેવાની અન્યત્વ લાવના :-

હું બોલાવવા લાયક હોત તો એ ઘર મૂકી ચારિત્ર લઈને જંગલમાં રખડવા શું કામ જાત? ઘરવાસની સહેલસપાટી મૂકીને ગામોગામ એકલા વિહરવાના કષ્ટ શું કામ ઉપાડત? માટે હું બોલાવવા લાયક ને મોહ કરવા લાયક છું જ નહિ. આ જગતમાં કોઈજ કોઈને બોલાવવા લાયક અર્થાત મોહ કરવા લાયક નથી; કેમકે કોઈજ મારું પોતાનું છે જ નહિ. બધા જ મારે પરાયા છે.’

આમ અન્યત્વ ભાવનામાં ચડ્યા. આ શું કર્યું? દાન-શીલ-તપ-ભાવના એ ચાર પ્રકારના ધર્મમાંથી છેલ્લી ભાવનાધર્મની સાધના હાથમાં લીધી. તે બસ, હવે એજ ભાવના અત્યંત કર્તવ્ય બનાવી, તે એમાં જ મન ચોંટી ગયું ચોંટી ગયું એવું, કે એની જ ધારા આગળ વધી !

‘જગતમાં બધું જ મારાથી અન્ય છે’

એ સૂત્ર ઉપર વિચારધારા ચાલી તે એમાં ‘બધા’ માં’ પોતાના પુત્ર-પૌત્રાદિ પરિવારના મોહ ઉપરાંત સંપત્તિ વગેરેના મોહ-આસક્તિ-આકર્ષણ તો નીકળી જ ગયા, વધારામાં પોતાની કાયા કાયાની શાતા-સુખશીલતા, યાવત્ પોતાના અહંત્વ સુદ્ધાં પરના મોહ-આસક્તિ-આકર્ષણ નીકળી ગયા! એટલે ઝટ

એમને ધર્મધ્યાન શુદ્ધધ્યાનની ધારા લાગી, અનાસક્ત યોગ નિર્વિકલ્પ દશા અને વીતરાગ અવસ્થા આવીને ઊભી રહી ! પછી તો કેમ ? તો કે તરત કેવળજ્ઞાન થયું, અને આયુષ્ય અહીં જ પૂર્ણ થાય છે એટલે તરત જ મોક્ષ સાધી ગયા !

અન્યત્વ લાવનામાં — અત્યંત કર્તવ્યભાવ વીતરાગભાવ સુધી લઈ જાય :-

આ બધું શાના ઉપર ? અન્યત્વ લાવનાની ધર્મસાધનામાં અત્યંત કર્તવ્યભાવ એવો લગાડી દીધો કે ઠેઠ વીતરાગતા સુધી પહોંચાડે. એમાં મોક્ષ સુધીનું મંડાણ મંડાઈ ગયું. આ અત્યંત કર્તવ્યભાવ ન હોત તો તો વયમાં બીજા ત્રીજા વિચાર આવી જવાથી ધ્યાન શ્રેણિ ન મંડાત. આની સામે વિચારો, આપણું પ્રભુદર્શન, પ્રભુપૂજા, નવકારમાળા, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, કાઉસ્સગ્ગ, વગેરેમાંથી કઈ એક સાધના આવા અત્યંત કર્તવ્યભાવથી થાય છે કે જેમાં એક પણ બીજો વિચાર નહિ ? કહે છે ‘અમારું ભાગ્ય નથી;’ ખોટું ન બોલાય; તપાસો.

ધર્મમાં કમભાગ્ય-કમનસીબી છે ? કે કમગરજ અને કમપુરુષાર્થ છે ?

આમ જ આપણે ગોથાં ખાઈએ છીએ. વાસ્તવમાં આપણી ગરજ અને પુરુષાર્થની ખામી છે; હજી

ધર્મસાધનાને અતિ કર્તવ્ય માનવાની એવી ગરજ આપણને નથી, તેથી જ આપણે ધર્મસાધનાને અતિ કર્તવ્ય તરીકે સાધવાનો પુરુષાર્થ નથી કરતા, અને દોષ ભાગ્યને દૃઢએ છીએ કે ‘મારું’ ભાગ્ય સારું નથી, તેથી એવી ધર્મસાધના થતી નથી.’

મરુદેવા માતાને સાચું માનવાની ગરજ જાગી, ‘હેં? દીકરો મને, આટલે એની સામે આવું છતાં, બોલાવે નહિ?’ એવી મોહની માન્યતા પડતી મૂકવાની, અને ‘જગતમાં કશું આપણું નથી, બધું આપણાથી પર છે, અન્ય છે, પરાયું છે.’ એ સાચી માન્યતા ધરવાની ગરજ જાગી; અને એ પ્રમાણે માનવાનો પુરુષાર્થ કર્યો. તે એવો કર્યો કે એમાં વચ્ચે પોતાની કાયાનો, ઉંમરનો, કે અહંત્વનો વગેરે કશો વિચાર લાવ્યા નહિ. એવો અન્યત્વ ભાવનાનો પુરુષાર્થ અત્યંત કર્તવ્ય તરીકે કર્યો તો ત્યાં ધ્યાનધારા લાગી, શુકલધ્યાન લાગ્યું, ક્ષપકશ્રેણિ માંડી, અને વીતરાગ બન્યા! સર્વજ્ઞ બન્યા! અને મુક્ત બન્યા! ભલા ભોળા મરુદેવા માતા વીતરાગ બને, ને આપણે પેક-હોશિયાર તે ભવમાં ભમતા રહીએ!

ગૌતમ સ્વામીની ભાવના :-

ખુદ ગૌતમ સ્વામીજી મહારાજે પણ પ્રભુને નિર્વાણ સાંભળી ‘હેં પ્રભુ! ૩૦-૩૦ વરસ તમારી

સાથે રહ્યો અને અંતકાળે મને છૂટો પાડ્યો?' એ વિચાર આવવા પર તરત જ આવો વિચાર કરવાનું પોતાનું અહંત્વ મૂકી દીધું. પ્રભુ તો વીતરાગ હતા એમને ૩૦ વરસ સાથે રહેનારો શું, કે નહિ રહેનારો શું, કોઈના ય ઉપર રાગ કે દ્વેષ નહિ; તો હું કેમ રાગમાં ફસાઈ બેઠો છું? મારા આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં રાગે ય નથી, ને દ્વેષ પણ નથી, તો શા માટે હું રાગાદિનું અશુદ્ધ સ્વરૂપ પકડી બેઠો છું? એમ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપના ચિંતનમાં ચડી ગયા. એ ચિંતન કેવુંક અત્યંત કર્તવ્ય બની ગયું હશે કે એમાં હવે 'પણ પ્રભુએ આઘો કાઢતાં થોડું કહેવું તો જોઈએ ને?' એવો કશો બીજો વિચાર જ પેસવા દીધો નહીં, તો એ શુદ્ધ સ્વરૂપનું ચિંતન શુક્લધ્યાન સ્વરૂપ બની ગયું! ને કેવળજ્ઞાન અપાવનારું બની ગયું.....!

ધર્મસાધનામાં અતિ જરૂરી ૪ સાધન :-

ફરીથી યાદ કરો, ધર્મસાધના

(૧) આવી અત્યંત કર્તવ્ય માનીને કરો, એમાં અહોભાવ જાગતો રાખો શી રીતે? ભિખારીને અપૂર્વ નિધાન મળ્યા પર અહોભાવ થાય એ રીતે અહોભાવ મનમાં લાવ્યા કરો. સાથે,

(૨) સાધનામાં ગદ્ગદ ભાવ લાવો, એ પણ જેમ પેલા ભિખારીને અણુચિંત્યું મહાનિધાન મળી ગયા

પર દિલ ગદ્ગદ થયું ભીનું ભીનું થયું એવો ગદ્ગદ ભાવ. આ સાથે ધર્મસાધનામાં,

(૩) નિરાશંસભાવ રાખો. અર્થાત્ ધર્મના ક્ષણમાં દુન્યવી લૌકિક વસ્તુ મળવાની કોઈ જ સ્પૃહા નહિ રાખવાની. મહાન લોકોત્તર ક્ષણ અને અણચિંત્યા લૌકિક ક્ષણને આપનારા ધર્મને મનમાન્યા તુચ્છ લૌકિક ક્ષણ માટે વેચો નહિ. તેમજ,

(૪) ધર્મસાધના વખતે આહારાદિ ૧૦ પાપસંજ્ઞા ઊઠવા ન દો.

ધર્મમાં નિરાશંસભાવ

ધર્મમાં નિરાશંસભાવ કેમ આવે? :-

આમાં જે નિરાશંસભાવ રાખવા કહ્યું, એ લાવવા માટે હંમેશા ખાસ આ વિચારવાનું છે કે ‘એવા અચિંત્ય લૌકિક લોકોત્તર ક્ષણ આપનાર ધર્મ પાસે તુચ્છ લૌકિક ક્ષણ માગી લેવું એમાં (૧) ધર્મનું ગૌરવ હણીએ છીએ, અને (૨) ધર્મ કરતાં દુન્યવી વસ્તુને વધુ મહત્ત્વ આપીએ છીએ.

(૧) ધર્મ તો મોટો ચક્રવર્તી છે. ચક્રવર્તીની કોઈ સેવા કરે એને પ્રસન્ન કરે, એને ચક્રવર્તી ન ધારેલું ધનામ આપવાનો હોય છે, પરંતુ માણસ પોતે જ જે

ચક્રવર્તી પાસે તુચ્છ કૃળ મોગી 'લે, દો. તે.' માગે
 'મને શીધું અપાવી દો' તો ચક્રવર્તીને અપમાન જેવું
 લાગે કે 'આ રાંકડો મારી આટલી જ કિંમત સમજે છે
 કે હું આટલું જ આપી શકું? મૂર્ખ મારી પાસે આ
 માગે છે?'

વ્યવહારમાં પણ દેખાય છે કે પત્ની પતિની સેવા
 બળવતી હોય પણ સાથે સાથે માગ માગ કરતી હોય
 કે 'મને પૈસા આપો પૈસા આપો, મને આ લાવી
 આપો ને તે લાવી આપો' તો સમજી પતિ પૈસા તો
 આપે, વસ્તુ ય લાવી તો આપે, પણ એના દિલમાં
 પત્ની એવું સ્થાન નથી પામી શકતી.

પત્નીનો નિરાશ સલાવ :-

ત્યારે જો પત્ની પોતે તો ન માગતી હોય, પરંતુ
 પતિ સામેથી પૂછતો હોય કે 'તમારે શું જોઈએ છે?'
 અને પત્ની કહેતી હોય કે

'મારે કશું જોઈતું નથી. મારે તો તમે મળી
 ગયા એટલે બધું જ મળી ગયું છે, તમારી સેવા જ
 મારે જોઈએ છે મારે બીજું કંઈ જોઈતું નથી,'

તો એ પત્ની પતિના દિલમાં બિંચું સ્થાન પામે
 છે, અને પત્નીના દિલમાં પણ પતિસેવા આગળ
 જગતની વસ્તુને મહત્ત્વ જ નહિ, મુખ્ય સ્થાન નહિ,

પરંતુ દિલમાં પતિ અને પતિની સેવા જ મહત્વ પામે છે, મુખ્ય સ્થાન પામે છે.

બસ, આ રીતે આપણે ધર્મ તો સેવીએ પણ ધર્મ પાસે આ ને તે માગ-માગ કરીએ, તો સમજવું ધર્મ એટલે કે ધર્મનો દલાલ શુભ કર્મ માગ્યું આપી તો દે, પરંતુ ધર્મના દિલમાં આપણે એવું સારું સ્થાન ન પામીએ.

(૨) અરે ! આપણા દિલમાં પણ મુખ્ય સ્થાન વધુ મહત્વ ધર્મ નથી પામતો, પરંતુ માગેલી જગતની વસ્તુ જ મુખ્ય સ્થાન પામે છે, વધુ મહત્વની બને છે; અર્થાત્ દિલમાં મહત્વ ધર્મનું નહિ, પણ દુન્યવી વસ્તુનું રહે છે. ત્યારે જો ધર્મ પાસે આપણે કશું માગતા નથી, ધર્મ પાસેથી આપણને કશી અપેક્ષા નથી, આપણું મન એમજ કહે છે કે ‘મારે ધર્મસેવા જ જોઈએ છે, સેવાના બદલામાં દુનિયાનું કશું જોઈતું નથી, મારે તો ધર્મની સેવના સાધના મળી છે એટલે બધું જ મળી ગયું છે;’—આમ આપણા હૈયામાં મુખ્ય સ્થાન ધર્મ અને ધર્મસેવાનું રહે. એ શું થયું ?

જેમ નિરાશંસ પત્નીને દિલમાં મહત્વ પતિ અને પતિસેવાનું, પણ જગતની વસ્તુનું નહિ, એમ નિરાશંસ ધર્મસાધકને દિલમાં મહત્વ ધર્મ-ધર્મસેવાનું, પણ જગતની વસ્તુનું નહિ.

આમ જો દિલમાં મુખ્ય સ્થાન ધર્મનું રહે છે, તો પછી ધર્મ તો જિંદગીમાં જિંદગી કદરદાન સ્વામી છે; એટલે એના કલાલ પુણ્યકર્મ તરફથી જગતની જિંદગી જિંદગી વસ્તુ મળી જાય છે, ને છતાં પણ આપણે મન એની જે મહત્તા નહિ, તે મહત્તા ધર્મની અને ધર્મસેવાની રહે છે.

ધર્મ સેવીને એની પાસેથી દુન્યવી કશું મળવાની સ્પૃહા નથી, અપેક્ષા નથી, આશંસા નથી, તો એ નિરીહભાવ છે, નિરાશંસ ભાવ છે, અને એમાં જ આપણા દિલમાં દુન્યવી કોઈ પણ વસ્તુ કરતાં ધર્મનું જિંદગી મૂલ્યાંકન જિંદગી સ્થાન રહે છે. તે પણ

નિરાશંસભાવે ધર્મ સાધવામાં અહીં અને પરલોકમાં પણ આપણે મન મહત્ત્વ ધર્મનું, કિન્તુ જગતની વસ્તુનું નહિ.

(૧) દેવપાલનો નિરાશંસભાવ :-

નિરાશંસ ભાવે કરાતી ધર્મસાધના અંગે પેલા અરિહંતપદના આરાધક દેવપાલનો પ્રસંગ ખ્યાલમાં છે ને? શેઠના ઢોરા ચારનારો એ ક્ષત્રિય જાતનો રમપૂત નોકર. એને જંગલમાં તૂટેલી ભેખડમાંથી ઋષભદેવ ભગવાનની સુંદર પ્રતિમા મળી! નહાઈ ઘોઢી ત્યાં નાતું મંદિર જેવું બનાવી એમાં પ્રભુને રાખી પૂજે છે, અને મહાનિધાન પામ્યો સમજી એને ‘અહો!

અહો ! મને તે આ લગવાન મળ્યા !’ એમ એને એટલો બધો અહોભાવ થાય છે કે એ ત્યાં પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે ‘ પ્રભુ ! તમારા દર્શન-પૂજન વિના કોઈ દિવસે મોંમાં પાણીનું ટીંપુ ન નાખું.’ બસ, પછી તો રાજ ઠોરાં ચરાવવા આવે ત્યારે દર્શન-પૂજન કરે છે, અને એમાં દિલ ખૂબ જ ગદ્ગદ થઈ જાય છે કે ‘ અહો ! મારા જેવા એક નિષ્પુણિયાને આ શું મળી ગયું ?’ આ પ્રભુના દર્શન-પૂજનથી એને શું જોઈતું હતું ? કશું જ નહિ. નિરાશંસલાવની સાધના છે. એને મન લગવાનની ભક્તિ મળી એ બધું જ મળી ગયું છે કેમકે સમજે છે કે

જીવનની શોભા પૈસા વગેરેથી નહિ, પણ પ્રભુભક્તિથી જ છે.

એકવાર વરસાદની ભારે હેઠી સાત દિવસ ચાલી એમાં જંગલમાં જઈ શક્યો નહિ, તો ખાનપાન કાંઈ જ કર્યું નહિ, તેમ એને પસ્તાવો પણ ન થયો કે ‘ હાય ! આવી બાધા-પ્રતિજ્ઞા ક્યાં કરી બેઠો કે હું સાત સાત દિવસ બાધા-પીધા વિનાનો રહ્યો !’ હા, એને સંતાપ હતો કે ‘ હાય ! પ્રભુભક્તિ વિનાના આ મારા દિવસ વાંઝિયા દિવસ જાય છે !’ શું આ ? નિરાશંસલાવ.

! ‘ધર્મ’થી શું જોઈએ છે ? કશું જ નહિ, ધર્મ જ

જોઈએ છે. પ્રભુભક્તિથી પ્રભુભક્તિ જ જોઈએ છે,
બીજું કશું જોઈવું નથી.

દેવપાલને કયો પરતાવો ? :-

આઠમે દિવસે વરસાદ બંધ, તે બિઘાડ નીકળતાં
દેવપાલ પ્રભુ પાસે જઈ રાયો, ‘પ્રભુ ! પ્રભુ ! તારી
ભક્તિ વિના મારા સાત સાત દિવસ વાંઝિયા ગયા !
મને માફ કરજો મેં સાત દિવસ તારી ભક્તિ ન કરી,
તારી સંભાળ કરવા ન પામ્યો. મારા નાથ ! મને
આવી સજા કરીશ ના કે મને તારી ભક્તિ ન મળે;
લલે મહિનાના ઉપવાસ કરવાનું આપજો તે કરીશ,
પરંતુ તારી ભક્તિ વિનાનો એક દિવસ મારે ન જાય....’

ગદ્ગદ દિલે દેવપાલ આંખમાં દડદડ આંસુ સાથે
પ્રભુની આગળ રોઈ રહ્યો છે, ત્યાં ચક્રેશ્વરી દેવી
આવી કહે છે, - ‘દેવપાલ ! દેવપાલ ! આ પ્રભુની હું
અધિષ્ઠાયક દેવી છું, તારી ભક્તિ જોઈ બહુ જ પ્રસન્ન
થઈ છું. ભક્તિના બદલામાં માગ માગ તે આપું....’

‘દેવપાલ કહે છે ‘મને પ્રભુભક્તિ આપો’

દેવી કહે, ‘અરે ! એ તો તારી પાસે છે જ.’

આ કહે ‘ક્યાં મારી પાસે છે ? મારી પાસે હોત
તો તો આ મારા ૭-૭ દિવસ પ્રભુભક્તિ વિનાના
કેમ જાત ?’

દેવી કહે ‘આ તો તારી ભક્તિની ધગશે ભક્તિની પ્રતિજ્ઞાએ તારી કસોટી કરી, પણ રાજ રાજ થોડી જ કસોટી આવે છે? બાકી હું દેવતા છું, દેવનું દર્શન નિષ્ફળ જાય નહિ, માટે ભક્તિના બદલામાં દુનિયાનું ગમે તે સારું કશું માગી લે, રાજ્યપાટ, ખજાનો....’

દેવપાલનો દેવીને પડકાર : પ્રભુભક્તિ એ ઐરાવણ હાથી, ખજાનો એ ગધેડો :-

દેવપાલ કહે ‘તું મને શું લલચાવે? તું તો મને મારો ઐરાવણ હાથી વેચીને ગધેડો ખરીદી લેવા લલચાવી રહી છે. તું જાણે છે ખરી કે તું જે કાંઈ રાજ્યપાટ ખજાનો વગેરે આપે એ ગધેડા તુલ્ય છે, જ્યારે મારે પ્રભુભક્તિ એ ઐરાવણ હાથી સમાન છે. એને હું વેચું? પ્રભુભક્તિના બદલામાં મારે કશું જોઈતું નથી, ઊંચી ઊંચી ભક્તિ જ જોઈએ છે. મારે તો આ જન્મારો પ્રભુભક્તિથી પાવન થઈ ગયો છે, સુશોભિત બની ગયો છે! માનવજનમ કાંઈ રાજ્યપાટ કે હીરા માણેક વગેરેના ખજાનાથી પાવન ન થાય, શોભિતો ન થાય. જીવનની શોભા પ્રભુભક્તિ છે, દુન્યવી માલ-ખજાનો નહિ.’

દેવી શું કહે? હાથ જોડ્યા! દેવપાલની પ્રભુભક્તિ પર વિશેષ ઓવારી ગઈ. એ કહે છે,-

‘દેવપાલ ! ખેર ! તું મારું આખું નહિ લે, પરંતુ તારા આ ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિના પરિણામથી જે તત્કાળ ફળે એવું પુણ્ય તે બાંધ્યું છે, ને એનાથી આજથી સાતમે દિવસે તું આ નગરીનો રાજા થઈશ !’ એમ કહી દેવી અંતર્ધાન થઈ ગઈ. શાસ્ત્ર કહે છે,—

ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય-પાપ આ ભવમાં ફળે છે.

દેવપાલને આ સાંભળીને આનંદ ન થયો કે ‘ચાલો ભક્તિ ફળી, સાતમે દિવસે રાજ્ય મળશે,’ પણ એને તો ઉદ્ભુત ચિંતા થઈ કે ‘હાય ! રાજા થવાનું ? તો તો પછી રાજ્ય સંભાળવાની જંજળમાં મારી પ્રભુભક્તિનું શું થશે !’

શું છે આ ? નીતરતો નિરાશંસભાવ. પ્રભુભક્તિના ધર્મ પાસેથી મોટું રાજ્યપાટ કે કશું એને જોઈતું નથી, દુન્યવી કોઈ ચીજની આશા-આશંસા-અપેક્ષા નથી. જનમની શોભા એણે પ્રભુભક્તિમાં જો મानी છે, એવી મોટા રાજ્યપાટની સમૃદ્ધિમાં નહિ.

જન્મ પાવન આજ મારો,
ધર્મ તુજ સેવન મહીં;
ભવોભવ અનુમોદના જે
મળી ધર્મસેવા આહીં.

અર્થાત્ મારે તો ધર્મસેવામાં પ્રભુભક્તિમાં

મારો જનમ પવિત્ર થઈ ગયો ! અને અહીં જે મને આ ધર્મસેવા મળી એની માત્ર અહીં જ અનુમોદના નહિ, પણ ભવોભવ મારે ધર્મ પામ્યાની પ્રભુભક્તિ પામ્યાની અનુમોદના રહો.

દુન્યવી કયી વસ્તુથી જનમ પાવન થાય છે ? મોટા છ ખંડના રાજ્યથી નહિ; કેમકે એ છ ખંડના રાજ્યવાળો ચક્રવર્તી તો જો એમાં ને એમાં રચ્યો પચ્યો મરે, તો સીધો નરકમાં જ સિધાવે છે ! તો છ ખંડના મહા સામ્રાજ્યે એના જનમને શું પાવન કર્યો ? તો પછી શી એની આશંસા રાખવાની ? આશંસા માત્ર અધિકાધિક ધર્મની ક્યારે બને ? જીવનમાં ધર્મને જ સર્વેસર્વા મનાય ત્યારે,

જીવનમાં ધર્મ કરવો કઠીન નથી, પરંતુ જીવનમાં ધર્મને જ સર્વેસર્વા રાખવો કઠિન છે.

નિરાશંસભાવ હોય તો જ ધર્મને સર્વેસર્વા માની શકાય, સર્વેસર્વા રાખી શકાય.

દેવપાલે અરિહંતભક્તિના ધર્મને સર્વેસર્વા રાખ્યો છે, ને ઠેઠ રાજા બન્યા અને રાજકુવરી પરણવા મળ્યા પછી પણ અરિહંતભક્તિ જ જીવનમાં સર્વેસર્વા રાખી છે, રાજ્ય ચલાવવાનું તો શ્રાવક મહામાત્યને સોંપી દીધું છે. તો જ તે અરિહંત બનવાનું તીર્થંકર-નામકર્મ નામનું પુણ્ય કમાઈ ગયા છે !

જીવનમાં અરિહંતભક્તિ સર્વે સર્વા એટલે ? ભક્તિની આગળ દુન્યવી સમૃદ્ધિ-વૈભવ-સત્તા-ઠકુરાર્ધ-માનમર્ત્યો....કશું જ વિસાતમાં નહિ. ભગવાનની ભક્તિ કરીને આમાતું શું જોઈએ છે ? કશું જ નહિ. જોઈતું નથી, પણ મળી ગયું છે તો આનંદ શેમાં છે ? રાજ્યઋદ્ધિ-માનપાનમાં ? કે અરિહંતભક્તિમાં ? તો કે અરિહંતભક્તિમાં આનંદ. કહેશો,-

ધર્મ અને સમૃદ્ધિ બંનેમાં આનંદ કેમ નહિ ?

ભક્તિ અને ભક્તિતું ફળ સમૃદ્ધિ, બંનેમાં આનંદ કેમ નહિ ? :-

પ્ર૦- બંનેમાં આનંદ ન રાખી શકાય ?

ઉત્ત- આવો પ્રશ્ન પૂછીને અરિહંતભક્તિ અને દુન્યવી સમૃદ્ધિ બંનેને એક હરોળમાં મૂકો છો, તેથી અરિહંતભક્તિની જોડે ઋદ્ધિ-સંપત્તિ-માનપાન ભુલાતા નથી ! એનો ય નંબર રાખવા જોઈએ છે ! એ સૂચવે છે કે હજી મન પરથી આનો પક્ષપાત ઊતર્યો નથી, અને અરિહંતભક્તિથી મેળવવા લાયક રાજ્યઋદ્ધિ-સંપત્તિ-માનપાન લાગ્યા છે ! પણ ખબર નથી કે ‘ઋદ્ધિ સંપત્તિ અને માનપાન તો ભવના ફેરા

વધારનારા છે; જ્યારે અરિહંતભક્તિ ભવના ફેરા કાપનાર છે.’

‘દુન્યવી વૈભવ-વિષયો મારણહાર છે, અરિહંતભક્તિ તારણહાર છે.’

દુન્યવી ઋદ્ધિ-સંપત્તિમાં ચિત્ત આકર્ષાય ત્યારે ભગવાન ભુલાય છે, ધર્મ ભુલાય છે, મૈત્રી ક્ષમા વગેરે ભાવ ભુલાય છે ન્યાય-નીતિ ભુલાય છે !

ભગવદ્ભક્તિ-પ્રીતિ અને મૈત્રી ક્ષમા વગેરે ધર્મ તો આત્માના ભાવપ્રાણ છે.

એનો નાશ કરનાર રાજ્યઋદ્ધિ-સંપત્તિ અને માનપાન વગેરે એ મારણહાર ગણાય.

ચિત્તની સમાધિ-સ્વસ્થતા ગુમાવનાર કોણ ? ઋદ્ધિ-સંપત્તિ અને દુન્યવી વિષયો.

એમાં ચિત્ત આકર્ષાયું એટલે ચિત્ત અસ્વસ્થ બન્યું સમજો, સ્વસ્થતા ગઈ સમાધિ ગઈ સમજો.

સમાધિ જોઈએ છે ?

તો ઋદ્ધિ-સંપત્તિ અને માનપાન તથા ઇદ્રિયોના વિષયોનું મનમાં આકર્ષણ મહત્ત્વ પડતું મૂકો.

જો એને મહત્ત્વ આપ્યું, જો એથી આનંદ મળે એમ માન્યું, તો ચિત્તની સમાધિ ગઈ સમજો,

રાજ ભગવાન પાસે ચૈત્યવદનમાં ‘જય વીરરાય’ સૂત્રમાં ‘સમાધિ-મરણ’ માગે છે ને ?

વિષયોનું આકર્ષણ એ અસમાધિ છે :-

ત્યાં જ ખ્યાલ આવવો જોઈએ કે ‘હું’ જો અત્યારે આ દુનિયાની ઋદ્ધિ-સંપત્તિને અને ઇન્દ્રિયોના વિષયોને મહત્ત્વ આપું છું એનું આકર્ષણ રાખું છું, એના આનંદ નિઃસંકેત લોગવું છું, તો એમાં ચિત્ત અસ્વસ્થ છે, ચિત્તમાં સમાધિ નથી, અસમાધિ છે. પછી આમ ને આમ જિંદગીભર ચલાયે જઈશ તો સમાધિ-મરણ યાને મરણ વખતે સમાધિ ક્યાંથી રહેવાની હતી ?

અંતકાળે સમાધિ કેમ આવે ? :-

માટે જો મારે અંતકાળે સમાધિ જોઈએ છે તો જીવનમાં સમાધિનો અભ્યાસ જોઈશે, અત્યારથી જ મારે સમાધિની ટેવ પાડવી જોઈએ, ને એ માટે આ દુન્યવી વૈભવ-વિષયોનાં આકર્ષણ પડતા મૂકવા જોઈએ, એને મહત્ત્વ જ ન આપવું જોઈએ, એમાં આનંદ હોવાનું ન જ મનાય; પણ આનંદ આવી જાય તો ચોંકી ઊઠવું જોઈએ કે ‘આ વૈભવ-વિષયો તો હળાહળ ઝેર ! એમાં હું મૂરખ આનંદ શો માનવા બેઠો ?’

મોટા ભરત ચક્રવર્તી ચક્રવર્તીના રંગરાગ-લોગમાં બેઠા છતાં મનમાં આ ચોંકામણ રાખતા, તેથી ‘ભરતજી મન હી મેં વૈરાગી’ એમના મનમાં તો વૈરાગ્ય જ ઝળહળતો હતો.

વૈરાગ્ય એટલે વૈભવ-વિષયો પ્રત્યે ઝેરની દૃષ્ટિ.

વૈરાગ્ય એટલે વૈભવ-વિષયોથી ઊભગી જવું.

વૈરાગ્ય એટલે વૈભવ-વિષયોમાં જ્યાં આનંદનો અનુભવ થાય ત્યાં શરમ લાગવી, કે 'હાય!' મને અરિહંતલક્ષતને આ શો આનંદ? ભય લાગવો કે હાય! આમાં મારું શું થશે?'

સમક્રિતી જીવ વૈરાગી હોય, એટલે વૈભવ-વિષયોથી ઊભગેલો હોય, એમાં ભયવાળો અને શરમવાળો હોય. હજી એ અવિરતિમાં છે, ત્યાગી નથી, તેથી વૈભવ-વિષયો પર રાગ છે, એ ગમે છે એમાં આનંદનો અનુભવ થાય છે, પરંતુ એ બધાની પાછળ હૈયે બળતરા છે, ભય છે શરમ છે, ઝેરની દૃષ્ટિ છે પછી કેમ એ અરિહંતલક્ષિત અને વૈભવ-વિષયોને સમાન લેખે? કેમ એ બંનેમાં સમાન રીતે આનંદ માણે? એ તો સમજે છે કે

અરિહંતલક્ષિત તો તારણહાર છે, આત્માના ભાવપ્રાણ વૈરાગ્ય ક્ષમા મૈત્રી વગેરેને પોષનાર છે. માટે એમાં જ આનંદ મણાય એનું જ આકર્ષણ રખાય, એને જ મહત્વ અપાય.

લક્ષિતધર્મમાં ય આનંદ, અને વૈભવ-વિષયોમાં ય આનંદ, બે બંને નહિ.

વૈભવ-વિષયોમાં જો આનંદ માન્યો, એનું આકર્ષણ રહ્યું, જો એને મહત્વ આપ્યું, તો સમજી રાખો કે

ચિત્તની સમાધિ ગઈ.

મરણ વખતે સમાધિ જોઈતી હોય તો અત્યારથી એની તૈયારી રાખો, તૈયારી આ કે વૈભવ-વિષયોનું મનમાં મહત્ત્વ તદ્દન મારી નાખવું, એનો આકર્ષણ-આનંદ-પ્રકાશ પડતા મૂકવા.

જવલંત વૈરાગ્ય રાખો તો જ આ બને. ત્યારે એ પણ સમજી રાખો કે,—

સાચી અરિહંતલક્ષિત વૈરાગ્યવાળી જ હોય, દુન્યવી વૈભવ-વિષયો-માનસન્માન પ્રત્યે ઝેરની દષ્ટિવાળી હોય.

શોક્યને ઓરમાયો પુત્ર, એમ ધર્મીને વૈભવ-વિષયો :—

તેથી જ લક્ષિતના બદલામાં એ કશું ઈચ્છે નહિ, અરે! વૈભવ-વિષયો મળી જાય તો ય એથી લક્ષિત લેખે લાગી, સફળ થઈ, એમ માને નહિ.

અરિહંતની લક્ષિતવાળો એટલે કે અરિહંતનો લક્ષ્મી તો દુન્યવી વૈભવ-વિષયોને વિટંબણા રૂપ દેખે; કેમકે એ બધા અરિહંતને અને અરિહંતલક્ષિતને ભુલાવનારા છે. શોક્યને ઓરમાયો મોટો દીકરો વિટંબણા રૂપ લાગે છે; કેમકે એ જુએ છે કે ‘આની આગળ મારા દીકરાનું મહત્ત્વ નથી રહેતું.’ એમ અરિહંતનો લક્ષ્મી જુએ છે કે ‘આ વૈભવ-વિષયો આગળ મારા અરિહંતનું એટલું મહત્ત્વ નથી રહેતું.’

મનમાં પૈસાનું મહત્ત્વ પેઠા પછી અરિહંતનું એવું મહત્ત્વ નથી રહેતું એટલે જ અરિહંત ખાતર પૈસા નથી તોડી નાખવાનું મન નથી થતું, પણ અવસરે પૈસાની ખાતર અરિહંતનો ઉપયોગ કરવાનું મન થાય છે. માટે જ આ પૈસા ને ટકા તથા પત્ની-પુત્ર મેવા-મિઠાઈ વગેરે બધા જ વિટંબણા રૂપ છે, ઝેરરૂપ છે.”

અરિહંતના લક્ષ્મણી આ સમજ હોય પછી, અરિહંતલક્ષિતામાં ય આનંદ અને વૈભવ-વિષયોમાં ય આનંદ, એ બે કેમ બને ?

ઋષભદેવ લગવાન પાસે ૯૮ પુત્રો આજ્ઞા-સ્વીકાર માગતા ભરત સાથે લડી લેવાની સંમતિ માગવા આવ્યા. ત્યારે લગવાને વૈભવ-વિષયો-પરિવાર વગેરે સમગ્ર દુન્યવી વસ્તુને વિટંબણા રૂપ બતાવી, એમાં ઝેરની દૃષ્ટિ દેખાડી, તો જ ૯૮ પુત્રોમાં વૈરાગ્ય ઝળહળી ઊઠ્યો ! અને ત્યાં ને ત્યાં જ લગવાન પાસે સંસાર ત્યાગ કરી ચારિત્ર લઈ લીધું ! એકલું ચારિત્ર નહિ, પણ હૈયામાં અરિહંતની ભારે લક્ષિતા વસાવી, એને પાછી એવી વિકસાવી કે ચારિત્રના પરિણામ અર્થાત્ સંયમના અધ્યવસાય ઊંચા ઊંચા વધતા ચાલ્યા ! તે વીતરાગ ભાવ સુધી પહોંચી ગયા અને કેવળજ્ઞાન પામી ગયા !....

ભગવાને ધર્મ અને વૈભવ-વિષયો, જનમાં આનંદ ઉપદેશ્યો હોત, તો આ દીકરા વૈરાગ્ય પામત ? વૈરાગ્ય શું, અરિહંતની સાચી ભક્તિ કે સાચો ધર્મ પણ ન પામત.

ભક્તિ અને ધર્મના મૂળમાં વૈરાગ્ય જોઈએ

માટે ‘જય વીયરાય’ સૂત્રમાં પહેલી માગણી ભવનિર્વેદની મૂકી, ભવવૈરાગ્ય-વિષયવૈરાગ્યની મૂકી; પછી એના પર માર્ગાનુસારિના અર્થાત્ તત્વાનુસારિના ઇષ્ટકૃણ સિદ્ધિ વગેરે મૂક્યા. વળી ભવનિર્વેદથી માંડી પરત્યકરણ સુધીની પહેલી છ માગણીને લૌકિક ધર્મ લૌકિક સૌંદર્ય કહી, પછી ‘સહગુરુજ્ઞેગો, તન્વયણુ સેવણા’ ૩૫ લોકોત્તર સૌંદર્ય, લોકોત્તર ધર્મ મૂક્યો; અને એ સૂચવ્યું કે

ભવનિર્વેદ વગેરે લૌકિક ધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો હોય જીવનમાં ઉતાર્યો હોય એ જ લોકોત્તર ધર્મનો અધિકારી છે.

‘સહ ગુરુ જ્ઞેગો’ એટલે શુભ ગુરુ યાને ચારિત્રસંપન્ન ગુરુનો યોગ અને ‘તન્વયણુ સેવણા’ અર્થાત્ તદ્વચન ગુરુવચનની આરાધના, આ બે લોકોત્તર ધર્મ છે. એના પાયામાં ભવનિર્વેદ છે, વિષયવૈરાગ્ય છે. વિષયવૈરાગ્ય એટલે ‘વિષયો સુખદ્વં-આનંદનું સાધન નહિ, પણ વિટંબણા ૩૫ છે, અનંત દુઃખનું સાધન છે,’ એવી એના પ્રત્યે ઝેરની દૃષ્ટિ.

આટલા વિસ્તારથી વિચાર્યા પછી જો વૈરાગ્ય સમજાઈ ગયો હશે, તો હવે “ધર્મ” પણ સુખનું સાધન અને વૈભવ-વિષયો પણ સુખનું સાધન, ધર્મમાં ય આનંદ અને વૈભવ-વિષયોમાં ય આનંદ” એમ માનવાનું મન નહિ થાય, એમ યોલવાનું ય નહિ કરાય.

વૈભવ-વિષયો સુખનું સાધન જ નથી. એ તો અનંતા દુઃખનું સાધન છે. વૈભવ-વિષયોમાં આનંદ નથી, પણ વિટંબણ છે. જેમ સ્ત્રીમાં લાંપટ માણસને કામી માણસને સ્ત્રીનો આનંદ નહિ, પણ એની વિટંબણ છે. એટલે આ વૈભવ-વિષયો જો વિટંબણ રૂપ ઝેર રૂપ સમજાય તો પછી અરિહંતભક્તિ વગેરે ધર્મ કરીને રૂળ રૂપે વૈભવ-વિષયો માગવાનું ઇચ્છવાનું મન જ ન થાય, ને ભક્તિ વગેરે ધર્મ નિરાશંસ ભાવે નિષ્કામ ભાવે સાધવાનું થાય....

(૨) રાવણની નિરાશંસ ભક્તિ સાધના :-

રાવણ સમકિતી જીવ હતો. અષ્ટાપદજી પર ખૂબ ભાવપૂર્વકની પ્રભુભક્તિ પછી ધરણેન્દ્રે એ ભક્તિ જોઈ પ્રસન્ન થઈ રાવણને ભક્તિના બદલામાં ઇચ્છિત માગી લેવા ઘણું લલચાવ્યો છતાં રાવણ ન લલચાયો ! કેમકે એની ભક્તિની સાધના નિરાશંસ ભાવની હતી એણે તો એક જ કહ્યું

‘ભક્તિના કૃણ રૂપે મારે મોક્ષ જોઈએ છે. એ તું ન આપી શકે; અને તું આપી શકે એ ચીજ મારે ભક્તિના કૃણ તરીકે જોઈતી નથી. હું ભક્તિ કરું છું તે દુન્યવી કરી જ વસ્તુની અપેક્ષા વિના માત્ર જન્મ-મરણની વિટંબણાથી મુક્ત થવા માટે. બોલ મને મુક્તિ આપી શકે છે?’

હવે શું કરે ધરણેન્દ્ર? એણે હાથ જોડ્યા ‘ભાઈ! હજી મારો જ મોક્ષ હું કરી શકતો નથી તને મોક્ષ શી રીતે આપું?’

ધર્મની સાધનામાં નિરાશંસભાવની બલિહારી છે.

ન્યારે મન મોહું અને, ત્યારે જ દુન્યવી વિષયોને તુચ્છ લેખે.

મન મહાન બન્યા પછી પ્રભુભક્તિ, ત્યાગ, દાન, ક્ષમા, સંયમ, દેવ, ગુરુ વગેરેને અતિ કિંમતી લેખવાનું માનસિક વલણ ઊભું થાય. મન વિષયોને તુચ્છ દેખે ત્યાં પછી નિરાશંસભાવ રાખવો સહેલો. પછી તો મન જ અંદરથી પોકારતું હોય કે

‘ઇન્દ્રિયોના વિષયો તો આયારામ-ગયારામ; ને તે જાય ત્યારે ભારે શોકની પોક મુકાવનારા! એટલું જ નહિ એ ગયા પહેલાંય પાછા રહે ત્યાં સુધી ય હૃદયના ભાવો બગાડી શુભ ભાવોને વિસારે પાડનારા! એમાં શું મોહવું? શા એને માથે ચડાવવા?’

(૩) અહંન્નકનો નિરાશ સભાવ :-

અહંન્નક શ્રાવકના સમ્યક્ત્વની દૃઢતાથી ઇંદ્રે પ્રશંસા કરી. એક દેવતાથી આ સહન થયું નહિ, ને પરીક્ષા કરવા આવ્યો. અહંન્નક વહાણમાં માલ ભરીને પરદેશ વેપાર અર્થે જઈ રહ્યો હતો. ત્યાં દેવતાએ એને જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા મૂકી દેવા કહ્યું. અહંન્નક કહે ‘એ કદાપિ ન બને.’ દેવતાએ મોટા પિશાચનું રૂપ કરી મોટા ગુફા જેવા મોંઢામાં કરવતી જેવા દાંત વચ્ચે અહંન્નકને આખો ને આખો ગળી ચાવી ખાવાની ધમકી આપી.

અહંન્નકની અદ્ભુત ભાવના :-

મહા શ્રાવક અહંન્નક સાગાર અનશન કરી લઈ કાઉત્સગ્ગ ધ્યાનમાં રહી, ભાવના ભાવે છે,-

‘एसेव निग्गंथे पवयणे मठ्ठे समठ्ठे परमठ्ठे
सेसे सव्वं खलु अणठ्ठे अणिठ्ठे ।’

“આ નિર્ગન્થ સાધુધર્મ-પ્રધાન જિનપ્રવચન જ મારે ઇષ્ટ છે, સમર્થ છે, પરમ શ્રેષ્ઠ વસ્તુ છે. બાકી બધું અનર્થ રૂપ અને મને અનિષ્ટ છે.” શું કયું આ ભાવનામાં? પોતાનું માત્ર વહાણ-માલ-સામાન જ નહિ, પરંતુ પોતાની કાયા સુદ્ધાને અનર્થરૂપ લેખી, એ બધું જાય તો બલા ગઈ એમ ભાવે છે. એટલે? ‘આ બધું અનર્થરૂપ જાઓ તો

ભલે જાઓ, પરંતુ મારા હૃદયમાંથી જિનપ્રવચન ન જાઓ; કેમકે એજ ભવોદ્ધારણ-સમર્થ છે, પરમધર્મ-સાધક પરમાર્થ છે, અનંત ભાવસંપત્તિનું સંપાદક છે.’

આમ જ્યાં કાયાના કુરચા વધાવી લેવાની તૈયારી હોય ત્યાં હવે દેવતા શું કરે? જુઓ છે કે આને આવી ખાઉં ને આ ખતમ થઈ જાય તો ચે પોતાના જૈનધર્મની શ્રદ્ધા ન મૂકે. છતાં વધુ ચકાસવા વહાણ સાથે ડુબાડી દેવાની ધમકી આપીને વહાણને આકાશમાં સાત તાડ જેટલું બહુ ઊંચે લઈ જઈ હવે ત્યાંથી સીધું નીચે પટકવાની ધમકી આપે છે. પરંતુ મહાન સમકિતી ધર્માત્મા અહીંનક અડોલ છે, બાહ્ય સર્વસ્વ ગુમાવવાની તૈયારી છે, માત્ર જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા ગુમાવવા તૈયાર નથી....

કઈ સમજ પર ધર્મ ખાતર સર્વસ્વ જતું કરવાની તૈયારી? :-

આ બધા શું સમજી બેઠેલા હશે કે આવી સર્વસ્વનાશની આપત્તિ આનંદથી વધાવી લે છે! પણ ધર્મ જતો કરવા તૈયાર નથી! આ જ કે આવી ધર્મપરીક્ષાની આપત્તિ સિવાય પણ એવા કર્મસંજોગે કોઈ અકસ્માત-ઘટના બની જાય તો સર્વસ્વનાશ ક્યાં નથી થતો? ત્યારે એમાં તો હાથમાં પછી કશું રહેતું નથી, જ્યારે અહીં તો

(૧) ધર્મશ્રદ્ધા આત્મામાં આટલા સર્વસ્વના લોગે ટકાવી એ દીર્ઘ પરલોક માટે આત્મામાં સ્થિર થઈ જાય છે; અને

(૨) સર્વસ્વ લોગ આપવામાં આત્માના શુભ અધ્યવસાય ખૂબ ઊંચા હોય છે, તેથી

(૩) ઉચ્ચ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઊભું થાય છે.

(૪) ધર્મની ટેક રાખવામાં મનના અધ્યવસાયો સારા, તેથી શુભ સંસ્કારનો વારસો ઊભો થાય છે. ત્યારે

(૫) અહીં પણ ધર્મના આકર્ષણ અને ધર્મની ટેક જાળવવાથી મન મસ્ત અને જીવન આનંદમય બને છે.

તો આ બધી આ લોક પરલોક બંનેમાં સારી સ્થિતિ જોઈને એ મૂંઝી દુન્યવી વસ્તુમાં શું કામ લલચાય ?

દેવતા હારે છે :-

અહીંનક શ્રાવકને અણુનમ જોઈ દેવતા સ્તબ્ધ થઈ જાય છે!- ‘અહો! દેવતાઈ તાકાતને મહાત કરનારી આ માનવીય તાકાત!!’ દેવતા આકર્ષાઈ જાય છે! જુએ છે કે આ મહાન શ્રાવક કાંઈ એની ધર્મશ્રદ્ધાથી ડગે એમ નથી. ઇંદ્રે કાંઈ માલ જોયા વિના એમ ને એમ પ્રશંસા ન કરી હોય....’

દેવતા તરત દેવમાયા સંકેત્રી લઈ વહાણુ સ્વસ્થ ફરી દઈ અહંનકની આગળ આવી નમી પડી હાથ જોડીને કહે છે,—

“ હે મહાન શ્રાવક અહંનક ! મને ક્ષમા કરો. સ્વર્ગમાં ઈન્દ્રે તમારી ધર્મશ્રદ્ધાના તમારા સમ્યક્ત્વના ગુણ ગાયા તે મારાથી સહન ન થઈ શક્યા, એટલે મેં તમારી પરીક્ષા કરવા તમને આટલો ત્રાસ આપ્યો. હું તમારી ક્ષમા માગું છું. ધન્ય છે તમારી આટલી બધી નિશ્ચલ જૈનધર્મ-શ્રદ્ધાને ! એના બદલામાં તમે જે જોઈએ તે માગો. હું તમારું શું પ્રિય કરું ? ”

અહંનક કહે ‘મારે તો સમ્યક્ત્વ નિર્મળ કરવાની તક મળી, એટલે તમે મારું કાંઈ જ બગાડ્યું નથી, તમારે શાની ક્ષમા માગવાની ? મારે કાંઈ જ જોઈતું નથી,’ મારે મારી ધર્મશ્રદ્ધા-સમ્યક્ત્વથી વધીને જગતમાં શું કિંમતી છે કે સમકિતના બદલામાં એની ચાહના રાખવાની હોય ? ’

અહંનક આ કેમ કહી શકે છે ? કહો, એટલા જ માટે કે એના સમ્યક્ત્વ ધર્મની સાધના નિરાશંસભાવથી છે. દેવતા ખૂબ આગ્રહ કરે છે પરંતુ અહંનકને મન ધર્મશ્રદ્ધા એ પરમ નિધાન છે, એટલે શું કામ એનાથી નીચેની બીજી કશી વસ્તુની ચાહના કરે કે લલચાય અને એ માગે ?

ધર્મમાં નિરાશંસભાવ રાખવાથી ખાદ્ય સંપત્તિને ધર્મની હેઠળ માને, ને ધર્મમાં જોમ વધે.

નિરાશંસભાવ અને જોમવાળો ધર્મ પાસે હોય પછી દુનિયાના સુખસાધન તુરંત લાગે અને દુન્યવી આપત્તિ ય કોઈ વિસાતમાં ન લાગે, સુખ-દુઃખમાં દુખળા ન પડાય.

આપણી પાસે નિરાશંસભાવ અને એવું ધર્મનું જોમ નથી તેથી દુન્યવી સુખ-દુઃખમાં દુખળા પડીએ છીએ.

(૪) સુદર્શનજીવ-નોકરનો નિરાશંસભાવ :-

પેલા શુળીનું સિંહાસન થનાર સુદર્શન શેઠના પૂર્વ ભવે એમના જીવ નોકરની હકીકતની ખબર છે ને ? જંગલમાં મહાત્મા પાસેથી એક માત્ર ‘નમો અરિહંતાય’ પદ મળેલું, અને શેઠનાં સમર્થનથી એના પર અતીવ શ્રદ્ધાવાળો બનેલો. તેથી રાત-દિવસ એની રટણા લગાવેલી તો એ રટણાથી એને જનમ-મરણના અંત સિવાય કશું જોઈતું નહોતું. નિરાશંસભાવે માત્ર એ પદની રટણાનો ધર્મ સેવતો, તો એનાથી એનામાં ધર્મનું જોમ એવું જોરદાર હતું કે પછી એને દુન્યવી સુખ-સમૃદ્ધિ ય જોઈતી નહોતી, તેમજ મરણાન્ત કંઠ આવ્યું તો એ દુઃખ પણ એને વિસાતમાં નથી.

નદી તરી જવા નદીમાં એણે ઊંચી લેખડ પરથી ઝંપો માર્યો છે, એમાં નદીની અંદરમાંના ચિટકેલા

ઊભા લાકડાના ખૂંટા પર પડવાથી ખૂંટાથી પેટ કાઢી ગયું છે, ખૂંટામાં પોતે પરોવાઈ ગયો છે, પાછો ખૂંટો ચિકણો એટલે બે હાથે એને પકડીને ઊંચા થઈ પેટ કાઢી દેવા જેવી ય સ્થિતિ રહી નથી, એટલે ખૂંટો પેટમાં ઘોંચાયાની પીડા અપરંપાર છે, તેમજ મોં પણ પાણીની અંદરમાં હોઈ શ્વાસ પણ ગુંગળાઈ રહ્યો છે. આમ મરણાન્ત ભારી પીડા અનુભવી રહ્યો છે, છતાં પેલું ‘નમો અરિહંતાણું’ પઢતું એનું રટણ એવું જોમવાળું સત્વવાળું છે કે આ વેદનાને વિસાતમાં ન લેખતાં વેદનાતું ધ્યાન મૂકી ‘નમો અરિહંતાણું’ ની રટણમાં જ અતિ લીન બન્યો છે.

જો મનમાં આશંસા હોત કે ‘આ નમો અરિહંતાણુંની રટણના ધર્મથી કમમાં કમ આવા ભયંકર કષ્ટ તો દુર થઈ જ જવા જ જોઈએ,’ તો અહીં આ ભયંકર કષ્ટમાં દુખજો પડત અને ધર્મનું જોમ ન જાળવી શકત. પરંતુ એવી અપેક્ષા જ નથી રાખી એટલે કષ્ટમાં શું કામ દુખજો પડી ધર્મનું જોમ શુભાવે ?

સત્વથી મોક્ષસત્વ :-

બસ, ત્યાં સત્વથી ‘નમો અરિહંતાણું’ ની રટણમાં મરીને તરત એવો સુદર્શન શેઠનો ભવ પામે છે, કે જ્યાં સત્વ વિકસાવી રૂપાળી અને સામેથી ભોગની

પ્રાર્થના કરતી અભયારાણીથી ન લલચાતાં બ્રહ્મચર્યમાં અડગ રહે છે! તેમજ પછીથી રાણીનો ખોટો આરોપ શેઠના માથે ચડતાં શૂળીની સજા ય વધાવી લઈ રાણીની અહિંસા ખાતર રાણીના પ્રપંચ અંગે મૌન રાખવાનું સત્ત્વ દાખવે છે! આમ સત્ત્વના વિકાસ પર એજ લવમાં ચારિત્ર અને એજ લવમાં મોક્ષ પામે છે.

શેઠ પૂર્વલવે અને અહીં લયંકર કષ્ટમાં ય દુખળા ન પડયા, કે લાલચમાં ય દુખળા ન પડયા તો આપણે કષ્ટ-આપત્તિમાં કેમ દુખળા પડીએ છીએ? કેમ મનને એમ થાય છે કે ‘હું આટલો ધર્મ કરું છું’ ધર્મની શ્રદ્ધા રાખું છું, ને મને આ કષ્ટ? આ આપત્તિ?’ આમ

સુખદુઃખમાં દુખળા પડવાનું કારણ આ જ કે ધર્મ પાસેથી અપેક્ષા છે આશંસા છે કે ‘ધર્મ મને સુખ આપે, મારાં દુઃખ મિટાવે.’

આ આશંસા અપેક્ષા હોય એટલે પછી ધર્મથી કષ્ટ હટતું ન દેખાય એટલે ધર્મનું જોમ ન ટકે, અને કષ્ટ જ મન પર બહુ વસી જાય....

પેલા નોકરને ‘ધર્મથી કષ્ટ હટે’ એવી અપેક્ષા જ નથી. એની તો ધર્મની નિરાશંસલાવની સાધના છે, તેથી મન પર કષ્ટને ન લેતાં વધુ જોમથી ‘નમો અરિહંતાય’ પદની રટણાને લે છે.

પૂર્વલવના ધર્મના જોમથી સુદર્શનને કેટલા ધર્મસત્વ ? :-

ત્યારે જુઓ, આટલા લયંકર કુપ્ટ વચ્ચે ધર્મ-જોમ ધર્મસત્વ ખૂબ જાળવેલું-વિકસાવેલું છે, તેથી એતું પરભવે ઇનામ કેવુંકે ઊંચું મળ્યું ! સુદર્શન શેકના ભવમાં

(૧) શ્રીમંતાઈ છતાં દર ચૌદશે પોષધ કરવાતું ધર્મસત્વ !

(૨) એમાંય ગામ બહાર શૂન્ય ઘરમાં રાત્રિના પોષધ પ્રતિમાતું સત્વ !

(૩) વળી મિત્રની પત્નીએ એમને પ્રપંચથી ઘરે બોલાવી ભોગ માટે લલચાવ્યા, તો જરાય ન લલચાવાતું ધર્મસત્વ !

(૪) તથા અભયારાણીએ પણ ફસાવી એમજ લલચાવ્યા, તો ય ન લલચાવાતું ધર્મસત્વ ! આ અહ્યયર્થનું સત્વ ! અને પછી

(૫) રાણીએ ખોટો આરોપ ચડાવી પકડાવ્યા, રાજાએ શૂળીની સજાનો ડર દેખાડી શેકને ખુલાસો કરવા કહ્યું, છતાં પોતાના ખુલાસાથી રાણી બિચારી પર મોટી સજા આવી પડે તેથી મૌન રહી અહિંસા ધર્મનું સત્વભર્યું પાલન ઊભું રાખી શૂળીએ ચડવાતું વધાવી લેવા સુધીનું સત્વ !

બોલો એક જન્મમાં કુટ વેઠીને દુન્યવી દુઃખ-
આપત્તિ વિસાતમાં ન ગણી ધર્મસત્ત્વ અખંડ
રાખ્યાનાં આ કેવાંક ઊંચાં ફળ! અને એનું સરવાળે
મહાફળ કેવું! એ જ જન્મમાં ચારિત્ર અને સર્વ
કર્મનો અંત! સંસાર પરંપરાનો અંત! અનાદિની
ચાલેલી જન્મ-મરણની વિટંબણાનો કાયમી અંત!

મહાસત્ત્વના પાયા કેમ પડે? :-

આ બધું નિરાશંસલાવની ધર્મસાધનાનું ફળ
સમજજો. ભવાંતર માટે સુદર્શન શેઠ જેવા કેટલાય
પ્રકારના મહાસત્ત્વના પાયા નાખવા હોય તો અહીં
આ સુંદર આર્ય જૈન માનવ-જન્મમાં અવકાશ છે.

(૧) દાન-શીલ-તપ-ભાવના, (૨) સમ્યગ્દર્શન-
જ્ઞાન-ચારિત્ર, (૩) અહિંસા-સત્ય નીતિ, (૪) સદાચાર-
બ્રહ્મચર્ય-પરિગ્રહકાપ, (૫) જિનભક્તિ-સાધુસેવા-
સંઘવાત્સલ્ય (૬) ત્યાગ-વ્રત-નિયમ પરોપકાર,....
વગેરે ધર્મના ઘણા પ્રકાર છે.

એમાંથી છેવટે એકાદ પણ પ્રકારને અડગ સત્ત્વથી
નિરાશંસલાવે સાધતા રહો, તે જીવનના અંતકાળ
સુધી, તો આગામી મહાસત્ત્વના પાયા નખાય છે.
નિરાશંસલાવ આવે એટલે ધર્મસાધનાથી દુન્યવી
કાંઈ ફળ જોઈતું નથી, તેથી સાધનામાં એકાકારતા
જામે છે. કારણ?

સતીની જેમ નિષ્કામ સેવા :-

ધર્મસાધનાથી કશું જોઈતું નથી, તો પછી ધર્મસાધના શા માટે કરવાની ? આટલા માટે કરવાની કે જેમ નિસ્પૃહી સુશીલ સતી સ્ત્રીને પતિ પાસેથી સારા વસ્ત્ર અલંકાર પૈસા વગેરે કશું જોઈતું નથી, તો પછી પૂછે એને કે ‘તું ભારે પતિસેવા કેમ કરે છે?’ તો એ કહેશે એટલા જ માટે કે ‘પતિ મહાગુણિયલ છે અને મારા સદ્ગુણો મને આવા પતિ આરાધવા મળ્યા છે, તો બસ, એમની સેવા જ કરું.’ ‘પણ સેવાથી તારે શું જોઈએ છે?’ ‘મારે ગુણિયલની સેવાથી ગુણ જ જોઈએ છે, જીવનમાં પવિત્રતા જોઈએ છે, કેમકે યોગ્યને આત્મસમર્પણ કરવાનું જોઈએ છે.’

એમ આપણને લાગે કે ‘ધર્મ’ મહાગુણિયલ મહા પવિત્ર છે, આવો ધર્મ એ મહાન સદ્ગુણો મને મળ્યો છે, તો બસ, એની આરાધના જ કરતો રહું. ધર્મની સેવાથી અધિકાધિક ધર્મ જ જોઈએ છે, પવિત્રતા જોઈએ છે, ધર્મને સમર્પિત થવાનું જોઈએ છે.’ એવી સમજથી નિરાશંસલાવે ધર્મસાધના થાય.

૪ થું સાધન : સંજ્ઞાનિરોધ :

એ માટે શું વિચારવું ?

ધર્મસાધના વખતે આ એક સાવધાની જોઈએ કે કોઈ પ્રકારની આહારસંજ્ઞા-વિષયસંજ્ઞા-પરિચ્છેદસંજ્ઞા-નિદ્રાસંજ્ઞા-ભયસંજ્ઞા, યા ક્રોધસંજ્ઞા-માનસંજ્ઞા વગેરે પાપસંજ્ઞા નહીં ન જાય. ધર્મસાધના વખતે પાપ-સંજ્ઞાને સુવાડી રાખવાની, જાગવા જ નહિ દેવાની. કદાચ મનમાં આવી જાય તો તરત શુભ ભાવનાથી એને ખંખેરી નાખવાની, નહિતર

સંજ્ઞાની દબાવથી સાધનામાં અખંડ ચિત્ત અખંડ ઉદ્ધાસ નહિ રહે.

દા. ત. વ્યાખ્યાનમાં બેઠા છો, ભૂખ લાગી, ત્યાં જો ભોજનના વિચાર આવ્યા, તો વ્યાખ્યાનના વિષયમાં મન સ્થિર નહિ રહે. તેથી ત્યાં સંજ્ઞા આ વિચારી દાખવી જોઈએ કે “જીવ ! ભોજન તો અનંતા કર્યાં, એ શું તારશે ? તારણહાર તો જિનવાણી છે.”

એમ દા. ત. પ્રભુદર્શન કે ચૈત્યવંદન વખતે કોઈ પ્રભુની આડે ઊભો ત્યાં ક્રોધસંજ્ઞા ઊઠવા જાય, પરંતુ તે જ વખતે આવી કોઈ શુભ ભાવનાથી એને દાખી દેવાની કે—

“અહો ! આ ભાગ્યશાળી સંસારની જન્મજાતી અત્યારે ખચી પ્રભુદર્શને આવ્યો છે, એ મારો ભાઈ છે, તો ભલે આમ પણ ઊભો રહીને પ્રભુદર્શન કરે. આ ભાવ રાખું તો મને સાધર્મિક વાત્સલ્યનો અવસર

મળ્યો. એના પર ભારે વાત્સલ્ય કમાવવું હોય તો મારે એના પર ક્રોધ ન જ કરાય.” અથવા આ ભાવના,—કે

‘ચાલો, ભાગ્યશાળી આડો ઊભો તો મેં દર્શનથી મનમાં પ્રભુ કેવા વસાવ્યા એનું પારખું કરવાનો અવસર મળ્યો ! લાવ, આંખ મીંચીને મન સામે પ્રભુ જ લાવું. એમાં પ્રભુ વધુ સારી રીતે દેખાશે; કેમકે ઊઘાડી આંખે તો પ્રભુને જોવામાં પ્રભુની સાથે આબુ-બાબુનું કેટલુંગ દેખાયા કરે, ત્યારે ‘બંધ આંખે આપણે જેટલું જોવું હોય તેટલું જ દેખાય’—એ નિયમથી અહીં આપણને માત્ર પ્રભુ જ દેખાશે ને એ તો વધુ સારું, તેથી આડે ઊભેલા માણસનો ઉપકાર માનું. માણસ પર ક્રોધ કરવાની જરૂર નથી એણે મને મારા પૂર્વે કરેલા દર્શનની કસોટીની તક આપી ! મનથી એકલા પ્રભુના જ સુંદર દર્શન કરવાનો સુવર્ણ અવસર આપ્યો ! માટે આ ભાગ્યશાળી તો મારો ઉપકારી બન્યો એના પર ક્રોધ શાનો ?’

આ વાત છે, ધર્મસાધના વખતે પાપી કષાયસંજ્ઞા કે આહારાદિ સંજ્ઞાને ઊઠવા જ ન દેવી. ઊઠે તો શુભ ભાવનાથી એને દાળી દેવી.

આહારસંજ્ઞાની જેમ વિષયસંજ્ઞા ઊઠે દા. ત. કશા દુન્યવી વિષય ઘર-દુકાન-માત્ર-સામાન વગેરેનો વિચાર

ઊઠવા જાય તો ત્યાં પણ એમ ચિંતવવાનું કે “આ હું શું વિચારવા જઈ છું?”

દૂધપાકના તપેલામાં ખટાશ દૂધપાક જગાડે, એમ આ ધર્મસાધનામાં વિષયનો વિચાર ધર્મસાધનાને જગાડી નાખનારો છે.

એને કેમ મનમાં ચ લવાય ? વળી આવા વિષય-વિચારથી વળવાનું કશું નથી, વિષયના વિચારમાત્રથી વિષય સિદ્ધ થવાનો નથી, તો શા સારુ એના વિચારમાં ફેગટ મગજ જગાડું ? દુન્યવી પણ સિદ્ધિ થશે તો તે અંતરાય તૂટવાથી જ થશે, અને અંતરાય તૂટશે તે ચોકખી ધર્મસાધનાથી જ તૂટશે. માટે મન માત્ર ધર્મસાધનામાં જ રાખું.”

એમ પરિચ્છ લોભ સંજ્ઞાથી પૈસા-વેપાર-માલ-ધન સંરક્ષણ વગેરેનો વિચાર ઊઠવા જાય તો એને દબાવવા આ ભાવના કે, - ‘ધર્મસાધનાથી તો મારે આ લોભ ઓછી કરવી છે, રાગ ધસારે પાડવો છે, ત્યાં આ હું શું લઈ જઈશ ? રાગના ઝેરને પોષનારો વિષય લઈ જઈશ ? એ સત્ ચૈતન્યને મારી નાખશે, અને એની આગળ ધર્મ-ધર્મસાધના-દેવ-ગુરુ વગેરે કશા પર જ્વલાંત પ્રેમ નહિ જાગવા દે, નહિ ટકવા દે. મારે તો ધર્મ જ અનન્ય છે, સર્વસ્વ છે, એની આગળ આ કશુંય વિસાતમાં નથી. માટે એનો વિચાર નકામો છે” સારાંશ,

“ઉચ્ચુટો મા પુણો નિબુદ્ધિજ્ઞ”

જ્ઞાનીનો આ ઉપદેશ કે માનવભવ પામ્યો એટલે સંસાર સમુદ્રમાં બહુ ઊંચે સપાટી પર આવી ગયો, હવે નીચે ડુબવાનો ધંધો ન કરીશ. ધ્યાન રાખજે કે

“સુખહુપિ જાણતો ચરણ-કરણહીણો બુદ્ધ”

અર્થાત્ ધણું બધું જાણતો હોય છતાં જો એ ચરણ-કરણ રહિત છે, અર્થાત્ એને ‘ચરણ’ એટલે કે શ્રાવક કે સાધુ ધર્મના મૂળ ગુણો અહિંસા સત્ય વગેરેના વ્રત નથી; તેમજ ‘કરણ’ એટલે એના પોષક ઉત્તરગુણ ધર્મકરણી-ધર્મ આચાર-વિચાર નથી. તો એ ભવસાગરમાં નીચે ડુબી જાય છે! માટે માણસનું આ કર્તવ્ય છે કે ચરણ-કરણની ખૂબ સાધના કરવી, અને તે પણ

(૧) અત્યંત કર્તવ્ય માનીને કરવી, તે પણ

(૨) એમાં વારેવારે અહોભાવ લાવીને અને ગદ્ગદ દિલથી કરવી, તે પણ

(૩) નિરાશંસ ભાવથી કરવી એટલે જ સાધનામાં ભારે જોમ-ઉત્સાહ-ઉદ્ધાસ લાવીને કરવી, તે પણ

(૪) આહારાદિ પાપસંજા કે પાપિષ્ઠ કષાયસંજાને તદ્દન અટકાવીને કરવી....

આ વિષય અહીં સમાપ્ત થાય છે, એના નિરૂપણમાં જિનાશા વિરુદ્ધ કાંઈ કહેવાયું હોય તો એનો મિચ્છામિ દુક્કડં કરું છું....

આત્માની શુદ્ધિ અને શુભલાવો
સતત ચાલુ રહે એ
માનવ જીવનની મહાન સફળતા છે.
એ

કર્તવ્ય બજાવવાની અપૂર્વ શક્તિ બક્ષતું

૩૦ વર્ષથી

આગેકુચ કરતું સાપ્તાહિક

॥ દિવ્ય દર્શન ॥

સાપ્તાહિકનું નિયમિત વાંચન કરો

જેમાં ન્યાયવિશારદ પ્રભાવક પ્રવચનકાર વર્ધમાન તપોનિધિ

પ. પૂ. આચાર્યદેવશ્રી વિજય જીવનભાનુસૂરીશ્વરજી
મહારાજના પ્રેરક-બોધક પ્રવચનો પ્રગટ થાય છે.

વાર્ષિક લવાજમ :- રૂપિયા વીસ

આજીવન સભ્ય :- એકસો એકાવન રૂપિયા

-: લવાજમનું સ્થળ :-

દિવ્ય દર્શન ટ્રસ્ટ

૬૮, ગુલાલવાડી, ત્રીજે માળે, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૪.